

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XI, ANUL 1965

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XI, ANUL 1965

COMITETUL DE REDACȚIE

Conf. D. BERLESCU, Conf. C. CIHODARU,
Prof. M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Conf. C. CIHODARU } *Redactori responsabili*
Conf. D. BERLESCU }

T. GALAN *Secretar de redacție*
V. DUMISTRĂCEL *Tehnoredactor*

S U M A R

	<u>Pag.</u>
STUDII	
N. GOSTAR — <i>Legio I Minervia</i> în estul Daciei	1—8
C. CIHODARU — Judecia și cnezatul în Moldova. Contribuții la cunoașterea lor	9—42
GH. PLATON — Poplația tirgului Huși în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Observații privind structura socială și proveniența	43—68
I. AGRIGOROAIE — Aspecte privind situația agriculturii din România în perioada 1929—1933	69—88
V. CRISTIAN — Aspecte puțin studiate ale ideologiei babuviste. Politica externă și organizarea militară a „Republicii egalilor”	89—105
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
A. LÁSZLÓ — Dacii pe teritoriul Slovaciei	107—116
A. LOGHIN — Aniversarea la Iași, a Comunei din Paris	117—124
V. RUSSU — Contribuții la cunoașterea legislației agrare din primii ani ai regimului burghezo-moșieresc (1866—1871)	125—134
C. BOTEZ și I. SĂIZU — Problemele dezvoltării economice a României în dezbaterile congresului economic de la Iași din 1884	135—144
RECENZII	145—154
ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE	161—163
CRONICA ȘTIINȚIFICĂ (I. Toderășcu)	155—160

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

СТАТЬИ

Н. ГОСТАР — <i>Legio I Minervia</i> на востоке Дакии	1— 8
К. ЧИХОДАРУ — К изучению вопроса об учреждениях „княжество“ и „жудечия“ („judescia“) в Молдове	9— 42
Г. ПЛАТОН — Население города Хушь в первой половине XIX века (заметки о социальной структуре и происхождении)	43 — 68
И. АГРИГОРОАИЕ — Некоторые замечания о положении сельского хозяйства в период 1929—1933 гг	69— 88
В. КРИСТИАН — Малоизученный аспект бабувистской идеологии: военная организация и внешняя политика республики „равных“ .	89—105

МАТЕРИАЛЫ И СООБЩЕНИЯ

А. ЛАСЛО — Даки на территории Словакии	107—116
А. ЛОГИН — Годовщина Парижской Коммуны в Яссах (1881 гг) . .	117—124
В. РУСУ — К вопросу об аграрном законодательстве в первые годы буржуазно помещичьего режима	125—134
К. БОТЕЗ и И. САИЗУ—Вопросы экономического конгресса в Яссы 1884	135—144
РЕЦЕНЗИИ	145—154
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ	155—160
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	161—163

S O M M A I R E

Pages

ÉTUDES

N. GOSTAR — <i>Legio I Minervia</i> a l'est de la Dacie	1— 8
C. CIHODARU — Le cnezat et la judécie en Moldavie	9— 42
GH. PLATON — La population de la bourgade de Huși dans la première moitié du XIX-e siècle. Observations concernant la struc- ture sociale et la provenance de ses habitants	43— 68
I. AGRIGOROAIE — Aspects concernant l'agriculture de la Roumanie entre 1929—1933	69— 88
V. CRISTIAN — Un aspect peu étudié de l'idéologie babouviste : l'orga- nisation militaire et la politique extérieure de la „Republique des Egaux“	89—105

NOTES ET COMMUNICATIONS

A. LÁSZLÓ — Les Daces sur le territoire de la Slovaquie	107—116
A. LOGHIN — L'anniversaire de la Commune de Paris à Jassy en 1881	117—124
V. RUSSU — Contributions à l'étude de la législation agraire des pre- mières années du régime bourgeois-agrarien	125—134
C. BOTEZ et I. SAIZU — Les problèmes du développement de la Rouma- nie en débat du congrès économique de Jassy, 1884	135—144
COMPTES-RENDUS	145—154
NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	155—160
CHRONIQUE SCIENTIFIQUE	161—163

LEGIO I MINERVIA ÎN ESTUL DACIEI

DE

N. GOSTAR

După aprecierile celor care s-au ocupat în ultimul timp de istoria războaielor romane pentru cucerirea Daciei, efectivul armatei romane operative și de ocupație s-ar fi ridicat la cca. 200.000 de oameni¹, cifră impresionantă, justificată însă și care s-ar putea să nu fie mult exagerată. Cum se știe, ocuparea Daciei a pornit de pe *limes*-ul Dunării, la care au participat îndeosebi unitățile militare din provinciile Pannonia, Moesia superior și Moesia inferior, cărora li s-au adăugat câteva unități aduse din alte provincii mai îndepărtate.

Se poate admite că armata romană, condusă împotriva forțelor de rezistență a dacilor, a acționat pe două fronturi: frontul apusean, a cărui bază de operație a pornit din Moesia superior, unde erau concentrate forțele provinciilor Pannonia și Moesia superior și frontul răsăritean, care pornea din Moesia inferior, la care erau angajate, pe lângă altele, în special unitățile acestei provincii.

Datorită studiilor epigrafice, astăzi ne sînt cunoscute aproape toate legiunile care au participat, sub o formă mai mult sau mai puțin susținută, la cele două războaie dacice dintre anii 101—102 și 105—106. Este sigur că unele dintre acestea au stat un timp în Dacia ca trupe de ocupație, unde au lăsat urme privind anumite construcții militare, ca dovadă a unei staționări mai îndelungate, durată ce nu poate fi însă întotdeauna stabilită.

Dovezile epigrafice pentru cunoscerea unităților operative și de ocupație sînt în special ștampilele legiunilor pe țigle și cărămizi, în cazul că ele pot fi datate în vremea domniei împăratului Traian. Astfel, pentru frontul apusean, dispunem de documente privind un număr de șase legiuni :

¹ Ritterling, RE, XII, 1282; cf. C. Daicoviciu, *Istoria României*, I, (sub red. acad. C. Daicoviciu, acad. E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan), București, 1960, p. 305, care consideră că cifra este puțin exagerată.

— *legio I adiutrix* ștampila LEG I ADIV la Napoca (Cluj)² și împreună cu *legio XIII gemina*, ștampila LEG XIII GE I ADI la Drobeta (Turnu Severin)³, *Aquae* (Călan)⁴, *Apulum* (Alba Iulia)⁵.

— *legio III Gallica* pe ștampila LEG III G la Porolissum (Moigrad)⁶.

— *legio IV Flavia felix* pe ștampile LEG IIII FF la Pojejena Sirbească⁷, Cubin (?)⁸, Palanca Nouă⁹, Drobeta (Turnu Severin)¹⁰, Mehădia¹¹, Berzobis (Berzovia, Jidovin)¹², Tibiscum (Jupa) (?)¹³, Aradul Nou¹⁴, *Sarmizegetusa*¹⁵, Rea¹⁶, Grădiștea Muncelului¹⁷.

— *legio VII Claudia pia fidelis* pe ștampila LEG VII CL la Pojejena Sirbească (?), Palanca Nouă (?), Mehădia (?)¹⁸, *Sarmizegetusa*¹⁹; pe ștampila LEG VII CL F la Drobeta (Turnu Severin)²⁰; pe ștampila LEG VII C P F la Palanca Nouă²¹.

² I. I. Rusu, *Probleme de muzeografie*, 1960, p. 222—223.

³ Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*, București, 1902, p. 319—326.

⁴ B. Jánó, *Arch. Ert.*, 1912, p. 55.

⁵ G. Téglás, *Hermes*, 1909, p. 618—612; *ILS*, 9109; *Arch. Ert.*, 1903, p. 299; *Ann. Ép.*, 1910, 1, p. 331; după cum a observat însă Ritterling, *op. cit.*, 1391, 1717, TADI ar putea fi mai curind numele personal Tadi decât numele legiunii. Lucrul pare posibil, deoarece se mai cunosc de la Apulum ștampilele LEG XIII GE HERA și LEG XIII GE LV[P] (J. Szilágyi, *A Daciai erődrendszer helyőrségei és a katonai tégelabélyegek. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (Dissert. Pann., Ser. II, No. 21), Budapesta, 1946, p. 44, pl. VI. Deci în concluzie pentru participarea *leg. I ad.* la războaiele dacice nu avem încă o dovadă sigură. Dar tot la Apulum se cunoaște inscripția CIL, III, 981, a lui Tib. Claudius Valerianus (centurio) *leg. XIII g. et [leg.] I a(d)i(u)trici*, precum și inscripțiile CIL, III, 1004, 1006 a doi veterani din *leg. I ad.*, care datează din vremea împăratului Traian (cf. B. Csérni, *Arch. Ert.*, 1909, p. 271; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 175; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 315).

⁶ Ritterling, *op. cit.*, 1523; Daicoviciu, RE, XXII, A, 267; idem, *Istoria Rom.*, I, p. 315.

⁷ CIL, III, 8070 d.

⁸ CIL, III, 8276, 1, b.

⁹ Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timișoara, 1943, p. 81.

¹⁰ Tocilescu, *op. cit.*, p. 340; D. Tudor, *Oltena Romană*², București, 1958, p. 388, nr. 44.

¹¹ CIL, III, 8070, a.

¹² CIL, III, 8070, b, c; Téglás, *Klio*, 1911, p. 506; *Ann. Ép.*, 1912, p. 77.

¹³ Borza, *op. cit.*, p. 69.

¹⁴ Inedită în Muzeul Regional din Arad (comunicarea lui E. Dörner).

¹⁵ CIL, III, 8070, e; Daicoviciu, *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 541—542, fig. 48, 1; unele exemplare în Muzeul Regional din Deva inv. 2316, 2320—2338, 2343, 2361, 2368.

¹⁶ CIL, III, 8070, f.

¹⁷ O ștampilă pe o țigla în Muzeul Istoric din Cluj. M. Macrea, *Sargelia*, II, p. 140—142 și C. Daicoviciu, *SCIV*, an. II, 1, 1951, p. 103, inscripții pe blocuri de piatră. Participarea legiunii la războaiele dacice și ca trupă de ocupație sînt lucruri cunoscute (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1544).

¹⁸ Szilágyi, *op. cit.*, p. 42.

¹⁹ Russu, *op. cit.*, p. 220.

²⁰ Tudor, *op. cit.*, p. 388, nr. 43.

²¹ Szilágyi, *op. cit.*, p. 6, 42. Participarea activă a legiunii la războaiele dacice este cunoscută din inscripții (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1621—1622).

— *legio VII gemina felix* pe ștampila LEG VII G F la *Porolissum* (Moigrad)²².

— *legio XIII gemina*, în special ștampilele LEG XIII GE (care datează din primii ani ai ocupației²³), la Cenad²⁴, Micia (Vețel)²⁵, *Sarmizegetusa*²⁶, *Aquae* (Călan)²⁷, Orăștioara de Sus²⁸, *Apulum* (Alba Iulia)²⁹, Micești (?)³⁰, Bucerdea Vinoasă³¹, *Potaissa* (Turda)³², *Porolissum* (Moigrad)³³.

Pentru frontul răsăritean avem până acum dovada epigrafică a patru legiuni :

— *legio I Italica* pe ștampila LEG I la *Sucidava* (Celei)³⁴ ; pe ștampila LEG I ITAL la Drajna de Sus³⁵, Brețcu (?)³⁶, Pietroșani³⁷, Barboși³⁸, *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă)³⁹.

— *legio V Macedonica*, pe ștampila LEG V MAC la Bumbști⁴⁰, *Romula* (Reșca)⁴¹, Drajna de Sus⁴², Barboși⁴³, *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă)⁴⁴.

— *legio X gemina* pe ștampila LEG X G la *Sucidava* (Celei)⁴⁵, *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă)⁴⁶.

²² Russu, *op. cit.*, p. 223, nota 3. Ritterling, *op. cit.*, 1635 nu cunoaște dovezi despre participarea legiunii VII *gem.* la războaiele dacice, dar ștampila de la *Porolissum* pare să confirme acest lucru (cf. CIL, II, 4461=ILS, 2661).

²³ Se regăsesc în Pannonia înainte de a veni legiunea în Dacia (CIL, III, 4660).

²⁴ CIL, III, 8064, l, h, i; 12608.

²⁵ CIL, III, 8064, l, e, k, l.

²⁶ CIL, III, 8064, l, h și în Muzeul Regional din Deva inv. 2352.

²⁷ Szilágyi, *op. cit.*, p. 44.

²⁸ CIL, III, 12608; Szilágyi, *op. cit.*, p. 60.

²⁹ Szilágyi, *op. cit.*, p. 44.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² CIL, III, 8064, l, v.

³³ CIL, III, 8064, l, y. Pentru participarea *leg. XIII gem.* la războaiele dacice vezi Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1718. Ștampila LEG XIII de la Slăveni, în partea răsăriteană a Olteniei (Tudor, SCIV, XVI, 1965, p. 359), probabil că datează dintr-o epocă târzie.

³⁴ Tudor, *op. cit.*, p. 405, nr. 165, fig. 20.

³⁵ CIL, III, 12530; Gh. Ștefan, *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 123—124.

³⁶ Téglaș, Klio, XI, 1911, p. 499, citea LEG IIII, care mai curind însă ar putea fi LEG I IT[AL].

³⁷ CIL, III, 12522.

³⁸ V. Pârvan, AR, tom. XXXVI, 1913, p. 115.

³⁹ Gr. Avakian, CNA, VI, nr. 59—62, 1925, p. 39. Participarea *leg. I. Ital.* la războaiele dacice este sigură (Ritterling, *op. cit.*, 1282).

⁴⁰ Tudor, *op. cit.*, p. 416, nr. 383.

⁴¹ Tudor, *op. cit.*, p. 396, nr. 99.

⁴² CIL, III, 12530; Ștefan, *op. cit.*, p. 124.

⁴³ Ștefan, *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 345; N. Gostar, MCA, VIII, 1962, p. 508.

⁴⁴ P. Nicorescu, ED, II, 1924, p. 413, fig. 74; *idem*, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 1. Legiunea V *Mac.* a participat în mod sigur la războaiele dacice (Ritterling *op. cit.*, 1282, 1576).

⁴⁵ Tudor, *op. cit.*, p. 405, nr. 164, fig. 19.

⁴⁶ Avakian, *op. cit.*, p. 21—22 și comunicarea verbală a autorului. După Ritterling, *op. cit.*, 1685, participarea *leg. X gem.* la războaiele dacice nu ar fi dovedită, dar acum ștampilele de la *Sucidava* și *Tyras* nu mai permit această îndoială (cf. CIL, III, 9990=ILS, 1352; CIL, IX, 4753=ILS, 1350).

— *legio XI Claudia pia fidelis* pe ștampila LEG XI C P F la Slăveni⁴⁷, Tîrșor⁴⁸, Draja de Sus⁴⁹.

Rămîn deci cîteva legiuni, cum sînt: *I Minervia*⁵⁰, *XII Iulminata*⁵¹, *XV Apollinaris*⁵², *XX Valeria victrix*⁵³, *XXII primigenia*⁵⁴, *XXX Ulpia*⁵⁵, despre care știm că unele au participat în mod sigur la războaiele dacice, dar care nu au lăsat urme în epigrafia Daciei.

În Muzeul raional din Tecuci se găsește un fragment de țiglă romană cu o ștampilă necunoscută încă la nord de Dunăre. Fragmentul este de dimensiunile 33 × 21 × 2 cm, iar ștampila este înscrisă într-un cartuș simplu de 9 × 4,2 cm. Literele sînt scoase în relief și au o înălțime de 2,2 cm și se pot distinge cu ușurință LEG M (fig. 1). Atragem atenția că între LEG și M nu se vede nici un fel de semn. Lectura acestei ștampile nu pare să fie leg(io) (V) M(acedonica), căci nu se regăsește nicăieri o asemenea abreviere, adică fără indicația numărului, pentru această unitate militară. Din literatură se cunoaște un singur caz, al unei singure ștampe, cu LEG MAC, de la Potaissa (Turda) (CIL, III, 8066, e), dar aici pare mai curînd greșeala celui care o publică mai întîi, căci colecțiile muzeelor (care posedă un număr mare și variat de ștampe ale acestei legiuni) nu au asemenea exemplare. Nici în epigrafia altor provincii, astfel de cazuri nu se prea întîlnesc. Se cunosc însă de la *Lambaesis*, în Numidia, ștampelele unității *legio III Augusta*, prescurtate în LEG AVG și LEGIO A. Aici însă faptul este explicabil, fiind singura legiune a provinciei, confuzia deci nefiind posibilă. Astfel se explică și alte abrevieri pentru aceeași legiune, ca bunăoară LEGION, unde se știe că nu poate fi alta decît *leg. III Aug.*⁵⁶. În cazul acesta, pentru ștampila de pe țigla de la Muzeul din Tecuci, trebuie înlăturată posibilitatea de a se întregi prin legio V Macedonica.

⁴⁷ Tudor, *op. cit.*, p. 429, nr. 313.

⁴⁸ Gh. Diaconu, S. Morintz, D. V. Rosetti, Gh. Cantacuzino, MCA, V, 1959, p. 624—625, fig. 5.

⁴⁹ Ștefan, *op. cit.*, p. 124, fig. 5. Ritterling, *op. cit.*, 1698 nu o admite printre unitățile care au luat parte la războaiele dacice, dar participarea ei poate fi dedusă din ștampele, care arată că a format armata de ocupație după anul 106 (cf. CIL, XI, 5992).

⁵⁰ Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1426.

⁵¹ După Ritterling, *op. cit.*, 1707, n-ar exista dovezi pozitive ca această legiune să fi participat la războaiele dacice, dar, după părerea noastră, inscripția CIL, III, 2917—ILS, 2647, Q, *Raacio Q. i. Cl. Rufo p. p. leg. XII Iulm. trecenario, donis don(ato)ab imper(ato)re Vespasian(o) et Tito imp(erator)e bell(o) Iud(aic)o, ab imp(erator)e Trai(ano) bell(o) Dacic(o)*..., este totuși categorică.

⁵² Ritterling, *op. cit.*, 1752—1754.

⁵³ Ritterling, *op. cit.*, 1776—1777. participarea la războaiele dacice nu este pe deplin dovedită.

⁵⁴ Ritterling, *op. cit.*, 1803, 1812, este posibilă participarea unei vexilații la războaiele dacice.

⁵⁵ După Ritterling, *op. cit.*, 1364, 1822, această legiune ar fi făcut parte din armata operativă din vest și ar fi luat parte activă la războaiele dacice și apoi ca armată de ocupație.

⁵⁶ R. Cagnat, *L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs*, Paris, 1892, pl. dintre p. 456—457 (nu mi-a fost accesibilă ed. II).

În ce privește proveniența acestei țigle, cu ștampila LEG M, registrele muzeului nu dau nici o indicație. Se credea că această țiglă romană ar proveni din așezarea getică de la Poiana (raion Tecuci), identificată cu așezarea antică *Piroboridava*. O altă informație, fără posibilitatea de a putea fi verificată, este că țigla ar proveni de la Barboși (raion Galați), cunoscut centru militar și civil în sudul Moldovei în sec. II—III. Mai aproape de adevăr este însă informația prof. C. Solomon, cunoscut în privința provenienței materialelor arheologice din Muzeul din Tecuci, care ne informează, fără alte precizări, că țigla a fost adusă de la *Tyras*. Se pare deci că aceasta ar fi localitatea de unde a provenit acest document epigrafic, unde de altfel s-au mai găsit câteva fragmente de ștampile asemănătoare, dacă nu chiar identice. Din săpăturile de la Poiana nu s-au scos materiale de acest gen, iar printre ștampilele de la Barboși nu apare niciodată una, care să se apropie de cea din Muzeul din Tecuci.

Se pune acum întrebarea: care a fost numele acestei unități ce se ascunde sub abrevierea LEG M? O cercetare mai atentă a materialului epigrafic referitor la *legio V Macedonica* în castrele din jumătatea răsăriteană a Olteniei, Muntenia (care în primii ani după cucerire aparținuseră la provincia Moesia inferior), sudul Moldovei și sudul Ucrainei, nu ne-ar îngădui să propunem o asemenea lectură și pentru ștampila LEG M. Numele legiunii V Macedonica, care a operat și a staționat în aceste regiuni între 102—117, sau chiar mai târziu pînă la 167 cînd a fost mutată la *Potaissa* în Dacia Porolissensis, cunoaște pe ștampile întotdeauna abrevierea LEG V MAC, sub trei variante:

— I variantă LEG V MAC, cu G + V și M + A în ligatură, cunoscută la *Tyras*⁵⁷ (fig. 2, 3).

— II variantă LEG V MAC, cu M + A în ligatură, cunoscută la Bumbesti⁵⁸ (fig. 2, 4) și Barboși⁵⁹ (fig. 2, 5).

— III variantă LEG V MAC, fără ligaturi, cunoscută la Drajna de Sus⁶⁰ (fig. 2, 6).

Nu putem să ne dăm seama cărei variante a aparținut ștampila de la *Romula*, fiind cunoscută numai din fragmentul LEG V [MAC]⁶¹. Tot variantei II și III aparțin și ștampilele de la *Troesmis* (Iglița)⁶², unde își avea garnizoana această unitate pînă la mutarea ei în Dacia. Ștampilele L V M aflate la *Sucidava*, Slăveni și Răcari (CIL, III, 8066, b, c; 14.216, 24, b, c) datează dintr-o epocă tîrzie (sec. III—IV) ca și LEG V M de la

⁵⁷ Nicorescu, ED, II, 1924, 413, fig. 74 (fragment); idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 1.

⁵⁸ Al. Bărcăcilă, BCMI, XXII, 1927, p. 44; Tudor, op. cit., p. 283, nr. 416, dar unde întregirea [L.V]MAC nu este corectă.

⁵⁹ CIL, III, 7618; Ștefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345; Gostar, op. cit., p. 508. Au fost aflate în mai multe exemplare în cel mai vechi nivel roman, care începe de la împăratul Traian.

⁶⁰ CIL, III, 12530; Ștefan, Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 124, fig. 7, 8.

⁶¹ Tudor, op. cit., p. 396, nr. 99. Nu poate fi LEG VI[ICL], căci aceasta aparține de armata Moesiei superior.

⁶² CIL, III, 6240, a, b. Ștampila c, L V M, este îndoiește că ar putea proveni de la *Troesmis*.

Stolniceni (Tudor, Dacia, VIII, 1964, p. 351, nota 32) și își găsesc analogii numai în Dacia Porolissensis, începînd cu 167 pînă în 271.

În ce privește prescurtarea M pentru *M(acedonica)*, în vremea în care legiunea aparținea la Moesia inferior, o regăsim numai pe o singură șampilă, păstrată pe două exemplare descoperite la *Tyras*, dar care prezintă un caz cu totul excepțional. Este vorba de șampilă LEG. I.IT.LEG. V.M.LEG.XI.CL ET AVX.S.ANT.PL.7 L.I.I., care se poate citi: *leg(io) I It(alica) leg(io) V M(acedonica) leg(io) XI Cl(audia) et aux(ilia) s(ub) Ant(onio) Pl(...)* (*centurio I(egionis) I I(talicae)*)⁶³. Aici însă prescurtarea M pentru *M(acedonica)* s-a făcut din motive de spațiu, ca și I și IT pentru *Italica* (și L pentru *legio*). căci ambele legiuni, atunci cînd apar singure, sînt abreviate în mod constant MAC și ITAL.

Inscripțiile de pe monumentele de piatră de la Barboși și *Tyras*, de asemenea, cunosc numai abrevierea LEG V MAC⁶⁴, care după cum se vede a fost singura uzitată, atît de către lăpiciști, cît și de către cei care șampilau țiglele și cărămizile militare.

În cazul că se poate ține seama de aceste observații, și avînd în vedere că șampilile legiunii a V macedonica aveau o anumită abreviere, șampilă LEG M este mai curînd a unei alte unități. Această unitate, trebuie căutată printre legiunile Moesiei inferior și care să fi participat la războaiele dacice. Din documentele epigrafice reiese că *legio I Minervia* a fost una dintre legiunile active în cele două războaie și care a făcut parte din armata Moesiei inferior, începînd cu anii 101/102 pînă în anul 107⁶⁵. Aceeași șampilă, avînd aceleași dimensiuni și aceleași forme de litere, se mai întîlnește pe trei țigle, descoperite la *Tyras*⁶⁶ (de unde presupunerea că provine și țigla din Muzeul din Tecuci), dar, din păcate, nici una nu este întreagă. În consecință, această șampilă s-ar putea întregi *leg(io) (I) M(inervia)*.

Lipsa numărului de ordine pe șampilă unei legiuni nu este ceva frecvent, dar fără această indicație aici se subînțelege cifra I, așa cum este cazul pe șampilile unităților auxiliare, unde numeralul poate lipsi. Este adevărat că pe șampilile din Germania inferior, unde își avea garnizoana legiunea I *Minervia*, nu se întîlnește o șampilă identică, dar este uzitată în schimb abrevierea LEG I M⁶⁷, deci M pentru

⁶³ Avakian, CNA, V, nr. 49—50, 1924, p. 21—22; Nicorescu, EID, II, 1924, p. 413, fig. 24; idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 4. Numele centurionului, scris în ligatură, este citit *M.T.Pl...* de Nicorescu, pare mai curînd însă să fie *ANT PL...*

⁶⁴ Nicorescu, AR, tom. XIX, 1937, p. 219—220, fig. 6—8; idem, AR, tom. XXVI, 1944, p. 502—504 fig. 2, 3.

⁶⁵ Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1364, 1426. Din Germania inferior *leg. I IM*, nu a fost trimisă pe frontul apusean, cum s-ar deduce dintr-o greșită lectură, a unei șampile, din partea lui C. Torma, *Arch. epigr. Mitt.*, VI, 1882, p. 140. Țigla, aflată la Pojejena Sirbească, purta cu totul altă șampilă decît cea a *leg. I IM*, iar Ritterling, *op. cit.*, 1427, arată că „ist ganz anders zu lesen“. De fapt numai din articolul lui Torma se poate vedea că șampilă de pe țigla de la Pojejena Sirbească este în realitate [L]EG IIII FF.

⁶⁶ Nicorescu, ED, II, 1924, p. 412—413, fig. 73, întregirea desenului prin LE[CG V]M nu este justificată; Avakian, *op. cit.*, p. 20—21, nr. 43, se vede numai M.

⁶⁷ Ritterling, *op. cit.*, 1421—1425; CIL, XIII, 12112. De cele mai multe ori aceeași prescurtare s-a folosit și pe monumentele de piatră.

Fig. 1 — Țigla cu ștampila LEG M din Muzeul raional din Tecuci

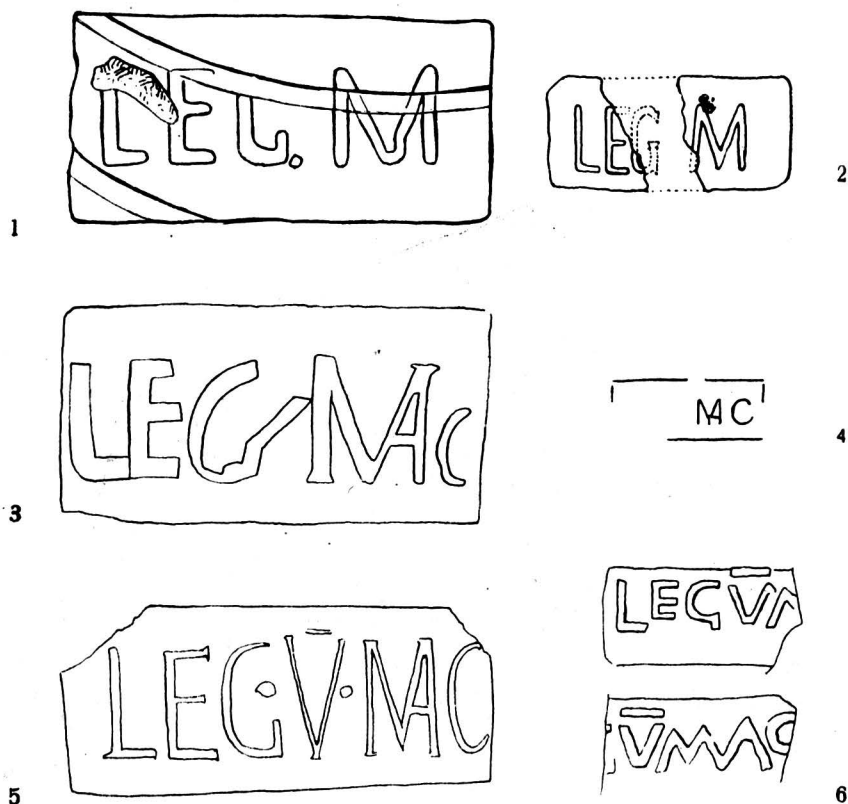

Fig. 2: 1 — Ștampila LEG M de pe țigla din Muzeul raional Tecuci (mărime naturală); 2 — Două fragmente de țigla cu ștampila LEG M de la Tyras, reconstituită după desenul lui P. Nicorescu (mărime $\frac{1}{2}$); 3 — Ștampila legiunii V macedonice pe țiglele de la Tyras, după P. Nicorescu (mărime naturală); 4 — Ștampila aceleiași legiuni pe o țigla de la Bumbești, după Al. Bărcăcilă (nu se cunosc dimensiunile); 5 — Ștampila aceleiași legiuni pe țiglele de la Barboși, din săpăturile noastre (mărime naturală); 6 — Două ștampile ale aceleiași legiuni de pe țiglele de la Drajna-de-Sus, după Gh. Ștefan (mărime $\frac{1}{2}$).

Minervia. Credem totuși că se mai pot aduce și alte exemple din Dacia unde numeralul I este omis, ca ștampila LEG I de la *Sucidava*, care s-ar putea citi *leg(io) (I) I(talica)*⁶⁸ sau LEG AI..., aflată într-o localitate necunoscută din Transilvania, care ar putea primi lectura *leg(io) (I) A[diu(trix)]*⁶⁹. În cazul că admitem starea de război, în momentul când au fost făcute țiglele și cărămizile, ștampilele vor fi fost mai neglijent lucrate, mai puțin complete. Poate aceleași cauze, ca și timpului scurt cât a stat unitatea în regiunea ocupată, s-ar datora și numărul redus al acestor ștampile descoperite până acum.

Dacă se admite lectura *leg(io) (I) M(inervia)* a ștampilei din Muzeul din Tecuci, atunci se justifică participarea acestei unități la luptele din partea de răsărit a Daciei, unde legiunea a mai stat până în anul 107, când a fost retrasă în vechiul ei castru de la *Bonna* (Bonn) din Germania inferior⁷⁰.

LEGIO I MINERVIA НА ВОСТОКЕ ДАКИИ

В районном музее города Текуч находится фрагмент черепицы римского происхождения с печатью LEG M (рис. 1 и рис. 2, 1), найденный, по всей вероятности, в местности *Tyras* (Белгород Днестровский). Автор данной работы пытается разрешить вопрос, что можно понимать под этим сокращением.

Более внимательное исследование эпиграфического материала относительно *legio V Macedona* из римских укреплений восточной части Олтении, Валахии (которые в первые годы после завоевания Дакии находились в зависимости от Нижней Мезии), южной Молдавии и южной Укрины не позволяют нам интерпретировать надпись печати LEG M. как принадлежавшей пятому македонскому легиону. Название этого легиона, который стоял и оперировал в этих областях с 102 по 107 г. г. или даже позже, до 167 г., когда он был переведен в *Potaissa* (Турда) в Поролиссенскую Дакию, появляется на печатях всегда в сокращении LEG V MAC, известном под тремя вариантами (рис. 2, 3—5). То же сокращение встречается и на каменных памятниках.

Из эпиграфических материалов вытекает, что *legio I Minervia* был один из активных легионов, участвовавших в двух дакийских войнах и включившихся в армию Нижней Мезии, начиная с 101—102 г. г. до 107 г. Такая же печать тех же размеров с буквами той же формы встречается еще на трех черепицах, найденных также в *Tyras* (рис. 2, 2). Автор приходит к выводу, что печать из музея города Текуч можно было бы скорее пополнить следующим образом: *leg(io) (I) (Minervia)*.

Если допускаем предложенную расшифровку: *leg(io) M(inervia)*, тогда оправдывается и участие этого легиона в военных действиях на восточной Дакии, где он стоял до 107 г., после чего был переведен в свое старое укрепление Бонн, Нижнюю Германию.

⁶⁸ Tudor, op. cit., p. 405, nr. 165, fig. 20, de unde se vede că I ar putea fi mai curînd o literă decît o cifră.

⁶⁹ Inedită în Muzeul Regional din Deva, inv. 2339, probabil că a fost găsită în Transilvania și valabilă numai în cazul că lectura este corectă.

⁷⁰ Ritterling, op. cit., 1283—1284; J. Szilágyi, Acta Antiqua, II, 1—2, p. 174.

LEGIO I MINERVIA A L'EST DE LA DACIE

Résumé

Au Musée de Tecuci il y a un fragment de tuile romaine portant l'inscription LEG M (fig. 1 et fig. 2,1) et découvert, selon toutes les apparences, à Tyras (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă). On se demande quelle fut la légion dont le nom est marqué par l'abréviation LEG M ?

L'examen attentif du matériel épigraphique, concernant la *legio V Macedonica* des camps de la moitié à l'est de l'Olténie, de la Muntenie (qui avaient appartenu, les premières années qui suivirent à la conquête de la Dacie, à la province Mésie inférieure), du sud de la Moldavie et du sud de l'Ukraine, ne nous permet pas de considérer que cette estampille ait servi à désigner la légion mentionnée. Car la *legio V Macedonica*, ayant séjourné et opéré dans ces régions de 102 à 107, et même plus tard jusqu'en 167, lorsqu'elle fut établie à *Potaissa* (Turda) en Dacie Porolissensis, est toujours désignée par l'abréviation LEG V MAC, inscription dont on connaît trois variantes (fig. 2.3—5). La même abréviation apparaît sur les monuments de pierre.

Il ressort des documents épigraphiques que la *legio I Minervia* fut l'une des légions actives pendant les deux guerres daciques, et qu'à partir de 101—102 jusqu'en 107 elle fit partie de l'armée de la Mésie inférieure. La même estampille, ayant les mêmes dimensions et des lettres identiques, se retrouve sur trois tuiles découvertes également à Tyras (fig. 2,2). De cette façon l'estampille du Musée de Tecuci se prêterait plutôt à la lecture *leg(io) (I) M(inervia)*. Et d'ailleurs, cette lecture admise, on justifie du même coup la participation de ce corps de troupes aux batailles à l'est de la Dacie où la légion a continué de rester approximativement jusqu'en 107, lorsqu'elle se retira dans son ancien camp de *Bonna* (Bonn) de Germanie inférieure.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Ann. Ép. — Année Epigraphique, Paris
 AR — Memoriile Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice, serr. III, București
 Arch. Ért. — Archaeologiai Értesítő, Budapesta
 BCMI — Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, București
 CIL — Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
 CNA — Cronica numismatică și arheologică, București
 ED — Ephemeris Dacoromana, București
 ILS — H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin
 MCA — Materiale și cercetări arheologice, București
 RE — Pauly-Wissowa, Real Encyclopädie der classischen Alterthums-wissenschaft, Stuttgart
 SCIV — Studii și cercetări de istorie veche, București

JUDECIA ȘI CNEZATUL ÎN MOLDOVA CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA LOR

DE

C. CIHODARU

În perioada anterioară formării statelor feudale pe teritoriul țării noastre, obștile agrare trebuiau să găsească mijloace pentru a reglementa relațiile dintre membrii lor și dintre ele.

Li se impunea pe de altă parte necesitatea de a întreține legături normale cu conducătorii unor cete înarmate sau ai triburilor și asociațiilor de triburi nomade, cu care veneau în contact pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat.

Mai tirziu, după formarea statelor feudale, obștea agrară a fost considerată ca o organizație capabilă să suporte și să aducă la îndeplinire numeroasele obligații ce i se impuneau. Printre altele, ea răspundea pentru toate crimele și delictele săvârșite pe teritoriul ei, pentru plata la timp a impozitelor și efectuarea prestațiilor în muncă de către membrii ei în folosul suveranului. Fără un minimum de organizare și fără organe de conducere, ea nu ar fi fost în stare să aducă la îndeplinire asemenea sarcini.

În obștile organizate după dreptul valah, rolul acesta a fost încredințat juzilor sau cnejilor, ajutați de sfatul bătrînilor sau juraților, iar pentru rezolvarea unor situații mai complicate se consulta adunarea poporului.

Problema cunoașterii modului de organizare a vechilor comunități sătenești de pe teritoriul țării noastre a constituit o preocupare de seamă a istoriografiei noastre mai vechi. În unele privințe, s-au obținut rezultate satisfăcătoare, dar pînă în prezent nu putem afirma că ea a fost complet rezolvată și că au fost eliminate toate confuziile și erorile ce s-au strecurat în interpretarea materialului documentar.

Cel mai judicios studiu în legătură cu instituția cnezatului este, desigur, acel al lui Ioan Bogdan¹. Totuși în opera sa au rămas unele

¹ I. Bogdan, Despre cnejii români, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXVI (1903—1904).

chestiuni neclarificate și faptul acesta a avut drept consecință o prezentare cit se poate de confuză a problemei în lucrările cercetătorilor care au scris după el. Necunoașterea modului de organizare a obștilor sătești de pe teritoriul țării noastre, diferitele concepții greșite în legătură cu originea proprietății asupra pământului, precum și tendința de exagerare naționalistă au determinat pe istorici să comită destule erori în problema cnezatului. În această privință merită să se dea o deosebită atenție teoriilor puse în circulație în diferite lucrări, de Radu Rosetti², teorii preluate parțial în ultimul timp de P. P. Panaitescu³.

Neputîndu-și explica modul de formare a proprietății feudale în Moldova, Radu Rosetti făcea o strictă deosebire între cneji, de o parte, juzi și vatamani de alta, deși ambele categorii reprezentau — după el — niște magistrați rurali. Primii ar fi apărut într-o perioadă mai veche și ar fi funcționat în virtutea dreptului de moștenire, pe cînd ceilalți nu ar fi fost decît aleși sau numiți, putînd fi înțilniti atît în satele domnești, cît și în cele căzute în dependența feudală⁴. El încerca apoi să precizeze că stăpîinii de moșii de mai tîrziu ar fi fost urmașii cnejilor care conduseseră satele pe vremuri⁵.

În prezentarea acestei ipoteze, Radu Rosetti se lovea însă de destule dificultăți. În unele documente moldovenești apare formula „unde este cneaz” sau „unde sînt cneji” cîtaru sau cutare, fapt care lasă să se presupună existența unor astfel de conducători în sate la data emiterii actului. El căuta să scape din impas prin explicația naivă că acești cneji, menționați ca existenți în funcție la data emiterii actului nu ar fi fost altceva decît niște simpli juzi, împodobiți cu un asemenea titlu de vreun scriitor care nu-și dădea bine seama de valoarea cuvîntelor. Pe de altă parte mai credea că ar fi fost posibil ca termenul cneaz să fi căzut de mult timp în Moldova în desuetudine, astfel încît contemporanii lui Alexandru cel Bun, ar fi ajuns la credința că vechiul cneaz n-ar fi fost altceva decît un jude.

Cnejii ar fi fost ereditari și nu aleși căci dacă poporul ar fi avut acest drept el nu ar fi renunțat atît de ușor la dînsul, iar dacă domnitorul i-ar fi știrbit dreptul de alegere, nu l-ar fi susținut în lupta împo-

² R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpîinii în Moldova*, vol. I, Buc. 1907, p. 25 și urm. Idem, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXIX, p. 147 și urm. Idem, *Cronica Văscănilor*, ibidem, t. XXIX (1906—1907), p. 24 și urm. Idem, *Pentru adevăr și dreptate*, Iași, 1911, p. 13 și urm.

³ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1964, p. 66—74, 189—199.

⁴ R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpîinii*, p. 36, 39. *Originea și transformările clasei stăpînitoare*, p. 171—173.

⁵ Idem, *Pămîntul, sătenii și stăpîinii*, p. 10. *Originea și transformările clasei stăpînitoare*, p. 165—174.

triva cotropitorilor din afară. Poporul era învățat să trăiască sub stăpînire — concludă autorul — în sensul dorințelor moșierilor din vremea sa⁶.

Stăpînirile *ab antiquo*, — spune el mai departe — dovedite prin documentele în care se arată că întinderea lor merge după „vechile hotare”, ar fi fost proprietăți ale vechilor cneji, iar boierii, cărora li se confirmau mai tîrziu, ar fi fost urmașii acestora, calificativul *cneaz*, într-o împrejurare oarecare căzînd în desuetudine. Pe de altă parte, Rosetti, pornind de la constatarea, întemeiată pe o superficială cercetare, că numai un mic număr de sate, din cele dăruite boierilor erau conduse de cneji, trăgea concluzia că domnii donau numai sate în fruntea cărora stăteau juzi și vatamani⁷.

Concepția de mai sus a fost determinată de teza susținută de I. Boșdan, care a încercat să demonstreze că în Moldova *judecia* se acorda pe viață sau cu drept de moștenire, așa cum se conceda cnezatul în Ungaria⁸. După I. Boșdan, *judecia* cuprindea și notiunea de întindere teritorială⁹. Din interpretarea greșită a documentului din 8 octombrie 1434, prin care se dăruia unui oarecare Giurgiu (Atoc), un sat la obîrșia Săratei „unde este jude Fătu și Ilie”, se trăgea concluzia că domnul acorda asupra satelor dăruite numai un drept de „*judecie*”. Beneficiarul ar fi devenit un fel de judecător al satului respectiv¹⁰.

Pornind de la concepția că stăpînirea feudală asupra pămîntului nu se deosebea de proprietatea cviritară romană¹¹, Gh. Panu se ridică împotriva tezelor susținute cu multă convingere de R. Rosetti. După dînsul cnezul ar fi fost un stăpîn absolut al pămîntului său¹².

⁶ *Ibidem*, p. 174.

⁷ *Ibidem*, p. 175.

⁸ I. Boșdan, *op. cit.*, p. 31.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Vezi Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XIV—XV, Vol. I, p. 113.* Aici pasajul care ne interesează a fost redat sub forma: „acestor adevărați Giurgiu (și) le-am dat un sat la obîrșia Săratei, unde este jude Fătu și Ilie, să le fie lor judecia uric, și sub uric să nu se dea nimănu”. Traducerea este corectă. *Vezi* textul slav la M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 398. Aici ca și în alte culegeri mai vechi, s-a tradus: „să-i fie judecie, uric, și sub uric să nu se dea nimănu”. Cu același sens a fost redat de Hasdeu, în „*Arhiva Istorică*” 1, p. 81 și de I. Boșdan, *op. cit.*, p. 31. Radu Rosetti, *Pămîntul*, etc., p. 147. O astfel de traducere denaturează sensul documentului și dă posibilitatea de a interpreta că domnitorul acorda beneficiarului numai un drept de „*judecie*”. În realitate i se dăruia un sat (o judecie), din cele colonizate nu cu mult timp înainte, considerat ca proprietate domnească. I se acorda deci un drept de stăpînire în limitele permise de concepția feudală asupra proprietății.

¹¹ Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, Vol. I, partea I, Buc., 1910, p. 86.

¹² *Idem*, *O încercare de mistificare istorică*, Buc., 1910, p. 48. Este combătut de R. Rosetti. *Pentru adevăr și dreptate*, p. 25.

În același timp, făcînd o apropiere greșită cu termenul *sudeț* (judecător), el considera că *judele* nu era nimic altceva decît un dregător sătesc impus de domnie în satele care îi aparțineau¹³.

În general, istoricii care au mai dezbătut această problemă s-au situat pe una din aceste două poziții. Unii din ei au căutat, desigur, să mai aducă teoriilor puse în circulație de cei doi protagoniști unele completări și motivări de ordin istoric. În felul acesta a procedat Sebastian Radovici, care, în lucrarea sa despre răzeși, se ocupă tangențial și de problema juzilor și cnejilor. El accepta ipoteza lui D. Onciul, considerată că „foarte judicioasă”, că voivodatele și cnezatele sînt fărâmaturi din primul și al doilea țarat bulgar¹⁴. Și-a imaginat apoi că românii, ca și slavii balcanici, au trăit în veacurile vechi, organizați în clanuri puternice, care aveau în fruntea lor un cneaz, judecător sătesc, ales probabil pe viață dintre bătrînii sau fruntașii satelor¹⁵. În ceea ce privește soarta ulterioară a cnejilor, el emitea ipoteza că, o dată cu înființarea statului feudal moldovenesc o parte din cneji, care au trecut de partea lui Bogdan, „au fost confirmați, transformîndu-li-se domeniul lor politic în proprietate privată, în forma care exista în concepția acelor vremuri. Alții au pierit în luptă sau au fost izgoniți. Cnezatele acestora au devenit sate și locuri domnești și din toate acestea Bogdan și urmașii săi au început a face danii”¹⁶.

În continuare autorul a încercat să explice pentru ce în documentele tîrzii din sec. al XV-lea se mai menționează cneji, ca și cum ar fi fost în funcție. El arată că acei dintre ei care au fost confirmați de către Bogdan I au încetat de mult să mai poarte acest titlu. Cînd au apărut cele dintîi documente, acesta ar fi căzut cu totul în desuetudine. Diecii l-au împrumutat totuși pentru a designa pe funcționarii domnești sau boierești, căpătînd la ei un înțeles identic cu acela de jude și vataman. Sublinia că numai sub această formă și niciodată ca proprietari dăruiiți sau confirmați trebuie să-i înțelegem¹⁷. Considera de asemenea că formula „unde a fost” se referea la cnejii deposezați de Bogdan¹⁸. Precum se vede autorul nu se depărtează prea mult de concepția lui Radu Rosetti.

Unele din tezele acestuia au fost acceptate de altfel cu ușoare retușări și de autorii volumului *Viața feudală*. În această lucrare se susține, de pildă, ipoteza, că prin indicarea numelui cnejilor și juzilor care „sînt” sau „au fost”, domnitorul ținea să arate că la dăruirea satelor el conferea în realitate numai un drept de judecie sau de cneaz¹⁹.

¹³ Idem, *Cercetări*, etc., p. 33.

¹⁴ D. Onciul, *Opere complete*, ed. A. Sacerdoteanu, Buc., 1949, p. 198—200.

¹⁵ Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii*, Buc., 1909, p. 17.

¹⁶ Ibidem, p. 22—23.

¹⁷ Ibidem, p. 24.

¹⁸ Ibidem, p. 25.

¹⁹ Valeria Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957, p. 175.

P. P. Panaitescu într-o lucrare recentă a încercat să fie mai clar. El prezintă pe cneji ca o „*nobilime prestatală*”, sau „*nobilime gentilică*” (s.n.) cum îi mai spune. Deosebirea dintre ea și nobilimea sau boierimea mai veche constă în faptul că ea stăpânește pământul „pe temeiul unei situații de fapt”, în timp ce a doua îl deține pe baza unui privilegiu domnesc sau regal. „Nobilimea prestatală cotopește pe cale economică sau militară satele libere, pe când boierimea continuă această cotopire cu sprijinul statului”²⁰. Autorul nu ne spune cine îi dă dreptul să facă această afirmație atunci când se referă la „*perioada prestatală*”. Pentru a-și susține teza, ei citează pasajul unui document transilvănean din sec. al XV-lea de unde se poate constata că în această vreme cnezatul cuiva putea să fie „dreptul de a exercita stăpânirea în proprietățile sale în chip neatârnat de magistrații țării”²¹.

Panaitescu nu observă că nu are dreptul de a folosi în felul acesta un document din sec. al XV-lea pentru a clarifica o situație din perioada prestatală. Nu observă de asemenea, că este vorba de un cneaz confirmat de rege, cneaz care, în adevăr, era proprietar.

Situațiile din Moldova îl pun în oarecare încurcătură și din această cauză dă vina pe documente, care — spune el — „sînt foarte puțin explicite, din cauza formularului diplomatic rigid și concis”. Constatăm însă că el nu le prea înțelege. Citează, printre altele, documentul din 1414 prin care Alexandru cel Bun întărea boierului Pitic un sat, nenumit, la gura Jeravățului, „unde a fost Lie și Țigăneștii”. „Așadar, spune autorul în cauză, o familie Țigăneștii exercita cnezatul în acel sat, ceea ce corespunde cu o stăpînire colectivă a unei familii și nu o magistratură, care prin esența ei este individuală”²². Argumentul ar fi valabil dacă lucrurile s-ar prezenta așa cum presupune domnia sa.

De fapt, satul în cauză, de la gura Jeravățului, era un sat înființat de curînd și din cauza aceasta nu avea nume. Fusese înființat pe un teren considerat al domniei și din această cauză domnul își permitea să-l doneze boierului arătat. În nici un caz, fără o vină oarecare, nu putea, să dăruiască un sat care avea proprietar, fie individual, fie „colectiv”. Trebuie să se mai observe că satele în Moldova puteau să aibă un cut, două sau trei. Li se spunea și judecii. Satul de la gura Jeravățului avea trei judecii sau trei cuturi, fiecare din ele avînd în fruntea lor un cneaz. Unul din aceștia purta numele Lie, altul se numea Țigănescu și al treilea, frate sau rudă, era tot

²⁰ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, p. 66—67.

²¹ *Ibidem*, p. 67—68. v. I. Mihily, *Diplome maramureșene*, Sighet, 1900, p. 7, nota 1. Pasajul, în limba latină, este reproduș de D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938, p. 69. Alte amănunte despre cnejii dă P. P. Panaitescu în *Începuturile scrisului în limba română*, în „Studii și materiale de istorie medie” IV, p. 2.

²² P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, p. 68.

²³ Vezi doc. în *Documente privind istoria României*, A. Moldova, sec. XIV și XV vol. I, p. 33. Pe viitor se va cita DIR A.

Țigănescu. Diacul își permitea să-i înglobeze pe cei din urmă în numele de „Țigănești”²³. Nu cred că mai este cazul să ne mai întrebăm dacă aceste trei persoane puteau să fie sau nu magistrați sătești.

Cu aceeași ușurință trece autorul citat și peste documentele relative la satul Tuzora. Ne spune că în anul 1432—1442, domnul Iliș a dăruit slugii sale Staie satul Tuzora, „unde este cneaz Nicoară”. Cîțiva ani mai târziu (1436—1441) voievozii Iliș și Ștefan, întăresc lui Nicoară „sluga noastră” satul Tuzora pentru credincioasă slujbă. Analizînd acest document Panaitescu trage concluzia că Nicoară era cneaz și, ca atare, satul lui a fost donat unei slugi domnești, dar mai târziu capătă privilegiul pentru satul lui, „care urma să-i fie uric cu tot venitul”²⁴.

Și în cazul acesta lucrurile stau cu totul altfel decît presupune domnia sa. De fapt Nicoară colonizase un sat pe un teren considerat al domniei. El era conducătorul obștii și nu era proprietarul ei. Satul său era sat domnesc și domnul era liber să-l dea pentru „slujbă” cui voia. Putea să-l dea ca proprietate veșnică sau pe termen limitat²⁵. În cazul din urmă putea să-l reia, fără vină și să-l dea altuia. Așa s-a și întîmplat; l-a luat de la Staie și l-a dat ca uric lui Nicoară, care a fost ridicat în rîndurile nobilimii. Trebuie să mai adăugăm că am avut prilejul să precizăm, după formulele întrebunțate în documente, caracterul nestatornic al proprietăților de genul celei dăruite lui Staie²⁶. Aceeași greșită interpretare dă Panaitescu și documentelor din 2 ianuarie 1432 și din 24 aprilie 1434, dar nu este cazul să mai insistăm. Se poate constata însă că teoria lui Panaitescu nu se deosebește prea mult de aceea a lui Rosetti²⁷.

Au existat de altfel și alți istorici care nu au acceptat sensul dat cnezatului de fragmentul evidențiat de Mihaly (Cnezatus erat jus dominium exercendi in suis bonis independens a publico magistrato) după care „cneazul avea dreptul de a-și stăpîni moșiile independent de autoritățile statului”. Într-un studiu despre românii maramureșeni, Gheorghe Petrovay a arătat însă că între cnezat și stăpînirea de pămînt exista o deosebire. Ca dovadă el invocă situația la care ajunseseră urmașii lui Crăciun din Bilke. Regele Ludovic de Anjou dăruise acestuia pe la 1350 două sate, Lipce și Herice, cu drept de cnezat, avînd obligația de a da anual regelui 20 de berbeci și a trimite în caz de război un lăncier în oștirea regală.

Documentul nu ne spune nimic despre întemeierea celor două sate și nici cui aparținuse terenul pe care au fost fondate. Despre Crăciun din Bilke știm doar că era voievod al românilor din Bereg.

Deși Crăciun deținea satele respective cu dreptul de cnezat și

²⁴ Молдавия в эпоху феодализма. I, Chișinău, 1961, p. 1,5.

²⁵ C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în «Studii și cercetări științifice (Istorie)», Iași, 1955, VI, 3—4, p. 10 și urm.

²⁶ Ibidem, p. 12.

²⁷ *Obștea țărănească*, p. 8—9. Printre alte multe noțiuni greșite, se introduce aici și aceea de „nobilime gentilică”.

cu obligațiile arătate, totuși pe la 1404, regele Sigismund de Luxemburg, ginerele lui Ludovic, le dăruia lui Ioan, fiul lui Ștefan și strănepot al lui Bogdan, întemeietorul Moldovei. Urmașii lui Crăciun au rămas în satele amintite și și-au menținut drepturile, deși noul proprietar a încercat să-i scoată de acolo. Între cele două părți s-a ajuns la un proces și regele a decis că dreptul de cnezat rămâne în continuare urmașilor voievodului Crăciun, care vor continua să strângă veniturile celor două sate. Nu vor mai da cei 20 de berbeci regelui, ci noului proprietar, iar lăncierul îi vor trimite, în caz de război, în banderiuл acestuia.

Teza că urmașii lui Crăciun nu erau proprietari în satele amintite este împărtășită și de alții²⁸. Ei aveau acolo aceeași situație ca și cneazul Nicoară din Tuzora, înainte ca satul să-i fie dăruit de domn ca proprietate, uric.

Pasajul citat de Mihaly se referă, desigur, la cnejii innobilați. Ceilalți sînt amintiți în actele regale numai ca *honesti* și *providi homines*.

Au existat apoi alți istorici care au făcut o discriminare netă între cnejii din Transilvania și acei menționați în documentele din Moldova și Țara Românească. S-a afirmat, de exemplu, că în timp ce soarta cnejilor din Transilvania a devenit din ce în ce mai rea, după supunerea țării de către regii arpadieni, cei de dincoace de munți au rămas oameni liberi și — subliniem — proprietari în genere²⁹. Din cauza naționalismului, autorul nu-și mai aduce aminte că o mare parte dintre voievozii și cnejii români din Transilvania s-a asimilat în rîndurile nobilimii feudale maghiare și nu și-a pus nici problema, dacă nu cumva o mare parte dintre juzii și cnejii din Moldova a căzut în situația de țărani, dependenți.

Încercînd să combată, după cum afirmă, „înfumurarea naționalistă” a unor istorici români, care au prezentat cnezatul ca o creație originală a poporului român și să respingă acuzarea, desigur nedreaptă, că maghiarii ar fi provocat descompunerea societății românești autonome, pregătind astfel decăderea marii mase de români în condiția de servi, autorii volumului de documente privind istoria românilor din Transilvania, alcătuit la Budapesta în timpul ocupației hitleriste, tratează problema cnejilor prin prisma unei concepții tot atît de greșită sau vădit tendențioasă. Ei s-au străduit să demonstreze că organizațiile politice ale populației românești sînt niște creații „artificiale”, iar din faptul că ea nu a conservat nici o urmă de „tradiții naționale bazate pe legături de singe sau cel puțin pe o puternică organizație tribală”, au încercat să deducă lipsa acelor trăsături caracteristice care dovedesc origini locale și marea ei vechime în aceste părți.

²⁸ Lupaș, *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei*, p. 14, 15. S. Mihaly, *op. cit.*, p. 7; G. Petrovay, *A mármrasi oláhokról (Despre românii din Maramureș)* în Századok, 1911, p. 625.

²⁹ Alex. Al. Buzescu, *Domnia în Țările Române*, p. 36.

Românii ar fi apărut foarte tirziu în regiunile din nordul Dunării în calitate de coloniști, aducînd cu ei instituția cnezatului din Balcani. În concepția lor cneazul era șeful popular al unei cete de români în căutarea unei noi patrii³⁰.

Deși constatau că pe la sfîrșitul sec. al XIII-lea se termina „o mare evoluție socială” avînd ca urmare reducerea în stare de șerbie nu numai a românilor, ci și a unei mari părți din populația maghiară, ei prezentau totuși, în mod naiv, drept cauză a descompunerii societății românești, ambiția cnejilor de a se ridica în ierarhia socială. Formele de existență ale nobilimii maghiare ar fi exercitat asupra lor o puternică atracție³¹. O astfel de tendință, desigur, poate fi considerată destul de naturală, dar ea nu are nici o legătură cu cauzele care au determinat descompunerea societății³².

În felul acesta a încercat să rezolve istoriografia noastră mai veche problema juzilor și cnejilor³³.

Cercetarea materialului documentar existent nu ne permite să adoptăm concluzii de natura celor expuse mai sus. Ipoteza că juzii ar

³⁰ *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustratia usque ad annum 1400* p. Christum, Budapesta, 1941, p. XX—XXII.

³¹ *Ibidem*, p. XXVI.

³² În afară de lucrările citate mai sus, o atenție deosebită trebuie să se dea lucrării lui D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938, în care se expune un enorm material, adesea străin de problemă, și se fac numeroase incursiuni în diferite domenii ale istoriei propriu-zise și ale istoriei unor vechi instituții. Încearcă să introducă unele noțiuni noi ca acelea de „instituțiuni gentilice românești”, „gense” la români, „proprietate gentilică” la români, cneaz, căpetenie de gensă” etc. Sint inovațiile unui cercetător care nu înțelege procesul prin care a trecut poporul român în perioada de trecere spre feudalism. Se ocupă numai de cnejii din Transilvania.

³³ În legătură cu această instituție există o vastă literatură. În afară de lucrările citate se mai pot consulta Ladislav Hilebi Gal, *Vezsgálódás az erdélyi Kenézségekről (Considerații asupra cnezatelor transilvănene)*, Nagyenyed, 1846, Joseph Kemény, *Über die ehemaligen knesen und Kresiate der Walachen in Siebenbürgen*, în *Kurz's Magazin*, II, 1848, Fr. Solyom Fekete, *Vázlatok az oláh kenézi intézmény történetéhez (Contribuții la istoria cnezatului la români)* în „A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Tár.” („Anuarul soc. istorice și arheologice a comitetului Huniad”) 1884, Articolul acesta s-a publicat și în traducerea românească în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, anul III, nr. V, Buc., 1885. L. Pič, *Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht*, 1886. A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, I, 1888, p. 503 și urm. și vol. II (1889) p. 229 și urm. D. Onciul, *Originea Principatelor Române*, 1889, p. 86, 139 și urm. Radu Rosetti, *Despre clasele agricole în Moldova*, în „Revista nouă”, anul I și II (1888—1889). Tivadar Lechoczky, *Adajékok az oláh vajdák, oláh és orosz Kenézek vagy soltészok intézményéhez (Contribuții la istoria voievozilor și a cnejilor sau soltuzilor români și ruși)* în „Tört. Tár”, 1890. I. Bogdan, *Îndatoririle militare ale cnejilor români*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXX, p. 620—625. I. Minea, *Originea românească a cnezatului la noi*, în „Cercetări istorice”, anul I (1925), fasc. 1, p. 412. E. Condurache, *Juzii și judeciile moldovenești*, ibid. anul V—VII (1929—1931) p. 304. I. D. Condurache, *Din dreptul vechi român*, Buc., 1898, p. 102 și urm. I. Bărbulescu, *Originea celor mai vechi cuvinte și instituții slave la români* în „Arhiva”, anul 29, nr. 1, p. 1—11. D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938.

fi fost numai niște simpli magistrați sătești, pe cînd cnejii ar fi deținut funcția lor pe viață și s-ar fi transformat în întregime, înainte de formarea statului feudal, în proprietari cu drepturi limitate, nu se poate susține. Nu se poate lua în considerație nici teza contrară, potrivit căreia cnejii apar ca proprietari absoluți pe domeniile lor, iar juzii sînt prezențați numai ca niște simpli judecători ai domniei. E drept că de multe ori cnejii sînt înregistrați în documente ca niște simpli agenți de colonizare, dar cercetarea problemei numai sub aspectul acesta, constituie o gravă eroare. Aceeași caracterizare se poate face și în legătură cu afirmația că domnii, atunci cînd dăruiau sate, acordau beneficiarilor numai un simplu drept de „judecie”.

Existența unor teze contradictorii în vechea noastră istoriografie privind un astfel de subiect ca și formularea unor concluzii pe baza interpretării mecanice a materialului și prin prisma unor concepții care nu pot fi considerate științifice, impun reexaminarea problemei și revizuirea tuturor rezultatelor la care s-a ajuns în cercetările mai vechi.

Limitarea studiului numai la o parte a teritoriului locuit de români sau numai la explicarea accepiunilor pe care le-a avut în trecut termenul cneaz nu poate să ducă decît la rezultate parțiale. Trebuie să se cerceteze un întreg proces în care organizarea social-economică și politică a populației românești s-a dezvoltat și s-a completat, avînd drept rezultat crearea unor instituții cu același caracter, fie că este vorba de Transilvania, fie de regiunile de la sud și est de Carpați.

Instituția cnezatului apare preluțind pe harta răspîndirii teritoriale a românilor. Cele mai vechi cnezate și judecii (sudstvo) apar în diplomele regilor sirbi. Momentul apariției lor în documente marchează faza ultimă de independență a obștilor sătești. Adunînd, ca și în alte state feudale, zeciuiala din produsele sătenilor și supunîndu-i la efectuarea unor obligații în muncă pentru întreținerea cetăților, regii sirbi s-au considerat cu vremea proprietari ai obștilor țărănești pe care apoi au început să le dăruiască mănăstirilor și vlastelinilor.

Valahii din statul feudal sîrb erau organizați în judecii. Cel mai vechi document care le menționează este din anii 1198—1199, dat de marele jupan Ștefan Nemanja mănăstirii Hilandar de la muntele Athos. Între altele i se dăruia acesteia „judecia” (sudstvo) lui Radu și George³⁴.

Ceva mai tîrziu, prin 1220, într-un hrisov al regelui Ștefan Prvo-venčani pentru mănăstirea Žica, întemeiată de el, este menționat cneazul valah Grad din jupa Hvosno³⁵. Un alt cneaz, Voihna, din Miliutin făcea, prin 1282—1298, o danie mănăstirii Hilandar³⁶. În aceste mențiuni cnejii valahi sînt numai niște conducători de sate, deși în

³⁴ Silviu Dragomir, *Valahii din nordul Peninsulei balcanice în evul mediu*, Buc., 1959, p. 17. Idem, *Valahii din Serbia*, în «Anuarul Inst. de ist. națională», Cluj, I, 1922, p. 290.

³⁵ Idem, *Valahii din nordul Peninsulei balcanice*, p. 18.

³⁶ *Ibidem*, p. 116.

Serbia titlul acesta nu se acorda decât membrilor familiei domnitoare sau marilor dregători ai statului³⁷. Căpeteniile satelor mai purtau și denumirea de *primichiuri*³⁸.

Cel mai vechi document, cuprinzând mențiuni despre cnejii români din nordul Dunării este cunoscuta diplomă a ioaniților din 1247³⁹. Știri sigure și destul de frecvente în legătură cu cnejii români din Transilvania se înregistrează în documentele regilor maghiari de pe la începutul sec. al XIV-lea. Ei apar în acte pînă prin sec. al XVI-lea.

Același tip de organizare politică trebuie să fi existat și la răsărit de Carpați înainte de formarea statului feudal moldovenesc.

Stabilirea originii și a vechimii acestei instituții la populația românească prezintă un interes deosebit. În istoriografia mai veche s-au formulat, în legătură cu această problemă, teze adeseori contradictorii. Întrucît termenul *cneaz* provine în limba română din moștenirea slavă⁴⁰, unii istorici mai vechi au considerat că nu avem de-a face numai cu un simplu fapt lingvistic, instituția însăși a cnezatului fiind împrumutată de la popoarele slave cu care populația românească a venit în

³⁷ *Ibidem*, p. 117 v. și «Arhiva istorică», III, p. 104 și urm.

³⁸ După Jirecek termenul acesta ar fi fost luat din ierarhia bisericească și ar fi de origine latină cu sensul de primul om înscris într-o listă pe o tablă de ceară (*primus in cera*). *Ibidem*, p. 117.

³⁹ *Doc. privind istoria României, C. Transilvania. Veacurile XII, XIII și XIV*, vol. I, p. 330, 423. D. Arion, *op. cit.*, p. 6 considera că cea mai veche mențiune despre cnejii români s-ar afla în diploma de fundare a mănăstirii din Tihani din anul 1055. Acolo este vorba însă de un nume de loc „Knez”. Alte numiri topice de acest gen au fost urmărite la N. Drăgan, *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomastice*, p. 105 și urm. prin Panonia sud-dunăreană. E mai sigur însă că aceste numiri, depărtate de aria de răspîndire a populației românești, sînt de origine slavă și amintesc de cnejii slavilor așezați pe teritoriul Ungariei. Cf. art. lui F. Moor în «Ungarische Jahrbücher», IX (1929), p. 234. După nume și după calitatea lor de mărunți conducători ai unor obști teritoriale cnejii *balohoveni* menționați pe cursul superior al Bugului de letopisețele rusești par să fie români emigrați acolo din Transilvania sau din Moldova înainte de invazia tătarilor din anul 1241. v. Radu Rosetti, *Originea și transformările cnezei stăpînitoare din Moldova*, p. 148. D. Onciul, art. *Dragoș și Bogdan și apoi Originile Principatului Moldovei*, în *Opere complete*, ed. A. Sacerdoteanu, Buc., 1946, p. 63, 289 și urm. D. C. Arion, *op. cit.*, p. 12—13. Tot aici și alte lucrări mai vechi. S-a mai presupus că brodnicii din Moldova ar fi dispus de o organizație cnezială v. D. Onciul, *Opere complete*, ed. cit., p. 294. D. C. Arion, *op. cit.*, p. 13. Asupra modului cum trebuie să se interpreteze pasajele cu privire la brodnici din letopisețele ruse. v. C. Cihodaru, *Considerații asupra populației din Moldova în sec. X—XIII*, în «Studii și cercetări științifice (istorie)», Iași, XIV, 2, (1963) p. 224 și urm.

⁴⁰ În limba slavă cuv. **КНЯЗЬ** derivă de la termenul *kuninggs* din vechea germană. B. A. Селищев, *Парославянский язык*, vol. I, Moscova, 1951, p. 206. Și de o parte și de alta avea înțelesul de „dominus”, „regulus”, „princeps”, Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch*, p. 155 unde se crede, greșit, că acest titlu ar fi fost purtat și de domnii din Țările Române. În documente acest sens nu se întâlnește decât într-un singur caz în vremea domniei lui Matei Basarab. Apare în calitate de conducător de obște sătească la sirbi și ruteni. v. E. Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908 sub voce.

contact în vremurile mai vechi. Împrumutul s-ar fi produs în acel moment, când, sub influența exercitată din afară, populația romanică pășea pe o nouă treaptă de organizare⁴¹.

1. Bogdan, fără a lua în considerație că obștea agrară cu organele ei de conducere a existat și la alte popoare și atras, probabil, de faptul că ea se menținea în sinul populației românești ca o formă de organizare destul de puternică în timp ce rolul ei devenea tot mai șters și neînsemnat la popoarele vecine mai înaintate pe calea feudalizării, a emis teoria că instituția cnezatului ar fi fost o creație specific românească⁴². Menținându-se pe aceeași poziție, I. Minea considera că slavii balcanici ar fi cunoscut la început numai organizarea în *jupe*, iar cnezatul ar fi apărut la dinșii mai tirzii, ca rezultat al unei influențe exercitate asupra lor de către români⁴³.

Problema organizării social-politice a populației românești în perioada prefeudală, ca și aceea a influențelor exercitate de către popoarele vechi, trebuie să fie supusă unei cercetări mai riguroase. Premisele ei trebuie căutate chiar în vremea descompunerii stăpînirii romane, atît pe aceste teritorii cit și în Peninsula Balcanică. Este necesar prin urmare să se cerceteze modul de organizare a populației romanice rămasă sub dominația neamurilor migratoare după înlăturarea statului sclavagist roman.

Stăpînirea romană asupra regiunilor carpto-dunărene se impusese într-un moment cînd relațiile gentilece în sinul triburilor trace și ilirice intraseră puternic pe calea descompunerii. Fenomenul acesta, pe de o parte ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, iar pe de alta ca rezultat al unor acțiuni de ordin politic, ca războaie, mișcări și transplantări de populație, s-a accentuat și mai mult sub dominația romană.

Nu se poate controla în ce măsură organizarea administrativă romană a ținut seamă de gruparea populației pe baza legăturilor gentilece, dar măsurile luate de statul sclavagist în vederea exploatării muncii băștinașilor, a bogățiilor de tot felul, cit și influența exercitată de dezvoltarea vieții orășenești, nu erau de așa natură încît să permită o mai lungă existență relațiilor gentilece. „Peste toate țările din bazinul Mării Mediterane — spune Engels — veacuri de-a rîndul a trecut rîndeaua nivelatoare a stăpînirii romane...” „Administrația romană și dreptul roman au dizolvat pretutindenî vechile uniuni de gîntă și o dată cu ele și ultima rămășiță de activitate de sine stătătoare locală și națională”⁴⁴.

⁴¹ R. Rosetti, *Invaziile slavilor în Pen. Balcanică și formarea naționalității române*, în «Revista nouă», Anul II, nr. 9. S-a mai pus problema dacă este de origine sîrbă sau bulgară. I. Bărbulescu, *nota cit.*, p. 1—11, ridicîndu-se împotriva afirmațiilor făcute de N. Iorga într-un articol de gazetă, susținea hotărît că este de origine bulgară.

⁴² I. Bogdan, *op. cit.*, p. 43.

⁴³ I. Minea, *Curs de istoria românilor*, partea a III-a, litografiat, 1921, p. 21.

⁴⁴ Cf. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Ed. politică, ed. a V-a, Buc., 1961, p. 148—149.

Condițiile în care s-a dezvoltat societatea după înlăturarea stăpînirii romane nu au permis nicidecum o revenire la vechea organizare gentilică. Afirmările unor istorici cu privire la existența unor „gense” organizate pe criterii de înrudire, în sinul populației băstinașe de pe teritoriul țării noastre în perioada prefeudală, rămîn neîntemeiate⁴⁵.

Dacă la popoarele migratoare, în momentul stabilirii lor pe teritoriile fostului stat sclavagist roman, formele organizării gentilice se mențineau încă puternice, ele nu au putut determina nici o schimbare în modul de organizare a populației băstinașe. „Domeniața asupra celor subjugăți este incompatibilă cu orînduirea gentilică...” „Masele romane nu puteau fi nici primite în grupele gentilice, nici dominate cu ajutorul acestora”⁴⁶. Acolo unde organele orînduirii gentilice ale noilor veniți nu s-au putut preface repede în organe ale orînduirii de stat, așa cum a fost cazul pe teritoriul țării noastre, obștea agrară și obștea teritorială suprapusă, au jucat un rol deosebit de important în reglementarea relațiilor dintre băstinași și conducătorii triburilor în deplasare sau care staționau pentru scurt timp în aceste părți.

Încă de pe vremea descompunerii stăpînirii romane, conducătorii unor astfel de comunități au început să-și aroge, ca și în alte părți ale lumii stăpînite de romani, titluri purtate de unii dregători provinciali și de subalternii lor⁴⁷. Ca și aceștia erau și ei niște *judices*⁴⁸.

În vremea migrației lor spre sud, slavii ajunseseră într-o fază cînd organizarea gentilică intrase puternic pe calea descompunerii. Dezvoltarea forțelor de producție, provocaseră la ei puternice transformări chiar în vremea cînd se mai găseau în patria de origine. În vremea deplasării lor spre sud și a războaielor cu imperiul bizantin s-a simțit încontinuu necesitatea grupării și regroupării diferitelor semînții, dar un astfel de amestec se efectua în detrimentul relațiilor gentilice. Așezarea în teritoriile cucerite din sudul Dunării s-a făcut pe baza im-

⁴⁵ Astfel Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 40 și urm.

⁴⁶ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁷ În apusul Europei, la începuturile feudalismului, toți funcționarii regali purtau denumirea de *judices*. În ultimul timp de existență a Imperiului roman, administratorii provinciilor purtau același titlu. Vezi Fustel de Coulanges, *Histoire des anciennes institutions de France*, p. 349. Idem, *L'alleu et le domaine rural*, p. 459. I. Minea, *Originea romană a cnezatului la noi*, în „Cercetări istorice”, anul I (1925), fasc. 1, p. 412, considera că un asemenea rol ar fi jucat la început magistrații cunoscuți sub denumirea de *duumviri jure dicundo*. A revenit mai târziu și a propus pe acei *judices provinciarum* menționați pe teritoriul roman în vremea dominației politice a goților.

⁴⁸ Ammianus Marcellinus, XVII, 12; XXX, 5; XXXI, 2 folosește și pentru popoarele barbare aceeași terminologie a administrației romane provinciale. El cunoaște pe juzii (*judices*) romanilor din Panonia, dar vorbește și despre juzii (*judices*) alaiilor și de „alii optimates variis populis praesidentes”. Juzii provinciali romani din sec. al V-lea apar și la Salvienus, *De gub. dei*, p. 109, 110. Pentru juzii dintr-o perioadă mai tîrzie de pe coasta dalmatică v. E. Dummler, *Die älteste Geschichte der Slaven*, p. 350, nota 6 și C. Jirecek în „Archiv für slavische Philologie”, XXII (1900), p. 172. Pentru juzi în Italia medievală v. N. Iorga, *Ist. Rom.*, II, p. 156, 157, 159.

părțirii poporului în seminții, dar în foarte scurt timp acestea și-au pierdut cu totul importanța lor. Ca și în Apusul Europei, necesitatea de a organiza populația băștinașă supusă, determina transformarea orînduirii gentilice într-o orînduire teritorială și-i dădea posibilitatea de a se acomoda statului⁴⁹. În modul de organizare a societății, obștea agrară și cea teritorială căpătau un rol hotărîtor.

Stabilirea slavilor în Peninsula Balcanică a contribuit la întărirea vechilor obști locale⁵⁰.

Probabil că același fenomen s-a produs și în Dacia.

Trecerea de la orînduirea gentilică la formații teritoriale a avut drept urmare că titlul de cneaz, purtat mai înainte de șefii triburilor slave, a fost uzurpat de către conducătorii unor grupe de populație din ce în ce mai mici, iar în cele din urmă el a ajuns chiar să satisfacă mîndria unor simpli conducători de obști sătești⁵¹. De aici înainte, ca întindere a atribuțiilor între un cneaz slav și juzii obștilor băștinașe nu exista o prea mare deosebire. Imitînd pe slavi, unii juzi au început să se intituleze cneji. Cei doi termeni deveniseră sinonimi.

Documentele de mai tirziu nu permit admiterea acelei discriminări propusă de Radu Rosetti. În Țara Românească pe lingă termenul cneaz, apare în acte și acela de judec⁵². Țăranii șerbi, care fuseseră mai înainte oameni liberi, cneji, porneau adesea acțiunea de eliberare, de *judecire*. În Transilvania de nord, cneji, conducători ai obștilor sătești, se mai numeau și juzi⁵³. Dintr-o hotărîre a dietei acestei provincii, din anul 1543, se poate constata că reprezentanții comunităților românești se numeau cînd juzi, cînd cneji⁵⁴. În Moldova, pentru desemnarea conducătorului obștii sătești, se întrebuintează în documente atît termenul jude, cît și acela de cneaz, însă comunitatea nu este numită niciodată cnezat, ci numai judecie. Nu există deci nici o justificare pentru a considera judecia inferioară cnezatului, sau pentru a le separa în timp. Ambele denumiri se referă la una și aceeași instituție.

Perioada frecvenței menționări a cnejilor în documente constituie faza de lichidare a obștilor țărănești libere. Ea putea să fie precedată

⁴⁹ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 153.

⁵⁰ *Istoriile Bolgarilor*, p. 51.

⁵¹ Pentru existența unor cneji mărunți, asemănători cu acei ai populației românești, în unele părți din Balcani, vezi I. Bogdan, *Cnejii români*, p. 16.

⁵² *Ibidem*, p. 21.

⁵³ D. Onciul, *Românii și ungurii în trecut*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. I, seria a III-a, tom IX, p. 47, „judices vel kenezii”.

⁵⁴ Dintr-un document publicat de I. Kemény, *op. cit.*, p. 312. Țăranii săraci puteau fi scutiți de plata unui anumit impozit pe baza jurămîntului depus de cneaz sau jude (*sed per judicem vel kenezium deposito juramento liberentur*). Aceștia puteau interveni pentru scutirea oricărui țăran, pe care îl considerau că merită (*Porro quosquumque judex vel kenezius juramento suo liberare voluerit secundum aliquam regni consuetudinem habeant potestatem liberandi*).

de o vastă acțiune de colonizare, cnejii jucînd în astfel de operații un rol deosebit. Așa s-a întîmplat, de pildă, în Moldova. Cnejii români din Galiția apar de asemenea ca niște agenți de colonizare.

Lipsa izvoarelor istorice nu permite alte precizări în legătură cu perioada mai veche din istoria cnezatului. Normele care reglementau relațiile dintre membrii obștei se cunosc numai după informația păstrată în documente tirzii, privind populația românească din Transilvania, precum și în acelea referitoare la românii emigrați pe teritoriul statului feudal polon. Aceste norme constituie așa-numita *lege a românilor*, *ius valachorum*, *jus valahicum*, *antiqua et laudabilis consuetudine valachorum*, *ЗАКОНЪ КЛАШСКИН* ⁵⁵. Relațiile dintre membrii obștei și conducătorul ei, cneazul, erau reglementate după aceleași norme. Nu avem date după care să putem preciza raporturile dintre cnejii și obște în perioada anterioară sec. al XIV-lea. Trebuie să presupunem că în timpurile mai vechi, adică în perioada anterioară trecerii teritoriilor, pe care întîlnim această instituție, pe calea feudalizării, conducătorii obștilor țărănești libere erau aleși de către membrii comunității dintre cei mai energici și cu mai multă experiență dintre ei ⁵⁶. Fără o astfel de practică, obștea nu și-ar fi putut menține mult timp libertatea și s-ar fi transformat repede într-o proprietate particulară, adică o proprietate a cneazului. De altfel fenomenul acesta s-a produs întotdeauna atunci cînd diferențierea socială s-a accentuat mai puternic în sinul ei. În faza de lichidare a obștilor, cnezatul a rămas în mîinile familiilor mai puternice din punct de vedere economic, a putut fi deținut pe viață și chiar transmis ca moștenire urmașilor. Situația unui astfel de cneaz nu se deosebea prea simțitor de aceea a unui proprietar particular. Documentele medievale maghiare oglindesc din plin această stratificare în rîndurile cnejilor din Transilvania în această perioadă tirzie a existenței lor ⁵⁷.

Pe de altă parte, trebuie să presupunem că obștea, în acea perioadă cînd cneazul era ales, era obligată să caute unele posibilități pentru a răsplăti strădania și munca desfășurată de dînsul pentru conducerea ei. Pe lîngă satisfacția dată de deținerea unui astfel de funcții, el se bucura și de darurile făcute de membrii obștei la anumite date pe an sau cu ocazia încheierii unor acte pentru care era necesar asentimentul său. Practica aceasta se constată față de cnejii români, folosiți ca întemeietori de sate pe teritoriul statului feudal polon. În contractele de locațiune încheiate cu proprietari se arată însă că ei erau ținuți să răspundă la astfel de atenții cu un ospăț dat o dată pe an tuturor membrilor obștei ⁵⁸.

⁵⁵ L. Piț, *op. cit.*, p. 13. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 34. R. Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 147.

⁵⁶ Durata funcțiunii nu se poate preciza. Dacă luăm în considerație faptul că la început judecla a înlocuit o instituție română cu caracter administrativ, trebuie să presupunem că judele era ales pe timp de un an.

⁵⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18—20.

⁵⁸ T. Holban, *op. cit.*, p. 323.

În același timp trebuia să găsească mijloacele pentru a-i dispensa de grija cultivării lotului lor și să le pună la dispoziție un fond — să-l numim cu un termen modern — pentru cheltuielile de reprezentare.

În acest scop, obștea le lasă în folosință mai multe loturi de cultură sau un lot special mai mare⁵⁹, precum și toate acele unghiuri și colțuri, care rezultau de pe urma împărțirii țarinei în loturi egale⁶⁰.

Pământul lăsat în folosință cneazului se lucra de membrii obștei prin munca de clacă. Aceasta, desigur, în perioada mai veche nu avea un caracter obligatoriu și nici nu era reglementată prin impunerea unui anumit număr de zile pe an așa cum se constată, târziu, în contractele de locațiune încheiate de proprietarii feudali poloni cu cnejii români⁶¹. Dreptul cneazului de a ține cârciumă, moară și prisacă, dreptul exclusiv de vinat și pescuit pe teritoriul supus jurisdicției sale a apărut mai târziu în perioada feudală ca o știrbire a drepturilor obștei⁶². Se vede deci, că atențiile benevole ale membrilor obștei față de cneazul lor s-au transformat cu timpul în obligații și în felul acesta ele au trecut apoi în folosul proprietarilor după ce obștea și-a pierdut libertatea.

Cneazul trebuia apoi să vegheze ca normele după care se conducea obștea să fie respectate, de către membrii ei. Nu știm ce sancțiuni se aplicau în perioada mai veche pentru astfel de încălcări⁶³. Mai târziu, în Polonia, în materie de justiție, ca și în unele chestiuni privind administrația, autoritatea cneazului era limitată nu numai de faptul că unele cazuri mai grave, crimele de pildă, se judecau de tribunalele regale, dar și de existența celui sfat de oameni buni și bătrâni⁶⁴, împreună cu care era ținut, potrivit dreptului valah, să ia hotărârile. În anumite cazuri hotăra însăși adunarea generală a membrilor obștii. Aceasta este menționată la românii din Slovacia⁶⁵ și în re-

⁵⁹ «Arhiva istorică», IV, p. 86, Cf. T. Holban, *op. cit.*, p. 322; Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63.

⁶⁰ T. Holban, *op. cit.*, p. 322.

⁶¹ «Arhiva istorică», IV, p. 54, 57, 74, „Idem cmethones villarum prefatarum sculteto suo et ejus successoribus tenebuntur tries dies laborare, sicut ei mandabit in anno... sau „...eosdem cmethones cogere ad laborandum sibi tribus diebus in anno, quemunque laborem ipsi sculteti voluerint“ sau „Idem cmethones villae praefatae sculteto suo praenominato et ejus successoribus tenebuntur in duas dies laborant prout in aliis observatis...“ Cf. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 64.

⁶² Pentru specificarea unor astfel de drepturi în contractele de locațiune încheiate de cnejii români cu proprietarii poloni, v. «Arhiva istorică», IV, p. 76, 103, Cf. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63—65. T. Holban, *op. cit.*, p. 323. R. Rosetti, *Pământul etc.* p. 57.

⁶³ T. Holban, *op. cit.*, p. 324, pentru judecarea membrilor obștilor din Polonia, în anumite cazuri de către cneaz.

⁶⁴ Li se spune și *jurați*. Mai târziu au căpătat denumirea de *pașnici*.

⁶⁵ Josef Macurek, *Valași v zapadnych Karpatech v 15—18 století, Ostrava, 1959*, p. 300. Subliniind acest fapt E. M. Подградская, *Новое исследование о валахской колонизации в западных Карпатах* în *Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР*, nr. 2 (80), Chișinău, 1961, p. 67 și urm., crede că o asemenea instituție a existat numai la românii din Slovacia.

giunea de munte a Moldovei sub denumirea de „grămadă”⁶⁶. E posibil ca în timpurile mai vechi să se fi numit, ca și în unele părți din Balcani, convent⁶⁷. Din gloabele pe care le aplica celor vinovați, cneazul reținea în Transilvania o treime, restul mergând la vistieria regală⁶⁸.

Tot aici și în părțile adiacente locuite de români se întâlnesc în sec. XIV și XV mai multe categorii de cneji. Situația acestora decurge din condițiile în care s-a trecut aici la feudalizare.

Desigur că relațiile feudale erau cunoscute și începuseră să se consolideze cu mult înainte de întinderea stăpînirii arpadiene în aceste părți.

Informația istorică privind trecerea Transilvaniei sub stăpînirea regilor arpadieni lipsește. Nu cunoaștem actele de violență care au însoțit acest eveniment. O mare parte dintre proprietarii feudali, care acaparaseră cu mult mai înainte pămînturile obștilor, au trecut în slujba noului stat feudal și și-au putut păstra proprietățile. Alții, probabil, și-au pierdut bunurile și au fost înlocuiți cu oameni devotați regelui. Obștile țărănești, cu pămînturile lor de rezervă și locurile neocupate, au fost considerate ca proprietate a suveranului și au constituit domeniul regal, *fundus regius*, lichidat apoi în cursul sec. al XIII-lea și al XIV-lea, prin masive danii făcute nobililor și bisericii⁶⁹.

Obștile țărănești de pe domeniile regale și-au păstrat dreptul lor de a-și alege organele lor de conducere.

Mentînîndu-și vechile atribuții, cnejii reprezentau obștea față de castelanii regelui și răspundeau de executarea obligațiilor care le erau impuse⁷⁰. Cei mai mulți dintre ei își îndeplineau sarcinile cu un deosebit zel și se distingueau prin faptele lor vitejești pe cîmpurile de luptă. Pentru a-i răsplăti suveranul îi confirma în funcția lor pentru o anumită perioadă de timp, pe viață sau cu drept ereditar. În cazul

⁶⁶ Ștefanelli, *Documente privind vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, Buc., 1915, p. 274, 276, 311, 399, 418, Arh. St. Buc.; M-reă Neamț, XI—16, 142. „Grămadă” a existat și în alte părți. Astfel o biserică este făcută de „grămada satului” *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, p. 11, col. 2. Tot aici un sat constituie „o grămadă” adică obște, vol. II, p. 640, col. 3. La începutul domniei Mihail Sturza lansa o proclamație care trebuia să fie citită la biserică în fața grămezilor satelor. v. «Buletinul Ion Neculce», 1—2, p. 315 (act din 14 iulie 1834). La 1848, pentru a aplana o neînțelegere dintre locuitorii din Irești și Căliman, un dregător convoca „grămada” satelor respective. v. A. Sava, *Documente putnene*, I, p. 212.

⁶⁷ Pentru conventus v. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 316. Pentru bibliografia în legătură cu această instituție vezi Jean N. Coroi, *Le conventus juridicus en Egypte aux trois premiers siècles de l'Empire Romain*, extras din «Actes du IV-e Congrès international des études byzantines», Sofia, 1935 («Bulletin de l'Institut archéologique bulgare» tom IX, 1935).

⁶⁸ R. Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149—151. T. Holban, *op. cit.*, p. 323.

⁶⁹ I. Moga, *Les roumains de Transylvanie au moyen-âge*. Sibiu, 1941, p. 45—46. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 71—76.

⁷⁰ *Documenta historiam valahorum in Ungaria illustrantia*, p. XXII.

acesta, din simpli conducători de obști ei se transformau în *nobiles kenezii*. Cei care nu reușeau să ajungă la o astfel de situație rămăneau numai niște simpli *communes kenezii*⁷¹.

Cnejii ereditari continuau să stea sub autoritatea castelanilor, însă statutul lor juridic se apropia simțitor de acela al nobililor. Jurământul lor echivala, înaintea tribunalelor, cu al acestora⁷². De altfel, printr-o recunoaștere formală din partea curții regale, ei se asimilau în rîndurile nobilimii. Asupra obștilor pe care le conduseseră mai înainte căpătau drept de deplină proprietate, se bucurau de imunități și se eliberau de sub tutela castelanilor. O obște cedată unui cneaz cu drept ereditar se împărțea, ca orice proprietate particulară, în părți egale între urmași beneficiarului⁷³.

Obștile, datorite de rege nobililor sau bisericii, își conservau dreptul de a-și alege conducătorul. El juca însă numai rolul unui intermediar între comunitatea aservită și proprietar și răspundea de îndeplinirea obligațiilor impuse membrilor obștei. El era un cneaz de rînd, un *communis kenezius* și se bucura numai de acele drepturi care i se recunoșteau prin *jus kenezatus*. Față de stat și proprietar, era supus la aceleași obligații (*onus debitae terrestialis subjectionis*) ca și ceilalți membri ai obștii și, la fel ca și dînșii, nu putea părăsi satul fără a achita proprietarului despăgubirea numită *terragiumustum*⁷⁴. Prin neîncetata știrbire a autorității, rolul său a fost redus treptat la acela jucat de *villicus* în satele populate de maghiari⁷⁵. Cnejii din categoria aceasta s-au asimilat repede în rîndurile țăranilor iobagi.

O situație deosebită aveau, pe domeniile particulare cnejii colonizatori. Ei au jucat un rol însemnat în popularea unor domenii rămase pustii după invazia tătarilor sau a regiunilor împădurite slab populate, datorite de suverani nobililor sau bisericii ca „locuri pustii”. În vederea atragerii forței de muncă necesară pentru valorificarea lor, proprietarii intrau în legătură cu o persoană care se obliga să adune numărul de oameni necesar întemeierii unui sat⁷⁶. Între proprietar și o astfel de persoană, care își lua titlul de cneaz, intervenea un contract de locațiune, prevăzînd toate drepturile și obligațiile membri-

⁷¹ R. Rosetti, *Pămîntul sătenii și stăpînii*, p. 25—26. Idem, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18—19. *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV. Doc. privind Ist. României, C. Transilvania, sec. XIV.

⁷² *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV.

⁷³ R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 27.

⁷⁴ R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 25—27. Idem, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149. I. Bogdan, *op. cit.*, 18—19. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 225 și urm. *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV.

⁷⁵ R. Rosetti, *Pentru adevăr și dreptate*, p. 31.

⁷⁶ În legătură cu cnejii colonizatori vezi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32, 42. R. Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. T. Holban, *op. cit.*, p. 313 și urm. Poziția adoptată de autorii volumului *Documenta historiam valachorum in Hungariam illustrantia*, care consideră pe toți cnejii români ca niște agenți de colonizare, reflecta șovinismul și nu are nimic comun cu știința.

lor obștii conform dreptului valah, precum și obligațiile și drepturile cneazului însuși. Cu ocazia încheierii contractului de locațiune, cneazul avea grijă ca să impună proprietarului acordarea deplină a acelor drepturi pe care i le conferea *jus kenezatus*. În cazul acesta, astfel de întemeietori de sate se bucurau de un regim asemănător în mare măsură cu acela al cnejilor de pe domeniile regale. Unii reușeau chiar să obțină de la proprietari cnezatul cu drept ereditar⁷⁷. În afară de avantajele arătate mai sus puteau să fie scutiți de anumite dări. În schimb erau îndatorați să presteze serviciul militar și să facă anumite daruri proprietarului, suveranului și dregătorilor săi⁷⁸. În general cnejii și juzii din Transilvania aveau sub ascultarea lor un sat sau o parte din sat.

Drept cneji, care au condus un număr mare de sate, au fost considerați de asemenea și acei *canesii*, menționați în *Cîntecul de jale* (Misera-bile Carmen) al călugărului Roger. Acest autor, fost prizonier la tătari, descriind invazia și pustiirile făcute de dinșii în Ungaria și Transilvania în anul 1241, arată și unele din măsurile luate de cotropitori în vederea unei mai bune exploatare a teritoriilor cucerite. El ne spune că după cotropirea Transilvaniei, tătarii ar fi instituit aici un fel de dregători numiți *canesii* a căror grijă era de a procura cele necesare oștirii⁷⁹. Roger însuși ar fi fost prizonier la un astfel de dregător care avea sub autoritatea sa ca la 1.000 de sate.

Textul cronicii nu s-a păstrat în această parte nealterat. Un glosator de mai târziu, care cunoștea instituția cnezatului din Transilvania, precum și modul de organizare a administrației în nordul Italiei și în Franța, făcea o apropiere între termenul *canesii* întâlnit la Roger și cnejii români, dînd explicația marginală „id est balivos” care mai târziu a fost introdusă în text de un copist. În manuscrisul original acest adaus lipsea.

Nu s-a observat însă că Roger arăta precis că dregătorul tătar, la care se afla el prizonier, avea sub autoritatea sa circa 1.000 de sate; probabil în acea vreme întreaga Transilvanie nu cuprindea un asemenea număr. Autorul se referea deci la șefii tătari, „chani”, puși să conducă provinciile cucerite și nu la cnejii români⁸⁰.

⁷⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32. R. Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. T. Holban, *op. cit.*, p. 322.

⁷⁸ R. Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32. T. Holban, *op. cit.*, p. 320 și urm. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63—64.

⁷⁹ G. Popa-Lisseanu, *izvoarele istoriei românilor*, vol. V, *Cîntecul de jale al călugărului Roger*, București, 1935, cap. XXXV, p. 35, 49, 74, 89: „Constituerunt canesios, id est balivos, qui iusticiam facerent, et eis equos, animalia, arma, exemia et uestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene mille villas regebat, et erant canesii fere centum... Conveniebant canesii pene quolibet septimana”.

În același fel ca și în Transilvania se prezintă instituția cnezatului pretutindeni pe teritoriul locuit de români. Nu există nici un motiv pentru a stabili o discriminare între cnejii din Transilvania și acei menționați în documentele privind Moldova și Țara Românească.

În Țara Românească, încă din primele documente de la începutul sec. al XV-lea, cnejii apar ca o categorie socială asemănătoare nemeșilor din Moldova⁸⁰. În sec. al XVII-lea, ca urmare a diviziunii neîncetate a proprietății lor ei ajunseseră în situația unor țărani liberi, care dispuneau de pământul lor. La originea acestei categorii stau însă conducătorii de obști confirmați de către domnie în perioada de consolidare a statului feudal ca proprietari în satele conduse de dînșii.

Din anul 1247, când putem presupune pe baza menționării cnejilor în calitate de conducători ai unor obști teritoriale că existau și cneji conducători de obști simple țărănești, și pînă la începutul sec. al XV-lea, s-au produs în Țara Românească importante schimbări cu caracter economic social. Urmarea acestui proces a fost transformarea acestor organe de conducere a comunităților sătești, în parte, în mici proprietari. Ca și în celelalte părți ale teritoriului locuit de români în bună parte se vor fi asimilat în masa țăranimii dependente, pe cînd alții se vor fi ridicat în rîndurile clasei dominante.

În Moldova, ca și în Transilvania, termenul *jude* este sinonim cu acel de *cneaz*. Nu există nici o deosebire de conținut între cei doi termeni. Și aici ca și dincolo cnejii și juzii au jucat același rol și au avut aceeași soartă. În calitate de conducători ai obștilor sătești aici mai apar *vatamanii*. Această denumire se va generaliza treptat și va înlocui pînă în a doua jumătate a sec. al XVI-lea termenii *jude* și *cneaz*.

Pentru a cunoaște mai bine care este situația așezărilor conduse de cneji, juzi și vatamani am cules din documente toate datele care-i privesc, precum și toate mențiunile de sate însoțite de expresia „unde a fost” sau „unde este”, am procedat la o localizare a lor, pe cît posibil exactă și apoi le-am cartat.

⁸⁰ Vezi și A. Decei, „*Caresii*” cîlugărului Roger în *Omagiu lui I. Lupas, Buc.*, 1943, p. 211 și urm. N. Iorga, *Momente istorice în «An. Acad. Rom.» Mem. sec. ist.*, seria a III-a, t. VII, p. 106 scrie că „ceea ce este de mare însemnătate pentru noi, pretutindeni în acest Ardeal invadat, ei (tătarii) înstalează regimul românesc patriarhal de cneji”.

⁸¹ Într-un document de la începutul sec. al XV-lea (după 25 decembrie 1406) satele mănăstirii Tismana erau asigurate că nu vor fi luate de la mănăstire și nu vor fi date „nici unui cneaz sau boier”. Vezi *Documente privind istoria României, V. Țara Românească, sec. XV*, vol. I, p. 26. Într-un document ulterior dat Coziei, se arată că oamenii care se vor închina mănăstirii, „fie boier, fie sluga domniei mele, fie cneaz sau altfel de om, zis „sirac” nu vor fi urmărite de nimeni”. *Ibidem*, p. 29.

Același sens are acest termen și în răspunsul dat de locuitorii din județele Brăila, Rîmnicul Sărat și Buzău la scrisoarea prin care Ștefan cel Mare le cerea să accepte ca domnitor pe Mircea Pretendentul. Răspunsul este redactat în numele „tuturor boierilor și al cnejilor și al tuturor românilor”. Cf. Gr. Tocilescu, 534 *documente, istorice slavo-române*, p. 399.

Se poate astfel constata repartitia teritorială a cnejilor, juzilor și vatamanilor precum și a satelor însoțite în documente, de expresiile amintite. Harta pe care o adăugăm la această cercetare precum și anexele dau o situație pe care o poate judeca oricine se interesează de această problemă. Am evitat să culeg unele nume incomplete și de asemenea nu am reușit să identific și să localizez un număr de 17 așezări din care cele mai multe sînt la răsărit de Prut. Natural, în cîteva cazuri nu am reușit să dau o localizare precisă, dar atît cît în documente se menționează valea pe care este situată o astfel de așezare, faptul acesta nu creează nici un prejudiciu concluziilor pe care voim să le tragem. Necartarea celor 17 așezări, ca și a celor care s-au omis din eroare, precum și a celor care rămîn necunoscute din cauza pierderii documentelor, nu schimbă situația obținută⁸².

Din anexe și harta dată se poate vedea ce rezultă din repartizarea geografică a satelor indicate în documente prin mențiunea „unde a fost” cneaz, jude sau vataman cutare, ori, simplu, „unde a fost” cutare.

În partea de nord a țării, dincolo de Suceava, nu se pot nota decît doar 4 așezări. Alte trei și anume Cuciurul „unde a fost” vataman Gherman, Mihailouți „unde a fost jude Petrinca” și „satul de la gura pîrăului Borodac unde a fost cneaz Mihail” sînt situate dincolo de granițele actuale ale țării. Pe afluenții din dreapta ai Siretului sînt foarte puține așezări de acest gen. Pe Somuz se înscrie una singură. Pe Moldova și pe afluenții ei se numără 7 din care majoritatea sînt pe cursul ei inferior. Pe Bistrița sînt 13 din care cinci sînt pe afluentul ei Cracău. Pe Trotuș aflăm cinci.

Aceeași situație întîlnim pe Milcov și pe Putna.

Pe cursul mijlociu al Siretului de la intrarea sa în țară pînă la Pașcani s-au putut înregistra doar cinci așezări. În schimb pe partea care merge de la Pașcani pînă la sătîșorul Salcea mai jos de Tecuci se înscriu 9 așezări. De asemenea pe unii din afluenții săi mărunți ca Tamașul, Cobilele, Dienețul, Răcătău și Polocinul mai sînt încă alte 10 așezări. Ar fi în total pe valea Siretului între Salcea și Pașcani 19 așezări menționate în documente ca avînd juzi, cneji și vatamani.

Un număr surprinzător de mare se întîlnește însă în bazinul Birladului. Aici numărăm cu toată siguranța pînă la 104 așezări din genul arătat. Numai pe valea pîrăului Tutova au existat 24 de așezări menționate ca avînd în fruntea lor cneji, juzi, și vatamani. Numărul înregistrat aici ajunge aproape să egaleze pe acela întîlnit pe afluenții din dreapta ai Siretului. Situația de pe Prut e mai puțin clară. Pe cursul său propriu-zis așezările care ne interesează sînt mai numeroase

⁸² Pentru identificarea unor astfel de așezări am urmărit cercetările făcute de Ioan Bogdan, M. Costăchescu, Gh. Ghibănescu și alții, am folosit hărțile topografice la scara 1/100.000, *Marele dicționar geografic al României*, dicționarele geografice ale județelor din Moldova. Am cules informații de pe la directorii de școli și uneori m-am deplasat pe teren.

în sud, dar dacă luăm bazinul său în întregime el este mai larg în partea de nord a Moldovei, și deci, natural, cuprinde mai multe sate, decît în sud. Pe de altă parte neavînd mijloacele necesare pentru a localiza astfel de date culese din documente, pentru regiunea din partea sa dreaptă nu putem da o imagine reală a așezărilor conduse de juzi, cnejii și vatamani din acea parte. Se poate totuși spune că regiunea unde acestea apar mai numeroase se întinde începînd de pe la Soroca, ca un arc de cerc larg deschis, trecînd pe la Orhei și prin regiunea Lăpușna, sprijinîndu-se pe Prut în părțile Cahulului.

Se mai observă că se evită stepa. Nu se menționează nimic spre Cetatea Albă, nici spre Chilia. Este evitată de asemenea stepa Cuvruluiului. Pe valea Siretului și în bazinul Birladului, cele mai căutate regiuni sînt acelea care dispun de păduri mai întinse. E interesant să se semnaleze că multe din ele se situează în apropierea unor drumuri importante care străbăteau în trecut Moldova.

Din cele arătate mai sus, ar rezulta că juzii, cnejii, vatamanii și persoanele al căror nume este însoțit în documente de expresiile „unde este” sau „unde a fost” nu sînt în realitate altceva decît niște întemeietori de sate. Din acest punct de vedere toate categoriile sînt egale și nu se poate spune că drepturile cnejilor erau de altă natură decît cele ale juzilor.

Documentele menționează în mod expres 47 de juzi, 23 de vătamani și 17 cnejii. În unele cazuri apar cîte doi sau trei într-un sat, dar de cele mai multe ori numai unul singur.

Cnejii și juzii poartă în general nume românești și la fel se prezintă și persoanele caracterizate prin mențiunea „unde a fost” sau „unde este”. Numai în cîteva cazuri rare se prezintă nume ca Micula, Băloș, Dieniș, Miclăuș, Orăș, Veriș, Tamaș, Căliman, Mezeu, Laslău, Jula, Cheltezeu, Bearchiș, Husul. Par să fie purtate de români venți din Transilvania. Numarul acestora este destul de mic față de totalul celor înscrși în listă. Numele unuia din ei prezintă fenomenul fonetic cunoscut sub numele de rotacism. Ar indica, deci, după cum cred unii cercetatori, o persoană venită din partea de nord a Transilvaniei unde se întîlnește acest fenomen. Nu există însă siguranța că rotacismul nu a fost cunoscut în sec. XIV—XV și în unele regiuni din Moldova.

Mai intîlnim de asemenea un Birai, un Petir Tatarul și un Teameș al căror nume reflectă vechi legături ale populației din Moldova cu tătarii. Un singur caz din cele 215 înregistrate, acela al lui Pavei Bulgarul, pare să indice o persoană venită din sudul Dunării.

Vatamanii poartă nume obișnuite în onomastica românească afară de cîțiva din ei care au nume rutene, ca, de pildă, Stepan, Ostapco, Pașco, Minco. Sate conduse de vatamani se întîlnesc în diferite părți ale Moldovei, în nord, în sud, în regiunea de munte sau spre Nistru.

Unele din ele poartă finala *-ovfi*, caracteristică satelor din nord-estul țării, chiar atunci cînd sînt situate în regiuni unde acest sufix nu se obișnuiește. Astfel, lîngă Piatra-Neamț pe la începutul sec. al

XV-lea, un oarecare Samoil vataman conducea satul Sencăuți⁸³, iar Hodor vataman sta în fruntea satului Baicovți, situat pe cursul superior al Birladului⁸⁴. S-ar putea deci presupune că unele din aceste sate au fost colonizate de ruteni și se conduceau după dreptul rutean. Cea mai mare parte din ele erau sate românești și se conduceau după dreptul valah. Avem de-a face numai cu un termen împrumutat din limba ruteană pentru o veche instituție românească. Numele unor vatamani ca Verigă, Căliman sau Zlătarul întăresc această convingere.

Numărul vatamanilor este în jumătate cît al juzilor. De aici se poate presupune că satele conduse de vatamani erau mai puțin răs-pîndite decît acelea conduse de juzi. Cnejii sînt și mai puțin numeroși, iar Ștefan al II-lea în anul 1436 în legătură cu oamenii care aveau datorii la brașoveni se adresa numai juzilor și vatamanilor⁸⁵. Cu toate că juzii vor fi fost mai numeroși, totuși în lupta dintre acești trei termeni reprezentînd aceeași instituție, s-a impus în cele din urmă termenul vataman. Juzii se mai menționează încă prin anii 1579—1586 printre martorii care asistă la hotărnicirea unor moșii⁸⁶. În același timp, actele înregistrează un număr mare de vatamani⁸⁷. În secolul următor, poruncile domnești se adresează numai acestora.

E greu de stabilit cauza dispariției juzilor și cnejilor și adoptarea denumirii de vatamani de către conducătorii obștilor țărănești. Adoptarea titlului de cneaz și de jude de către conducătorii cetelor de țigani robi a avut, desigur, în această privință o mare influență.

Că avem de-a face cu întemeietori de sate se mai vede și din faptul că de multe ori expresiile „unde a fost” sau „unde este” sînt înlocuite cu altele ca, de pildă, „unde a folosit”, „unde a așezat” sau „unde a întemeiat”.

Numărul mic de nume cu rezonanță transilvăneană sau ruteană ne arată că nu avem de-a face cu o colonizare de oameni veniți din afara granițelor țării și că juzii și cnejii menționați în acte nu stau în legătură cu un descălecat oarecare. Apariția lor este rezultatul unei acțiuni întreprinse de domnii de la sfîrșitul secolului al XIV-lea în vederea înmulțirii satelor din regiunile împădurite din sud-estul țării, eliberate de vecinătatea tătarilor.

Cele mai multe sate au fost întemeiate pe pămînt aparținînd domniei. Altele s-au stabilit pe pămînt boieresc. Așa este, de pildă, cazul satului înființat de vatamanul Verigă pe proprietatea boierilor Ro-

⁸³ DIRA, XIV—XV, 1, p. 151.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 105.

⁸⁵ M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 692—693.

⁸⁶ Petru jude, DIRA, XVI, 3, p. 129. Cristea jude din Balamirești, *Ibidem*, p. 299.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 331.

⁸⁸ DIRA, XIV—XV, 1, p. 48.

tompan⁸⁸. Se vede că aceștia nu au respectat condițiile din contractul încheiat cu noii locuitori și numai în urma unei intervenții a domnului ei le-au pus la dispoziție terenul prevăzut.

Nu se cunosc condițiile pe care le impuneau proprietarii sau cele cerute de locuitorii care se stabileau în astfel de sate. Probabil că, un anumit număr de ani, locuitorii erau scutiți de dijme. Fiecare gospodărie trebuia să dispună de o anumită suprafață de teren pentru culturi, finaș și pășune. Cneazului sau judeului, ca și în alte părți, i se dădea, cu deplin drept de proprietate, un lot mai mare decât celorlalți locuitori. În anumite cazuri putea să transmită după moarte funcția sa fiilor chiar dacă erau minori. Numai așa se explică apariția unor nume de femei ca de pildă Călugărița, Româneasa, însoțite de expresia „unde este”. Întemeietorul satului Românești de pe Bahlui a fost un oarecare Roman. După moartea sa, probabil, funcția de jude a revenit, în virtutea contractului de locație, unuia dintre fiii săi, pus sub tutela mamei sale Româneasa⁸⁹.

Faptul că judele sau cneazul aveau posibilitatea să-și creeze la încheierea contractelor de locație o situație economică superioară celorlalți locuitori din sat, faptul că loturile lor erau lucrate prin muncă de clacă și că primeau daruri sau cote din amenzi, a avut o mare influență asupra încadrării sociale a urmașilor lor.

O parte din juzi, cneji și vatamani au căzut în stare de dependență feudală ca și țăranii de sub conducerea lor. Unii au obținut însă de la domnie drept de proprietate asupra satelor colonizate de ei. Așa s-a întâmplat de pildă cu cneazul Nicoară. Într-un document de la Ilie voievod este menționată dăruirea satului Tuzora, unde a fost cneaz Nicoară, lui Staie. Peste câțiva ani același domn împreună cu fratele său Ștefan iau de la Staie satul Tuzora și-l dăruiesc lui Nicoară⁹⁰. Același este cazul lui Dragoș Urlat, care în calitate de jude întemeiasă un sat pe Tutova⁹¹. Mulți dintre beneficiarii daniilor domnești au putut să fie iiii de cneji sau juzi și să dețină în satele donate lor aceeași funcție ca și părintele lor. Alții datorită situației lor economice au reușit să cumpere de la noii proprietari satele întemeiate de înaintașii lor. Așa este cazul lui Albu Voinescul, care a cumpărat cu 50 de zloți satul Oidești, pe Tutova, „unde a fost” jude Voinea⁹². Satul Cotețarii a fost cumpărat de la Greaca, fiica lui Rusu, de frații Giurgiu Coteș și Toma Coteș, coborâtori, evident din întemeietorul satului⁹³. Satul

⁸⁹ *Ibidem*, p. 113.

⁹⁰ Молдавия в эпоху феодализма. т. I, Chișinău p. 1, 5.

⁹¹ DIRA, XIV, XV, 1, p. 96.

⁹² *Ibidem*, p. 311.

⁹³ *Ibidem*, p. 382.

Murgești de pe Ielan a fost cumpărat de un oarecare Dragoș Murgu de la nepoții Crețului de la Ielan⁹⁴. Exemple de felul acesta se pot înmulți⁹⁵.

Datele examinate mai sus sînt concludente pentru a șterge deosebirea care se făcea de unii din istoricii noștri între juzi, cnej și vatamani. Și unii și alții nu erau altceva decît conducătorii obștilor țărănești. Și aici ca și în Transilvania unii din ei s-au ridicat în rîndurile clasei dominante, în timp ce alții au căzut în stare de dependență și s-au asimilat în rîndurile țărănimii dependente. Satele devenite proprietate feudală au continuat să-și aleagă juzii, cnejii și vatamanii. Domnul, în satele domnești, proprietarii și mănăstirile, în celelalte, și-au pus reprezentanții lor numiți ureadnici sau vornici⁹⁶.

Cnejii, juzii, vatamanii și persoanele al căror nume este însoțit în documentele moldovenești de expresiile „unde a fost” sau „unde este” sînt întemeietori de sate. Apar în mare număr în bazinul Bîrladului și în regiunile împădurite din sud-est. Și ei ca și ceilalți, în parte, s-au asimilat în rîndurile țărănimii dependente sau au urcat în rîndurile boierimii.

A N E X E

Lista satelor din Moldova¹ în care se menționează cnejii juzi și vătămanii sau pentru a căror localizare se întrebuițuează expresiile „unde a fost” sau „unde este”

A) REGIUNEA DIN DREAPTA SIRETULUI

Rîul	Numărul de înscrisuri pe hartă	Numele cnejilor, juzilor și vătămanilor	Date privind localizarea satelor	Locul unde se menționează ²
1	2	3	4	5
Siret (dreapta)	1	Petre-Rusul	Roșcani r. Fîlticeni	IV — 28
"	2	Cristea și Danciul	Pîrtănoși ³ r. Pașcani	I — 277
"	3	Dragoș și Simeon	Stolniceni-Prăjescu r. „	III — 203

⁹⁴ *Ibidem*, p. 311—312.

⁹⁵ Astfel satul Muncelul pe Zabrăuți se vindea la 19 febr. 1508 lui Dragomir Muncelleanu. DIRA, XVI, 1, p. 75. Satul Munteni, Puteni se vindea de un oarecare Turcu lui Giurgiu Puțeanu, DIRA, XV, 2, p. 270, iar satul Golăești se vindea lui Golăe. *Ibidem*, p. 81. Ștefan Cernătescul vinde de asemenea satul Berivoiești pe Sărata lui Ion Parava și fatul Berivoiescul, *Ibidem*, p. 51—52.

⁹⁶ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, p. 191—192, face confuzie între vătămani și acești dregători și susține că vătămanii nu erau aleși de săteni.

⁹⁷ Notele explicative, privind localizarea satelor în care documentele menționează cnejii, juzii și vătămanii sau al căror nume apare însoțit de expresia „unde a fost” cutare, se dau la sfîrșit.

1	2	3	4	5
Siret (dreapta)	4	Bratul	Cozmești r. Pașcani	III — 273
"	5	Oană	Mircești r. "	III — 273
"	6	Onică	Tălvești ⁴ r. Roman	II — 298
"	7	Litu și Serban cneji	Muntenii ⁵ r. "	I — 32
Suceava	8	Petir Tătarul	Scutași r. "	II — 286
"	9	Muntenii	Tătărași ⁶ r. Botoșani	I — 362
"			Pătrăuți în zona or. Suceava	I — 79
"	10	Grecii	Dărmănești r. Rădăuți	I — 79
"	11	Toader Negruț	Țișăuți în zona or. Suceava	I — 79
"	12	Iacăci jude	Volovăț ⁷ r. Rădăuți	I — 79
Suceava ⁸ (Soloneț)	13	Tatomir și Pirtea	Părtești r. Gura Humor	I — 79
Somuz	14	Stan Pintece	Fălticeni r. Fălticeni	II — 128
"	15	Micula jude	Stănigești ⁹ r. Fălticeni	I — 110
Moldov.	16	Cristea jude	Vama r. Cimpulung	I — 233
"	17	Miroslav	Cristești r. Pașcani	I — 202
"	18	Băloș și Danciu	Poieni ¹⁰ r. Roman	I — 379
"	19	Tiba	Tibești ¹¹ r. "	II — 100
"	20	Aramă jude	Ciorsăcești ¹² r. "	III — 196
Moldova (Topolița)	21	Barbăgeamără	Dispărut ¹³ r. Tg. Neamț	I — 218,273
Bistrița	22	Negușor	În com. Buhuș r. Bacău	I — 159
"	23	Tăvuci, Penea și Anania	Fauri ¹⁴ r. P. Neamț	III — 341
"	24	Samoil vataman	Sencăuți ¹⁵ r. "	I — 151
Bistrița	25	Birai	Bîrovicești ¹⁶ r. P. Neamț	II — 300
Bistrița (Nechid)	26	Dîmba jude	Dîmbești r. "	I — 298
Bistrița	27	Draganici jude	Sat pe Nechid r. "	I — 298
"	28	Bolăceștii (2 judecii)	Bolăcești — r. " Cotreanța	I — 132
Bistrița (Cracău)	29	Sas Dan și Dan Vicle	Dănești r. "	I — 180
"	30	Drăgan și Nasoe juzi	Drăgănești r. "	I — 229
"	31	Mihail Dieniș	Caucelești r. "	II — 307
"	32	Roșcanii	Horaiștești ¹⁷ r. "	III — 315
"	33	Oancea jude	Seliște r. Roman	IV — 108
Trotuș	34	Oană de la Moșișia	În Bogdana ¹⁸ r. Tg. Ocna	II — 95
"	35	Fete	În Bogdana r. "	II — 95
"	36	Miclăuș Faur	Rădeana r. "	III — 13
"	37	Neagăș jude	Negășești ¹⁹ r. Moinești	I — 18
"	38	Coman	Pe piraul r. " Coman	I — 18
Zăbrăuți	39	Speriatul	Sperieți r. Panciu	II — 242
Putna	40	Miclăuș Catina	Igești ²⁰ r. "	II — 302
"	41	Lupșa	În Batinești r. "	I — 46
"	42	Sine	Sinești ²¹ r. Focșani	III — 487
"	43	Radul și Andriaș	Șindilari r. "	I — 210
Putna (Milcov)	44	Stan Hărțăgan	Lîngă Șindilari r. "	I — 210

B. REGIUNEA DIN STÎNGA SIRETULUI

1	2	3	4	5
Siret (stînga)	1	Orăș Vlad	Vlădeni r. Botoșani	I — 293
"	2	Balinții	Mîndrești "	II — 110
"	3	Nenciul jude	Glodeni r. Fălticeni	II — 176
"	4	Oancea jude	Nănești ²³ r. Bacău	I — 106
"	5	Stan jude	Rusciori ²⁴ "	II — 172
"	6	Oancea	Maluri ²⁵ "	I — 232
"	7	Buda	Poiana r. Tecuci	III — 209
Siret (Cobile)	8	Ilcaș	Icușești r. Roman	I — 121
"	9	Veriș Stanislav	Odobești r. Bacău	I — 33
"	10	Ivan	La Ulmi ²⁶ "	III — 431
"	11	Giurgiu jude	Dumbrava ²⁷ "	II — 207
"	12	Oanciu jude	Silișteea ²⁸ "	II — 172
Siret (Tamaș)	13	Radu și Orăș	Tamaș "	M. E. F. ²⁹
Siret (Răcățiu)	14	Galeș	Nănești "	II — 130
Siret (Dienef)	15	Gavril Diațu	Petrești "	III — 197
Siret (Polocin)	16	Mic Gălescu	Gilești r. Adjud	II — 279
"	17	Buniță	Muncelul ³⁰ "	III — 20,64
				III — 66

C. BAZINUL BÎRLADULUI

Bîrlad	1	Hodor Vărtman	În com. Băcești
"	2	Iacuș Mihu	r. Negrești	II — 234
"	3	Dan Rac	Todirești " "	MEF — 26.
"	4	Cozma	Răcești " "	27.
"	5	Bîrzea	Bălosești ³¹ " "	III — 43
"	6	Mareș jude	Bîrzești " Vaslui	III — 233
"	7	Stanciul Șecuiul	Mărășeni " "	II — 164
"	8	Radoslav	Secuia " "	II — 164
"	9	Bora jude	Radoslovesți ³² " "
"	10	Slăvei și Mihăilă	Borăști ³³ " Bîrlad	II — 79
"	11	Iliaș și Șteful	Între Zorleni r. "	III — 146
"	12	Măstăcanu	și Banca ³⁴ "
"	13	Bicsan cneaz	Pipărcanii ³⁴ r. "	III — 146
"	14	Bujor	Măstăcanu ³⁴ r. "	III — 146
"	15	Lie și Țigăneștii	Bicsănești ³⁴ r. "	III — 146
"	16	Tamaș și Ivan	Bujorăni-com. r. "
"	17	Ștefan și Tamaș	Zorleni	I — 33
"	18	Dragomir Petre	Liești ³⁵ Terit. Or. Bîrlad	I — 33
"	19	Buda și Drăgoi	Lîngă Bîrlad ³⁶ " "	I — 108
"	20	Andrei Vataman	Sușneștii r. Bîrlad	III — 305
"	21	Iliaș	Neagomirești ³⁷ " "	II — 102
			Negrilești " Tecuci	I — 199
			Lîngă Tecuci " Tecuci	III — 52
			Salcea (com. " "
			Umbrărești)

1	2	3	4	5
Birlad	22	Voico și Ștefan	Talăbăești	I — 229
Birlad 8 (Stemnic)	23	Oancea	Cucoșerii (Chetrești)	" Vaslui
Birlad (Racova)	24	Cursec	Cursești	I — 143
"	25	Păucă cel Bătrîn	Păucești ³⁹	r. Vaslui II — 164
"	26	Naneș	Curtești ⁴⁰	" II — 164
"	27	Oană	Bilcarii ⁴¹	" II — 164
"	28	Petru	Cristoi ⁴²	" II — 164
Birlad (Albia)	29	Neagșa	Dispărut ⁴³	r. Birlad I — 174
Birlad (Smila)	30	Mihai	Pleșani	" II — 154
"	31	Toader	Minzași	" II — 154
"	32	Balan și Drajan	Bălănești	" I — 127
Birlad (Tutova)	33	Coste	Ionești ⁴⁴	r. Bacău III — 528
"	34	Pulpe	Pulpești ⁴⁵	" II — 229
"	35	Bunga și Ilea	Bungeni ⁴⁶	" IV — 17
"	36	Clopot	Tulești	" I — 191
"	37	Voina jude	Oidești ⁴⁷	r. Birlad
"	38	Ion	Călimănești	" I — 165
"	39	Miclea din Bahna	Gunoaia ⁴⁸	" I — 109,139
"	40	Barbă Stan și Stanciul	Cetățuia (Strîmba)	" I — 139,162
"	41	Balan din Strîmba	Puești	" I — 109,139
"	42	Lie	Liești ⁴⁹	" I — 109,139
"	43	Stanco	Făurești ⁵⁰	" III — 18
"	44	Ciorsac cneaz	Bălănești	" I — 67
"	45	Dragus Teameș și Teameș Petru	Timișești ⁵¹ (Iana?)	" I — 236
"	46	Vlașin	Poliișeni	" II — 277
"	47	Balan jude	Tomești ⁵²	r. Birlad III — 83
"	48	Ivan	Bogești	" I — 230
"	49	Căliman	În com. Bogești	" I — 230
"	50	Ion Călimănescul	"	" I — 230
"	51	Hodco și Măciucă	Lingă Bogești	" I — 165
"	52	Mezeu	Bătinești ⁵³	" III — 66
"	53	Coțman	Coțmănești ⁵⁴	" I — 165
"	54	Mir	Mireni ⁵⁵	" III — 305
Birlad ⁵⁶ (Studineș)	55	Barboviceanu	Bărbuceni	" III — 233-4
"	56	Colun	Coloneasa ⁵⁷	" I — 191
Birlad (Pereschiv)	57	Neagșa Taurul	Căbicești	" II — 169
Birlad (Berheci)	58	Laloș	Oțelești	r. Bacău I — 155
"	59	David	Davideni ⁵⁸	" II — 300
"	60	Stan	Oncești	" I — 155
"	61	Todor Meleşco	Meleşcani	r. Adjud I — 158
Birlad (Zeletin)	62	Dragoș	Frumușelul	" I — 67
"	63	Tîrziul cneaz	Tîrzii (Podul Turcului)	" III — 332

1	2	3	4	5
"	64	Balan	Bălănești	III - 332
"	65	Gheiești	În Benești	II - 226
Bîrlad ⁶⁹ (Dobrotor)	66	Popa Duma	"	I - 254
Bîrlad (Stavnic)	67	Hodco	Scheia r. Negrești	III - 455
Bîrlad	68	Giurgiu	Bîcu ⁶²	III - 455
(Rebricea)	69	Moiș Filosoful	Filosofii ⁶³	I - 47, 326
"	70	Boris	Borosăști	III - 124
"	71	Comănel	Carbunari r. Iași	III - 414
"	72	Mîndrea	Scinteia r. Negrești	III - 124
"	73	Roman și Hodco	Petrești ⁶⁴	II - 121
"	74	Negrul	Bircești ⁶⁵	Arh. St. Buc.
"	75	Leontinești	Căuești	II - 269
"	76	Stoian și Giurgiu	Hilimonești ⁶⁶	I - 199
"	77	Blidaru	Stoilești ⁶⁶	I - 190
Bîrlad	78	Stoian Folea	Călugăreni ⁶⁷ r. Iași	II - 300
(Vasluț)	79	Giurgiu Călugăru		
"	80	Radul	Alexești ⁶⁷	III - 41
"	81	Andriaș	Costiceni ⁶⁸	III - 41
"	82	Dadul	Dumasca	II - 300
"	83	Bratul și Micul	Protopopești r. Vaslui	I - 59
"	84	Iacob al Orbului	Dispărut ⁶⁹	I - 7
"	85	Constantin	Dispărut ⁷⁰	III - 354
"	86	Mic și Serban	Stîmtura ⁷¹	III - 235
"	87	Mihailo Negrul jude	Solești	III - 13
Bîrlad (Crasna)	88	Albu și Bradici	Brădicești r. Huși	I - 121
"	89	Mic Ruptură	Măgdășani ⁷²	I - 107
"	90	Negrilo	Roșiori	II - 125
"	91	Pavel Bulgarul	Averești	I - 107
"	92	Galeș și Laslău	Dispărut ⁷³	I - 107
Bîrlad (Strajnică)	93	Mihail jude	Albești r. Vaslui	III - 277
"	94	(Mihail Colici)		I - 110, 163 139
"	95	Jigăreni (2 judecii)	Corni	I - 162
Bîrlad (Idrici)	96	Muntentii Puțent	Valea lui Darie	II - 270
Bîrlad (Jeravăț)	97	Roman	Romînești ⁷⁴ r. Bîrlad	I - 312
"	98	Ionaș jude	Ionăsești ⁷⁵ r. "	II - 277
Bîrlad (Hobalna)	99	Giurgiu Călugăru	Osiaci ⁷⁶ r. Bujor	II - 277
"	100	Picea	Căuești	III - 359
Bîrlad (Bîrzota)	101	Ciunca Stan	" ⁷⁷ r. Tecuci	I - 208
"	102	Cuinca Giurgiu	" ⁷⁷	I - 28
Bîrlad (Corod)	103	Orzea jude	Ogrinești ⁷⁸	II - 265
Bîrlad (Gerul)		Ivan Mîndrul	Mîndrești	III - 15
Bîrlad (Suhului)		Milea Uliul	Milești ⁷⁹ r. Bujor	I - 229
				III - 20

1	2	3	4	5
"	104	Dragoș jude	Drăgușeni	I — 229
"	105	Ivan Mieriul	Lîngă Diocheși	II — 212

D. PRUTUL ȘI AFLUENȚII SĂI DIN DREAPTA

Prut	1	Roman Bilăi	Oleșcani ⁸⁰ r. Botoșani	III — 555
"	2	Dan	Verejeni ⁸¹ r. Iași	II — 310
"	3	Manoil	Ciulinești	II — 310
"	4	Cristea	(Probotă) ⁸²	
"	5	Roman	Tîntești ⁸³ Huși	III — 220
"	6	Pisc	Berezeni r. Huși	II — 175
"	7	Jula jude	Piscani ⁸⁴ r. Bujor	III — 355
"	8	Rosfir	Sîrbi ⁸⁵ r.	III — 176
"	9	Falcin	Roșcani ⁸⁶	IV — 84
Bașeu	10	Stan	În Frumușita r. Galați	III — 59,29
"	11	Matei	Avrămeni r. Săveni	I — 147
"	12	Miclea	Sîrbi	I — 147
"	13	Minco vătămă	Miclești ⁸⁷ r. Dorohoi	III — 537
"	14	Stan cneaz	Vorniceni r. Săveni	I — 73
Jijia	15	Miclăuș	Glodeni ⁸⁸	I — 73,83
"	16	Iacob vătămă	Miclăușeni ⁸⁹ r. Dorohoi	
"	17	Toader Cheltezeu	Iacobeni r. Iași	III — 7
"	18	Rosneag	Stînca	III — 541
"	19	Dumicica jude	Lazorenii ⁹⁰	I — 144
Jijia (Sitna)	20	Maniu jude	Ungheni	I — 317
"	21	Mihailă	Oncani ⁹¹ r. Botoșani	III — 44
Jijia (Meletin)	22	Pașco jude	Tulbureani ⁹²	IV — 68
"	23	Oană Berbece	Lîngă Șipote ⁹³ Hîrlău	IV — 68
"	24	Ieremia	" r. Hîrlău	I — 51
"	25	Bearchiș	"	I — 194
"	26	Hodor Burcic	"	I — 194
Turia ⁵	27	Mic și Iliș	"	I — 194
"	28	Ostapco	Șetrăreni r. Iași	I — 134
"	29	Bașa	Ostăpчени r. Botoșani	I — 393
Jijia (Bahlui)	30	Dragomir Chicera	Bășeni ⁹⁵ r. Iași	III — 7
"	31	Neagoe Gănescu	În com. Stănița r. Roman	V — 157
"	32	Cristea	Gănești ⁹⁶ r. Pașcani	I — 100
"	33	Ștefan Milcin	Batrășeni ⁹⁷ r. Iași	II — 142
"	34	Lucaci	Milcinești ⁹⁸ r.	II — 294
"	35	Ravăcanii	Petriș r. Pașcani	V — 157
"	36	Neag Fălcavul	Răvăcani ⁹⁹ r.	V — 157
"	37	Româneasa	Negești ¹⁰⁰	III — 298
"	38	Dragoș	Românești	I — 113
"	39	Dobromir jude	Brătuleni ¹⁰¹ r. Huși	II — 144
"	40	Balomir jude	Hoisești ¹⁰²	II — 196
"	41	Șerba Păușescul și Lazor	Balomirești ¹⁰³	II — 196
"	42	Neag Bărbosu și Dragomir	Păușești	I — 53-54
"	43	Hasnăș	Hăsnășeni ¹⁰⁴	I — 53-54
"	44	Juga jude	În com. Lețcani	II — 198
Sarata	44	Dumicica	Buzești ¹⁰⁵ r. Huși	II — 230

1	2	3	4	5
"	45	Husul	Cîrligați-Moldoveni ¹⁰⁶	III - 140
"	46	Roman Blîndul	Ivănecști	III - 140
"	47	Stan Coluban	Hoceni ¹⁰⁷	III - 494
"	48	Ionaș Tricolescu	Sălcești ¹⁰⁸ r. Bîrlad	II - 235
"	49	Ștefan	Dodești ¹⁰⁹	II - 235
"	50	Bădioae	Harbujii ¹¹⁰	II - 269
Horincea	51	Oancă	Spineni ¹¹¹	II - 189
"	52	Lațco	Lățcani ¹¹¹	II - 189
"	53	Vorovești	Lîngă Comănești ¹¹²	I - 307
"	54	Hasnăș	r. Bujor	
"	55	Corod Vlad.	Dispărut	I - 307
"	56	Corod Stan	Corodești ¹¹³	II - 84
"	57	Mînzul	Corodești ¹¹⁴	II - 84
"	58	Radu și Radici	Comănești	II - 428
			În com. Bujor	III - 163

¹ Din cauza imposibilității unei localizări precise se dau numai satele din granițele actuale ale Moldovei, pentru rest se fac aprecieri în text.

² Materialul s-a cules din *Documente privind istoria României, seria A*, Volumele se citează în felul următor: sec. XIV—XV—1—I; XV—2—II; XVI—1—III; XVI—2—IV; XVI—3—V; XVI—4—VI; XVII—1—VII — etc. Cu cifre arabe se da pagina. Alte izvoare se vor indica în note.

³ Dispărut ca nume. Erau lîngă Lespezi.

⁴ În prezent satul Onișcani.

⁵ Dispărut ca nume. Se găseau între Siret și satul Românești.

⁶ Dispărut ca nume. Era situat între satele Salcia și Verești.

⁷ Localizare nesigură. Poate fi și în raionul Dorohoi.

⁸ În paranteză se dau numele afluenților.

⁹ În com. Opișeni.

¹⁰ În com. Bahna, aproape de vărsarea Moldovei în Siret.

¹¹ Ibidem. S-a mai numit și Ciorsăcești.

¹² S-a numit ca și satul Tihești, la fel, Ciorsăcești. Este satul Arămești din comuna Bahna.

¹³ Dispărut ca nume. Se află lîngă M-reă Neamț.

¹⁴ În com. Zănești.

¹⁵ Dispărut ca nume. Probabil în comuna Roznov.

¹⁶ Gherăești, com. Bălănești.

¹⁷ La obștea Almașului.

¹⁸ În prezent Ștefan cel Mare.

¹⁹ Nu mai există ca nume. Era pe pîrîul Turlui.

²⁰ Localizare nesigură.

²¹ Cuprins în satul Suraia. În acea vreme cursul Siretului trecea pe la răsărit de acest sat.

²² În Vorona.

²³ Prăjești.

²⁴ Dispărut ca nume. Probabil Prăjeștii Moldoveni.

²⁵ Com. Răcățau.

²⁶ Dispărut ca nume. Era situat lîngă Secueni.

²⁷ Com. Secueni.

²⁸ Dispărut ca nume. În com. Secueni.

²⁹ *Молдавия в эпоху феодализма*, Кишинэу, 1961, стр. 3.

³⁰ Nu se poate localiza cu siguranță.

³¹ Voinești.

- ³² La gura pîrului Albești numit altădată Strajnica : Gura Albești.
³³ Dispărut. Era la gura Horiatei. S-a mai numit Movila.
³⁴ Erau situate între Zorleni și Banca.
³⁵ În prezent corespunde satului Trestiana de la gura Jeravațului. Pentru satul liești vezi uricul Bîrladului. DIRA XV, 2, p. 211.
³⁶ Poate fi însă și satul Tamășeni, com. Umbrărești-Tecuci.
³⁷ Era mai sus de Crivești. Corespunde cu satul Ciortolom.
³⁸ Urmează afluenții de pe partea dreaptă a Bîrladului.
³⁹ S-a mai numit și Băilești, după Băilă cel Bătrîn. În prezent e Oprșița.
⁴⁰ Este probabil, satul Poienestii Mănăstirii. Există aici încă mai multe fa-
milio Naneș.
⁴¹ Corespunde satului Valea lui Alexe așezat pe pîrîul Ghilcarli.
⁴² Corespunde cu Valea lui Bejan.
⁴³ Înglobat probabil în satul Unțești.
⁴⁴ Lipova este un pîrîu afluent al Tutovei. Satul Ionești a dispărut ca nume.
Era situat pe teritoriul com. Lipova.
⁴⁵ Nu mai există ca nume dar aici erau satele boierului Negrilă. Corespunde
cu satul Andrieș.
⁴⁶ În com. Plopana.
⁴⁷ Voinești.
⁴⁸ Com. Răchitoasa.
⁴⁹ S-a mai numit Bahnari și Vorniceni. Era situat între Strimba și Puești.
⁵⁰ Nu mai există cu acest nume. În com. Stăncășeni pe Iezer afluent al Tutovei.
⁵¹ S-au mai numit Bunburești. Satul acesta era la gura Studinețului.
⁵² Pe pîrîul Iaura.
⁵³ În prezent Cîrjăoani.
⁵⁴ În com. Pogana.
⁵⁵ De fapt pe Pereschiv.
⁵⁶ Studinețul este un afluent al Tutovei.
⁵⁷ Nu mai există cu acest nume. Era prin apropiere de Puești.
⁵⁸ Nu mai există cu acest nume.
⁵⁹ Afluent al Zeletinului.
⁶⁰ Nu se poate identifica, dar Dobratforul este un pîrîu destul de scurt.
⁶¹ În continuare se dau așezările de pe afluenții din partea stîngă a Bîrladului.
⁶² În com. Scheia.
⁶³ În com. Scînteia.
⁶⁴ Sasova.
⁶⁵ Dispărut. Era situat la sud de Ciocîrliești. S-au mai numit Ostășești.
⁶⁶ Nu mai există cu acest nume. Erau situate în apropiere de Dracsini pe Re-
bricioara.
⁶⁷ Ambele erau pe pîrîul Dobrovăț. Sînt înglobate în satul Dobrovăț.
⁶⁸ Lingă Dobrovăț.
⁶⁹ Era situat lingă satul Șerbotești, pe pîrîul Șerbotești.
⁷⁰ Era situat la sud de satul Popești, com. Miclești.
⁷¹ Lingă satul Solești. Dispărut
⁷² Satul a aparținut Episcopiei Huși. Corespunde deci cu satul Bunești, fost
proprietate a acestora și vecin cu Roșiorii și Averești.
⁷³ Era situat pe lingă Crăsnășeni.
⁷⁴ În prezent Bălăbănești.
⁷⁵ Situat la obîrșia Jeravațului. În prezent Obîrșeni.
⁷⁶ Satul Adam.
⁷⁷ Corespund satelor Cerțești și Cîrlomănești.
⁷⁸ Nu mai există cu acest nume. Înglobat, probabil, în Matca sau Corad.
⁷⁹ Smulți.
⁸⁰ În com. Ostopcenii.
⁸¹ În com. Cîrniceni.
⁸² Ibidem.
⁸³ În prezent Duda.

- 84 În com. Rogojeni.
 85 În com. Oancea.
 86 Lingă Oancea.
 87 La obârșia pîrîului Podriga, în com. Concești.
 88 În Vornicenii.
 89 În com. Corlățeni.
 90 În com. Golăești.
 91 Onțeni.
 92 În com. Bălușeni.
 93 Au dispărut ca nume.
 94 Podiș între Jijia și Prut.
 95 În com. Cîrniceni.
 96 Com. Tg. Frumos.
 97 Com. Sinești.
 98 Nu mai există cu acest nume. În com. Popești.
 99 Nu mai există cu acest nume. În com. Strunga.
 100 Nu mai există cu acest nume. S-a contopit cu satul Hoisești, com. Dumesti.
 101 Dispărut. Corespunde satului Brătuleni de pe Bahlui situat în dreptul Proselnicilor.
 102 În com. Dumesti.
 103 Dispărut. Era situat în fața Hoiseștilor, în com. Dumesti.
 104 În com. Lețcani.
 104 Nu mai există cu acest nume. Era situat între Căpotești și Ivănești pe dealul numit în prezent Buzești.
 106 Doc. provine de la Episcopia Huși și satele au aparținut acesteia. Este deci satul Cîrligați — Moldoveni.
 107 Pe pîrîul Larga, afluent al Ielanului.
 108 Dispărut ca nume. Lingă Găești.
 109 Pe pîrîul Jigălia, afluent al Ielanului.
 110 Dispărut. Era situat între Giurcani și Șuletea, pe dealul Harbuji.
 111 Sate pe Larga, afluent al Horincei.
 112 Sat pe Cneja, afluent al Horincei.
 113 Dispărute ca nume. Erau situate pe lingă Comănești, com. Gănești.
 114 În com. Gănești.

К ИЗУЧЕНИЮ ВОПРОСА ОБ УЧРЕЖДЕНИЯХ „КНЯЖЕСТВО“ И „ЖУДЕЧИЯ“ („JUDECIA“) В МОЛДОВЕ

Не все вопросы, касающиеся учреждения, характерного для румынского общества первых столетий средневековья и известного под названием „judecie“ (жудечия или „княжество“) можно считать полностью разрешёнными. Это побудило автора данной работы возобновить исследование в этой области.

На основании критического исследования документального материала автор приходит к выводу, что оба термина (князь и жуде „jude“) относятся к одному и тому же учреждению древнеримского происхождения.

Термин „князь“, заимствованный из славянского языка, употреблялся румынами параллельно с термином „жуде“ („jude“), обозначая, как и последний, название руководителя крестьянской общины. Нельзя согласиться с гипотезой некоторых историков, по мнению которых князь — это неутверждённый господарём владелец села, в то время

как „жуде“ — обыкновенный сельский служащий, ставленник господаря. И у одних, и у других было стремление стать полными владельцами руководимых ими общин. Некоторым из них удалось достигнуть этого положения и получить от господаря дарственную запись на владение управляемых ими сёл, другие же ассимилировались с зависимым крестьянством.

При разработке документального материала, автор разделил все сёла по формулам: „во главе с таким-то жуде“, „во главе с таким-то князем“, „во главе с таким-то ватамоном („vataman“)“, или просто „где находился такой-то“. Вышеуказанное подразделение позволило автору выявить, что лица, имена которых включались в данные формулы, не являлись кем-либо иным, как агентами массивной внутренней колонизации, имевшей место во второй половине XIV и в первой половине XV вв.

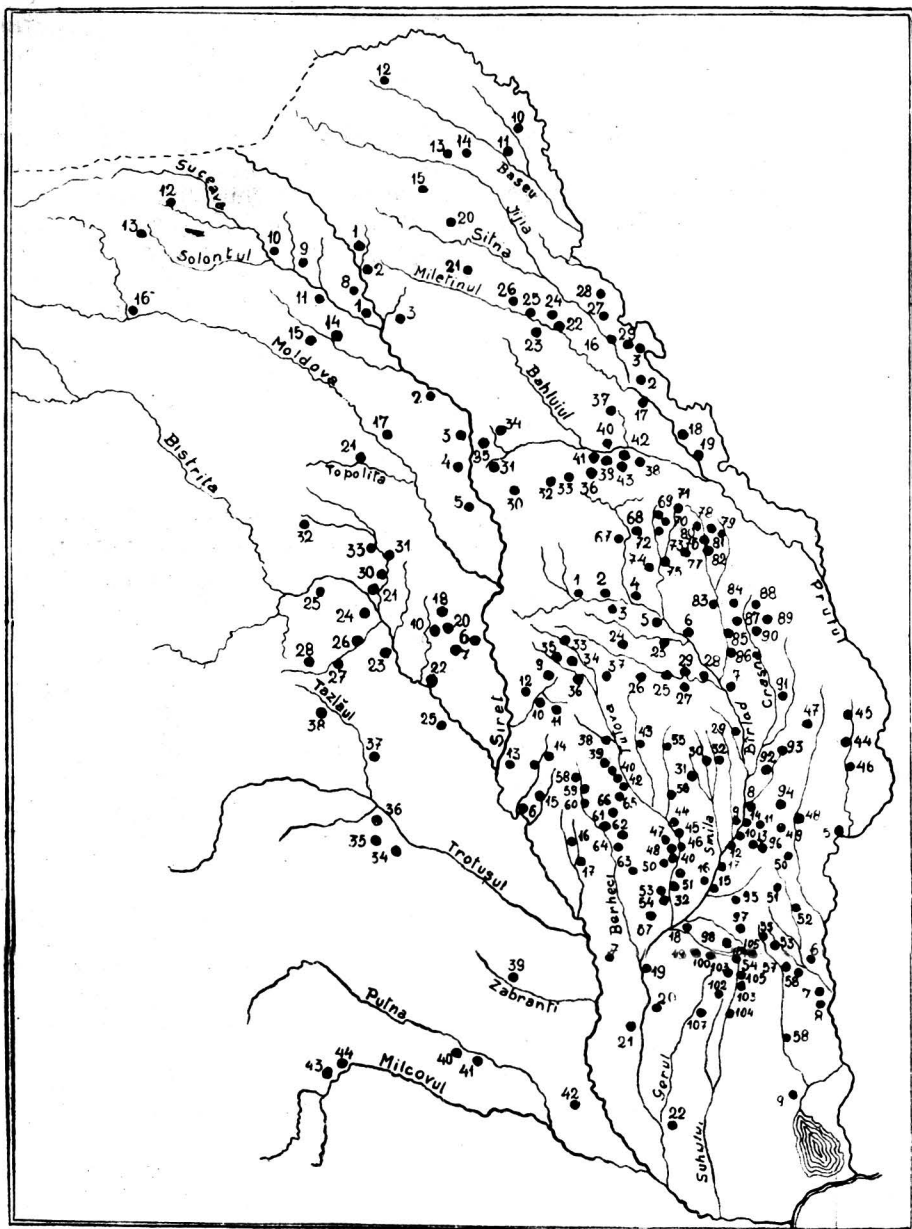
LE CNEZAT ET LA JUDECIE EN MOLDAVIE

Résumé

On ne peut pas considérer complètement résolus tous les problèmes concernant l'institution connue sous le nom de judécie ou cnezat, spécifique à la société roumaine dans les premiers siècles du moyen âge. Cette constatation a déterminé, l'auteur de la présente étude à reprendre les recherches dans ce domaine. Se fondant sur l'examen critique du matériel documentaire, il a établi que les deux termes (cneaz et jude) se réfèrent à la même institution de vieille origine romaine.

Le terme cneaz, emprunté à l'ancien slave, a été utilisé par les Roumains en même temps que le terme jude dans le sens de chef d'une communauté paysanne. On ne peut accepter comme juste l'hypothèse formulée par quelques historiens, considérant le cneaz comme étant un ancien maître du village, qui n'a pas été confirmé par le prince, tandis que le jude aurait été un simple agent du pouvoir central dans le village. Les uns comme les autres ont manifesté la tendance de devenir les propriétaires des communautés dont ils étaient les chefs. Quelques cnezes et jude ont réussi de parvenir à cette situation, ayant obtenu des princes la donation des village qu'il administraient, tandis que les autres se sont confondus dans la masse des paysans déchus à l'état de dépendance féodale.

L'auteur procède à la localisation des villages que les documents mentionnent par les formules: „on a été jude“, „on a été cneaz“, „on a été vataman“, un tel ou très simplement „on (un tel) a été“. Ensuite il retrouve sur la carte ces villages. Il arrive ainsi à la conclusion que les personnes dont les noms sont accompagnés par une telle formule ont été les agents d'une massive colonisation interne qui a eu lieu pendant la seconde moitié du XIV-e siècle et au début du XV-e siècle.

Satele din Moldova în care documentele menționează cneji, juzi și vătămani sau al
căror nume este însoțit de expresia „unde a fost“

**POPULAȚIA TÎRGULUI HUȘI ÎN PRIMA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XIX-LEA
OBSERVAȚII PRIVIND STRUCTURA SOCIALĂ ȘI PROVENIENȚA
DE
GH. PLATON**

Dezvoltarea târgurilor și a orașelor, funcția economică a acestora, structura socială precum și proveniența populației, constituie tot atâtea probleme importante de natură să rețină atenția cercetătorului.

În noua noastră literatură istorică, au apărut, în ultima vreme, valoroase lucrări privind meseriile¹ și comerțul sau structura socială². În general, pe baza analizei unui material limitat, privind doar populația citorva orașe și târguri³, s-au tras unele concluzii deosebit de interesante și utile privind populația orașului moldovenesc la jumătatea secolului al XIX-lea.

Problema va putea fi socotită epuizată și ultimele concluzii desprinse numai atunci când vor fi cercetate în parte și în manieră monografică trăsăturile specifice fiecărui oraș sau târg luat separat. Numai în felul acesta se poate ajunge la concluzii valabile și definitive.

Este binecunoscută valoarea documentară pe care o prezintă în acest sens catagrafiile sau recensămintele fiscale, efectuate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetarea acestora este deosebit de dificilă deoarece, în cele mai dese cazuri, pentru stabilirea faptelor, a numărului de locuitori, a ocupației acestora, a provenienței, categoriei sociale și a altor date necesare generalizărilor, se impune parcurgerea atentă a tuturor rubricilor în care indivizii sînt încadrați nominal.

Pe baza unei asemenea investigații, făcute în catagrafiile târgului Huși din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în urma prelucrării

¹ Vezi, de pildă, St. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVIII-lea, Studii și materiale de istorie medie*, vol III, Buc., 1959.

² L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul sec. XIX-lea*, «Studii», an. XVI, 1963, nr. 2, p. 281—306.

³ *Ibidem*.

datelor, am realizat un număr de tabele statistice care sînt anexate lucrării. Prin considerarea datelor cuprinse în statistici, prin interpretarea cifrelor incluse în aceste tabele, ca și prin folosirea altor informații documentare, încercăm să desprindem unele concluzii referitoare la populația ȋrgului Huși. Rezultatele la care am ajuns se pot integra ca o parte într-o viitoare monografie istorică a orașului, după cum, de asemenea, pot servi la completarea informației cercetărilor care au în vedere dezvoltarea orașului și a vieții orașenești la nivelul întregii țări.

I. Catagrafia din 1820 este primul document complet cunoscut pînă acum⁴. Analiza acesteia presupune înlăturarea unor grave dificultăți provenite din impreciziunea informațiilor. Din această cauză, stabilirea riguroasă și exactă a datelor privind ocupația și proveniența locuitorilor este deosebit de dificilă, dacă nu chiar imposibil de realizat. În primul loc, spre deosebire de catagrafiile regulamentare, așa cum vom avea prilejul să constatăm în continuare, în cea din 1820 populația nu este trecută diferențiat. Singura distincție care se face — insuficientă însă pentru determinarea integrală a aspectelor care le urmărim — este repartizarea indivizilor pe categorii fiscale, în raport cu poziția și îndatoririle acestora față de fisc. În document însă, indivizii nu apar grupați nici măcar pe categorii fiscale. Astfel, de pildă, hrisovoliții sînt inserați în raport cu numărul hrisovului în care figurează, în timp ce slugile, scutelnicii și breslașii precum și diversele categorii de slujitori, sînt trecuți, fără a se păstra vreo ordine anumită, cu indicația boierilor la care slujesc sau a instituțiilor pe care le deserveșc.

Lipsa aproape completă a indicațiilor nu ne permite să facem decît observații parțiale cu privire la proveniența populației. În schimb însă, ocupația — în cele mai dese cazuri — o putem stabili călăuzindu-ne după numele indivizilor care, de multe ori, indică, în același timp, și meseria sau ramura comerțului. Adoptînd această metodă — singura indicată în cazul de față — am izbutit, parțial, desigur, să desprindem cu oarecare certitudine, o parte din numărul negustorilor și meseriașilor repartizați pe ramuri. Separarea a fost cu atît mai dificilă, cu cît, în afară de cei cu hrisov, încadrați într-o categorie precisă, restul negustorilor și al meșterilor trebuie căutat în interiorul celorlalte categorii: birnici, rupte de vistierie, sudii, slugi, hrisovoliți ș.a.

Tabelul realizat în urma repartizării indivizilor înscrși în catagrafia din 1820⁵ totalizează un număr de 873 familii. Numărul tuturor locuitorilor poate fi obținut prin înmulțirea convențională cu cinci. În urma acestei operații, obținem suma de 4365 care reprezintă, cu aproximație, numărul total al locuitorilor ȋrgului Huși în anul 1820⁶.

⁴ Informații parțiale asupra populației Hușului se găsesc și în „condica liuzilor” care reprezintă recensămîntul fiscal din 1803. Aici însă, din rațiuni care nu le cunoaștem, este trecută numai populația evreiască care însumează 42 capi de familie. De asemenea, este inserat numărul locuitorilor din Corni și Broșteni, sate care nu intrașeră, probabil, definitiv în componența ȋrgului. Cf. *Uricarul* VIII, p. 242—243, 251.

⁵ Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 14. Anexa nr. 1.

⁶ În statistică nu au fost incluși boierii.

Analiza condiției sociale și a provenienței categoriilor de locuitori înscrși în catagrafie, cu toate limitele impuse de sărăcia informațiilor, oferă totuși unele aspecte interesante asupra cărora vom stărui în continuare.

Începem cu cîteva observații privind categoria slugilor, cea a scutelnicilor și breslașilor.

În conformitate cu obiceiul, respectat de dispozițiile Vistieriei, boierii, în raport cu rangul, aveau dreptate să scutească un număr de oameni sub denumirea de scutelnici și slugi. De asemenea, aceleorași boieri, în funcție de întinderea moșiilor, li se afecta și un număr corespunzător de slugi ale moșiilor și de breslași. În schimbul unor scutiri de natură fiscală, variabile în raport cu calitatea⁷, indivizii respectivi care, în mod legal, trebuiau recrutați exclusiv din categoria birnicilor de starea a II-a și a III-a, erau obligați să presteze anumite servicii persoanei sau instituției în favoarea căreia era acordată scutirea. Normele legale însă, arareori erau respectate de boieri în exercitarea acestui privilegiu prin excelență feudal.

În primul rînd, în funcție de rangul și de influența corespunzătoare conferită acestuia, boierii scuteau un număr cu mult mai mare de asemenea oameni. Apoi, în al doilea rînd, nu erau respectate nici condițiile cu privire la modalitatea recrutării.

Boierii, ca și instituțiile, de altfel, pentru a mări eficacitatea privilegiului, scuteau, în general, oameni mai înstăriți care preferau să adopte această calitate pentru a scăpa mai ales de havalele care, în anumite împrejurări, erau deosebit de împovărătoare. În schimbul scutirii, breslașii, scutelnicii și slugile fie că prestau efectiv anumite servicii — aceasta se întimpla mai frecvent acolo unde erau în număr mai redus — fie că își mențineau libertatea de mișcare plătind stăpînului o anumită redevență în bani sau în natură.

De multe ori, cînd într-adevăr oamenii scutiți erau săraci, stăpînii le plăteau și birul obligîndu-i, în acest fel, la o cantitate sporită de muncă⁸.

În legătură cu „oamenii de scuteală”, denumire generică adoptată pentru categoriile discutate mai sus⁹, trebuie reținută o altă trăsătură importantă, caracteristică și Țirgului Huși în perioada în care se plasează catagrafia analizată. Conform unei practici feudale — care nu mai era însă justificată de gradul de dezvoltare a economiei și a pieței interne la acea dată — stăpînii feudali scuteau, printre alții, diverși

⁷ Scutelnicii erau scutiți numai de havalele, pe cînd, uneori, slugile erau scutite și de bir și de havalele.

⁸ Pentru informații asupra acestor categorii de locuitori, cf. A. Pricop, *Contribuții privind scutelnicia în Moldova, Studii și articole de istorie*, vol. II, Buc., 1957, Gh. Ungureanu, *Despre breslași. Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova înainte de Regulamentul Organic* în „Arhivele Statului, 125 ani de activitate 1851—1956”, Buc. 1956, p. 259—285.

Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova și activitatea lor în anii 1830—1831, Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Buc., 1957.

⁹ Gh. Ungureanu, *op. cit.*

meșteri care efectuau anumite servicii domestice legate de meșteșugul ce-l practicau, atunci cînd nu-și răscumpărau scutirea, așa cum am mai amintit, plătind o redevență în schimbul căreia își puteau exercita neștingheriți meșteșugul sau o anumită ramură de comerț. La fel stăteau lucrurile și cu oamenii scutiți de instituțiile ecleziastice sau laice¹⁰.

Tot în rîndul acestor categorii se încadrau și mulți dintre acei inșerați în catagrafie sub denumirea de bejenari. Aceștia erau oameni străini, veniți de peste hotare și stabiliți în Principat. Pentru a-i atrage, Vistieria le acorda anumite avantaje și mai cu seamă o scutire generală de dări pe termen de cinci ani. După expirarea termenului, aceștia intrau în categoria birnicilor și urmau condiția acestora. Astfel, un număr de 42 bajenari incluși în catagrafie cu mențiunea că sînt veniți de cinci ani, au calitatea de slugi fiind „supuși” la diferiți boieri.

Trebuie notat că în afara slugilor acordate stăpînilor în virtutea unor privilegii feudale, întîlnim — în număr mai redus, firește — și oameni care au contractat cu stăpînii lor raporturi de altă natură, de muncă salariată¹¹.

Munca salariată era încă la începutul răspîndirii sale. Ea va deveni mai frecventă în cadrul vieții orășenești atunci cînd, o dată cu aplicarea dispozițiilor Regulamentului Organic, o serie de privilegii feudale, printre care și acel al „oamenilor de scuteală”, vor fi abolite.

Este interesant de constatat că, pînă în preajma datei cînd s-a întocmit catagrafia — după cît se pare — tîrgul Huși nu a avut birnici, categorie care constituia masa principală a contribuabililor. Cei 153 indivizi incluși acum în această categorie cu specificația „trecuți”, fuseseră mai înainte, așa cum se notează textual în catagrafie, „supuși” la diferiți boieri — în calitate de slugi, breslași și scutelnici, desigur — care plăteau pentru dînșii dările cuvenite fîscului. Condiția acestora, ca și a tuturor „oamenilor de scuteală” în general, era modestă. Merită reținută notația din catagrafie, potrivit căreia acești oameni, „neavînd cară și boi și fiind niște săraci, cărora hrană le este cu munca pe la alții”, au fost scutiți de havalele¹². De asemenea, este important și faptul că în rîndul acestora se găsește un număr apreciabil de negustori și meșteri¹³. Presupunem că includerea lor în rîndul birnicilor s-a făcut în urma controlului făcut cu prilejul lucrărilor catagrafice, cînd s-a constatat, probabil, că feudalii laici sau ecleziastici scuteau prin abuz

¹⁰ Astfel, de pildă, din cinci oameni care figurează ca slugi ale banului D. Iamandi, doi sînt cibotari. De asemenea, cele patru slugi ale economului Iani aveau următoarele profesii: croitor, cibotar, pînzar, crișmar. La fel, printre cele 29 slugi ale Epliscopiei, distingem: 3 chelari, 3 cibotari, un mumgiu, un olar și un mahal, iar în rîndul celor 14 scutelnici ai cîșmelelor sînt 2 ceșmegii, 3 chețrari, un abager, un bacal, etc. Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 14, passim.

¹¹ Calitatea aceasta o posedau, de pildă, cei șapte oameni, foști bejenari, tocmiți argați cu leafă la paharnicul Gh. Duca, pe moșia Broșteni. Ibidem, f. 243—244. Vezi explicații detaliate în anexa I.

¹² Ibidem.

¹³ După nume, distingem 37 meseriași, 5 negustori și alte profesii diverse: 7 arnăuți, un pîndar etc. Ibidem.

un însemnat număr de oameni. S-ar putea presupune, de asemenea, în lipsa unor informații precise, că o însemnată parte din numărul acestora provin din sate. În sprijinul acestei presupunerii menționăm faptul că în dreptul unui număr de patru slugi se face specificația că indivizii respectivi sînt legați în continuare cu birul de satele de unde au provenit¹⁴. La cei veniți mai de multă vreme și care, probabil, acum, o dată cu noua așezare a birului, au fost incluși între contribuabilii Țirgului, nu se mai face nici o specificație.

Unele observații interesante se desprind și din analiza datelor înscrise cu prilejul înscrierii categoriei reprezentate de rupele vistieriei¹⁵.

Indivizii intrați în această categorie își reglementau îndatoririle față de fisc prin învoieli speciale. Obligațiile bănești, variabile de la om la om, erau înscrise în niște documente individuale numite peciuri¹⁶. Mulți dintre ei erau negustori sau meșteri și — ceea ce este mai important de reținut — majoritatea proveneau din birnici sau slugi boierești. Calitatea de rupe ale vistieriei, care le conferea anumite avantaje în raport cu populația birnică, mai ales, o căpătaseră la date variind între anii 1810—1815¹⁷.

Pentru celelalte categorii de locuitori, hrisovoliți cu sau fără dare — ale căror obligații față de fisc erau reglementate prin hrisoave speciale de privilegii, acordate în special celor veniți de peste hotare și interesați, îndeosebi, în diferite ramuri de negoț — mazili, rupești, supuși străini, slujitori ai posturilor (la diferite instituții din Țirg) și pentru privilegheți care, de asemenea, își căpătau calitatea pe bază de privilegiu special, nu se fac alte mențiuni în afara celor strict legate de latura tehnică a recensămîntului¹⁸.

În lipsa unor indicații speciale¹⁹, de natură să ne dea o imagine exactă asupra populației de negustori și meșteri, considerînd — așa cum am mai arătat — că, în cele mai multe din cazuri, numele indică totodată și meseria, am desprins — acolo unde numele era concludent, firește — numărul negustorilor și al meșterilor. Cifrele²⁰, deși aproximative, ilustrează marea diversitate a meseriilor constituind un indiciu important privitor la profilul economic al Țirgului.

În general vorbind, la începutul deceniului al treilea al secolului trecut, populația, relativ numeroasă a Țirgului Huși, era împărțită în raport cu normele feudale de organizare financiară și socială, în diverse categorii între care, statul și orînduirea care-l genera, crease o serie de bariere artificiale care făceau deosebit de dificilă trecerea de la o stare la alta, cauză din care prefacerile sociale aveau o des-

¹⁴ Un mazil plătește dajdia la Ținutul Tutova iar ceilalți trei, birnici, plătesc în continuare darea cu satul Certăști. Ibidem. Vezi și Anexa nr. 1.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ În unele cazuri întîlnim și cite doi figurînd în același peci.

¹⁷ Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 14, f. 49—50.

¹⁸ Vezi Anexa nr. 1.

¹⁹ Precizările lipsesc chiar și la cei 58 negustori hrisovoliți incluși în catagrafie.

²⁰ Vezi Anexa nr. 1.

fășurare deosebit de lentă. Regulamentul Organic, desființînd în bună parte practicele financiare ale vechiului regim și organizînd sistemul fiscal pe baze moderne, desființînd în același timp și o mare parte din categoriile fiscale și privilegiile anterioare, a dat un impuls deosebit, printre altele, și dezvoltării vieții orășenești. Și asupra Hușului, noile prefaceri au introdus schimbări sensibile ilustrate, printre altele, de recensămîntul fiscal din 1831—1832 al cărui cuprins îl analizăm în continuare.

II. Catagrafia din 1831—1832 oferă o imagine care se deosebește într-o manieră sensibilă de cea exprimată de recensămîntul din 1820. În afară de faptul că populația a crescut simțitor, repartizarea acesteia pe categorii, după criterii mai judicioase, ne dă posibilitatea să extindem observațiile legate mai ales de structura socială.

În realizarea tabelelor statistice reproduse în anexe²¹, am folosit și am combinat date existente în lucrări cu caracter deosebit. Am utilizat pe acele care ni s-au părut că exprimă o situație mai apropiată de realitate și care, prin aceasta, permit observații mai largi.

Astfel, statistica generală privind „toate treptele supusă dărilor și a celor ce să scutescu”²², reprezintă, după cît se pare, un compromis sui generis între vechiul și noul sistem de alcătuire a lucrărilor de acest gen. În general, formularul este riguros întocmit și ilustrează, în parte, ordinea stabilită și în acest domeniu de prescripțiile regulamentare. Din păcate însă, în cazul de față, probabil, catagrafia reprezintă o etapă în care dispozițiile fiscale ale noii legiuri nu intraseră încă în vigoare în toată plenitudinea lor. Numai așa se poate explica confuzia provocată de încadrarea unui însemnat număr de locuitori în categoria slugilor — pe care Regulamentul Organic o desființase — precum și în aceea a burlacilor și slugilor fără căpătai sau a pîndarilor de la vii.

Regulamentul Organic — desființînd toate aceste categorii — încadrase indivizii aparținînd acestora în două grupe mari: în aceea a birnicilor și a oamenilor fără căpătai.

Cu toate acestea, am preferat această lucrare unei alteia²³ care, deși are locuitorii inserați conform dispozițiilor Regulamentului, nu este în schimb completă și nici nu conține indicații de detaliu. Considerarea însă a datelor din ambele lucrări este utilă pentru formarea unei imagini mai veridice asupra populației tîrgului Huși la începutul deceniului al IV-lea al secolului trecut.

În catagrafia pe care o analizăm²⁴, sînt incluși un număr de 2421 indivizi, încadrați în diverse categorii. Utilizînd procedeul amintit, al înmulțirii cu cinci, — considerînd numărul mare al văduvelor, al burlacilor, al slugilor și al celor fără căpătai — trebuie să admitem că populația tîrgului se ridica aproximativ la 6 000—7 000 suflete ceea ce reprezintă o creștere notabilă față de anul 1820.

²¹ Vezi Anexele II—V.

²² Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 156. Anexa II.

²³ Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 164. Vezi Anexa II, nota nr. 2.

²⁴ Ibidem, nr. 156, 157, Anexa II—IV.

Schimbările nu sînt însă reflectate numai de modificarea raportului cantitativ. Au loc transformări corespunzătoare și în structura socială, așa cum se degajă din analiza datelor inserate în documentele la care ne referim.

Un prim fapt care se desprinde evident este gradul de răspîndire a muncii salariate. În afara slugilor care reprezentau încă pe oamenii scutiți în conformitate cu privilegiile feudale — dar care, potrivit noilor dispoziții, urmau să treacă o parte în categoria birnicilor iar alta în aceea a oamenilor angajați cu salariu — categoria masivă a salariaților este grupată la cele trei rubrici în care sînt incluși burlacii, slugile și cei fără căpătăi, pîndarii de la vii și indivizii încadrați în diferite servicii pendinte de administrația tîrgului²⁵.

Indivizii cuprinși în prima din categoriile amintite mai sus, sînt — cel mai frecvent — indicați drept „burlaci, slugi sau argați pe la dugheni și neguțitori” sau „slugi pe la dugheni și argați pe la neguțitori sau alții”, ori, simplu, „argați pe la unii și alții...”, slugi boierești din ogrăzi”. Majoritatea acestora, ca și pîndarii stabiliți la vile din podgoria tîrgului, deși mențiunile în acest sens lipsesc, sînt veniți cu siguranță din sate. Pîndarii, care în schimbul serviciului prestat primeau salarii, se stabileau la vile din cele șapte ocoale situate în vecinătatea tîrgului: Turbata, Dricul, Ochiuri, Ograda, Pleșul, Srilovățul și Șara²⁶.

Cît despre cei cuprinși în a treia categorie, proveniți, probabil, din birnicii tîrgului și ai satelor, în schimbul unei remunerații corespunzătoare, prestau servicii în calitate de slujitori ai posturilor, la căpitanul de tîrg sau la isprăvnicie precum și în aceea de ciocli sau cvartalnici²⁷.

Trecînd peste unele explicații în legătură cu celelalte categorii de locuitori înscrise în catagrafie²⁸, găsim util să ne oprim mai mult asupra categoriei reprezentate de negustori și meșteri²⁹.

Spre deosebire de catagrafia precedentă, din 1820, în care negustorii și meșterii nu puteau fi desprinși decît după nume, acum aceștia sînt trecuți separat, pe categorii și stări. Faptul acesta ne oferă posibilitatea să desprindem unele concluzii deosebit de interesante. Mai mult decît atît, în catagrafia din 1831—1832, sînt inserați separat negustorii și meșterii cu sau fără dugheni. De asemenea, din analiza nominală a documentului, se poate obține un raport numeric între cei care aveau prăvălii în deplină proprietate și acei care își exercitau comerțul sau meseria în prăvălii închiriate. Aceste date sînt importante pentru stabilirea profilului economic al tîrgului.

O constatare generală care trebuie făcută din capul locului este aceea că numărul total al negustorilor și meseriașilor — în calcul includem și pe suditi — (611) reprezintă, aproximativ, un sfert din în-

²⁵ Vezi Anexa II.

²⁶ Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708, nr. 300, tom. III, f. 74—88. Anexa II.

²⁷ Anexa II.

²⁸ Explicațiile necesare la Anexa II.

²⁹ Anexa III.

treaga populație. În aprecierea de ansamblu însă, trebuie să ținem în seamă faptul că mulți dintre cei înscrși între negustori și meșteri de starea sau treapta a III-a cu dugheni proprii sint, în realitate, calfe³⁰. De asemenea, acei încadrați în categoria acelor fără dughene, în mod exclusiv, sint lucrători la domiciliu sau în dughenile altora.

Cu toate rezervele care decurg din considerarea acestor date, putem admite totuși că tirgul era un important centru economic de producție și schimb. Raportînd cantitatea de mărfuri comercializată și aceea produsă de meșteșugarii locali la numărul negustorilor și al meșterilor — și procedeul ni se pare rezonabil — desprindem concluzia că mărfurile existente pe piață depășeau cu mult nevoile locale, ele fiind plasate, cu siguranță și la sate. Presupunerea aceasta este verificată, de altfel, de multe documente contemporane care atestă volumul apreciabil al acestui schimb.

În afara aprecierilor generale schițate mai sus, se impun și unele observații de detaliu capabile să lărgască sfera informațiilor privind structura socială.

Astfel, trebuie precizat, — așa cum am notat și mai sus — că nu toți cei 213 negustori și meșteri indicați ca avînd dugheni, erau, în același timp, și proprietari acestora. Faptul că mai mult de jumătate dintr-înșii — un număr de 121 — își exercitau comerțul sau meseria în dugheni cu chirie, ne poate duce la formularea — făcută cu toată circumspecția — potrivit căreia aceștia constituiau, în general, elemente noi, încadrate de curînd în viața economică a tirgului.

Dacă avem în vedere și numărul de calfe incluse arbitrar, de cel care a alcătuit catagrafia, în rîndul negustorilor sau al meșterilor de categoria a III-a — notațiile marginalii indică doar un număr de 15 asemenea indivizi³¹ — obținem o imagine apropiată de realitate în privința populației de negustori și meșteri.

Este interesant de semnalat că din indicațiile care se dau — deși nu se poate constata mediul social din care provin negustorii și meșterii — se desprinde totuși că pentru a intra în rîndul acestora indivizii trebuiau să aparțină unor anumite categorii sau cel puțin să aibă mijloacele corespunzătoare. Majoritatea lor provin din rîndul hrisovoliților, privilegiștilor sau ruptelor de vistierie. Putem presupune că fac parte din categorii mai modeste, unii provenind chiar dintre țărani, acei dintre negustori și meșteri care sint incluși în rubrica „orînduiala care se află” sub denumirea de „burlaci” și cei care „au dat oameni de strajă”. Merită reținut și faptul că mulți dintre negustorii și meșterii indicați a avea dugheni, unii de starea sau treapta I, sint în categoria slugilor. Pentru a scăpa de vexațiile perioadei pre-regulamentare, elementele lucrative ale populației orășenești preferau să se încadreze în categoria oamenilor de scuteală. În schimbul unei redevențe bănești, cel mai adesea, aveau libertatea să se consacre nestingherit comerțului sau meseriei. În aceeași categorie — și din

³⁰ Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 156, passim.

³¹ Întîlnim astfel, de pildă, 3 calfe în dughena lui Zaharia bogasierul, 4 calfe de bacali, o calfă de pitar „pe la cei ce poate găsi de lucru”, etc.

aceleiași cauze — intra și o mare parte din negustorii și meșterii fără dugheni. Aceștia, în majoritatea lor de starea sau treapta a treia, fie că lucrau sau își exercitau comerțul la domiciliu, fie că, în calitate de calfe sau de lucrători salariați, lucrau la cei mai cu stare. În catagrafie aceștia sînt trecuți sub denumirea generică de „neguțători și alții fără dugheni care lucrează și pe la casele lor și pe la alții” (s. n. Gh. P.).

Dintre cei trecuți în rîndul negustorilor, majoritatea sînt precupeți „pe afară” cu de-ale mîncării, negustori „din picioare” și de vite, alții fiind, în același timp, „muncitori de pămînt și precupeți pe afară cu de toate (8 lipoveni)”, velniceri care „lucrează velniță la casele lor” (2), restul fiind calfe de băcali (2), tocmiți la căsăpie (2) sau argați (1), calfe sau ucenici la dughenile abagerilor (6) etc.

Dintre cei din această categorie încadrați în rîndul meșterilor, unii lucrează la casele lor, alții lucrează și pe la casele lor și pe la alții „unde pot găsi”, iar cei mai mulți „lucrează pe la alții pe unde pot găsi”. Prin condiția lor, aceștia se apropiau mai mult de lucrătorii salariați. Mai mult decît argații propriu-zisi sau oamenii fără căpătăi, al căror contract, de cele mai multe ori, era temporar, parte dintr-înșii fiind legați în continuare de agricultură, aceștia, deși încadrați în rîndul negustorilor și al meșterilor, alcătuiau în fond contingentul stabil al forței de muncă salariate, fiind mai apropiați din punct de vedere juridic de condiția oamenilor liberi.

Un important contingent de negustori și meșteri este inclus în categoria supușilor străini, a sudiiilor³².

Merită subliniat faptul că în condițiile lipsei de siguranță și stabilitate caracteristice perioadei anterioare Regulamentului Organic, mulți dintre negustorii autohtoni — în afara altor practici la care ne-am referit — preferau să intre în categoria supușilor străini în care, la adăpostul jurisdicției consulare, puteau să-și desfășoare nestingherit comerțul sau meseria. La începutul perioadei regulamentare, oficialitatea moldoveană privea cu îngrijorare proporțiile atinse de acest fenomen³³. În tabelul nostru, în această categorie, sînt incluși, cu mențiune expresă, un număr de 12 oameni.

Observațiile făcute pe marginea statisticii precedente privitoare la populația de negustori și meșteri, sînt intru totul valabile și pentru sudii. Se mai impune doar o ultimă constatare. În rîndul acestei populații se distinge un puternic contingent de sîrbi și bulgari. Colonia bulgară din Huși, așa cum se desprinde și din catagrafia supușilor străini de naționalitate bulgară, era foarte puternică³⁴. Nu este surprinzător

³² Anexa IV.

³³ Ch. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova și activitatea lor în anii 1830—1831, Studii și materiale de istorie modernă*, Buc., 1957, p. 62.

³⁴ Arh. St. Tr. 885, op. 1011, nr. 157, Anexa IV. Pentru numărul și vechimea bulgarilor din Huși vezi Melchisedek, *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, Buc., 1869, I. Gugiuman, *Migrațiunea sezonală a bulgarilor grădinari hușeni*, „Sociologia Românească”, IV, nr. 1—3, ianuarie—martie 1939, p. 72—76.

faptul că în timpul anului 1839, complotul condus de Ioniță Popovici — descoperit la Iași — legat probabil de mișcările bulgarilor din sudul Dunării, a avut ramificații și în colonia bulgărească din Huși³⁵.

În afara statisticelor pe marginea cărora am făcut observațiile de mai sus, la începutul anului 1832 s-a mai alcătuit o statistică cu caracter general³⁶. Aceasta, bazată pe alte criterii, deosebite de cele prevăzute de instrucțiunile regulamentare, cuprinde un număr de 4817 suflete. Din analiza rubricilor se constată însă că situația este departe de a fi completă. Toate categoriile sociale sau fiscale detaliat prezentate în cealaltă catagrafie sînt incluse aici în o rubrică ce poartă titlul generic de „clasis mai de gios cu a lor familii și slugi”.

Importanța acestei statistici constă în aceea că în ea sînt incluși și boierii. De asemenea, sînt trecute femeile și copiii. Interesul acesteia mai rezultă și din aceea că, separat, se indică numărul vitelor posedate de locuitori, acel al imobilelor și al instalațiilor industriale³⁷.

În general, considerînd datele statistice menționate, constatăm că la începutul perioadei regulamentare tirgul Huși avea o populație puternic diferențiată, în care, alături de o numeroasă pătură de negustori și meșteri, avem un însemnat contingent de lucrători salariați încadrați în diverse categorii. Spre deosebire de anul 1820, sub aspect demografic, tirgul nostru a cunoscut un real progres care va fi și mai evident în perioada marcată de aplicarea prevederilor Regulamentului Organic³⁸.

III. După trecerea termenului de șapte ani, în 1838, se face o nouă catagrafie. De această dată, sînt respectate cu strictețe prevederile regulamentare³⁹. În tabelele statistice, indivizii apar grupați numai în categoriile fiscale recunoscute de organizarea financiară a noii legiuri. Dispar acele categorii incluse în catagrafia anterioară la rubrica burlacilor, a pîndarilor de la vii sau a slugilor. În schimb, crește numărul birnicilor, categorii în cuprinsul căreia sînt incluși mulți dintre indivizii notați mai sus.

Pare surprinzător — la prima vedere — că totalul indivizilor stabilit de recensămîntul din 1838 se ridică abia la cifra de 2 127⁴⁰. Aș rezuța că, în perioada de șapte ani scursă de la intrarea în vigoare a Regulamentului Organic, nu s-a înregistrat nici un spor în rîndul

³⁵ Astfel, căpitanul Cerne sîrbul, unul dintre cei trei foști voluntari în armata rusă, consemnat în tabelul statistic al anexei III, făcea parte din conducerea complotului. Cf. Gh. Platon, *Complotul lui Ioniță Popovici din anul 1839 din Moldova*, în manuscris.

³⁶ Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708, nr. 311, Anexa V.

³⁷ Aflăm astfel că tirgul avea 1217 case și 749 instalații industriale, dintre care: 26 velnite și 717 așa numite fabrici, în realitate ateliere. În rîndul acestora sînt menționate: 5 fabrici de luminări, una de pălării, 10 de piele, una de găitanuri, 8 de săpun prosl, 5 fierării și 700 (războaie, probabil) de mătase și lînă. Din nefericire, indicațiile se mărginesc la atît. Nu se specifică numărul lucrătorilor.

³⁸ În aprecierea situației generale trebuie avut în vedere faptul că în anul 1834 capitala ținutului a fost mutată de la tirgul Fălciu la Huși.

³⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1285, și 533, f. 89 și 103—105. Anexa VI.

⁴⁰ În urma reviziei făcute la sfîrșitul anului 1838 au mai fost adăugați un număr de oameni. Vezi Anexa VI.

populației. Dimpotrivă, suma este chiar mai redusă. Aceasta se datorește faptului că în Țirg — și acesta era un fenomen cu caracter general — exista o puternică fluctuație mai ales în rîndul „oamenilor fără căpătăi” care, în general, fiind lucrători salariați, mai ales în serviciile domestice, rămîneau în Țirg doar atîta vreme cît dura contractul încheiat de obicei pe termen scurt.

În lipsa unor schimbări cantitative vizibile, s-au operat, după cît se pare, anumite modificări cu caracter calitativ. Astfel, diversele categorii în care erau încadrați locuitorii au căpătat mai multă stabilitate sub regimul promovat de Regulamentul Organic.

Din păcate, spre deosebire de lucrarea anterioară, catagrafia din 1838, din cauza sărăciei datelor, nu permite alte observații privitoare la structura socială decît cele făcute direct pe marginea tabelului. Lipsa și a altor notații nu îngăduie aprecieri referitoare la proveniența diverselor categorii de locuitori. Mai mult chiar, în afară de populația evreiască, nici negustorii și meșterii nu sînt clasificați diferențiat, pe ramuri de negoț sau meserii.

Cu toate aceste neajunsuri, catagrafia din 1838 reprezintă, prin informațiile care le oferă, o punte de legătură necesară spre cealaltă statistică realizată în urma recensămîntului fiscal din 1845 care, prin modul de alcătuire și prin datele ce le cuprinde, constituie documentul cel mai important pentru tratarea problemelor care fac obiectul cercetării noastre.

IV. În catagrafia din 1845 sînt incluși nominal un număr de 2 423 de indivizi⁴¹. În general, în raport cu statistica anterioară, sporul populației este puțin sensibil. Cifra va rămîne — în general — staționară și în perioada următoare. Faptul este confirmat, așa cum vom vedea în continuare, de catagrafia din anul 1851.

Această aparentă stagnare, într-o perioadă care marchează un progres evident în toate ramurile activității economice, își are explicația sa bine determinată. Țirgul Huși, ca în general toate celelalte centre orășenești ale Moldovei, fiind lipsit de industrie manufacturieră dezvoltată, nu putea absorbi forța de muncă ce devenea tot mai răs-pîndită pe piața internă a Moldovei. Această forță însă, neputîndu-și găsi plasament decît în slabă măsură în mediul urban, era înghițită, în cea mai mare parte, tot de agricultură.

Astfel, de pildă, Țirgul Huși avea o evident de limitată capacitate de a absorbi mîna de lucru salariată. Sectoarele care necesitau o asemenea forță de muncă erau cel domestic în special, în care includem și slugile și calfele de la negustori și meșteri, sectorul de stat, care oferea unui număr restrîns de indivizi, posibilitatea de angajare în serviciile publice și, în sfîrșit, sectorul viticol — destul de puternic reprezentat în Țirg și în împrejurimile acestuia. Numeroși indivizi, proveniți mai ales din sate, găseau angajamente ca pîndari sau vieri.

⁴¹ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987, 988, 989. Anexa XI.

O dată satisfăcute necesitățile limitate ale acestor sectoare, posibilitățile de pătrundere și stabilire în tirg pe alte căi erau deosebit de dificile. Făcînd abstracție de faptul că mutarea în orașe — pe cale legală, firește — implica în prealabil prezentarea dovezii de exercitare a dreptului de proprietate în cuprinsul tirgului, stabilirea în centrele urbane presupunea o stare materială prosperă, mai ales pentru birnici sau pentru acei care doreau să exercite un comerț oarecare sau să profeseze o meserie.

Așa stînd lucrurile, stagnarea relativă a elementului demografic nu mai poate surprinde. De asemenea, mai trebuie reținut un fapt. Cu excepția sectorului de stat — al funcțiilor publice — și într-o oarecare măsură a celui viticol, sectorul domestic, mai ales, se caracterizează printr-o puternică fluctuație. Indivizii încadrați aici, în majoritate, încheiau contracte pe termen scurt la expirarea cărora plecau în alte părți. Locurile rămase libere se completau cu oameni proaspăt veniți. Circuitul însă, în mare vorbind, rămînea închis.

Aceste observații preliminare vor întregi pe acele care se desprind din analiza datelor oferite de catagrafia din 1845.

De la început, frapează numărul mare al locuitorilor birnici și al căpătăierilor. Aceștia, luați la un loc, depășeau un sfert din totalul populației (648 oameni)⁴². Dacă avem în vedere și faptul că numărul negustorilor și al meșterilor, împreună cu calfele acestora, se ridică la 908 (dintre care 352 calfe)⁴³ oameni, desprindem o concluzie deosebit de importantă cu privire la profilul economic al tirgului. Hușul, ca și majoritatea celorlalte centre orășenești ale Moldovei, avea un pronunțat caracter comercial și meșteșugăresc. O însemnată parte a populației însă se ocupa cu agricultura care continua să fie ramura principală de activitate. Profilul acesta reflectă și mai pregnant starea de lucruri la care ne-am referit mai sus.

Diversitatea notațiilor din catagrafie permit observații cu mult mai variate în comparație cu statisticile anterioare.

Deși informațiile în legătură cu proveniența și ocupațiile nu sînt complete, ele permit totuși observații pline de interes⁴⁴. În primul rînd, se verifică faptul că stabilirea țăranilor la oraș, cu scopul de a scăpa de obligațiile feudale, constituia un fenomen real. Un număr de cel puțin 47 birnici și 48 căpătăeri sînt indicați ca fiind proveniți din sate în intervalul de timp scurs între cele două catagrafii. Pentru perioada aceasta și pentru cea următoare avem importante mărturii documentare din care rezultă că un însemnat număr de locuitori ai satelor — mulți din categoria frunțașilor — s-au stabilit în diverse tirguri și în capitală⁴⁵. Fenomenul este valabil și pentru tirgul Huși.

⁴² Anexa VII.

⁴³ Anexa VIII.

⁴⁴ Anexa VII.

⁴⁵ Cf. Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea înfrîmîntărilor țăărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor, Studii și articole de istorie*, IV, Buc., 1962, p. 161.

Este semnificativă în acest sens informația potrivit căreia, la începutul anului 1849, un număr de 42 oameni din Cornii Unguri, — din care, după cit se pare, doar o parte devenise mahala a Țirgului — s-au strămutat la Huși cu scopul — se notează în document — de „a scăpa de boeresc și celelalte a lor îndatoriri după Așezămînt”. De asemenea, Departamentul averilor bisericești, referindu-se la același fapt, observa că un însemnat număr de oameni din acest sat, birnici și însurăței, „au început a pribegi în Țirgul Huși, unde cumpărînd locuri își fac case și, fără învoirea proprietății, se așază acolo ca să scape de îndatoririle zilelor pontului”.

În legătură cu pîndarii de la vii, pe aceeași linie, se nota că în rîndul acestora se află un însemnat contingent de oameni veniți din sate⁴⁶.

Stabilirea ȧăranilor în ȧirguri și orașe constituie expresia veridică a luptei împotriva rînduieiilor feudale, în desfășurarea căreia orașul și populația orășenească au jucat un rol important.

În afara celor veniți din sate, numărul birnicilor se reîmprospăta mereu prin adaosul continuu de însurăței și de indivizi proveniți din alte categorii, așa cum se desprinde din tabelul statistic. Un însemnat număr, (211) provine din căpătăeri, adică din oameni care și-au stabilit domiciliul definitiv în ȧirg. Aceștia, în majoritate, provin tot din sate.

Dintre birnici se recruta un contingent important de pîndari la vii sau slujitori ai diferitelor instituții. Un număr la fel de însemnat era oferit de categoria căpătăerilor din care se recrutau, în cea mai mare parte, slugile și argații.

Urmărirea nominală a celor 102 de birnici și căpătăeri, notați ca pîndari sau slugi la vii precum și a celor 30 de indivizi trecuți în categoria nevolnicilor⁴⁷ și indicați ca avînd aceeași îndeletnicire, permite, cu aproximație, firește, stabilirea numărului acestora ce posedau vii în podgoria Hușului. Astfel, în total, sînt indicați un număr de 135 proprietari individuali, dintre care 23 boieri, 5 privilegheți, 15 birnici, 7 căpătăeri, 5 nevolnici, un hrîsovolit și 79 negustori, meșteri și alți oameni fără specificație.

Faptul că în profilul ȧirgului economia agrară deținea un rol important și că pentru o însemnată parte a populației — cel puțin pentru majoritatea birnicilor și a căpătăerilor — agricultura constituia sursa principală a existenței, avea să aibă importante repercusiuni de ordin social. Crizele agrare, accentuate la maximum de o serie de factori naturali, mai ales la jumătatea secolului al XIX-lea, aveau să înăs-

⁴⁶ Ispravnicul arăta că în podgoria Hușului „se află pe la viile boerești și neguțorești îndestui pîndari, adunătură de prin sate, mahalale a ȧirgului. Acești oameni — se arată în continuare în raport — odinioară s-au aflat viețuitori ca și alți locuitori din sate și ȧirguri. Dar, după prefacerea nenorocitelor soarte, au găsit mijlocul pîndăriei, spre înlesnire viețuirii lor, cu plata ce eu de la proprietarii viilor”. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15, 538 și Tr. 1339, op. 1521, nr. 1461, f. 105. Vezi și Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea irămîntărilor ȧărănești din Moldova în preajma și în timpul revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, loc. cit.

⁴⁷ Anexa X.

prească considerabil condițiile de viață mai ales a aceloră dintre locuitorii din târguri și crașe legați de producția agricolă. În asemenea împrejurări, în condițiile în care târgurile — și Hușul în speță — nu ofereau mijloace suficiente de existență, asistăm la o deplasare masivă spre sate, a unei însemnate părți din populația orășenească, în căutare de angajamente și hrană. La jumătatea secolului al XIX-lea — în jurul anilor 1846—1849 — situația din târgul Huși ne oferă un exemplu sugestiv în această privință.

În primul rând, și locuitorii târgului Huși aveau întemeiate motive de nemulțumire în urma abuzului flagrant pe care l-a constituit înscrierea în cataografia din 1845 a căpătăerilor. În urma acestei operații, locuitorii birnici, mai ales, erau făcuți responsabili de plata dărilor la care erau supuși indivizii — prin excelență nestatornici — încadrați în această categorie. Din această cauză, care s-a adăugat la cele semnalate mai sus, toate grefate pe fondul crizei generale a sistemului feudal, cu variatele și profunde sale implicații, situația locuitorilor târgului Huși s-a înrăutățit considerabil.

La 17 octombrie 1846, ispravnicul ținutului Fălciu raporta Vistieriei că locuitorii din mahalalele târgului, birnicii în speță, s-au plîns că sînt împovărați cu dările căpătăerilor „ce lipsesc cu totul a lor ființă încă de la prescriere”. Fiind impuși să plătească solidar și impozitele ce reveneau asupra birnicilor care lipseau, nu mai erau capabili să achite la termen sumele corespunzătoare. Stringerea banilor — sublinia dregătorul — se face „cu împrumutare din sfert în sfert”. La aceasta se mai adaugă, arată ispravnicul în continuare, și „lipsa pîinii ce urmează la acest ținut”⁴⁸.

Seceta și lăcustele, mai cu seamă, la care s-a adăugat și epidemia de holeră din vara anului 1848⁴⁹, au avut consecințe tragice asupra populației târgului. Aceste consecințe au fost resimțite nu numai de birnici ci, în egală măsură, de toate acele categorii pentru care agricultura constituia măcar o ocupație complementară. Și, după cît se pare, chiar negustorii și meșterii — cel puțin unii dintre dinșii — care nu-și puteau agonisi existența numai din comerț sau meserie — practicau în continuare și agricultura pentru a-și procura necesarul pentru trai. *Este un indiciu, confirmat documentar*⁵⁰, al slabei dezvoltări a așezărilor orășenești.

⁴⁸ Arh. St. Iași, Tr. 133, op. 1521, nr. 1448, I. 537—538.

⁴⁹ În total, epidemia a făcut 177 victime. În mare majoritate, au fost contaminați — așa cum se arată într-un raport al Comisiei sănătății, din 9 august 1848 — „locuitorii din starea de gios care fiind săraci trebuie agiutați”. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 653, f. 169, 664—668, 687.

⁵⁰ Este sugestivă în acest sens o cerere adresată Isprăvniceiei de Fălciu la 12 iulie 1847 de „obștea breslelor patentari și calfe din partea neguțătorilor din Fălciu”. Aceasta sublinia textual: „tîmplare nerodirii semănăturilor ce unii din noi nădăduiau tot într-ace hrană a plugului” (s.n. Gh. P.), a determinat pe mulți dintre dinșii să se strămute. Cei care au rămas nu mai pot suporta obligațiile și „... la locul acesta sîntem peritori de foame”. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1112, f. 3.

La 31 iulie 1847, isprăvnicia ținutului Fălciu raporta din nou că peste 100 de oameni, din categoria birnicilor și din „*patentarii corporațiilor*” (s.n. Gh. P.), în cursul primăverii, „lipsiți fiind de zilnica hrană”, s-au dus să muncească pe moșia Ciorăști din ținutul Covur-lui. Aici, „înglodându-se în datorii — se menționează în continuare în raport — nu s-au mai turnat... și după știința luată, în toată curgea-anul nu s-a pot plăti de datorii”. Deoarece aceștia nu-și plăteau dările, evaziunea fiscală era deosebit de acută⁵¹.

În afara celor indicați mai sus, în unele dosare speciale sînt notați alți numeroși fugari din Huși⁵². Pentru căutarea acestora sînt trimiși reprezentanții cartierelor, însoțiți de slujitorii corespunzători. Astfel, spre exemplu — așa cum rezultă dintr-un raport al sămășiei ținutului adresat Vistieriei — la 23 noiembrie 1848 — în cursul anului precedent, au fost trimiși trei vornice și un slujitor care au umblat, fără nici un rezultat, din septembrie 1847 pînă în februarie 1848. Chiar în cazul în care erau găsiți, locuitorii refuzau să se întoarcă. De asemenea, adeseori, proprietarii la care fugarii găsiseră adăpost, refuzau să le dea drumul.

Sameșul menționează că, în momentul în care își scrie raportul, populația dajnică a Țirgului nu mai este solvabilă. Făcînd abstracție de disprețul ce-l manifestă atunci cînd subliniază că în Țirg au rămas doar „niste oameni încungiurați de ticăloșie, săraci, leneși și bețivi, neputincioși, cerșetori pe ulițe și nestatornici întru tocmelile lor cu alții”, este interesant de observat că o mare parte a populației dajnice, începînd chiar de la alcătuirea catagrafiei, s-a împrăștiat din cauzele la care ne-am referit mai sus. Aceasta ilustrează starea precară economică a Țirgului care, în aceste împrejurări — ce pot fi socotite drept excepționale — nu putea asigura mijloace de subzistență unei însemnate părți a populației sale⁵⁴.

Este foarte importantă observația din care rezultă că o mare parte din birnicii mahalalelor, acei mai înstăriți, pentru a scăpa de obligațiile multiple ce reveneau categoriei în care erau încadrați, au intrat în rîndul patentarilor⁵⁵. Semnalarea acestui fenomen constituie un indiciu prețios cu privire la stabilirea provenienței negustorilor și meșterilor. De asemenea, se verifică adevărul în conformitate cu care diferențierea în rîndul populației orășenești, mai ales în vremuri de criză, era deosebit de rapidă.

⁵¹ Ibidem, nr. 1461, f. 363.

⁵² Astfel, într-un dosar pe anul 1847, în afară de multe notații individuale, sînt trecuți în bloc o dată 46 oameni, apoi 21 și alți 67 din satele Corni, Cotroceni și Broșteni, aflate pe moșia Țirgului. Sînt menționați de asemenea și alți 39. Ibidem, f. 46, 170, 299—300, 586, passim.

⁵³ Ibidem, Tr. 1768, op. 2017, nr. 458. f. 797, 838.

⁵⁴ Dregătorul indica drept cauze ale acestei situații următoarele: „lipsa de pîine și alte neconținute nevoi și bellicuri în trebuințele oștenilor, săcetele și ucidere lăcustelor... la comisia prescrierii catagrafiei trecute s-au înscris pe toți cîți s-au găsit, atît locuitorii cîți și argați și pîndari, iar pe alții, din raul lor obicei, avîndu-și mai multe porecliri, s-au înscris și în cîte două locuri...” Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

În sfârșit, dregătorul nostru, în încheierea raportului menționat, referindu-se și el la numărul mare de locuitori din Huși care au mers în calitate de muncitori agricoli pe moșia Ciorăști, proprietate a vornicului D. Mavrocordat, arată că boierul, după ce a încheiat contractul cu locuitorii, „ii duce pînă acolo legați pentru munca de prașilă și apoi, sfîrșind pe aceasta, să mai îndeletnicescu și cu toate celelalte munci de preste an, precum și pe coasă, pe săcere și pe treier, încît ei niciodată sînt slobozi”. Unii dintre dînșii au fugit și de acolo. Aceștia însă n-au mai revenit la Huși, „ca unii ce înapoi n-au la ce să mai întoarcă”.

Din toate aceste cauze, din numărul total al dajnicilor, lipsesc „aproape giumătate”. Cei rămași sînt atît de săraci⁵⁶, încît, în nici un caz, nu pot acoperi suma de 10 573 lei și 16 parale care reprezintă rămășița neincasată ce revine asupra celor care lipsesc.

Un raport cu constatări asemănătoare este trimis de ispravnicul ținutului la 6 decembrie 1848⁵⁷. Acesta, arătînd că locuitorii rămași în tîrg sînt forțați, peste puterile lor, să plătească dările pentru un număr de 145 oameni, majoritatea fugari⁵⁸, subliniază că și din cei rămași, care sînt „cei mai săraci și ticăloși... cea mai mare parte sînt împrăstieți după muncă pe la feluri de locuri spre agonisire hranei... avînd dintre toți lăcuiorii acestor mahalale, numai trei cîte doi boi, iară cîelanți toți numai cu palmele”.

În pofida repetatelor sezișări ale autorităților ținutale, Vistieria refuza să reducă birul ce revenea asupra populației dajnice din tîrgul Huși.

În anul următor, la 4 iulie 1849, dregătorul revine cu un raport în care înfățișează din nou, detaliat, situația grea în care se găsește populația dajnică a tîrgului. Sărăcia este atît de mare încît este peste putință să se poată strînge rămășița banilor birului. Cei rămași, nemai-ouînd suportul necontenite sarcini care se abat asupra lor — număr darea, la fiecare sfert, se urcă la peste 25 lei — „nu conțesc a pribegi”. În tot cursul anului, de asemenea, locuitorii au fost continuu obligați să facă transporturi necesare trupelor de ocupație⁵⁹.

Cercetările efectuate de comisia instituită de Vistierie, dovedesc că, în octombrie 1849, locuitorii din tîrgul Huși erau încărcăți și tre-

⁵⁶ În document, în această privință, se arată că „... nu se găsește pe la toate casele acestui tîrg nici o pereche de boi, iară prin casele lor numai cîte un țolișor ci se învălesc și cîte puțin vin ce au făcut în viile lor, în privire că nu li-l cumpără nîmine l-au și băut tot ei”. Ibidem.

⁵⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 8, 15. În legătură cu deplasarea sezonieră a unei anumite categorii de locuitori din tîrgul Huși, este interesant de notat că, pînă tîrziu, numeroși bulgari care se ocupau cu grădinăria, se deplasau pentru întreaga perioadă de vară, uneori pe timp mai îndelungat, în căutare de locuri pentru practicarea ocupațiilor lor”. Cf. I. Gugiu man, *Migrațiunea sezonala a bulgarilor grădinari hușeni*, loc. cit.

⁵⁸ În total sînt incluși 30 morți, 9 nevolnici, 7 înscriși de două ori și trei în slujba miliției. Restul sînt fugari.

⁵⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 29, 33, și Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 243—244.

buiiau să plătească în plus darea pentru un număr de 173 oameni. De asemenea, oamenii erau impuși să plătească pînă la 100 lei pe an și din cauza abuzurilor și delapidărilor comise de stringătorii banilor⁶⁰.

Cu toate „cruntele execuții... asprimea biciului... vînzările la lisi-tație a lucrurilor...” precum și a altor mijloace întrebunțate, sumele delapidate, în valoare de 2167 lei 34 bani, n-au putut fi acoperite⁶¹.

Din cauza multiplelor dări și a jafului la care au fost supuși, locuitorii care au mai rămas în Țirg au ajuns într-o asemenea „de istov-ticăloșie”, încît — relatea ispravnicul într-un amplu raport din noiembrie 1849 — nu mai sînt în stare „nu numai a mai plăti asemenea dări împovărătoare, dar nici a-și pute închipui zilnica hrană a nevîrsnicilor lor copii, pentrucă cu munca mîinilor lor nu sînt în stare a mai întîm-pina zilele cu care au rămas datori la oricine s-au îndurat a le da bani pe muncă ca să scape de eczacuție banilor birului”⁶².

Situația locuitorilor Țirgului Huși a fost cu atît mai tragică cu cît, numai cu cîțiva ani mai înainte, o bună parte a așezărilor fuseseră mistuite de un puternic incendiu. Astfel, în urma acestui flagel, care s-a produs la 21 iulie 1844, potrivit evaluărilor, au ars 191 case și 50 dugheni, pagubele cifrîndu-se la însemnata sumă de 1 285 750 lei. Numărul familiilor sinistrate s-a ridicat la 281, dintre care, se specifică, „200 au rămas în desăvîrșită afanșire încît nici pîine de toate zilele nu au de unde o închipui, afară de o miluire”.

De asemenea, cu prilejul incendiului, au pierit în flăcări, un număr de 20 oameni, bărbați, femei și copii⁶³.

În fața acestei situații și împotriva execuțiilor brutale la care era supusă, sărăcimea Țirgului Huși a adoptat o atitudine fermă care a determinat atît organele locale, cît și pe cele ale autorității centrale, să le acorde scutirile solicitate.

Iată cum este relatat acest episod de către dregătorul Ținutului, în raportul amintit mai sus: „Făcîndu-se oarecare execuții pentru strîngerea banilor birului starea lor cea ticăloasă aducîndu-i în deznădăj-duire, s-au adunat cu toții la tahtul ispravniciei, au îngenunchet cu Țimeile și copiii lor, strigînd în desperație că ei au plătit birul lor și nu numai că nu sînt în stare a plăti și birul a 150 nume, ce nu au ființă și de la catagrafie îi plătesc, ca o osîndă pentru păcatele lor, dar nu au nici închipuire pentru hrana lor, hotărînd că afară de birul lor, pe capul fiecăruia, aflători de față, și toți deopotrivă în stare lor ce

⁶⁰ Din datele comisiei reiese că locuitorii sînt încărcăți cu dările a 60 morți, 47 fugiți pe la locuri necunoscute, 2 pribegiți peste hotar, 53 căpătări fugiți și 11 oameni înscrisi în două locuri. Noul sameș nota, într-un raport din 17 octombrie 1849, printre altele, următoarele fapte: „vornicii ciastiilor, fiind tot din numărul acelor săraci... au găsit prilej a sfetariși din bani și în tot sfertul îndepline banii sfetariși cu banii din sfertul începător, încît în anul 1848 s-au lămurit sume înșăm-nate pierdute de vornici și de alți stringători de bani, pe care neavînd stare a-i plăti, iarăși au căzut asupra săracilor...”. Ibidem, Tr. 1339 cp. 1521, nr. 1483, f. 291.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, f. 305—306 și Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 71, 92.

⁶³ Arh. St. Iași, Tr. 926, op. 1065, nr. 507, f. 3, 5, 6—10, 17, 20, 33—34 și passim.

ticăloasă, nu mai sînt în stare a pute plăti". O asemenea „desnădăjduită” desperație — accentua dregătorul — a determinat isprăvnicia să suspende execuția⁶⁴.

Din cauza împrejurărilor asupra cărora am stăruit mai sus, în raport cu situația exprimată de catagrafia din 1845⁶⁵, în anul 1849, numărul birnicilor și al căpătăerilor din ținutul Huși scăzuse simțitor. Ambele categorii mai erau reprezentate doar prin 437 oameni⁶⁶.

Considerînd că nu este cazul să stăruim aici asupra acestor probleme, cele notate mai sus fiind suficiente pentru completarea informațiilor oferite de catagrafia din 1845, în continuarea analizei categoriilor incluse în suspomenita catagrafie, trebuie să ne oprim asupra datelor referitoare la breslele de negustori și meșteri.

Tabelul statistic alcătuit prin analiza nominală a negustorilor și a meșterilor, permite concluzii deosebit de importante pe linia preocupărilor care fac obiectul prezentei lucrări⁶⁷.

În primul rînd, se constată — și aceasta trebuie subliniat — că asociațiile de negustori și mai ales breslele meșteșugărești, în etapa regulamentară, își pierduseră caracterul închis, static, pe care li-l conferise sistemul feudal de organizare. Rîndurile negustorilor și meșterilor erau continuu reîmprospătate prin oameni proveniți din diferite categorii sociale care posedau, fîrște, mijloacele sau calificarea necesară. Aceștia apar notați în catagrafie prin denumirea generică de spornici. Spornicii intrau — aproape fără excepție — în rîndul calfelor și a treptei sau stării a III-a. Rigiditatea care se mai menține încă în interiorul breslelor de negustori și meșteri, nu mai provine din reguli înserate în statutele de breaslă, ci din condițiile materiale ale indivizilor. Treapta sau starea erau în raport direct proporțional cu cifra de afaceri. Trecerea la o categorie superioară, de la calfe la starea sau treapta a II-a și de la starea sau treapta a III-a la a II-a, așa cum se desprinde din tabelul statistic, în comparație cu numărul negustorilor și meșterilor, se făcea pe scară foarte redusă. În schimb însă, mai frecventă era decăderea de la o stare sau treaptă superioară la una inferioară, fapt care marchează situația materială precară a unui însemnat număr de indivizi aparținînd acestei categorii, concurența precum și puterica diferențiere care se opera continuu.

⁶⁴ Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 305—306.

⁶⁵ Anexa VII.

⁶⁶ Comisiile însărcinate cu cercetarea numărului de birnici și căpătăeri au înlocuit următoarea situație :

	Suma tăblișei	Spor cu porunca Vistieriei	Scădere cu cartea Vistieriei	Lipsa în împrejurările arătate	Ce se află	Spor ce s-au găsit	Suma peste tot cu sporișii
birnicii	452	55	89	124	294	38	332
căpătăerii	158	—	—	53	105	—	105
Total	610	55	89	177	399	38	437

Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 47—48—57.

⁶⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 995, Anexa, VIII.

Interesant de semnalat este și faptul că unii din meșteri, deși încadrați între patentarii Țirgului, lucrează prin unele sate unde se stabilesc „vremelnici”, așa cum se specifică în catagrafie. Numărul acestora este destul de ridicat și în el sînt incluși indivizi cu meserii diferite. În aceeași categorie intră și unii negustori, aparținînd în mod exclusiv breslei precupeților, a căror afaceri erau strîns legate de achizițiile ce le puteau face din sate.

Este greu de stabilit categoria socială a acelor nou intrați în rîndul negustorilor și meșterilor. Doar în două din cazurile pe care le-am urmărit se face mențiunea expresă — pentru o calfă de crișmar și pentru un teslar de treapta a III-a — a provenienței din sate. Cu toată sărăcia informațiilor — cei care au alcătuit statistica au făcut notări de acest gen numai în cazul în care indivizii în cauză mai aveau anumite legături fiscale cu satele de origine — putem presupune că mulți dintre înșurăteii și holteii specificați în catagrafie sînt veniți de la sate.

Împrejurările la care ne-am referit mai sus și care au urmat perioadei în care s-a alcătuit catagrafia, au afectat în egală măsură și situația negustorilor și a meșterilor din Țirgul Huși. Statistica alcătuită în 1849 de comisia însărcinată cu cercetarea prefacerilor survenite în rîndul populației dajnice a Țirgului, reflectă faptul că interveniseră schimbări sensibile și în acest sector⁶⁸.

Foarte numeroși negustori și meșteri — care trebuie adăugați la numărul celor încadrați special în această categorie — sînt cuprinși în rîndul supușilor străini, al evreilor și țiganilor⁶⁹. La 17 din cei din urmă, care sînt robi minăstirești, se notează că provin din diferite sate.

Țigani robi, meseriași, se bucurau de un tratament special. De obicei, în schimbul unei plăți în bani, aveau libertatea să se stabilească în Țirguri unde-și puteau exercita nestingheriți meșteșugul, încadrîndu-se în prevederile statutare ale breslelor respective.

Supușii străini, de asemenea, la adăpostul protecției consulatelor, își exercitau comerțul sau meseria la adăpost de vexațiile de care nu erau scutiți autohtonii. De aceea, și în cazul acesta, se verifică tendința autohtonilor de a intra sub protecția unei puteri străine, în special sub cea a Austriei, care, după cum se știe, avea cei mai mulți prozești.

În sfîrșit, ultima categorie de locuitori înscrisă în catagrafia din 1845 este aceea a oamenilor nesupuși dărilor⁷⁰. Din rîndul acestei categorii făceau parte slujitorii bisericii, privilegiștii — pe care i-am mai întîlnit și mai înainte — bătrîinii și nevolnicii, văduvele precum și cei scutiți cu cărțile ocîrmuirii și slugile boierilor.

Printre nevolnici — așa cum am arătat la timpul potrivit — mulți se aflau la vilele din podgoria Hușului. De asemenea, unii sînt indicați ca fiind veniți din sate. Tot din sate sînt provenite și unele din slugile boierești.

⁶⁸ Vezi adaosul la Anexa VIII.

⁶⁹ Anexa IX.

⁷⁰ Anexa X.

Văduvele, ca și nevolnicii, de altfel, erau scutite de impozitul individual, de capitație. În schimb însă, trebuiau să plătească impozitul pe venit în eventualitatea în care aveau alte surse de existență.

Așa cum am arătat și mai sus, în total, numărul indivizilor înscrși în catagrafia din 1845 se ridică la cifra de 2 423⁷¹. În urma calamităților naturale din perioada 1846—1849 și a cumplitei opresiuni fiscale, care au provocat sărăcirea maselor orășenești, populația s-a rărit. O parte a pierit din cauza molimelor — a epidemiei de holeră ce a bîntuit în vara anului 1848 — iar alta s-a deplasat spre sate — unde a rămas definitiv — în căutare de hrană. Considerînd și faptul că pînă la 1849, cu toate împrejurările grele — așa cum am putut constata — un număr de oameni s-a stabilit totuși în tîrg, în primele luni ale acestui an, populația Hușului atingea doar cifra de 1900 indivizi capi de familie⁷².

Deci, la jumătatea secolului trecut, deși în tîrgul nostru, mai vizibil decît în trecut, se operaseră schimbări însemnate, în sensul că procesul de stabilire a locuitorilor proveniți din sate devenise mai intens și populația de negustori și meșteri, diferențiată în variate ramuri atestă o bogată activitate productivă și de schimb, împrejurări excepționale, generate sau amplificate de existența modului de producție feudal în descompunere, au dat naștere unui proces invers decît cel firesc. Neputîndu-și asigura existența, în condițiile slabei dezvoltări a tîrgului, o parte a populației, mai ales aceea care-și făcuse din agricultură sursa principală de existență — și aceasta era destul de numeroasă nu numai în Huși — a plecat spre sate în căutare de angajamente, părăsind, temporar sau definitiv, așezarea.

După 1849 situația se va ameliora. Normalizarea situației interne — în limitele în care se poate vorbi de o situație normală în condițiile dominației sistemului feudal — va permite restabilirea echilibrului demografic în tîrgul Huși.

Deși apropiat de aceste evenimente, recensămîntul din 1851 ilustrează această stare de lucruri. Numărul total al locuitorilor tîrgului se ridică din nou la 2461 indivizi.

V. Criteriile noi care au stat la baza lucrărilor din 1851 se reflectă în informațiile mai bogate și mai variate în raport cu catagrafia precedentă. În afară de datele privind proveniența, ca element nou, deosebit de important, intervin explicațiile în legătură cu cauzele și numărul indivizilor scăzuți în intervalul dintre cele două catagrafii (1845—1851). Astfel, de pildă, din situația privind birnicii și căpătăerii⁷³ se desprinde — așa cum am arătat și mai sus — că în perioada de timp scursă între cele două lucrări catagrafice, au fost scăzuți din tabelele Vistieriei, din motive pe care le cunoaștem, un însemnat număr de

⁷¹ Anexa XI.

⁷² Populația este repartizată astfel: 397 birnici, 25 bejenari, 110 mazili, 395 patenari (negustori), 475 meșteri, 56 dezrobiți, 151 căpătăeri, 300 nedajnici. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1207, f. 28—29.

⁷³ Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 881, Anexa XII.

birnici. Numărul total al celor scăzuți se ridică, numai în cazul birnicilor, la 365. Printre aceștia sînt incluși 53 fugari și 213 scăzuți prin porunci exprese ale Vistieriei. Aceștia din urmă, în marea lor majoritate, reprezintă atît pe acei înscriși prin abuz în catagrafia precedentă, cît mai ales pe acei care din pricina condițiilor grele părăsiseră Țirgul și se stabiliseră în locuri rămase necunoscute reprezentanților ocîrmuirii.

Interesează în mod deosebit indivizii scăzuți din rîndul birnicilor pe motiv că au intrat în categoria negustorilor și a meșterilor. În intervalul amintit, un număr de 18 oameni ⁷⁴ izbutiseră să-și modifice situația și categoria socială în acest sens. Deși numărul este mic, se probează totuși existența fenomenului de continuă prefacere și înnoire a stărilor sociale care populau așezările orășenești ale Moldovei. Observația este valabilă, în egală măsură și pentru prefacerile asemănătoare intervenite în cadrul celorlalte categorii sociale.

Adîncile prefaceri sociale și fenomenul de continuă reîmprospătare a populației orășenești sînt atestate, la fel de evident, de notațiile referitoare la proveniență. Astfel, de pildă, dacă în perioada de care am vorbit au fost scăzuți numeroși birnici în raport cu suma inițială (365), nu mai puțin apreciabil este și numărul celor sporiți în aceeași perioadă. Ce este foarte important de subliniat, este faptul că din totalul de 256 oameni, un număr de 158 — aproape jumătate — sînt indicați ca fiind veniți din alte locuri. Majoritatea acestora provin de la sate. Aceasta probează că — deși în perioada noastră, din cauza împrejurărilor excepționale asistăm la un exod masiv al populației orășenești spre sate — totuși, tendința generală a clăcașilor de a se stabili în Țirguri cu scopul de a scăpa de obligațiile feudale, rămîne încă perfect vizibilă ⁷⁵.

Observații de aceeași natură se desprind și din analiza tabelului care exprimă situația populației de negustori și meșteri reflectată în catagrafia din anul 1851 ⁷⁶.

Un însemnat număr dintre aceștia, în condițiile pe care le cunoaștem — nemaiputîndu-și cîștiga existența din negoțul sau meseria pe care le practicau, loviți și de concurența confrăților lor mai puternici, au părăsit Țirgul, au trecut în rîndul altor categorii sociale sau au fost scăzuți cu aprobarea expresă a Vistieriei. Numărul celor nou înscriși însă, în rîndul patentarilor, depășește pe cel al scăzuților.

Și aici, din analiza nominală a datelor privind proveniența, se constată — ca și în cazul catagrafiei precedente — procesul normal de formare a calfelor de meșteri și negustori, din rîndul înșurăteilor și al holteilor, transformarea calfelor în negustori sau meșteri de starea sau treapta a III-a precum și cazurile mai puțin frecvente de ridicare

⁷⁴ Dintre aceștia, 6 deveniseră crișmari, 6 butnari, 4 cizmari, un tabacar și o calfă de bogasier.

⁷⁵ Anexa XII.

⁷⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2013, nr. 880, Anexa XIII.

la trepte sau stări superioare. În același timp, ca un rezultat în care intervine și concurența, firește, se observă decadența meșterilor sau a negustorilor la trepte sau stări inferioare.

Spornicii, ca și în cazul altor categorii, în mare parte — așa cum probează unele informații, e drept, nu suficient de precise — provin din sate. În categoria aceasta intră, de asemenea, mulți dintre acei indicați ca provenind „din alte locuri”.

Pentru această perioadă avem și informații cu privire la manufacturile din Huși și la mina de lucru ce le deservea. Spre sfârșitul deceniului al V-lea, în Huși, funcționau două zalhanale. Una, înființată de arendașul Glodeanu, funcționa pe baza diviziunii muncii cu peste 50 salariați angajați permanenți și alți câțiva tocmiți vremelnici⁷⁷.

Considerarea și de această dată a numeroșilor negustori și meșteri existenți în rîndul supușilor străini sau al evreilor — incluși separat și în catagrafia din 1851⁷⁸ — ne permite să constatăm din nou, atît varietatea meșteșugarilor și a ramurilor de negoț, cît și ponderea acestei populații, fapt care asigura tirgului Huși un pronunțat caracter comercial și meșteșugăresc.

Trecînd peste alte observații sugerate de categoriile de indivizi incluși la rubrica celor nesupuși dărilor⁷⁹, trebuie să remarcăm că datele oferite de catagrafia anului 1851 completează în chip fericit tabloul general privind dinamica demografică a tirgului Huși în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cu excepția perioadei de la 1820 la 1831, cînd se constată un salt apreciabil în creșterea populației, în rest, din cauzele asupra cărora am stăruit, nu se mai înregistrează salturi spectaculoase⁸⁰. În schimb însă, prefacerile în cadrul anumitor categorii de locuitori — a celor principale, în speță — sînt perfect vizibile și ele vădesc procesul de consolidare și de stabilizare a vieții orășenești.

Sumarele observații care le-am desprins din analiză, în special, a datelor statistice — notăm că acestea pot fi extinse și asupra altor categorii de materiale — impun și unele concluzii cu caracter mai general necesare în cercetările de genul celorla întreprinse de noi.

Așa cum s-a putut constata, tirgul Huși păstra în continuare un pronunțat caracter rural. Birnicii mai ales, a căror număr a crescut, în general, de la o catagrafie la alta⁸¹ și care locuiau în special în

⁷⁷ L. Boicu, *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova*, «Studii și cercetări științifice, Istorie», anul XI (1960), fasc. 1, p. 132. În condica de venituri și cheltuieli sînt indicați pe categorii toți salariații manufacturieri. Vezi și N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, Ed. Politică, Buc. 1959, p. 88—89.

⁷⁸ Arh. St. Iași, Tr. 1760, op. 7018, nr. 880, Anexa XIV.

⁷⁹ Ibidem, condica nr. 881, Anexa XV.

⁸⁰ Anexa XVI.

⁸¹ Ibidem.

Catagrafia din 1820

Birnici ¹⁾	Negustori hrisovoliți	Sirbi hriso- voliți	Rupte de Vistierie	Sudiți ²⁾	Slugi ³⁾	Bejenari ⁴⁾	Scutelnici și breslași ⁵⁾	Mazili, rup- tași și rupte	Încadrați în diverse sluj- be în țirg ⁶⁾	Evrei sudiți ⁷⁾	Preoți, di- aconi și dascăli ⁸⁾	Privili- gheți ⁹⁾	Vataji boie- rești ¹⁰⁾	Iertați de birii ¹¹⁾	Total
135 + 18	58	136	64	33	99 + 30	16	61 + 36	17	32	40	56	8	13	21	873

Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 14. Totalurile calculate aici dădă de cele de la fila 242 din catagrafie. Încadrarea în diverse categorii am realizat-o pe baza comparării datelor obținute prin numărarea indivizilor înscrși nominal.

1) Toți birnicii sînt de starea a II-a și a III-a. Cifrele de după plus reprezintă populația din Broșteni. Printre cei 54 birnici din Broșteni distingem: 20 scutelnici, 16 breslași și 18 trecuți. Pe aceștia din urmă i-am inclus în categoria birnicilor. Dintre birnicii Broștenilor, 8 sînt fruntași, 12 mijlocași și 34 codași.

2) 21 ruși „scutelnici ai consulatului rus” și 12 sudiți nemți, de asemenea, scutelnici ai consulatului „nemțesc”.

3) Indivizii trecuți la această categorie sînt supuși ai Episcopiei (29) sau ai diferiților boieri sau privilegheți. Am inclus aici un număr de 4 oameni în dreptul cărora se face doar mențiunea: „birnici cu sat Cerțăști” sau „cu dajdia la ținut Tutova”. De asemenea, am inclus și 12 oameni din Broșteni desemnați cu numele generic de argați. Presupunem că atît cei patru de mai înainte, cît mai ales aceștia, ar putea fi sau slugi cu leafă sau aduși de stăpînii lor din alte sate. Am inclus în rîndul slugilor și 6 indivizi din Broșteni în dreptul cărora se face doar mențiunea că sînt „supuși” fără să se specifice calitatea. „Argații” din Broșteni sînt, în realitate, bejenari. 7 sînt „bejenari străini” argați ai paharnicului Duca.

4) În tabelul general de la f. 243—244 sînt incluși un număr de 42 bejenari în dreptul cărora se face mențiunea: „veniți de cîte cinci ani și supuși”, indicîndu-se și persoana care-i scutește. Pe aceștia i-am inclus în numărul slugilor. În aceste liste, sub denumirea de bejenari, figurează doar acești 16 oameni. Patru dintre dînșii sînt, cu siguranță, fără dare, stabiliți de puțină vreme în Principat. În dreptul lor se notează: „bejenari cu cartea cinstitei Visterii”. La ceilalți 12 se menționează că sînt „slugi bejenari”. Situația acestora fiind incertă nu i-am trecut aici.

5) 14 sînt ai cișmelelor din Huși, restul fiind la boieri și mănăstiri.

6) 17 sînt călărași ai căpitanului din Tg. Huși, 14 ciocli și un copil din casă.

8) 24 preoți, 26 diaconi, 4 dascăli.

9) Toți sînt postelnici.

10) 6 sînt în slujba Episcopiei, iar ceilalți la boieri.

11) În dreptul acestora se face mențiunea: „ertați, burlaci și alții fără nici o tatornicie” sau „burlacii argați ce sînt fără de nici o statornicie”.

N.B. Printre cei 58 negustori incluși în catagrafie, după nume, distingem: 3 blănari, 4 bogasieri, 6 bacali, 3 abageri, un chitar, un croitor, un cafegiu. În afara acestora, din rîndul celorlalte categorii, tot după nume, distingem:

Negustori

Meșteri

13 abageri
11 bacali
4 bogasieri
2 crișmari
2 rachieri
1 vutcar
1 hangiu

5 bărbieri
5 blănari
2 săpunari
1 cojocar
9 cizmari
6 teslari
11 grădinari
1 caingiu
7 argintari
2 harabații

2 morari
1 buiungiu
22 cibotari
10 chetrari
1 lăcătuș
4 mumgii
2 bucătari
6 olari
1 mahal
15 arnăuți

3 casapi
6 tabacari
1 chitar
1 herar
1 butnar
8 croitori
1 pînzar
1 ceșmungiu
2 sahidăcari
3 rotari

2 pascari
2 mindirigii
1 caldarar
1 fanaragiu
1 dulgher
3 pislari
1 brahar

Catagrafia din 1831-1832
(„pentru toate treptele supusă dărilor și a celor ce să scutescu“)

	Treptele supusă dărilor și cei ce să scutesc ⁴⁾													Total	Stările privilegiate nesupuse dărilor obștești						
	Birnicii mahalalelor (creștini) ²⁾	Bejenarii hrisovoliți fără bir	Treptele privili- giate cu dare			În diferite slujbe în târg	Slugile ⁶⁾	Burlaci, slugi și fără căpătâi	Acei ce au fost voluntari	Pindari la vii	Nevolnici și bătrâni	Ierțați	Văduve		Slujitorii bisericești	Priviligieți	Cei scutiți pentru strață	Greco-bulgari de peste Dunăre	Burlaci, feciorii acestora	Total	Total general
			Mazili	Ruptași	Ruptele Vistieriei																
Tg. Huși ³⁾	69 ⁴⁾	28	10	3	57	48 ⁵⁾	380	385 ⁷⁾	3 ⁸⁾	146 ⁹⁾	33	11	249	1462	46 ¹⁰⁾	42 ¹¹⁾	14	28 ¹²⁾	10	140	160
Mahalaua Broșteni	6	—	—	3	1	5 ¹³⁾	73 ¹⁴⁾	24 ¹⁵⁾	—	—	9	9 ¹⁶⁾	37	167	15 ¹⁷⁾	4 ¹⁸⁾	2	—	—	21	186
Total	75	28	10	6	58	53	453	409	3	146	42	20	286	1629	61	46	16	28	10	161	1790

Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 156.

1) Nu am inclus aici pe negustori și pe sirbii hrisovoliți. Pe aceștia i-am trecut în tabelul special alcătuit pentru negustori și meșteri (Anexa III).

2) Într-un alt tabel catagrafic al târgului Huși din aceeași vreme, sînt incluse, nominal, următoarele categorii: 287 birnici (din aceștia se scad 28 ca slujbași volnici ai moșiei, scutiți de bir și havalele. Mai rămîn deci 259); 21 evrei birnici, 46 bejenari hrisovoliți, 9 mazili, 35 ruptele vistieriei, 243 oameni fără căpătâi Cf. Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 114.

3) Datele din primul rînd sînt numai pentru cinci cartiere ale târgului: mahalaua târgului cu ciastia galbenă, mahalaua Plopeni și ciastia verde, mahalaua târgului făinii, ciastia albă, mahalaua Răeștii cu ciastia roșie și mahalaua Răeștii „ce au fost unită cu satul Cornii“. În rîndul al doilea includem separat mahalaua Broșteni.

4) În tabele, în dreptul acestora se fac mențiunile: „birnici rufetași ai târgului și birnici a Broștenilor“. Se pare că sînt incluși și birnicii din Broșteni, deși pentru acest cartier se întocmește catagrafie specială.

5) Dintre aceștia, 13 sînt slujitori ai căpitanului târgului Huși, 8 au fost sau sînt în slujba isprăvniceii, 3 sînt cvartalnici și 24 ciocli.

6) În această categorie intră, probabil, acei dintre birnici — sau din alte categorii — trecuți ca oameni de scuteală ai boierilor.

7) Din această categorie se recrutau slugile și argații salariați.

8) Sînt indicați: Gheorghe sin Costandin, Cerne sirbul și Mladin sirbul, foști voluntari în armata rusă în războiul din 1828—1829. Aceștia, conform dispoziției generale, fuseseră scutiți de dări pe termen de 5 ani.

9) Într-o altă listă, publicată separat, sînt incluși un număr de 141 pindari repartizați astfel: 11 la viile din ocolul Turbata, 18 la ocolul Dric, 27 la ocolul Ochiuri, 17 la Ograda, 16 la Pleșul, 23 la Srilovăț și 29 la Șara. Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708, nr. 300, tom. III, f. 74—88.

10) Dintre aceștia: 18 preoți în slujbă și doi fără slujbă, 10 diaconi și ipodiaconi fără slujbă, 4 dascăli, 12 țircovnici și alți slujitori.

11) 3 vel căpitani, 12 polcovnici, un vornic de poartă, unul de la neamuri, 3 cu hrisoave, 17 feciori și neamuri de privilegiate „nici la o rînduială“.

12) 7 sînt de la Arnăuțchioi și Tîrnovo, 8 de la Slivna (Sliven) și alte locuri.

13) 3 ciocli ai Episcopiei și două bresle ale posturilor.

14) 62 slugi și alți oameni fără bir „supuși pe la unii și alții“ și 11 birnici breslași ai paharnicului C. Șăndrescu.

15) În dreptul acestora se face următoarea mențiune: „oameni străini, fără căpătâi, tocmiți cu hac la unii și alții“.

16) 8 oameni „neîntrați la nici o rînduială“ și un botezat.

17) 4 preoți în slujbă, doi fără slujbă, doi diaconi și 7 slujitori bisericești

18) 3 „din rînduiala neamurilor celor cinstite“ și un privilegiet.

Catagrafia din 1831-1832
Negustori și meșteri

Negustori								Total	Meșteri						Total
Negustori și sirbi hrisovoliți ¹⁾		Cu dugheană ³⁾			Fără dugheană				Cu dugheană			Fără dugheană			
		Starea			Starea				Treapta			Treapta			
		I	II	III	I	II	III		I	II	III	I	II	III	
creștini	evrei ²⁾	I	II	III	I	II	III	208	I	II	III	I	II	III	201
87	47	16	25	113	2	6	46		1	13	47	—	1	139	

Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 156.

1) În dreptul acestora nu se face nici o specificație de natură să ne orienteze în ramurile de negoț sau meserie. Sînt indicate doar hrisoavele colective.

2) În dreptul acestora se face următoarea mențiune: „După cel mai de pe urmă hrisov de la domnul Sturza din 1826, întăritor celorlalte hrisoave, cuprinzător că breasla jidovească s-au așezat cu toate dările și havalele în bani, ca să plătească cîte 750 lei pe an, în patru vadele și pe vinul ce vor ave să nu plătească. Ei încă

au arătat de hrisovoliți numai pe acei ce să însămnează... și pe ceilalți străini... că darea lor este cu plată de tacsie la care intră cu toții... Burlacii s-au trecut la rostul burlacilor și a celor fără căpătâi“. Ibidem, f. 34.

3) În total, sînt 407 negustori și meșteri dintre care 213 cu dugheni și 194 fără dugheni, trecuți separat. (Trebuie reținut că cifrele din total diferă de cele realizate prin considerarea nominală a indivizilor). Pe ramuri de negoț și meserii aceștia pot fi repartizați astfel:

Negustori						Meșteri					
Cu dugheni			fără dugheni			Cu dugheni			fără dugheni		
bogasieri	15	2	argintari	1	2	bogasieri	9	6	cojocari	3	9
abageri	6	6	cojocari	12	11	abageri	10	18	boengii	—	4
bacali	32	2	blănari	4	4	bacali	—	1	cibotari	1	1
crîșmari	48	—	boengii	4	—	crîșmari	14	15	bărbieri	1	3
precupeți	32	20	cibotari	2	26	precupeți	4	2	cizmari	4	7
mumgii	7	1	bărbieri	5	2	mumgii	10	32	teslari	—	1
lipoveni	—	9	cizmari	11	7	lipoveni	—	5	croitori	5	1
velniceri și	—	—	croitori	9	21	velniceri și	5	4	pitari	1	6
rachieri	10	2	pitari	8	4	rachieri	—	—	blănari	1	3
cafegii	1	—	teslari	1	8	cafegii	—	1	sticlari	—	1
casapi	2	4	chetrari	—	1				argintari	—	1
harabagii	—	9	cărămidari	—	1						
			pascari	—	4						
			grădinari	—	10						
			olari	—	5						
			sticlari	1	—						
			tăbăcari	—	27						
			săhăidăcari	2	2						

N.B. În situația nominală nu apar cei doi săhăidăcari de la negustorii cu dugheni. În schimb, apare în plus un crîșmar și un sticlari. Săhăidăcarii îi trecem convențional la starea a III-a. În consecință, numărul va fi sporit cu doi. De aseme-

nea, la meșterii fără dugheni, în tabelele nominale, apare în plus un făclier trecut a III-a. La negustorii fără dugheni, în tabelele nominale, nu apare mumgiul.

CATAGRAFIA DIN 1838

Categoriile supuse dărilor																Cei scutiți de dări								Total	Total general						
Birnici	Bejenari Hrisovoliți	Treptele privilegiate cu dare			Negustori creștini			Meșteri creștini			Calfe	Negustori evrei ²⁾			Calfe	Meșteri evrei ³⁾			Calfe	Căpătări	Nevolnici	Văduve	Total			Slujitori bisericești	Bejenari fără dare	Priviligheți	Fii de trepte netrecuți la dare	Slugi fără dare	Total
		Mazili	Rupțași	Rupte de Vist.	I	II	III	I	II	III		I	II	III		I	II	III													
352 ¹⁾	29	17	18	58	—	43	211	6	2	314	364	—	2	24	—	—	3	17	71	156	71	220	1978	(454)	7	35	26	36	149	2127	

Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1285 și 533, f. 89 și 103. După înfăptuirea catagrafiei, în urma unei noi revizii, în ianuarie 1839 mai sînt adăugați 16 bejenari hrisovoliți, 23 birnici, 8 hrisovoliți, 6 calfe precum și un însemnat număr de căpătări. Ibidem, nr. 533, f. 477—481. De asemenea, într-o condică anterioară, din 1836, în care sînt incluși evreii din cuprinsul ținutului Fălciu, figurează 124 familii. Nu-

marul se apropie de cel indicat de catagrafia noastră (129). Cf. Arh. St. Iași, Tr. 696, op. 772, nr. 1560.

1) Din aceștia se scad 34 slujbași volnici.

2) — 3) Spre deosebire de meșterii și negustorii creștini, care nu sînt cuprinși decît în situațiile generale, la cei evrei se specifică detaliat negoțul, meșteșugul și starea.

Negustori	Starea	I	II-a	III-a	calfe
rachieri	—	2	3	2	
ahtarlic	—	—	2	—	
precupeți	—	—	10	—	
casapi	—	—	1	—	
lipscan	—	1	—	—	
zaraf	—	1	—	—	
telal	—	—	—	1	
crupar	—	—	—	1	
crîșmar	—	—	1	—	
bogasier	—	—	1	—	

Meșteri	Treapta	I	II-a	III-a	calfe.
croitori	—	1	7	13	
cibotari	—	—	2	3	
căciular	—	—	1	2	
talpalar	—	—	1	—	
argintar	—	—	1	—	
sticlari	—	—	1	—	
ciasnornicar	—	—	1	—	
chetrar	—	—	—	2	
canieri	—	—	—	1	
olar	—	—	—	—	

4) Între aceștia, distingem 25 preoți, 7 diaconi și 13 dascăli.

Catagrafia din 1831-1832
Supușii străini

Anexa nr. IV

Proveniența *)			Protecția					Ocupația			Apartenența etnică									
Păminteni trecuți sub protecție străină	Străini din Turcia sta-torniciți aici	Veniți din alte părți	Rusă	Austriacă	Prusiană	Franceză	Engleză	Negustori ²⁾	Măstori ³⁾	Alte ocu-pații ⁴⁾	Bulgari ⁵⁾	Polonezi	Turc bote-zat	Evrei	Moldoveni	Sârbi	Armeni	Nemț	Greco-bulgari	Greci
12	38	30	29	40	2	5	12	48	20	19	37	6	1	7	7	7	2	1	5	15

Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 157.

*) Proveniența este indicată numai la 80 din cei 88. În catagrafia generală (Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 718, nr. 311), sînt incluși numai 84 supuși străini.

1) Măști sînt veniți din Transilvania.

2) cu dughenile lor; în dugheni cu chirie in dughenile lor; în dugheni cu chirie

1 abageri	1	2 precupeți	3
1 bogasieri	5	17 precupeți din picioare	—
— spițer	1	3 crișmari	—
1 băcal și crișmar	—	1 bogasier și blănar	—
— băcal	6	1 merar	—
2 casapi	1	1 chereștegiu	—

3) cu dughenile lor; în dugheni cu chirie

4 grădinari	—	4) 3 arnăuți
1 cojocar	—	1 muncitor
1 olar și chetrar	—	6 posesori de moșii
1 stoler	—	4 plugari
3 ciubotari	—	1 dascăl de limbi
— blănar	1	3 arnăuți
— chitar	1	1 gheometru
— cojocar	1	
— argintar fără dugheană	—	
1 zugrav	—	
1 lucrător de cașcaval	1	
— croitor	2	
— cizmar	1	
1 chetrar	—	

5) Am inclus în numărul bulgarilor și trei indivizi specificați drept arnăuți

Catagrafia din 1831-1832
Statistica generală

A. Populația

Anexa nr. V

Categoria socială	Copii		Slugi		Copii de slugi		Țigani		Copii de țigani		Total	Total familii	
	b.	f.	b.	f.	b.	f.	b.	f.	b.	f.			
clasa boierilor cu a lor familii și slugi	26	93	24	30	74	56	1	1	29	25	10	8	323
clasa mai de gios cu a lor familii și slugi	870	986	1157	772	125	51	—	—	—	—	—	—	3961
tagma bisericască cu a lor familii și slugi	58 ²⁾	30	45	33	8	7	1	—	—	—	—	—	183
supușii străini	84 ²⁾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	84
evrei cu a lor familii și slugi	61	72	58	67	6	2	—	—	—	—	—	—	266
t o t a l	1098	1127	1281	902	213	116	2	1	29	25	10	8	4817

B. Numărul vitelor, al imobilelor și al instalațiilor industriale

V i t e					I m o b i l e			Inst. industriale		
cai	boi	vaci	oi	mascuri	case	mănăstiri	biserici	mori de cai	fabrici	velnițe
393	671	410	4065	106	1217	1	4	6	717	26

Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708, nr. 311. Catagrafia este datată 1832, mai 11. Totalizările din catagrafie sînt greșite. Astfel, în ordinea inclusă în tabel, sînt tre-ute cifrele: 304, 4152, 183 și 297. De asemenea, la adunarea generală privind bă-r-țații și femeile sînt trecute cifrele: 2736 și 2139 în loc de 2554 și 2179. Totalul ge-

neral este indicat a fi 4875 în loc de 4817 așa cum rezultă din adunarea corectă a cifrelor.

- 1) Sînt incluși 22 călugări și 37 „slujitori bisericești”.
- 2) La supușii străini sînt indicați numai bărbații. Există o diferență de patru față de cifra obținută în urma analizei condicii speciale a supușilor străini.

Catagrafia din 1845
Birnicii, căpătăerii și bejenarii cu dare¹⁾

Anexa nr. VII

Denumirea categoriei	Numărul	P r o v e n i e n ța									O c u p a ții				
		Însurăței	Feciori de mazili	Feciori de rupte de Visterie	Din birnicii din Broșteni și Cornii Unguri	Feciori de polco- vnicei	Căpătări	Veniți din sate	Veniți din orașe sau țiguri	De peste Prut	Pîndari sau slugi la vii	Cei ce stau la vile lor	Slujitori la di-verse instituții	Ovolniți din miliție	Argați și slugi
birnici	485	68 ²⁾	3	4	24	1	21	47	3	1	51	20	15 ³⁾	1	—
căpătări	163							48	2	2	51	7	11 ⁴⁾	2	22 ⁵⁾
bejenari cu dare	29 ⁶⁾														

Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987.

1) Sînt incluse ciastiile albastră și roșie, verde, galbenă, și mahalalele Cotro-cenii și Ungurii, tot din ciastia galbenă.

2) 34 sînt feciori de birnici din mahalaua Cotroceni.

3) Trei sînt în slujbă la poșta Hușului, unul la rohatca inspre Voioseni și 11 slujitori ai isprăvniceii.

4) Trei sînt slujitori la isprăvnicie, un argat la școala publică, cinci pojarnici, un surugiu la poșta Huși și un ciauș isprăvnicesc.

5) Trei vizitii, 12 haidăi sau ciobani la stîni și odăi pe moșia ȧrgului, 6 slugi sau argați în ogradă, un crișmar în podgoria Ochiuri.

6) 14 sînt hrisovoliți ai banului Butuce și 15 ai paharnicului C. Sandu.

CATAGRAFIA DIN 1845
NEGUSTORII ȘI MEȘTERII

Anexa nr. VIII

Denumirea comerțului sau a meșteșugului	Starea sau treapta				Proveniența										Unde sint încadrați spornicii
	I	II	III	calfe	Sporiți din holtei sau înșurăței ²⁾	Din calfe la st. III	Din alte bresle sau categorii	Dintre sudii	De la starea III la II-a	De la starea II-a la I-a III-a	De la starea III-a la calfe	Veniți de peste Prut	De la treapta I - laa II	De la treapta II-a la calfe	
bogasieri	—	1	13	51	10	1	—	—	—	5	2	—	—	—	4 înșurăței sporiți st. III-a, un sporit, 5 calfe holtei sporiți.
bacali ³⁾	—	5	31	37	16	3	5	1	—	1	5	—	—	—	4 înșurăței la st. III-a, 7 sporiți acum, calfe, o calfă înșurătel și 2 sporiți st. II-a.
precupeți	—	4	49	18	19	2	1	—	4 ⁴⁾	3	8	—	—	—	8 st. III-a din înșurăței, 2 sporiți holtei, unul în casa sa, iar altul „alijveruiește în dugheana maică-sii“, 6 calfe din înșurăței, 2 sporiți.
crîșmari și rachieri	—	1	50	26	25	2	8	—	—	—	1	—	—	—	18 st. III-a din înșurăței și holtei, 7 calfe sporite (una venită de la țară).
grădinari și trăistari	—	—	49	44	23	2	—	—	—	1	8	—	—	—	13 st. III-a sporiți din înșurăței, 4 sporiți, 6 calfe sporite.
breasla bulgarilor strămutați din Plotonești.	—	—	50	21	13	3	—	—	—	—	14	—	—	—	Înșurăței.
blănari ⁵⁾	—	1	13	9	4	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2 tr. III-a înșurăței, 2 calfe holtei sporiți.
cojocari	—	—	43	26	30	7	3 ⁶⁾	—	—	4	1	1	—	—	18 tr. III-a sporiți și din înșurăței și 12 calfe sporite.
croitori ⁷⁾	—	—	13	19	12	—	—	—	—	—	4	—	—	—	8 tr. I înșurăței și sporiți acum și 4 calfe sporite.
bărbieri și boiangii ⁸⁾	—	—	5	7	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	Sporiți acum.
tăbăcari	3	1	43	38	24	8	3	—	—	2	5 ⁹⁾	—	1	1	13 tr. III-a sporiți acum, 11 calfe înșurăței și holtei sporiți.
butnari, chetrari și teslari ¹⁰⁾	—	—	11 ⁸⁾	20	39	5	—	—	—	17	3	—	—	1	11 tr. III-a și 48 calfe sporite și înșurăței.
cibotari și cismari ¹¹⁾	—	5	48	79	58	6	—	—	1	1	4	—	—	—	35 sporiți holtei și înșurăței, unul venit de la țară, 4 calfe holtei și înșurăței spor.

Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 988 și 989.
1) Din punct de vedere etnic, distingem: negustori: 138 moldoveni, 146 bulgari, 38 sirbi, 7 greci, 2 unguri, un rus, iar meșteri: 389 moldoveni, 47 bulgari, 10 sirbi, un polonez, 2 arnăuți, 5 unguri, 4 lipoveni, 3 greci, 2 ruși.
2) Am încadrat în această categorie pe acei în dreptul cărora se fac următoarele specificații: „înșurătel din anul... sporit“, „holtei sporit acum“, „sporit acum“, fără altă specificație sau simplu „sporit“.
3) Includem aici o calfă de covrigar, 9 de chitari, una de abageri și un plăcintar, starea a III-a. În catagrafie este trecută global breasla bogasierilor, băcali și chitari.
4) Trei din ei sînt duși vremelnic în satul Răsești. Și alți precupeți, de altfel, își exercitau negoțul prin sate, așa cum rezultă din catagrafie. Astfel, de pildă, alți trei de starea a III-a sînt menționați la satele Șchiopeni, Brezeni și Răcenii.

5) O calfă și doi de treapta a III-a sînt plecați vremelnic în sate.
6) Unul din crîșmari, iar ceilalți din patentarii din Broșteni și din căpătăeri.
7) 3 starea a III-a lucrează la sate: unul la Tăbălăești, unul la Rîpile. O calfă este „vremelnicește“ la Șiscani.
8) În catagrafie este trecută o breaslă unică; a blănarilor cojocarilor, croitorilor, bărbierilor și boiangiilor. I-am separat încadrînd pe fiecare în rubricile corespunzătoare. La bărbieri și boiangii am introdus și o calfă de mindirîgiu. Totalul realizat de noi prin urmărirea fiecărui om, diferă de cel al catagrafiei unde sînt dați global unul de treapta a II-a, 81 treapta a III-a și 55 calfe.
9) Dintre meșterii tăbăcari, 3 starea a III-a și o calfă lucrează la țară.
10) Dintre aceștia, 78+9 butnari, 19+4 chetrari și 20+7 teslari. 4 treapta a III-a și două calfe sînt indicați a fi la țară
11) Doi starea a III-a și două calfe sînt la sate.

Adaos la anexa nr. VII

Suma tăbliței	Spor cu porunca Visteriei	Scăderi cu cartile Visteriei	Lipsă în împrejurările arătate	Ce se află	Spor ce s-au găsit	Suma peste tot cu sporiții	
85	2	7	15	65	9	74	tăbăcari
77	3	10	8	62	11	73	crîșmari și rachieri
138	12	8	19	123	9	132	butnari și teslari
102	5	12	10	85	13	98	bogasieri și bacali
94	3	2	6	89	6	95	grădinari, trăistari
71	2	8	8	57	2	59	precupeți
73	—	5	3	65	6	71	breasla bulgarilor din Plotonești
137	9	17	14	115	14	129	blănarii, boiangii și alții
123	18	18	9	114	19	133	cizmarii cibotari cu 10 ce au mai mult peste suma tăbliței

Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 47, 48—57.

Catagrafia din 1845
Alte categorii sociale dajnice

Anexa nr. IX

Categorია	Pămînteni trecuți sub protecție străină	Veniți din Turcia, supuși unei puteri străine	Veniți din alte țări cu pașapoarte	-Racle	Sudiți	Ocupația				Bătrîni nevolnici, văduve și iertați	Total
						Negustori	Meșteri	Calfe	Alte ocupații		
Supușii străini ¹⁾	10	4	54	—	—	26 ²⁾	20 ³⁾	14 ⁴⁾	5 ⁵⁾	—	68
Evreii	—	—	—	197	25	102 ⁶⁾	71 ⁷⁾	1	18 ⁸⁾	14 ⁹⁾	236
Țigani ¹⁰⁾	—	—	—	—	—	—	51 ¹¹⁾	14	31 ¹²⁾	11	79 ¹³⁾

Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987.
1) Aceștia erau repartizați astfel: un supus rus, 42 austrieci, 11 prusieni, 9 englezi, 5 elini. Ca origine etnică erau: 25 bulgari, 2 sirbi, 6 unguri, 2 germani, 3 polonezi, 6 greci, 3 ruși, 6 moldoveni, 2 transilvăneni.
2) Sînt indicați: 6 precupeți, 6 bogasieri, un spîter, 4 negustori din picioare, un rachier, 4 crîșmari, 2 băcali, 2 negustori de vite.
3) Un plăcintar, 2 stoleri, un rotar, un tăbăcar, un teslar, 3 lăcătuși, un curărar, un blănar, un cerclar, un morar, 2 croitori, un argintar, un cibotar, un cărămidar, un cojocar, un ceasornicar.
4) Practicant la spîterie.
5) 3 căprari ai stăroștiei, 2 oieri, Cinci sînt indicați fără meserie iar ceilalți sînt fără specificație.
6) Dintre aceștia, distingem: 8 bogasieri, 45 precupeți, 33 crîșmari, 6 rachieri, 5 negustori din picioare, un zaraf, un hangiu, 2 telali, un patentar starea II-a. Nu este indicată starea sau treapta.

7) Un cojocar, un cerclar, un tinichigiu, 8 talpalari, 2 stoleri, un șăpcar, un alămar, 33 croitori, 2 ciocli, 5 cibotari, un buiungiu, un cușmar, doi chetrari, 3 butnari, 2 sacagii, un sticlăr, un argintar, un cotar, un ciurar, un covrigar, un ceasornicar, un cărămidar, un feredegiu.
8) 2 comisionari de mărfuri, 2 hahami, 2 scriitori de cărți, un rabin, 10 dascăli, un doctor.
9) Trei din văduve au dugheni.
10) 28 sînt robi ai Episcopiei, 15 ai mănăstirii Bărboi, 22 ai m-rii Frumoasa, unul al m-rii Dancu. Nouă sînt veniți din sate.
11) 9 cobzari, 10 scripcari, 16 fierari, 3 bucătari, 7 căldărari, 2 lăcătuși, un chitar, 6 spoitori, 3 cibotari, 2 croitori, un curărar, un grădinar. Toți sînt de starea a treia.
12) 2 vizitii, un surugiu.
13) În catagrafie, la totalul general, sînt incluși 73 oameni.

Catagrafia din 1845
Stările nesupuse dărilor

Anexa nr. X

Slujitori bisericești			Priviligheți						Apărați cu cărțile o-cirmuirii ²⁾	Bătrâni nevolnici ³⁾	Văduve ⁴⁾	Slugile de prin ogră-zile boierești ⁵⁾	Total
Preoți ¹⁾	Diaconi	Dascăli	La neamuri	Vel căpi-tani	Căpitani	Postelnicei	Polcovnicei	Vornici de poartă					
30	6	12	5	5	1	2	7	1	18	122	234	15	458

Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987.
1) Doi preoți și un diacon fără slujbă.
2) Aceștia erau dintre foștii funcționari, evrei botezați sau dintre cei cu cărțile Vistieriei.
3) Sînt proveniți din birnici sau din căpătăeri. La cinci dintre dînșii se face mențiunea că sînt la viile lor. Opt sînt proveniți din diferite sate din ținuturile Vaslui și Fălciu și împreună cu alți 22 se află la diferite vii din împrejurimile ținutului. Unul este indicat drept pădurar al Episcopiei.
4) La una din văduve se face mențiunea : „Rucsanda soția răp. Zaharia Sotir bogasierița, are două dugheni de veci, bogasierii cu marfa sa, iar calfele de la aceste dugheni s-au reguiarisit la nr. 16 și 17 între calfele bogasierilor din această ciastie“ (roșie). Ibidem, f. 50.
5) Se indică persoanele la care slujesc. La unii se menționează că slujesc cu plată. Patru sînt veniți din sate.

Catagrafia din 1851
Birnicii și căpătăerii

Anexa nr. XII

Categorie	Inscriși în catagrafia din 1845	Scăzuți în perioada 1845—1851						Total	Sporiți între 1845—1851	Proveniența					Total înscriși în catagrafia din 1851
		Morți	Fugiți	Trecuți la bresle	Intrați în alte categorii sau mutați în alte ciastii	Nevolnici	Scăzuți cu porunca Vistieriei			Însurăței (spor)	Veniți din alte locuri	Din alte categorii	Din alte ciastii	Din bresle	
birnici ¹⁾	539 ²⁾	21	53	18 ³⁾	32	28	213 ⁴⁾	365	256	87	158 ⁵⁾	5	4	2	430
căpătăerii	163								55	11	16				218
bejenari cu dare	29							2							29

Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 381.
1) Sînt incluse ciastiile gaibenă, gaibenă și mahalaua Cotroceni, albastră, roșie și verde.
2) Dintre aceștia, 34 au fost adăugați, după efectuarea catagrafiei, „în dosul tăbliței“. Totalul, după cum se poate constata, diferă de cel inclus în catagrafia din 1845 unde sînt trecuți 485 birnici.

3) Șase au devenit crișmari, șase butnari, patru cizmari, o calfă de bogasier, un tăbăcar.
4) Nu se indică decît numărul actului de scutire.
5) Dintre aceștia, majoritatea sînt indicați a fi proveniți din sate. 28 sînt veniți din Cornii Unguri, 3 din Răești (acestea deveniseră mahalale a ținutului Huși) și unul de peste Prut.

CATAGRAFIA DIN 1851
NEGUSTORII ȘI MEȘTERII

Anexa nr. XIII

Denumirea breslei	Înscriși în catagrafia din 1845	Scăzuți în perioada 1845—1851						Total scăzuți	Înscriși în catagrafia din 1851					Total	Proveniența									
		Morți	Fugiti	Trecuți în alte bresle	Trecuți în alte categorii (birnici, căpătări)	Nevolnici	Scăzuți cu cărțile Vistieriei		Sporții între 1845—1851	Starea (treapta) I	Starea (treapta) II-a	Starea (treapta) III-a	Calfe		Din calfe la starea III-a	Însuraței sporiți	Din alte bresle	Din alte categorii	Calfe provenite din însuraței, sporiți, holtei	Calfe provenite din starea III-a	Calfe provenite din alte bresle și categorii	De la starea II-a la a III-a	De la starea III-a la a II-a	
Crișmari și rachieri	77 + 3 ¹⁾	20	4	7	—	1	10	42	52 ²⁾	—	—	40	50	90	3	10	5	2	29	4	4	—	—	
Bogasier, băcali și pitari	102 + 6	13	12	4	5	6	14	54	32	—	4	42	40	86	11	6	—	—	17	4	2	3	—	
Precupeți	71 + 4	9	7	5	1	3	10	35	14	—	4	33	17	54	3	5	1	—	6	3	—	2	—	
Grădinari și trăistari	94 + 3	19	3	—	2	8	2	34	39	—	1	45	56	102	2	9	3	1	21	9	1	1	—	
Bulgarii din Plotonești ³⁾	72 + 1	7	2	—	—	6	5	20	25	—	—	58	20	78	11	9	—	5 ⁴⁾	8	7	1	—	—	
Cibotari și cismari	123 + 19	7	5	6	—	4	18	40	110	—	3	73	136	212	13	8	2	18 ⁵⁾	56	6	12	—	—	
Tăbăcari	85 + 2	12	8	4	1	2	7	34	20	1	1	31	40	73	3	2	1	—	17	5	—	—	—	
Blănari, cojocari, bărbieri și buiungii	137 + 11	12	8	10	—	—	17	51 ⁶⁾	69 ⁷⁾	—	1	84	81	166	6	11	3	—	47	3	1	—	1	
Butnari, chetrari și țeslari	138 + 11	26	15	14	—	—	8	71 ⁸⁾	40	—	—	84	34	118	2	17	—	7	23	5	2	—	—	

Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 880.
La proveniența nu este indicat numai sporul dintre cele două catagrafii, ci se are în vedere și perioada anterioară. Proveniența am desprins-o din cercetarea fiecărui caz în parte. Notăm, de asemenea, că la majoritatea calfelor ridicate la treapta sau starea a III-a, se face mențiunea „din calfe vechi“.
1) Cifra adăugată reprezintă sporul realizat după definitivarea catagrafiei din 1845.
2) În dreptul cifrelor celor sporiți, la fiecare categorie, se fac — invariabil — mențiuni de genul acestora : „acei care să adaugă dintre însurăței, alte bresle și veniți de prin alte locuri...holtei nesupuși dărilor... dintre mazilo-ruptași, căpătăeri...“.

3) Toți sînt grădinari. La cei 25 care se adaugă se fac următoarele mențiuni privind proveniența : 13 însurăței, 4 veniți de prin alte locuri, doi dintre birnici, ridicați cu patenta Vistieriei, 4 dintre mazili.
4) Unul provine din birnici și 4 dintre ruptele vistieriei.
5) 11 din ruptele vistieriei, un birnic, 5 mazili din satul Căpotești și unul venit de peste Prut.
6) Sînt indicați numai 47.
7) La sporiți se indică următoarea proveniență : 3 dintre căpătăerii vechi, 7 din însurăței, 4 mutați din alte bresle, unul dintre birnicii satului Cornii Unguri, 54 veniți „din alte locuri“.
8) Nu sînt incluși toți.

Catagrafia din 1851
Supușii străini și evreii

Anexa nr. XIV

Denumirea	Pămînteni trecuți sub protecție străină	Veniți din Turcia, supuși unei puteri străine	Veniți din alte locuri cu pașă- poarte	Total	Raele	Sudiți	Bătrîni nevolnici	Văduve	Ocupația			
									Negustori	Meșteri	Calfe	Alte ocu- pații
Supușii ¹⁾ străini	14	4	53	71	—	—	1	—	36 ²⁾	19 ³⁾	2	11 ⁴⁾
Evreii				362	299	23	20	20	155 ⁵⁾	111 ⁶⁾	25	33 ⁷⁾

Arh. St. Iași, Tr. 1760, op. 2018, nr. 880.

1) Un supus rus, 34 austrieci, 9 prusieni, 15 britanici și 12 elini. Ca apartenență etnică, distingem: 7 ruși, 19 bulgari, 2 polonezi, 12 greci, 8 moldoveni, un muntean, 5 unguri, un austriac, un german, 2 armeni, un croat, 4 arnăuți, 5 „mocani” (transilvăneni, probabil). Restul sînt fără specificație.

2) Pe categorii, distingem: 14 precupeți, un merar, un lipscan, 3 bacali, 4 grădinari, un surucciu, 5 posesori, 2 orîndari, un bogasier, 3 crîșmari, un „negustor” fără altă specificație.

3) Un dulgher, 2 fierari, 4 croitori, un covrigar, 3 blănari, un cibotar, un macaronar, 2 cizmari, un rotar, un stoler, un lăcătuș, un tăbăcar.

4) Un vătav, un ciredar, un săpător, un dascal, 6 oieri, ciobani sau mocani cu oi, un lucrător de pămînt. Doi sînt fără specificație.

5) Un teighetar, 95 precupeți, 5 harabagii, 16 lipscani, 4 casapi, unul cu ah-tarlic, 5 bogasieri, 7 crîșmari, 6 rachieri, 2 bacali, 2 făinari, 3 telali, un „speculant”, 4 „negustori”, 3 hanșii.

6) Un feredegiu, un covrigar, 2 buiungii, 3 butnari, 12 tălpălari, 3 căciulari, un giuvaergiu, 2 alămari, 6 stoleri, 2 legători de cărți, 38 croitori, 9 morari, 2 tîni-chigii, o olărită, 2 șapcari, 2 fierari, 2 argintari, un cușmar, 6 cantaragii, 6 ciubotari, 2 cepregari, un caingiu, 2 ciurari, un bărbier, un vărar, un ceasornicar, un sticlar. Restul sînt fără specificație.

7) 19 dascăli, un cioclu, 5 slugi, 2 hahami, un rabin, un scriitor, 3 ciauși, un taxier.

Catagrafia din 1851
Categoriile nesupuse dărilor

Anexa nr. XV

Slujitori bisericești ¹⁾	Privilegheți						Beje- nari fără dare	Bă- trîni ne- vol- nici	Vă- duve	Total
	la nea- muri	Vel căpi- tani	Vor- nici de poar- tă	Po- ruș- nici	Pol- cov- nici	Apărați cu cărți- le Ocîr- muirii				
56	24	5	1	1	8	29	3	126	120	373

Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 881.

1) 29 preoți în slujbă, unul fără slujbă, 7 diaconi în slujbă, unul fără slujbă, 18 dascăli.

TOTAL GENERAL

Anul	Cei supuși la dare														Cei fără dare												Total					
	Birnici	Căpătări	Bejenari cu dare	Negustori				Meșteri				Supuși străini	Evrei	Țigani	Treptele privilegiate cu dare			Slugi	Scutelnici breslași	Pindari la vîi	Fii de trepte nesupuși la dare	Slujitorii bisericești	Priviligheti	Bătrîni nevolnici	Văduve	Scutiți cu cărțile ocîrmuirii		Bejenari fără dare	În slujba ocîrmuirii	Vătavi și slugi boierești	Scutiți pentru că au dat oameni la strajă	Negustori hrîsovolți
				I	II	III	calfe	I	II	III	calfe				Mazili	Ruprași	Ruptele Vistieriei															
1820	189	—	136	—	—	58	—	—	—	—	33	40	—	17	—	64	129	61	—	—	56	8	—	—	21	16	32	13	—	—	873	
1832	75	419 ¹⁾	—	18	31	159	—	1	14	186	—	88	61	—	10	6	58	453	—	146	—	61	46	42	286	23	56	53	—	16	134	2444
1839 ²⁾	352	156	29	—	45	235	—	6	5	331	432	—	—	—	17	18	58	—	—	—	26	45	35	71	220	—	7	—	36	—	—	2124
1845	485	163	29	—	11	242	161	3	7	283	198	68	236	79	—	—	—	—	—	—	—	48	21	122	234	18 ¹⁾	—	—	15	—	—	2423
1851	430	218	29	—	9	218	183	1	5	272	291	71	362	—	—	—	—	—	—	—	—	56	38	126	120	29 ¹⁾	3	—	—	—	—	2461

1) În catagrafie sînt trecuți ca burlaci, slugi și fără căpătăi.

2) Am inclus aici și negustorii și meșterii evrei.

Pentru a alcătui acest tabel, am contopit unele rubrici fără ca prin aceasta să aducem vreun prejudiciu problemelor de ansamblu.

cartierele mărginașe, în mahalale, se ocupau cu agricultura și cu că-răușia, cu lucrul viilor sau cu alte munci. Condiția lor modestă este atestată de multe mențiuni documentare⁸².

Mahalalele, constituind sate recent alipite Țirgului, așa cum erau Cotrocenii, Răeștii, Plopenii, Broștenii și Cornii⁸³, erau tot în proprie-tatea Episcopiei de Huși. Locuitorii acestora, în majoritate birnici, își continuau felul de viață anterior lucrînd în calitate de clăcași pe moșia Episcopiei (bineînțeles în limita suprafeței acesteia). Ei nu intra-ră deplin în circuitul vieții orașenești. După cît se pare, nici sub raport economic și administrativ, la jumătatea secolului al XIX-lea, sudura nu era încă bine efectuată. Astfel, de pildă, în afara datelor expuse pînă acum, concludent în această privință este și faptul că la 1840, în interesele lor curente, locuitorii mahalalei Broșteni uzau de o ștampilă pe care era înscris încă „satul Broștenii”⁸⁴. De asemenea, faptele pe care le-am expus, în legătură cu accentuarea opresiunii fis-cale, ca urmare și a evaziunii, provocate de strămutările masive din cursul anilor 1847—1848, ilustrează că locuitorilor din Țirg — care se ocupau în special cu agricultura — ocîrmuirea le aplica același tra-tament ca și birnicilor satelor.

Dependența strînsă a unei însemnate părți a locuitorilor de pro-ducția agricolă — în condițiile slabei dezvoltări a industriei cu stadiile caracteristice capitalismului precum și a existenței proprietății feudale asupra Țirgului — a determinat păstrarea relațiilor feudale cu toate implicățiile și consecințele acestui fapt⁸⁵.

Pe bună dreptate, s-a afirmat că mahalalele Țirgurilor, adesea, au fost confundate cu satele, în cursul operațiilor de fixare a ciselor și a belicurilor. „Confuziile nu erau provocate numai de aspectul rural al mahalalelor — și de inccmpleta lor sudură cu Țirgul, am adăuga noi — ci și de ocupația celor ce le locuiau”⁸⁶.

⁸² De pildă, în catagrafia din 1320 birnicii sînt menționați a fi de starea a doua și a treia, „niște săraci a căror hrană le este cu munca pe la alții... neavînd cară și boi”. Arh. St. Iași, Tr. 168, op. 184, nr. 14.

⁸³ Ibidem, Tr. 885, op. 1011, nr. 156. La începutul secolului al XIX-lea, în „con-dica luzilor, Broștenii și Cornii figurau ca sate separate. Cf. *Uricarul*, p. 242—243. Prof. I. Gugiuman, pe baza analizei planului anexat la *Cronica Hușilor* conchide că: încă de la sfîrșitul secolului XVIII satele intraseră în perimetrul Țirgului. Cf. *Depresiunea Huși*, Ed. științifică, Buc. 1959, p. 161—162. În lucrare este inclusă și o schiță privind evoluția teritoriului a Țirgului (p. 162, fig. nr. 30).

⁸⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 398, f. 110.

⁸⁵ Aplicîndu-li-se același tratament, locuitorii mahalalelor reacționau la fel ca și cei de la sate. Astfel, spre exemplu, mulți pribegesc peste graniță sau se strămută în interior. La 23 aprilie 1842 isprăvnicia raporta că 40 din birnicii Hușului au fugit. Numărul acesta este coriderat „însemnător”, iar povara care a rămas asupra celorlalți drept „tare gre”. De asemenea, la 5 iulie 1842, locuitorii ciastiei roșii și albastre — mahalalele intrau și ele în aceste ciastii — se plîng că plătesc birul și îndeplinesc havalarele unui număr însemnat de oameni: morți, fugiți sau scutiți și angajați slugi. Mulți dintre aceștia din urmă sînt dintre fruntași. Locuitorii mahalalei Broșteni, la fel, declarau, în noiembrie 1842, că din aceleași cauze, au rămas „cu totul săraci și fără nici o stare”. Ibidem, f. 35—37, 81—83, 94, 110, 112, 136, 148 etc.

⁸⁶ L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul se-colului al XIX-lea*, loc. cit. p. 297.

În asemenea condiții, nu ne mai surprinde, de pildă, cererea locuitorilor din mahalaua Cotroceni, din mai 1847, în care arată că, deși li s-a impus îndatorirea de a lucra boierescul pe moșile Episcopiei, „ca și locuitorii satelor”, nu li se dau suficiente locuri de hrană⁸⁷.

O altă constatare importantă care se desprinde evident și din statistica generală⁸⁸, este legată de structura internă a populației de meșteri și negustori.

Și în cadrul tirgului nostru, se verifică justețea observațiilor făcute recent cu privire la structura socială a orașului moldovenesc⁸⁹. Forma predominantă a producției — făcînd abstracție de cele două manufacturi pe care le-am amintit mai sus — este reprezentată de mica producție de mărfuri, în cadrul căreia includem pe meșterii de treapta a treia, în zdrobitoare majoritate. Cei de treapta I și a II-a, care pot fi încadrați în cooperarea capitalistă simplă, sînt, după cum se poate constata, foarte puțini.

De asemenea, negustorii se aflau într-o situație asemănătoare cu cea a meșteșugarilor. Majoritatea absolută era reprezentată de cei de starea a III-a.

Lipsa unei cercetări exhaustive nu ne permite să facem observații de detaliu asupra structurii interne și diferențierii acestei pătri sociale. Este cert însă că la Huși, populația de meșteri și negustori nu era încă complet ruptă de agricultură. De asemenea, din considerarea ramurilor de negoț, se poate face constatarea că, în majoritate, schimbul se efectua cu produsele indigene.

În sfîrșit, numărul însemnat al calfelor, salariați ai meșterilor și negustorilor, vădește începutul dezvoltării acelei clase care va fi proletariatul de mai tirziu.

Meșteșugarii și negustorii tirgului Huși care, prin situația lor socială pot fi socotiți, în majoritate, ca făcînd parte din rîndurile burgheziei mici⁹⁰, împreună cu întreaga populație, suportau cu greu continuele vexații generate de proprietatea feudală și de statul care, în esență, avea aceeași formă de organizare. Împotriva acestora, cu o perseverență remarcabilă și o viguroasă combativitate, tirgoveții au desfășurat o lungă și organizată luptă consemnată în izvoarele istorice⁹¹.

Cercetarea pe care am întreprins-o, asupra populației tirgului Huși, în afară de importanța sa particulară, vădește, în același timp, utilitatea acestui gen de tratare, singurul în măsură — prin considerarea separată a specificului fiecărui oraș sau tirg — să ducă la concluzii și generalizări cît mai apropiate de realitate.

⁸⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 762, p. II-a, nr. 842. Sublinierea este noastră.

⁸⁸ Anexa XVI.

⁸⁹ L. Boicu, *op. cit.*

⁹⁰ Cf. L. Boicu, *op. cit.* p. 303.

⁹¹ Melchisedek, *Chronica Hușilor și a Episcopiei*, p. 397—454.

НАСЕЛЕНИЕ ГОРОДА ХУШЬ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

(заметки о социальной структуре и происхождении)

Краткое содержание

Автор данной работы рассматривает население молдавского города Хушь на основании изучения богатого архивного материала, в частности на основании „катаграфий“ (фискальная перепись населения через каждые 7 лет во время Органического регламента).

Облагаемое население вписывалось в фискальные переписи по категориям, в зависимости от обязательств к фиску. Сущность и характер этих обязательств предполагал и определённое социальное положение, т.е. определённую социальную иерархию облагаемых. Поэтому фискальные категории городского населения первой половины XIX в. в некоторой мере соответствовали его сословному подразделению.

Имея в виду отсутствие других информации, изучение и интерпретация вышеуказанных данных представляет особый интерес для выявления состава и происхождения городского населения нашей страны в первой половине XIX в.

Несмотря на то, что в данной работе исследуются документы, относящиеся к населению города Хушь, и подчёркиваются специальные экономические и социальные условия его развития в данный период, автор приходит к более общим выводам. Он имеет в виду, главным образом, те последствия, которые были вызваны длительностью феодальных производственных отношений в главном секторе экономики и их воздействие на развитие городской жизни.

Представленные в приложении статистические таблицы, переработанные по данным фискальных переписей, с подробными объяснительными замечками, дают возможность расширить сферу исследований для изучения других проблем.

Результаты данной работы могут составить в будущем часть исторической монографии города Хушь, а также могут быть использованы для пополнения информации исследователей, изучающих развитие городов и городского населения всей страны.

LA POPULATION DE LA BOURGADE DE HUȘI DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX-E SIÈCLE

Observations concernant la structure sociale et la provenance de ses habitants

Résumé

L'analyse d'un riche matériel d'archives et, spécialement, des *catagrafii* — recensements à caractère fiscal effectués tous les sept ans, à l'époque du Règlement Organique — impose à l'auteur une série de considérations concernant la population de la bourgade de Huși (Moldavie).

Les recensements fiscaux enregistraient les contribuables par catégories, suivant leurs obligations envers le fisc. La nature et le carac-

lère de ces obligations supposaient également une certaine position dans l'hierarchie sociale. C'est pourquoi, partiellement, les catégories fiscales où l'on enregistrait les habitants des villes de la première moitié du XIX-e siècle, correspondaient en même temps à des catégories sociales.

Faute d'autre renseignements, l'interprétation des données fournies par les documents mentionnés présente un intérêt particulier pour mettre en évidence la structure sociale et l'origine des habitants des villes du pays pendant la première moitié du siècle passé.

Tout en rapportant ces remarques à la population de la bourgade de Huși et en soulignant parallèlement les conditions spéciales d'ordre économique et social qui en ont favorisé le développement dans la période déjà mentionnée, l'auteur est en mesure de dégager également des conclusions à caractère plus général. Celles-ci relèvent les conséquences qui ont découlé pour le développement des villes de la persistance des relations de production féodales.

Les statistiques annexées, élaborées à la suite d'un attentif examen des données renfermées dans les recensements fiscaux, sont accompagnées d'abondantes notes explicatives et permettent d'aborder également d'autres problèmes.

Les résultats obtenus par l'auteur pourraient figurer dans une future monographie historique de la ville ; ils seraient, de même, en état de compléter l'information des chercheurs qui poursuivent le développement de la ville et de la vie citadine dans le pays entier.

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA AGRICULTURII DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1929—1933

DE

ION AGRIGOROAIE

Criza care a cuprins țările capitaliste între 1929 și 1933 s-a manifestat puternic în toate ramurile economiei. Criza în industrie s-a împletit cu criza agrară și s-au agravat reciproc; volumul schimburilor comerciale interne și internaționale s-a redus simțitor; criza s-a extins și în sfera creditului și a finanțelor, determinând o creștere considerabilă a numărului falimentelor bancare.

Între anii 1929 și 1933, procesul pauperizării maselor populare a căpătat proporții neobișnuite, avînd drept consecință ruinarea micilor producători de la orașe și sate.

Criza economică a cuprins și România. Ca și în celelalte țări capitaliste, ea s-a manifestat în agricultură, în primul rînd, prin mărirea stocurilor de produse agricole și scăderea prețurilor, într-o măsură mult mai mare decît la produsele industriale. Astfel, în timp ce indicele prețurilor la produsele agricole a scăzut cu peste 55%, cel al produselor industriale folosite de agricultori a scăzut cu numai 19%¹ datorită politicii duse de monopoluri.

Ca urmare a ponderii mari a agriculturii în economia națională și a înapoierii sale generale, în procesul împletirii și agravării reciproce a crizei industriale cu cea agrară, influența exercitată în România de criza agrară a fost neobișnuit de puternică.

În 1930, populația rurală reprezenta 78,9% din întreaga populație a țării, iar agricultura și silvicultura produceau 58,4% din venitul național, în timp ce industria acoperea 30,5%².

Scăderea bruscă a prețurilor a determinat scăderea valorii producției agricole globale, de la 101,4 miliarde lei în 1928, la 55,5 miliarde în 1930 și 39,2 miliarde în 1933³, lucru ce a influențat hotărîtor

¹ V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, Buc., 1940, p. 80.

² N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, Editura politică, Buc., 1962, p. 89.

³ *Anuarul statistic al României pe 1939—1940*, p. 403.

asupra venitului național. Astfel, în primii trei ani ai crizei, conform datelor oficiale, venitul național a cunoscut o scădere de peste 80 miliarde lei; de la 195,9 miliarde în 1929, la 110,6 miliarde în 1931. În 1933 venitul național a atins punctul cel mai de jos: 49,40% față de 1928⁴. Aceste cifre oglindesc gravitatea crizei agrare din România precum și consecințele sale asupra situației economice generale a țării. De altfel, lucrul acesta a fost observat la timpul său. Raportul legii conversiunii datoriilor agricole și urbane, prezentată în Cameră la începutul lui aprilie 1934, remarca: „În țara noastră, ramura de producție principală fiind agricultura, efectele crizei prezintă o gravitate economică deosebită, deoarece dintre toate produsele cele mai mult depreciate sînt cele agricole”⁵.

Criza agrară s-a manifestat puternic în România datorită unor cauze ca: lipsa de pămînt a țărănimii și preponderența numerică a micilor gospodării, menținerea rămășițelor relațiilor feudale de producție, nivelul tehnic scăzut, accentuarea exploatării satului de către orașul capitalist, politica agrară antipopulară promovată de guvernele burghezo-moșierești.

În cele ce urmează ne propunem să evidențiem unele aspecte privind situația agriculturii între anii 1929 și 1933 care, continuînd și agravînd o stare de lucruri deja existentă, au determinat o adîncire a crizei agrare din România.

Reforma agrară de după primul război mondial, elaborată în condițiile istorice cunoscute și aplicată incomplet în anii stabilizării relative a capitalismului, nu a înlăturat inegală repartitie a proprietății funciare. În anul 1926, cînd guvernul liberal a declarat că aplicarea reformei agrare a fost terminată, peste 40% din suprafața propusă pentru expropriere aparținea încă vechilor proprietari⁶. Datele oficiale ale recensămîntului din 1930 dovedesc că problema pămîntului nu fusese nici pe departe rezolvată. Proprietățile sub 5 ha, care reprezentau 74,9% din numărul total al exploatărilor agricole, posedau numai 28% din suprafața de pămînt, în timp ce exploatările de peste 50 de ha, în număr de 25 000, reprezentînd doar 0,8% din numărul total al exploatărilor, posedau 32,2% din întreaga suprafață de pămînt. Din cele 2 460 000 gospodării sub 5 ha, 610 000 aveau între 0 și 1 ha. De asemenea, 700 000 de țărani erau lipsiți complet de pămînt⁷. Deși, ca o urmare a aplicării reformei agrare, numeroase moșii au fost micșorate, au continuat să existe proprietăți extrem de întinse. Moșia Sturza din județul Neamț cuprindea peste 50 000 ha, moșia Krupenschi (județul Bacău) 12 000 ha, iar domeniile familiei regale însumau o suprafață de aproximativ

⁴ V. Madgearu, *Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei românești*, Buc. 1935, p. 39.

⁵ Monitorul oficial, Partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 2 aprilie 1934, p. 1439.

⁶ V. Hurmuz, *Situația materială a țărănimii din România și unele răscoale țărănești din anii 1923—1928*, în «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.», nr. 2 din 1956, p. 39.

⁷ După *Enciclopedia României*, vol. III, p. 1064.

150 000 ha⁸. În județul Arad, de pildă, existau 62 exploatări cu peste 500 de ha. Ele posedau 81 642 ha, în timp ce gospodăriile sub 5 ha, în număr de 60 766, totalizau 117 921 ha⁹.

Se știe că, în ciuda acestei realități, oameni politici și economiști burghezi au căutat să prezinte reforma agrară de după primul război mondial ca „o revoluție” în agricultura României.

Virgil Madgearu, principalul exponent al ideologiei țărăniste, căuta să dovedească existența în România a unor „transformări revoluționare” care ar fi creat, după primul război mondial „noul regim al agriculturii românești”, caracterizat printr-o clasă țărănească independentă¹⁰. Trecind cu vederea situația precară a țărănimii muncitoare în capitalism, procesul continuu de ruinare a acesteia, V. Madgearu vorbea de superioritatea producției mici, pe baza căreia „noua clasă țărănească” ar fi un factor economic și politic viabil și viguros¹⁰. Aceste idei, ce stăteau la baza programului partidului țărănesc, urmăreau înșelarea maselor țărănești și crearea la sate a unui puternic sprijin prin dezvoltarea și consolidarea proprietății chibaburești. Referindu-se la semnificația apariției unor partide burgheze cu titulaturi țărănești, în perioada 1917—1920, Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „ele au avut un rol bine definit, acela de a atrage masele țărănești sub influența lor și a le împiedica să-și îndrepte privirile spre mișcarea muncitorească”¹¹.

Economistul C. I. Băicoianu, la rîndul său, susținînd că „agricultura a fost profund revoluționată de ultima reformă agrară”¹², nota în 1929: „Criza agricolă care o străbatem astăzi are obîrșia... în revoluția provocată de recenta reformă agrară”¹³. Manolescu-Strunga, de asemenea, sublinia că „proprietatea rurală a suferit prin expropriere o totală transformare”¹⁴.

Băicoianu și Manolescu-Strunga își susțineau tezele considerînd ca limită între proprietatea mică și marea proprietate 100 și respectiv 50 ha. În felul acesta ei înglobau, în aceeași categorie, sute de mii de țărani fără pămînt sau cu pămînt puțin și proprietari a zeci de hectare, ca și cum situația lor materială ar fi fost aceeași.

⁸ N.N. Constantinescu și V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 97, vezi și C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei R.P.R., Buc. 1956, p. 54 și următoarele. În ce privește „aplicarea” reformei agrare pe moșia Sturza vezi Tr. Lungu, „Reforma agrară” din 1921 pe unul din marile latifundii din nordul Moldovei, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Buc. 1962.

⁹ *Buletinul Informativ al Minist. Agriculturii și Domeniilor*, anul IV nr. 5, 1 martie 1933, p. 157.

¹⁰ Vezi Gáll Ernő, *Sociologia burgheză din România, Studii critice*, Ediția a II-a, Editura politică, Buc., 1963, p. 87 și următoarele. Însuși V. Madgearu, în fața situației reale existente, a fost nevoit să recunoască, la sfîrșitul deceniului al IV-lea, că aplicarea reformei agrare nu fusese încă terminată, că numeroase moșii întinse nu fuseseră atinse de reformă. El vorbește de „starea înapciată a agriculturii românești” și recunoaște că în gospodăriile impropietărilor „nu se putea realiza un progres real” (*Evoluția economiei românești*, Buc. 1940, p. 77).

¹¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ESPLP, 1965, ed. a IV-a, p. 180.

¹² C. I. Băicoianu, *Studii economice, politice și sociale*, Buc. 1941, p. 700.

¹³ *Ibidem*, p. 710 și 757.

¹⁴ Monitorul Oficial. Partea a III-a, nr. 75, 22 aprilie 1933, p. 3080.

I. M. Leon, deputat al Partidului țărănesc, considera că prin reformă au fost înlăturați marii proprietari : „Desigur, arăta el, exproprierea era o necesitate imperios cerută, din motive de înaltă echitate socială și națională ; dar trebuie să recunoaștem că nu am fost la înălțimea desființării clasei marilor proprietari”¹⁵.

Scopurile urmărite de acești economiști și politicieni burghezi prin susținerea unor astfel de teze sînt evidente. Ele constau în prezentarea deformată a situației reale a repartității funciare, în oprirea oricăror acțiuni de desăvîrșire a reformei agrare deja „prea radicală” și în înlesnirea adoptării unor măsuri menite să limiteze sau chiar să lichideze consecințele acesteia.

Este semnificativă în acest sens poziția lui Ion Mihalache, ministrul agriculturii și al domeniilor, autorul „legii pentru reglementarea circulației pămînturilor dobîndite prin legile de împrumut”, din august 1929. În cadrul dezbaterilor din Cameră, sprijinindu-și proiectul de lege, I. Mihalache a declarat referitor la consecințele aplicării reformei agrare : „Ne-a fost dat să asistăm la operațiuni de chirurgie a marii proprietăți, la spintecarea ei fișii”¹⁶.

Legea din august 1929 anula prevederile reformei agrare referitoare la inalienabilitatea loturilor de pămînt dobîndite prin împrumut. În acest fel, a fost accelerat procesul depozitării țărănimii muncitoare de loturile de pămînt de către chiaburi, bănci sau moșieri, intensificîndu-se procesul de lichidare a reformei agrare, chiar în măsura redusă în care fusese aplicată.

În opoziție, Partidul țărănesc și apoi Partidul național-țărănesc a fluturat un program demagogic, de reforme democratice privind îndeosebi situația țărănimii ; venit la putere însă, în noiembrie 1928, a dus, în pericla crizei, o politică antimuncitorească și antițăărănească.

În cadrul politicii agrare, în afară de „legea Mihalache”, au fost luate măsuri de favorizare a chiaburilor, negustorilor de cereale, moșierilor și de aruncare a greutăților crizei pe umerii țărănimii munci-

¹⁵ Ibidem, nr. 60, 28 august 1930, p. 2927. În strînsă legătură cu poziția de prezentare a reformei agrare ca o reformă ce a „revoluționat” agricultura României, este „explicată” situația precară a agriculturii de după război, considerîndu-se apoi că puternica criză agrară din 1929—1933 și-ar avea originea în caracterul „radical” al acestei reforme. Deși a dat un nou impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, reforma agrară nu a rezolvat, așa cum o dovedesc chiar datele oficiale, problema pămîntului și nu a lichidat rămășițele feudale din agricultură. Sfîrșitul stabilizării relative a capitalismului a găsit majoritatea gospodăriilor, rezultate sau completate prin împrumut, într-o situație dificilă, nu datorită caracterului „radical” al reformei, ci tocmai prevederilor sale limitate și modulului concret de aplicare (împrumutarea cu plată, fără inventar agricol) — rezultat al caracterului ei de clasă. S-au creat astfel condițiile în vederea înglodării țărănimii în datorii și pierderi ulterioare a pămîntului în favoarea elementelor înstărite. Ca urmare a nerezolvării sarcinilor revoluției burghezo-democratice în domeniul agrar, cea mai mare parte a țărănimii a continuat să aibă o putere redusă de cumpărare, factor ce a agravat criza de supraproducție din industrie.

¹⁶ Ibidem, nr. 117, noiembrie 1928, p. 5144.

toare¹⁷. A fost instituit sistemul primelor de export, s-a reorganizat creditul agricol, au fost sporite sarcinile fiscale ale păturilor muncitoare etc.

În ceea ce privește problema pământului, guvernele național-țărăniști au dus o politică de lichidare a consecințelor reformei agrare, de favorizare a concentrării pământului în mâinile chiaburimii și moșierimii, prin adoptarea legii amintite din august 1929 și apoi prin punerea la dispoziția acestora a unor importante credite ieftine, în condițiile în care țărănimea era nevoită să-și vândă o parte din loturile de pământ. Paralel însă, sub presiunea cererilor de pământ tot mai numeroase și sub amenințarea unei puternice răscoale, guvernele din perioada crizei au elaborat măsuri care trebuiau să „dovedească” existența unei preocupări în vederea terminării reformei agrare. Aceste măsuri conțineau, în cea mai mare parte, dispoziții cu totul generale și fără aplicabilitate, urmărind, în fond, înșelarea țărănimii și mascarea politicii antițăărănești a cercurilor guvernante.

S-a recunoscut că aplicarea reformei agrare nu era nici pe departe terminată. Subsecretarul de stat al Ministerului Agriculturii și domeniilor declara în ședința din 3 iulie 1929 a Camerei: „Reforma agrară, d-lor, nu este încă terminată; la Comitetul agrar sînt încă mii de dosare și încă alte sute de decizii a căror revizuire va trebui să o cerem”¹⁸.

În anii crizei economice, operațiile pentru aplicarea reformei agrare au fost extrem de reduse. Guvernele nu au acordat fondurile necesare efectuării lucrărilor de măsurare și preluare a terenurilor „expropriate” și plății comisiilor de ingineri ce lucrau pe teren. Ministerul agriculturii și domeniilor recunoștea, la sfîrșitul lui august 1931, că „din cauza reducerii alocațiilor bugetare, lucrările tehnice pentru desăvîrșirea aplicării reformei agrare nu se vor putea executa decît pe o scară foarte redusă”. Totodată, se aducea la cunoștința primăriilor rurale că pentru accelerarea acestor lucrări, „sătenii care doresc să fie mai curînd împroprietăriți definitiv, să consemneze cu anticipație costul lucrărilor necesare pentru a putea fi executate imediat”¹⁹. În condițiile crizei agrare, cînd țărănimea avea de suportat greutăți materiale deosebite, o asemenea soluție nu venea în sprijinul celor „îndreptățiți” la împroprietărire. Ea putea doar să favorizeze acapararea unor suprafețe de pământ de către elementele întărite care aveau posibilitatea să plătească anticipat sumele respective.

Aplicarea acestei măsuri a stîrnit nemulțumiri în rîndurile țărănimii; s-au săvîrșit abuzuri la fixarea sumelor ce trebuiau achitate.

¹⁷ Unele aspecte ale politicii antițăărănești a guvernelor din perioada crizei au fost analizate în A. Petric, *Demascarea în unele materiale ale P.C.R. a politicii antițăărănești duse de Partidul național-țărănesc*, și Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P. C. R. la sale și dezvoltarea luptei maselor țărănești în anii 1929—1933*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Buc. 1962.

¹⁸ Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 124, 26 martie 1930, p. 5618.

¹⁹ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 4, 1 martie 1932, p. 126.

La începutul anului următor, Direcția cadastrului, într-un ordin adresat prefecturilor de județe, arăta că adresa Ministerului din august 1931 a fost „în general rău interpretată de primăriile rurale”. Ordinul precizează că plata cu anticipație a lucrărilor de parcelare se va face „numai în caz de reușită a acestei propagande” și numai după ce, pe baza cererii scrise a primăriei respective, Direcția cadastrului va comunica prețul lucrării în conformitate cu tarifele caietului de sarcini în vigoare²⁰. Fără a aduce schimbări esențiale, noile prevederi complicau și mai mult mecanismul și așa greoi de aplicare a reformei agrare, urmărindu-se de fapt tergiversarea acesteia.

În anul 1932, Ministerul agriculturii și domeniilor a recunoscut din nou că operațiile de aplicare ale reformei agrare întâmpină foarte mari greutăți²¹. Se arăta că Direcția cadastrului n-a putut aplica liniile de defalcare „decît la un număr prea mic de moșii, dintre cele măsurate”²². La acestea se adaugă un număr însemnat de proprietăți asupra cărora nu se făcuseră nici un fel de măsurători. Situația aceasta va continua și în anii următori²³.

Ordinele și deciziile emise de organele centrale ale Ministerului în chestiunea reformei își păstrau, în cea mai mare parte, caracterul lor formal; Direcția reformei agrare solicita camerelor de agricultură să suporte din bugetul lor cheltuielile necesare aplicării pe teren a liniilor de defalcare în județele respective²⁴. Direcția cadastrului cerea inspectoratelor sale să pună la punct situația moșiilor măsurate între 1919 și 1931 și eventual să întocmească situații noi, specificându-se operațiile ce mai trebuiau executate²⁵ etc.

În aceeași perioadă, recunoscînd stadiul redus de aplicare a reformei agrare în Transilvania, Direcția reformei agrare dădea dispoziții cu totul generale serviciilor agricole județene din această provincie: „Ministerul, nota o astfel de dispoziție, cere tuturor organelor care acționează în reforma agrară să facă toate eforturile omenești posibile pentru ca în cursul anului 1932 să se lucreze cît mai intens în aplicarea reformei agrare”²⁶. În același an, în septembrie, Ministerul cu

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Adresele și ordinele Ministerului și organelor sale centrale subliniau că „una din cauzele principale care împiedică desăvîrșirea reformei agrare este și aceea a neaplicării liniilor de defalcare de către delegații Direcției cadastrului la moșiile expropriate” și motivau această situație tot prin „lipsa mijloacelor financiare din ultimii ani” (*Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 2, 1 febr. 1932, p. 55).

²² *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 2, 1 februarie 1932, p. 56.

²³ Conform datelor oficiale din 1940, situația se prezenta astfel: la 3.900 de moșii defalcarea părții expropriate nu era definitivă, pentru 434 mii ha nu erau făcute nici măcar proiectele și calculele de parcelare; pe 440 mii ha nu era încă făcută parcelarea pe teren. În fața instanțelor se aflau 900 de procese de reformă agrară, iar în sudul Basarabiei 870 mii ha erau stăpînite în diviziune.

²⁴ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 2, 1 febr. 1932 p. 55—56.

²⁵ *Ibidem*, p. 56

²⁶ *Ibidem*, anul III, nr. 4, 1 martie 1932, p. 123.

scopul de a „urgenta” definitivarea reformei agrare în Transilvania, a hotărât formarea a trei comisii care să examineze, să ia măsuri cu privire la aplicarea hotărârilor de expropriere și să facă propuneri referitoare la înzestrarea comunelor cu păduri comunale și pășuni din pădure²⁷.

Pe măsura adincirii crizei economice, a înrăutățirii situației materiale a țăranimii și sporirii nemulțumirilor acesteia față de tendința cercurilor conducătoare de a ieși din criză pe seama maselor muncitoare, guvernele burghezo-moșierești au fost nevoite să elaboreze, în cadrul politicii agrare, unele măsuri care reprezentau, în fond concesiile neînsemnate în vederea liniștirii țăranimii. De teama izbucnirii unei răscoale generale, în condițiile în care existau posibilități pentru unirea mișcării muncitorești și a celei țărănești sub conducerea P.C.R. și când pierderea influenței partidelor burgheze asupra țăranimii constituia un fapt iminent, au fost adoptate măsuri ca: legea pentru suspendarea executărilor silite (prelungită în mai multe rinduri), legile de conversiune a datoriilor agricole etc.²⁸.

De asemenea, ca urmare a intensificării frământărilor țărănești²⁹, au fost întreprinse unele operații de „completare” a reformei agrare. Analiza concretă a acestora ne arată că ele s-au împlinit în condiții oneroase, nesatisfăcând nevoile de pământ ale țăranimii.

Considerăm că următorul exemplu este deosebit de concludent în acest sens. În urma aplicării dispozițiilor legii de reformă agrară în trei comune din județul Ialomița (Vărăști, Ciocănești și Rasa), din cei 1889 săteni înscrși pentru împroprietărire, au primit pământ doar 572. Având în vedere cererile repetate ale locuitorilor, Ministerul agriculturii și domeniilor a considerat că situația se poate „rezolva” prin cedarea a 800 ha de pământ din domeniul statului spre a se împărți celor în drept.

În afară de faptul că este foarte puțin probabil ca această suprafață să fi satisfăcut în întregime cerințele de pământ ale celor rămași neîmproprietăriți, chiar în titlul legii³⁰ se arată că cele 800 ha fac parte

²⁷ Ibidem, anul III, nr. 18, 1 octombrie 1932, p. 765.

²⁸ În legătură cu lupta țăranimii între 1929 și 1933 vezi Al. Gh. Savu, *op. cit.*

²⁹ Ibidem. În Cameră, un deputat național-țărănist, îngrijorat de frecvența și amploarea acestor frământări, în interesul apărării „spiritului de legalitate”, arăta: „Una din problemele cele mai importante care frământă populația noastră rurală și o neliniștește este chestiunea nedreptăților ce s-au făcut la împroprietărire. Aceste nedreptăți... sînt foarte multe și cunoscute tuturor și nici nu-i nevoie să insistăm asupra lor...” Și mai departe: „Este ceva de neînchipuit ce se petrece la prefectura județului Botoșani. Și am întrebant colegi din alte județe și același lucru se petrece... de dimineată pînă seara, cabinetul prefectului e plin de săteni, care se plîng aproape numai de aceste nedreptăți” (Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 60, 28 august 1930, Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaților, sesiunea din 1 iunie 1930, p. 2926).

³⁰ „Legea pentru cedarea a 800 ha, din regiunea inundabilă a Dunării de pe teritoriul județului Ialomița, Direcției reformei agrare pentru satisfacerea necesităților de reformă agrară în comunele: Vărăști, Ciocănești și Rasa din județul Ialomița” în Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 63, 27 martie 1933, p. 2054, și în *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul IV, nr. 9, 1 mai 1933, p. 299.

din regiunea inundabilă a Dunării. Cu mijloacele ce le aveau la îndemână, țăranii nu aveau posibilitatea să întreprindă lucrări de asanare a acestor suprafețe; ei erau lipsiți pînă și de „dreptul de pescuit în apele de inundație anuale ce vor acoperi terenurile cedate, acest drept fiind rezervat exclusiv statului”, după cum prevedea articolul 3 al legii³¹. În aceste condiții, cei împroprietăriți se puteau folosi în prea mică măsură de suprafețele dobîndite pe această cale.

Prin alte operații de „completare” a reformei agrare, elemente ale țăranimii înstărite și unele epitropii și-au „rotunjit” proprietățile.

Astfel, spre exemplu, locuitorii comunelor Sadova, Bradova și Pleanița din județul Dolj se plîng Ministerului, în mai 1930, că președintele comisiei interimare, și respectiv, preotul și percepătorul, au fost împroprietăriți ilegal³². Primarul comunei Călugăreni din județul Neamț a delegat la măsurătoarea izlazului — operație ce se efectua de inginerul cadastrului — un locuitor din altă comună ce nu reprezenta interesele sătenilor. Datorită acestui fapt, o mare parte din terenul ce trebuia expropriat a rămas, în continuare, proprietarului, prințul Sturza. De asemenea, unii săteni mai înstăriți s-au folosit de acest prilej pentru „a îngrădi, însușindu-și teren ce aparținea izlazului comunal”³³.

Moșierii, epitropiile, etc. au utilizat diferite mijloace pentru a sustrage de la expropriere terenurile de pășune sau pentru a limita cît mai mult suprafața ce trebuia expropriată. De asemenea, așa cum s-a mai arătat, elementele înstărite au reușit, în unele locuri, să acapareze o parte din terenurile destinate izlazului comunal. Se asigură, astfel, o anumită dependență a țăranimii sărace față de proprietarii pășunilor; din lipsă de izlaz suficient, pentru a nu-și pierde vitele, ea se folosea de terenurile acestora în schimbul „acceptării” așa-ziselor învoieli.

Nedreptățile și abuzurile săvîrșite cu prilejul exproprierii suprafețelor pentru pășune au fost dintre cele mai mari. Ministerul agriculturii și domeniilor deși, în martie 1932, recunoștea că multe comune întîmpină greutăți atunci cînd vor să ia în folosință efectivă pășunile din păduri primite în urma exproprierii, se limita să dea doar cîteva dispoziții generale în vederea „accelerării exproprierilor”³⁴. Se prevedea delegarea unui număr de ingineri silvici spre a face măsurătorile și defalcările, fără a dispune însă, în același timp, acordarea sumelor necesare pentru plata acestora. Numeroase comune au fost impuse la plata anuităților și impozitelor pentru terenurile împădurite și expro-

³¹ *Ibidem*.

³² Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 57, 16 august 1930, p. 2662.

³³ Arhivele Statului Piatra Neamț, Fond Prefectura județului Neamț, pachet 7, dosar 15, 1928. nepaginat.

³⁴ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor, anul III, nr. 7, 15 aprilie 1932, p. 264.*

priate pentru pășune, deși acestea nu puteau fi folosite³⁵. În felul acesta, erau încălcate dispozițiile unui regulament anterior care prevedea că pînă la ridicarea materialului lemnos și pînă nu se va preda efectiv spre folosință terenul, comunele nu pot fi obligate de stat la nici o plată în contul prețului acestuia. Folosindu-se de aceste prevederi, proprietarii au amînat sau chiar s-au sustras de la expropriere, prin tergiversarea lucrărilor de defrișare a suprafețelor respective.

Pășuni întinse posedau și diferite epitropii din țară: unele din ele și le-au sporit în urma reformei agrare, altele, deși exproprierea le-a micșorat suprafețele, au reușit ulterior să obțină anularea vechilor decizii și să reîntre în posesia lor. Astfel, în 1924, Epitropiei Sf. Spiridon din Iași i-au fost expropriate mai multe poieni pentru izlazul comunei Valea lui Ion, din județul Neamț. După ce, între 1924 și 1928, locuitorii acestei comune au folosit terenul respectiv pentru pășunatul vitelor, în toamna anului 1928, în urma unei hotărîri a Comitetului agrar, Epitropia a recîștigat terenul. Unii săteni au continuat să se folosească de aceste poieni, alungînd cămenii care păzeau pădurea și izlazurile. În urma acestor fapte, Epitropia Generală a Casei Sf. Spiridon din Iași a cerut Prefecturii județului Neamț să ia măsuri pentru apărarea dreptului său de proprietate și pentru „preîntîmpinarea actelor de rebeliune din partea sătenilor care, în inconștiența lor, se impun ca stăpînitori pe proprietatea Epitropiei”³⁶. A fost necesară intervenția jandarmeriei din Buhuși, la începutul anului 1928, pentru a fi înlăturați sătenii care continuau să folosească poienile ca izlaz pentru vitele lor³⁷.

În 1930 era semnalat în Cameră conflictul existent între locuitorii satelor Tismana și Topești pe de o parte, și mănăstirea Tismana pe de alta, pentru un loc de pășune³⁸. Izlazul acestor sate era insuficient și sătenii erau nevoiți să-și trimită vitele la mari distanțe. Ei au cerut în repetate rînduri să li se dea izlaz din pădurea satului sau să li se permită ca vitele lor să pască în pădurea mănăstirii toată vara. Cere-rile lor n-au fost însă satisfăcute. Mai mult, mănăstirea a acaparat și un loc de pășune în suprafață de 10 ha ce aparținuse sătenilor.

Lipsa suprafețelor necesare pentru pășunatul vitelor a avut repercusiuni grave asupra situației gospodăriei țărănești; determinînd scăderea numărului de vite, mai ales în regiunile de munte, a accelerat rapid procesul de pauperizare a țărănimii muncitoare.

Atît în problema pășunilor și izlazurilor comunale, cit și în aceea a suprafețelor arabile, aplicarea pe teren a reformei agrare a stîrnit nemulțumirea țărănimii. Numeroasele plingeri ale celor „îndreptățiți” nu erau luate în seamă, în timp ce contestațiile marilor proprietari

³⁵ Într-un ordin din 7 iulie 1932 al Direcției agriculturii (Secția pășunilor), adresat serviciilor agricole județene, se arată: „Sîntem informați că comunele în favorul cărora s-au expropriat terenuri împădurite pentru pășune, sînt impuse la anuități și impozite chiar cînd ele nu pot folosi terenurile respective pentru că n-au fost eliberate de materialul lemnos” (*Ibidem*, nr. 13, 15 iulie 1932, p. 555).

³⁶ Arhivele Statului Piatra Neamț, Fond Prefectura Județului Neamț, pachet 10, dosar 159, 1928, nepaginat.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 55, 7 aug. 1930, p. 2361.

erau rezolvate cel mai adesea în favoarea lor³⁹. Delegații organelor centrale ale Ministerului, atunci cînd judecau contestațiile, reprezentau în majoritatea cazurilor, interesele marilor proprietari. În martie 1932, din lipsă de fonduri, acești delegați nemaiputînd fi trimiși pentru a asista la judecarea contestațiilor în legătură cu lucrările de măsurare a pămîntului, „interesele” țărănimii urmau să fie susținute, în general, de avocații de județe⁴⁰. Este ușor de înțeles că acești avocați nu puteau să susțină interesele țărănimii, avînd în vedere și imposibilitatea sătenilor de a-i plăti în mod „corespunzător”.

În anii crizei economice din 1928—1933, operațiile inițiate în vederea „completării” reformei agrare au avut un caracter limitat și s-au desfășurat în condiții oneroase, nesatisfăcînd nevoile de pămînt ale țărănimii. Pînă la 1 ianuarie 1934, peste 830 000 de țărani, reprezentînd aproximativ 35% din cei „îndreptățiți”, nu au primit nici un petec de pămînt, deși trecuseră peste 10 ani de la adoptarea reformei⁴¹. Paralel, ca urmare a situației materiale dificile, o parte a țărănimii și-a pierdut pămînturile în favoarea elementelor înstărite, proces intensificat de politica antițăărănească a guvernelor din perioada crizei.

În strînsă legătură cu nerezolvarea problemei pămîntului, existența rămășițelor relațiilor de producție feudale a înăsprit mult criza agrară din România. Numeroși săteni, neavînd pămînt suficient pentru întreținerea propriilor familii trebuiau să recurgă la „arendarea” de pămînt de la chiaburi și moșieri. Cea mai importantă formă de exploatare semifeudală era așa-numita muncă în dijmă. Esența muncii în dijmă constă în faptul că, în schimbul pămîntului primit în arendă, a dreptului de a folosi pășunea, al împrumutului de produse căpătat iarna etc., țăranul trebuia să dea proprietarului o plată în natură, bani sau muncă⁴². Mai răspîndită era dijma în natură sub forma dijmei în parte. Țăranul lucra cu inventarul său o parte din pămîntul moșierului împărțînd, de obicei, pe din două cu acesta, recolta obținută de pe suprafața respectivă. Gospodăria moșierească care se folosea de o astfel de dijmă avea nevoie de un țăran inzestrat cu un lot, insuficient întreținerii proprii, și cu inventar agricol. Autorii legii de reformă agrară nu au scăpat din vedere acest lucru. V. Madgearu nota în 1924: „A fost, desigur, o tendință conștientă a reformei agrare ca să favorizeze posibilitatea creării proprietății țărănești pitice, ca să creeze forțat în viitoarea constelație agrară săteni sateliți ai marii și mijlociei proprietăți, constrinși să se învoiască să lucreze marea și mijlocia proprietate”⁴³. Așa cum s-a arătat, moșierul apare aici nu ca un întreprinzător capitalist, care posedă bani și totalitatea mijloacelor de producție, ci ca un cămătar care profită de situația țăranului, vecin cu el, nevoit să-i presteze muncă foarte ieftin⁴⁴. Ca urmare a acestei

³⁹ Vezi notele 36 și 37.

⁴⁰ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 7, 15 aprilie 1932, p. 264.

⁴¹ După *Enciclopedia României*, vol. III, p. 305.

⁴² N. N. Constantinescu și V. Axenciuc *op. cit.*, p. 105.

⁴³ *Arhiva pentru reforma și știința socială*, anul IV, nr. 3, p. 294.

⁴⁴ N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 106.

situații, în 1930, aproape 40% din pământurile moșierilor erau lucrate în dijmă.

Exploatările agricole proprietate a statului foloseau și ele munca în dijmă, într-o măsură mai mare în vechea Românie și Basarabia și mai puțin în Transilvania⁴⁵. Atît la exploatările statului, cît și la cele particulare, se lucrau în dijmă în special culturile prășitoare, avîndu-se în vedere existența mîinii de lucru foarte ieftine și imposibilitatea mecanizării muncilor de acest fel⁴⁶.

Un referat prezentat în Adunarea generală a Camerelor de agricultură, în aprilie 1932, oferă date cu privire la rentabilitatea exploatărilor agricole în ambele sisteme de lucru, regie și dijmă. Deși cifrele nu pot fi considerate absolute, valabile pentru toate regiunile țării și toți anii crizei, ele scot la iveală exploatarea exercitată asupra țărănimii, nevoite să arendeze de la proprietar. Conform acestor date, cultura în regie proprie nu era rentabilă pentru proprietar, el pierzînd, în condițiile scăderii prețurilor, la un hectar cu grîu, 816 lei, la unul cu orz 398 lei, iar la porumb 1.411 lei. Fără a intra în amănunte, amintim că marii proprietari și chiburii acopereau aceste pierderi prin cîștigurile realizate la alte culturi (vie, grădinărit), prin valorificarea produselor în anumite condiții (cîrciumărit etc.) sau prin sprijinul acordat de stat (credite, prime de export). Referatul subliniază că la aceleași culturi, *munca în dijmă este rentabilă dar numai pentru proprietar, săteanul ieșind întotdeauna în pierdere*⁴⁷. În acest sens, cifrele cuprinse în următorul tabel, deși relative, ni se par deosebit de semnificative:

Rezultatele muncii în dijmă⁴⁸

Cultura	Dijma	Pentru proprietar; cîștigă,	Pentru satean		
			Pierde:	Prețul cu care îi revine 1 kg	Prețul pe piața internă, per kg
Grîu	1/2	+392 lei	—1.020 lei	4,75 lei	2,50—3 lei
Orz	1/2	+666 „	— 950 „	4,75 „	2,25—2,75
Porumb	Arat de proprietar				
	3/5 ia proprietarul	+ 32 „	—1.080 „	3,60 „	
	Arat de satean				
	2/5 ia proprietarul	+276 „	—1.310 „	3,20 „	1,60—2,20

⁴⁵ *Buletinul Ministerului Agriculturii și domeniilor, seria a III-a, anul I, vol. IV—V, iulie—octombrie 1930, nr. 7—10, p. 211.*

⁴⁶ *Ibidem.* Proprietarul domeniului Ivesți—Torcești din fostul județ Tecuci, folosea munca în dijmă numai la cultura porumbului care ocupa aproape 200 ha, iar celelalte lucrări le făcea în regie proprie. Domeniul se întindea, după expropriere, pe o suprafață de 2333,67 ha, din care 600 ha teren arabil, 201 ha vie, 48 ha grădină de legume, 29,5 ha conace, 12 ha teren propriu pentru cărămidărie, 1446,17 ha pădure. (A. Vasiliu, *Monografia domeniului Ivesți—Torcești în Buletinul Ministerului agriculturii și domeniilor. Seria II, anul 10, vol. IV—V iulie—octombrie 1929, nr. 7—10, p. 103.*

⁴⁷ *Agricultura, Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură, nr. 11, mai 1932, p. 284.*

⁴⁸ *Ibidem.* Am adăugat rubrica prețurilor cerealelor pe piața internă la începutul anului 1932 (din *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, numerele din ianuarie—iunie 1932).

La toate cele trei culturi, în condițiile muncii în dijmă, proprietarul obținea un câștig în defavoarea săteanului. Produsele îi reveneau dijmașului la un preț de producție mult mai ridicat decât prețul de pe piață. Cu toată relativitatea lor, datele de mai sus scot în evidență exploatarea intensă a țărănimii, pierderile însemnate pe care le suferea ca urmare a insuficienței pământului și a existenței rămășițelor de producție feudale⁴⁹. Menținerea arenzilor la un nivel ridicat a constituit unul din principalele mijloace folosite de moșieri pentru a arunca greutățile crizei asupra maselor țărănești lipsite de pământ sau cu pământ puțin⁵⁰. Paralel, au fost reduse simțitor salariile, și așa destul de mici, ale muncitorilor agricoli. Prețul muncilor agricole executate de zilieri a scăzut în anii crizei, intensificându-se astfel procesul de pauperizare a acestei categorii de țărani.

Prezentăm mai jos, conform datelor oficiale, evoluția prețului zilei de muncă, executată cu brațele, în anii 1930, 1931 și 1932⁵¹.

Prețul zilei de muncă cu brațele în lei (media pe țară)

Ziua cu brațele	1930				1931				1932			
	Primăvara	Vara	toamna	Media anuală	Primăvara	Vara	Toamna	Media anuală	Primăvara	Vara	Toamna	Media anuală
Bărbați	57	63	53	58	46	47	38	44	36	38	35	37
Femei	43	47	39	43	34	37	30	34	27	29	27	28
Copii	30	33	26	30	23	25	20	23	18	20	18	19

⁴⁹ În unele regiuni, obligațiile țăranilor care luau „în arendă” nu se limitau numai la împărțirea recoltei cu proprietarul. Adesea, ei erau supuși la „învoielii sălbătice și degradatoare”, cum erau calificate de un deputat în mai 1930. Cazurile, aduse la cunoștința Camerei, se refereau la unele comune din județul Dolj. În comuna Poiana Mare, proprietarul lua 3 ddl din 5, în afară de care îl obliga pe dijmaș să-i presteze 2 zile de clacă și 2 transporturi cu carul. În comuna Tunari, din același județ, proprietarul mai lua pe lângă toate acestea și un sfert de nutreț. În unele comune se dădeau săteanului 5 ha, dintre care 4 ha semănate cu porumb, erau muncite cu dijma „una și una”, iar al cincilea, semănat cu grâu, muncit gratuit pentru proprietar. La acesta se mai adăuga și obligația de a face gratuit 3 zile de clacă și 3 transporturi cu căruța. În alte comune, pentru 5 ha lucrate „una și una” săteanul era obligat să facă pentru proprietar, în mod gratuit, următoarele munci: să secere 1,5 ha, să are și să semene 1 ha, să facă 3 zile de clacă și să efectueze 2 sau 3 transporturi (comuna Piscu Nou). Același deputat arăta că pe alocuri se întâlnește dijma 5 din 7 (5 părți pentru proprietar, 2 pentru sătean). După calculele sale, la fiecare hectar lucrat astfel, țăranul era frustat anual de 2.143 lei. Dacă lua în „arendă” 5 ha era frustat de aproape 11 mii lei anual numai pe această cale. Deputatul arăta că ar fi necesară o oarecare reglementare a acestor învoieli, în vederea prevenirii răscoalelor țărănești (*Monitorul oficial*, Partea a III-a, nr. 53, 4 august 1930, p. 2224).

⁵⁰ Vezi N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 123.

⁵¹ Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 1, 15 ianuarie 1932, p. 7; anul III, nr. 8, 1932, p. 281; anul IV, nr. 2, 15 ianuarie 1933, p. 60—61; anul IV nr. 22, 15 noiembrie 1933, p. 1040; *Buletinul agriculturii*, seria a II-a, anul 11, vol. I—II ianuarie—aprilie 1930, nr. 1—4, p. 273.

Numai pentru acești trei ani ai crizei, se constată o scădere permanentă și substanțială a prețului zilei de muncă cu brațele, în proporție de aproximativ 37%. Se menține un mare decalaj între remunerarea bărbaților și a femeilor și copiilor. La muncă egală, femeile erau mult mai prost plătite decât bărbații, iar copiii primeau cu puțin peste jumătate din ce încasau aceștia. Concluzii similare se pot trage prin compararea prețului muncii din același sezon dar din ani diferiți.

Scăderi importante au înregistrat și prețurile la celelalte munci agricole (munca la hectar, ziua de muncă cu carul, cu plugul etc.). Datele oficiale prezintă situația în felul următor ⁵²:

Prețul muncii la hectar în lei (media pe țară)

Anul	A r a t		Prășit	Secerat
	Primăvara	Toamna		
1930	510	445	465	595
1931	385	315	390	430
1932	350	295	320	335

Prețul zilei de muncă cu carul și plugul în lei (media pe țară)

Anul	Ziua cu carul			Ziua cu plugul	
	Primăvara	Vara	Toamna	Primăvara	Toamna
1930	195	205	185	250	225
1931	165	165	135	200	165
1932	125	130	120	165	150

La semănatul unui hectar, prețul a scăzut, de la 132 lei în aprilie 1930, la 65 lei în toamna lui 1933 ⁵³.

În general, prețul tuturor muncilor agricole a înregistrat scăderi însemnate în anii crizei. Așa cum au fost prezentate mai sus (media pe țară), datele nu evidențiază diferențele pronunțate existente de la o regiune la alta, în raport cu condițiile concrete. Astfel, dacă în șesul Dunării, prețul zilei de muncă cu brațele și cu plugul a scăzut în 1932, față de 1930, la 65%, în Cîmpia Tisei acesta a scăzut la 52% ⁵⁴.

⁵² Cele două tabele au fost întocmite pe baza datelor din *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 1, 15 ianuarie 1932, p. 7; nr. 8, 1 mai 1932, p. 281, anul IV, nr. 2, 15 ianuarie 1933 p. 60.

⁵³ Vezi *Buletinul agriculturii*, seria a II-a, anul XI, vol. I—II, ianuarie—aprilie 1930, nr. 1—4, p. 273 și *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul IV, nr. 22, 15 noiembrie 1933, p. 1040.

⁵⁴ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul IV, nr. 2, 15 ianuarie 1933, p. 61.

Prețurile muncilor agricole au continuat să scadă și în anii 1933, 1934 și chiar în 1935, deși prețurile la produsele agricole marcau oarecare stabilitate și chiar o ușoară creștere față de perioada 1931—1932. *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, scria la începutul anului 1933: „Această tendință de scădere a prețurilor muncilor agricole este mai pronunțată decât aceea a prețurilor produselor agricole”⁵⁵. În raport cu 1930, salariul muncitorilor zilieri cu brațele reprezenta în 1934 — 62,80% iar în 1935 — 60,4%⁵⁶. Acest fapt va avea consecințe nefaste asupra situației materiale a muncitorilor agricoli.

Alături de exploatarea capitalistă, împletită cu rămășițe ale relațiilor feudale, țărănimea muncitoare a avut de suferit de pe urma insuficienței inventarului agricol și a nivelului tehnic scăzut.

„Capitaliștii și moșierii — scrie Gheorghe Gheorghiu-Dej — au ținut gospodăriile țărănești într-o stare de înapoiere tehnică ce prezenta cele mai diverse și mai tipice forme de degradare: reducerea și degradarea uneltelor agricole, lipsa unui utilaj modern, scăderea consumului de îngrășăminte chimice, reducerea numărului de animale de muncă și scăderea calității lor, scăderea producției la hectar și scăderea calității produselor agricole”⁵⁷.

În 1930, aproximativ 50% din gospodăriile țărănești nu aveau pluguri. În același an, C. I. Băicoianu nota: „Cu mijloacele de arătură care există azi în țară, în marea lor majoritate primitive... nu vom putea ajunge la o sporire reală a producției agricole”⁵⁸. Valoarea inventarului agricol la hectar era în România de 2 ori mai mică decât în Bulgaria, de trei ori mai mică decât în Polonia și de 15 ori mai mică decât în Germania⁵⁹.

Disponind de forță de muncă ieftină, moșierii și chiaburii, în cele mai multe cazuri, nu erau interesați să practice o agricultură intensivă, să introducă o tehnică avansată, iar gospodăriile țărănești mici și mijlocii nu aveau posibilitatea să-și procure mașini și unelte moderne.

În condițiile crizei economice, consumul intern de unelte și mașini agricole a scăzut simțitor — pînă aproape de anulare în 1931—1932 — din cauza scăderii puterii de cumpărare a țăranilor.

Acest consum a evoluat în perioada 1928—1933, conform cifrelor cuprinse în tabelul de la pagina următoare⁶⁰.

Insuficiența inventarului se putea constata și în unele regiuni mai „ridicate” din punct de vedere agrar. Conform datelor recensămîntului din 1930, la o sută de gospodării cu 0—5 ha, din județul Arad, existau, în medie, numai 27,53 pluguri, 26,32 grape și 30,06 căruțe. Media creștea

⁵⁵ *Ibidem*, p. 60.

⁵⁶ N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 124.

⁵⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, Buc. 1955, p. 165.

⁵⁸ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 729.

⁵⁹ V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, Buc. 1940, p. 69.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 70.

Anii	Consumul (în tone)	
	Unelte agricole	Mașini agricole
1928	7.188	10.467
1929	5.659	11.258
1930	4.727	4.341
1931	2.453	1.095
1932	2.018	661
1933	3.165	1.488

la suta de gospodării cu 5—10 ha fără a fi însă satisfăcătoare (79,11 pluguri, 74,50 grape, 87,49 căruțe). După cum se vede, nu toate gospodăriile de acest fel posedau câte un plug, o grapă sau o căruță⁶¹.

În afară de insuficiența și înapoierea tehnică a uneltelor, agricultura a suferit de pe urma reducerii numărului de vite, a scăderii calității lor. Ca urmare a greutăților în care se zbăteau micile gospodării, după primul război mondial și apoi în anii crizei, numărul bovinelor a scăzut continuu: în 1931 erau cu aproximativ 1.400.000 mai puține bovine decât în 1921⁶².

Într-un sat din județul Teleorman, considerat instărit, la 300 familii s-au găsit numai 30 vaci, adică, în medie, o vacă la 10 familii⁶³.

Și numărul porcinelor era extrem de redus. În 1931 exista un porc la 7 locuitori, în timp ce în Polonia revenea 1 porc la 4 locuitori, în Ungaria 1 porc la 2,5 locuitori, iar în Danemarca 2 porci la 1 locuitor⁶⁴.

Lipsa sau insuficiența animalelor se accentua în gospodăriile țărănești pe măsura scăderii lotului de pământ⁶⁵.

În condițiile unei agrotehnici înapoiate, a împletirii exploataării capitaliste cu rămășițe ale relațiilor feudale, recolte obținute de majoritatea gospodăriilor erau dintre cele mai slabe⁶⁶.

⁶¹ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul IV, nr. 5, 1 martie 1933, p. 126.

⁶² *Agricultura, Buletinul Uniunii camerelor de agricultură*, nr. 11, mai 1932, p. 253 (vezi și V. Madgearu, *Evoluția...*, p. 61).

⁶³ *Ibidem*, nr. 12, mai 1933, p. 250.

⁶⁴ *Agricultura, Buletinul Uniunii camerelor de agricultură*, nr. 11, mai 1932, p. 253 (vezi și V. Madgearu, *Evoluția...*, p. 61).

⁶⁵ N.N. Constantinescu și V. Axenciuc prezintă date comparative privind numărul vitelor și mărirea exploatarilor, conform recensământului din 1935. (*op. cit.*, p. 100).

⁶⁶ C. I. Băicoianu arăta în 1928: „Țăranul nu poate, în starea de lucruri dată și cu resursele materiale și tehnice slabe ce-i stau la îndemână, să biruie de unul singur mica proprietate ce stăpânește... Arăturile pentru însămînțări se fac în condițiuni mizerabile iar însămînțările se fac, în cea mai mare parte, în condițiuni agricole detestabile și cu semințe neselectate și puțin recomandabile acestui scop” (*op. cit.*, p. 688); și, mai departe: „Criza tracțiunii animale... a făcut în ultimii ani ca pământul să fie abia zgîrlit la suprafață”. (*Ibidem*, p. 700).

Ca urmare a acestei stări de lucruri, producția medie se menținea, în perioada 1929—1933, ca și în anii precedenți, la un nivel scăzut, iar produsele obținute erau de calitate inferioară.

În anii crizei, producția medie la grâu și la porumb a înregistrat următoarele cifre (chintale la hectar) ⁶⁷:

Anul	Grâu	Porumb
1929	9,9	13,3
1930	11,6	10,2
1931	10,6	12,7
1932	5,1	12,5
1933	10,1	9,4

Producția medie la hectar, la cele două culturi principale era mult mai mică decât a altor țări europene. Astfel, în 1928, în timp ce producția medie la grâu a fost de 9,8 chintale la ha, în Bulgaria a atins 12,3 chintale, în Ungaria — 16,1 chintale, în Jugoslavia — 14,8 chintale, iar în Cehoslovacia 13,3 chintale ⁶⁸.

În afară de producția medie scăzută, se mai poate constata, ca și în anii precedenți, o variație mare a acesteia de la un an la altul, determinată de caracterul înapoiat al agriculturii și de dependența aproape totală de condițiile atmosferice (lipsa lucrărilor de irigație, a măsurilor pentru combaterea dăunătorilor etc.). Astfel, recolta medie la grâu a fost, în 1932 de 5,1 chintale, în 1933 a crescut la 10,4 chintale pentru ca, în anul următor, să scadă din nou la 6,7 chintale; la porumb s-a înregistrat în 1928 media de 6,2 chintale la hectar pentru ca în 1929 să atingă 13,3 chintale.

Existau, de asemenea, diferențe foarte pronunțate între mediile obținute în același an, în diferite regiuni sau provincii. În 1933, când media pe țară, la grâu, a atins 10,4 chintale, în multe regiuni din șesul

⁶⁷ *Enciclopedia României*, vol. III, p. 1067. Luind în considerație și media din 1928 (9,8 chintale la grâu și 6,2 la porumb), Manolescu-Strunga arăta în Cameră, la începutul anului 1933, că „în ultimii cinci ani (producția) a scăzut la grâu sub 1.000 kg iar la porumb nu trece de 1.100 kg”. (*Dezbatările parlamentare, Adunarea deputaților*, ședința din 30 martie 1933 în Monitorul Oficial nr. 77, 22 aprilie 1933, p. 3080).

⁶⁸ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 734; T. Mîndru în *Situația agriculturii la sfîrșitul anului 1929*, prezintă următoarele date referitoare la producția medie la grâu pentru anul 1929 în cîteva țări europene: Polonia — 1182 kg/ha, Ungaria — 1232 kg, Iugoslavia 1232 kg, Italia — 1421 kg, Franța — 1687 kg, Germania — 1965 kg (anexa la *Agricultura Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură* nr. 9, iunie 1930, p. 9).

Dunării, ca urmare a pierderilor însemnate cauzate de rugina neagră, producția medie la hectar nu atingea 8 chintale⁶⁹. În același an, în multe județe, s-a înregistrat o medie și mai scăzută: județul Tulcea — 6,5 chintale, județul Maramureș — 6,8 chintale, județul Cîmpulung Moldovenesc — 6,9 chintale, județul Covurlui — 7 chintale, județele Constanța și Romanai — 7,9 chintale⁷⁰.

Produsele agricole românești erau, în cea mai mare parte, de calitate inferioară fapt ce a influențat negativ asupra prețului și a plășării lor pe piața externă⁷¹. *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, din 1 septembrie 1933, arăta că greutatea hectolitrică la aproximativ 50% din cantitatea de grâu recoltată în Oltenia și Muntenia nu trecea de 70 kg⁷².

Calitatea cerealelor era și mai proastă la produsele micilor gospodării țărănești. „Îndeosebi grînele micii culturi — observa C. I. Băicoianu în 1930 — au un aspect deplorabil din pricina corpurilor străine care în cultura țărănească ating în multe părți, cuprinzînd și secara, o proporție de circa 50%”⁷³. Micul producător suporta și pe această cale pierderi însemnate la desfacerea produselor sale. În condițiile crizei economice, a scăderii generale a prețurilor la produsele agricole, se înregistrează o scădere mai pronunțată a prețurilor la cerealele de calitate inferioară. Astfel, în septembrie 1930, prețul oficial al grîului de calitate I era, la Brăila, 400 lei chintalul, în timp ce prețul cerealelor de calitate a III-a (cu 50% corpuri străine și secară) era de numai 250 lei chintalul⁷⁴. Se înțelege că negustorul de cereale reușea să realizeze un apreciazabil profit achiziționînd aceste produse direct de la micul producător pe prețuri extrem de mici, de multe ori chiar înainte de recoltarea lor. El profita de greutățile mari în care se zbătea țăranul sărac în perioada imediat premergătoare strîngerii recoltei; primind anticipat o parte din prețul recoltei, țăranul era nevoit să accepte un preț derizoriu pentru produsele sale.

Alături de „foarfeca prețurilor”, „valorificarea” în aceste condiții a produselor agrare de către mica gospodărie a constituit, în anii crizei economice, un aspect principal al exploatării exercitate de către orașul capitalist asupra satului.

Înrăutățirea situației materiale a maselor țărănești în perioada 1929—1933, intensificarea exploatării țăranilor muncitori de către moșieri și chiaburi, asuprirea exercitată din partea statului burghezo-

⁶⁹ *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul IV, nr. 17, 1 septembrie 1933, p. 798.

⁷⁰ *Ibidem*, anul IV, nr. 22, 15 nov. 1933, p. 1012.

⁷¹ Ministerul agriculturii și domeniilor, Voicu Nițescu, arăta în Adunarea generală a Camerelor de agricultură din mai 1933: „Nu putem face ca grîul nostru, care nici cantitativ și nici calitativ nu se înfățișează în condițiunile grîului din țările transoceanice, să concureze cu grîul care vine de acolo” (*Agricultura, Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură*, nr. 12, mai 1933, p. 166).

⁷² Vezi p. 798 (greutatea hectolitrică a grîului de calitate I, 79—80 kg).

⁷³ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 702.

⁷⁴ *Ibidem*.

moşieresc, au determinat adîncirea contradicţiilor de clasă la sate. „Izbucnirea şi ascuţirea crizei economice mondiale din 1929, care s-a împletit cu criza agrară — arată tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, a agravat situaţia ţărănimii, a dat o intensitate mai mare procesului de sărăcire şi de diferenţiere de clasă la ţară şi a sporit nemulţumirile adînci ale ţărănimii împotriva apăsării fiscale şi cămătăreşti”⁷⁵.

Ca urmare a politicii antiţăărăneşti promovate de guvernele naţional-ţăărăniste, a scăzut simţitor influenţa exercitată de acest partid la sate. Pentru masele ţărăneşti a început să devină din ce în ce mai evident faptul că de la guvernele burghezo-moşiereşti, indiferent din care partide erau formate, nu vor obţine o îmbunătăţire a situaţiei lor.

Situîndu-se sincer pe poziţia apărării intereselor ţărănimii. Partidul Comunist Român a reuşit, în timpul crizei din 1929—1933, în ciuda diferitelor slăbiciuni din activitatea sa, să-şi lărgască legăturile sale cu ţărănimea muncitoare. Călăuzit de învăţătura marxist-leninistă, care vede în ţărănimea muncitoare principalul aliat al proletariatului în revoluţie, Partidul Comunist, deşi aflat în ilegalitate, şi-a intensificat activitatea de organizare a maselor ţărăneşti sărace şi mijlocaşe, mobilizîndu-le la luptă⁷⁶.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ПОЛОЖЕНИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ПЕРИОД 1929—1933 гг.

Краткое содержание

В результате количественного преобладания мелких крестьянских хозяйств и безземелья, а также сохранение пережитков феодальных отношений, низкого технического уровня, усиления эксплуатации деревни городом и т.п. сельское хозяйство Румынии переживало в период 1929—1933 гг. сильный кризис. В статье рассматриваются все эти обстоятельства, которые, при сохранении уже существующего положения сельского хозяйства, определили обострение аграрного кризиса. Подчёркивается, также, антикрестьянский характер политики, проведённой находившейся у власти в годы кризиса национал-царанистской партией. В период 1929—1933 процесс обеднения и разорения крестьянства сильно ускорился; большинство мелких и середняцких крестьянских хозяйств выносили этот кризис лишь ценой больших жертв. При таком положении заметно уменьшилось влияние в деревне национал-царанистской партии; одновременно выросло влияние, оказанное Румынской коммунистической партией на крестьянство.

⁷⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 183.

⁷⁶ Vezi Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate şi dezvoltarea luptei maselor ţărăneşti în anii 1929—1933 în Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., Buc. 1962.

ASPECTS CONCERNANT L'AGRICULTURE DE LA ROUMANIE ENTRE 1929 ET 1933

Résumé

L'agriculture de la Roumanie a connu entre 1929 et 1933 une crise très puissante, aggravée par les facteurs suivants : prépondérance numérique des petites exploitations agricoles, maintien des vestiges des relations féodales, niveau technique baissé, exploitation plus accusée du village par la ville etc.

L'auteur du présent article analyse justement ces aspects qui, tout en continuant un état de choses déjà existant, ont déterminé une aggravation de la crise agraire. On y souligne la politique antipaysanne adoptée par le gouvernement national-paysan qui, sur toute la durée de la crise, s'est trouvé à la direction de l'Etat. Pendant cette même période, le processus d'appauvrissement de la paysannerie s'est considérablement accéléré ; la plupart des exploitations petites et moyennes ont pu résister seulement au prix de grands sacrifices. C'est dans cette situation que l'influence exercée par le parti national-paysan à la campagne diminua sensiblement ; et que, parallèlement, l'influence du P.C.R. sur la paysannerie travailleuse augmenta de beaucoup.

ASPECTE PUȚIN STUDIATE ALE IDEOLOGIEI BABUVISTE: POLITICA EXTERNĂ ȘI ORGANIZAREA MILITARĂ A „REPUBLICII EGALILOR“

DE

V. CRISTIAN

În istoria socialismului utopic babuvismul ocupă un loc deosebit de important; Marx sublinia faptul, esențial, că Babeuf este inițiatorul „primului partid comunist într-adevăr activ”¹. Spre deosebire de predecesorii lor, babuviștii nu se limitează la descrierea doar a unei noi societăți utopice; ei elaborează un plan pentru a se ajunge la o asemenea societate, acționind în acest sens în cadrul Conjurației Egalilor și astfel, „pentru prima dată socialismul intra în istoria evenimentelor”². Studiarea babuvismului prezintă deci o dublă importanță și a-vîntul pe care-l cunoaște cercetarea sa în ultimul timp este pe deplin justificat.

Rezultatele obținute în anii din urmă în această direcție sînt remarcabile; trebuie să spunem totuși că au mai rămas neelucidate sau elucidate doar parțial multe aspecte privind activitatea conjuraților dar, mai ales, ideologia lor. Explicația acestei situații rezidă, în primul rînd, în însuși caracterul babuvismului. Dacă predecesorii Conjurației Egalilor au avut posibilitatea, în liniștea cabinetului de lucru, să descrie amănunțit și sistematic societățile lor utopice, Babeuf și adepții săi au fost mai întîi oameni de acțiune, acordînd principala atenție luptei împotriva regimului burghez nou constituit, mijloacelor de instaurare a comunismului. De aici nu putem trage concluzia, așa cum s-a făcut uneori³, că ideologia babuvistă n-ar prezenta importanță; dimpotrivă, faptul că „Egalii” își propuneau aplicarea în practică a ideilor lor le conferă o cu atît mai mare însemnătate. Nu este mai puțin a-

¹ Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, E.S.P.L.P., București 1958, p. 343.

² G. Lefebvre, *Prélude à Buonarroti, Conspiration pour l'Egalité, dite de Babeuf*, Editions Sociales, Paris 1957, p. 10. V. și B. П. Волгин, *Место бабувизма в истории социальных идей. «Французский Ежегодник»*, 1960, стр. 7—13.

³ M. Boulay, *Babeuf et le Mouvement babouviste*, Thèse Nancy, Vendôme 1931, p. 39.

devărat însă că, din motivele amintite, aceste idei nu sînt dezvoltate întotdeauna în suficientă măsură. O asemenea situație a creat anumite dificultăți cercetătorilor care au preferat să-și axeze studiile doar asupra anumitor chestiuni. Printre aspectele neglijate sau abordate foarte sumar se numără și cele ale organizării militare a Republicii Egalilor și politicii externe a acesteia⁴. Studiarea unor asemenea probleme, mai ales prin posibilitatea de a urmări nu numai relațiile preconizate între indivizi ci și între popoare, este însă de natură să întrească imaginea ansamblului ideologiei „Egalilor”. Se adaugă la aceasta și interesul pe care-l prezintă în epoca contemporană, cu importanța pe care au căpătat-o relațiile internaționale, cercetarea ideilor socialismului premarxist referitoare la această temă.

În lucrările babuviștilor, considerațiile asupra problemelor militare și a politicii externe revin destul de frecvent, chiar dacă nu amplu și sistematic, și faptul își are explicațiile sale. Atenți la toate evenimentele revoluționare ei s-au oprit adesea în aprecierile lor asupra războaielor pe care le purta atunci Franța, asupra modificării caracterului lor, opunînd și în acest domeniu Dictatura iacobină Directoratului⁵. Critica pe care babuviștii o fac perioadei de după 9 thermidor se extinde și asupra politicii externe și cu acest prilej ei fac considerații interesante cu privire la tema de care ne ocupăm. O altă explicație a relativei abundențe a referirilor lor decurge din însuși caracterul practic al Conjurației. Convinși că instaurarea noii societăți nu se poate realiza decît printr-o insurecție armată — convingere ce rezulta tocmai din experiența revoluției pe care o trăiseră — babuviștii vor acorda toată atenția rolului armatei în transformarea revoluționară pe care o plănuiau. Conștient de rolul pe care-l jucase armata în zilele din prairial, cînd, pentru prima dată de la 14 iulie 1789, ea mersese contra poporului⁶, Babeuf va depune toate eforturile pentru atragerea sa de partea conjurației. De la începuturile sale, Comitetul insurecțional babuvist s-a preocupat de propaganda în rîndul militarilor⁷; de altfel, un document precizează că organizația se sprijină pe două baze principale, una civilă și una militară⁸. Explicînd abundența referirilor la chestiunile militare, nu trebuie să neglijăm nici antecedentele unora dintre conjurați. Nu putem omite faptul că tatăl lui Babeuf fusese militar ceea ce ne permite

⁴ Organizarea militară a Republicii Egalilor a fost sumar tratată de M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Egaux*, Paris 1922, p. 61—63, și M. Boulay, *op. cit.*, p. 61—63. Notăm că cele mai cunoscute culegeri din operele lui Babeuf, *Pages choisies de Babeuf*, ed. M. Dommanget, Paris, 1935 și *Babeuf, Textes choisis*, ed. G. et Cl. Willard, Paris 1951, neglijează aproape complet referirile sale în acest domeniu.

⁵ V. de ex. Haute Cour de Justice, *Copie des pièces saisies dans le local que Baboeuf (sic) occupait lors de son arrestation*, Paris, Frimaire-Nivôse, An V, t. I, p. 11 (în continuare *Copie des pièces de Babeuf*). Forma *Baboeuf* apare în toate actele procesului.

⁶ J. Lépigne, *Babeuf*, Paris 1949, p. 187.

⁷ Buonarroti, *op. cit.*, t. I, p. 155. Notăm că din cele 22 de pachete confiscate o dată cu arestarea lui Babeuf, 5 se referă la probleme militare; v. *Copie des pièces de Babeuf*, I, p. 3—49.

⁸ *Copie des pièces de Babeuf*, I, p. 48—49.

să credem că în discuțiile dintre ei asemenea probleme trebuie să fi revenit frecvent; de altfel, încă din 1787⁹ Babeuf se arată preocupat de organizarea de atunci a armatei franceze, ce-i drept fără a ajunge încă la ideile de mai târziu. Apoi, mulți dintre „Egali” fuseseră sau erau ei înșiși militari — așa cum este cazul unuia din conducătorii conjurației, Ch. Germain. Babeuf a fost și el o scurtă perioadă militar¹⁰, iar Maréchal se adresa în martie 1793 procurorului Comunei, Chaudette, rugându-l să-l ajute să se înroleze în armata activă care lupta împotriva dușmanilor externi¹¹. Este cunoscută, de asemenea, lupta lui Buonarroti împotriva contrarevoluției în afara granițelor Franței. În sfârșit, nu trebuie să uităm că babuviștii își limitau planurile lor doar la Franța; or, faptul acesta trebuia să aibă importante implicații internaționale, așa cum demonstrează cu prisosință exemplul Revoluției franceze.

Chestiunea relațiilor externe preocupase într-o măsură însemnată și pe predecesorii lui Babeuf. Limitându-se însă la simple descrieri ale unor țări inexistente, aceștia se puteau opri la o rezolvare mult mai comodă, chiar dacă numai parțială. Ne amintim că Utopia lui Morus, Cetatea Soarelui a lui Campanella, Betica Abatelui Fénelon etc., erau, în general, separate în mod natural de restul lumii, idee preluată și dusă la extrem de Voltaire cu Eldorado-ul din *Candide*. Spre deosebire de acestea însă, societatea pe care o plănuiau babuviștii avea un teritoriu bine stabilit — Franța — cu vecini a căror acțiune contrarie era posibilă, chiar probabilă; găsirea unei soluții era mult mai dificilă deci, chiar pe plan teoretic. Această dificultate face ca aprecierile lor să fie și mai interesante; de altfel, trebuie s-o spunem încă de pe acum, ei își vor depăși în multe privințe predecesorii și meritul lor este cu atât mai mare cu cât ei preconizau soluții pe care le considerau imediat aplicabile.

Principiile călăuzitoare ale politicii externe babuviste sînt expuse de Buonarroti în cunoscuta sa lucrare asupra Conjurației Egalilor¹². Faptul că ea a apărut la peste trei decenii după sfârșitul Conjurației ar putea lăsa loc la îndoieli în privința exactității afirmațiilor, lăsându-ne să bănuim posibilitatea unor influențe ale activității ulterioare a lui Buonarroti¹³. Coroborarea acestor afirmații cu cele cuprinse în documentele conjurației ne duce însă la concluzia că ele corespund spiritului de care erau animați babuviștii în perioada cînd pregăteau instaurarea noii societăți prin răsturnarea Directoratului.

⁹ Cînd îi trimitea lui Dubois de Fosseux, secretarul Academiei din Arras, o broșură asupra constituției corpului militar în Franța pe care Advielle (*Histoire de Gracchus Babeuf et du babouvisme, d'après des nombreux documents inédits*, Paris 1884, t. I, p. 476), o atribuie lui Babeuf.

¹⁰ J. Léprieux, *op. cit.*, p. 100.

¹¹ G. S. Kucerenko, *Conceptiile social-politice ale lui Sylvain Maréchal*, în „Probleme de istorie”, nr. 1—1963, p. 210.

¹² Buonarroti, *Conspiration pour l'Egalité, dite de Babeuf*, Bruxelles 1823, t. I—II. (În lucrarea de față cităm ediția cea mai recentă, apărută în 1957, sub înghirăa lui A. Soboul, cu o prefață de G. Lefebvre și o bibliografie întocmită de J. Dautry).

¹³ V. Prețața lui G. Lefebvre la Buonarroti, *op. cit.*, p. 15.

Politica externă a statului babuivist va fi pașnică. După cum sublinia Buonarroti, „pacea fiind primul dintre bunuri după libertate, nu este util și just de a se recurge la arme decât atunci când aceasta din urmă este amenințată”¹⁴. În afara acestui caz, războiul cel mai fericit este „un atentat împotriva umanității și o sursă de rele pentru învingătorul însuși”¹⁵. Condamnând în modul cel mai sever războaiele, babuviștii sînt însă inconsecvenți în explicarea originii lor. În *Analiza doctrinei lui Babeuf*¹⁶, de exemplu, după ce se subliniază că războaiele își au originea în dispariția egalității inițiale dintre oameni¹⁷ — în apariția proprietății private deci — și că ele sînt determinate de „spiritul de cucerire și de gelozia comerțului”¹⁸, autorul ne lasă să înțelegem totuși că ele s-ar datora „dragostei de glorie și nu setei de cuceriri”¹⁹. Concesia făcută idealismului este evidentă, aici ca și în alte părți, dar ea este ușor explicabilă dacă ne gândim la formația spirituală a babuviștilor și la epoca în care au acționat. Ne interesează însă mai puțin această contradicție decât faptul că ei consideră că în „Republica Egalilor” cauzele războaielor vor fi înlăturate. Prevăzînd că politica ei externă va fi pașnică, Buonarroti sublinia ideea că „un popor agricol, fără monedă și fără lux, neavînd alți soldați decât cetățenii săi, și gustînd toate deliciile egalității, libertății și abundenței, n-are nici voința, nici puterea de a lua armele pentru a-și oprima vecinii, sau de a prelungi războiul cînd el este întreprins pentru apărarea sa”²⁰. Considerîndu-se ca „unul din membrii marii comunități umane” poporul francez se va comporta față de celelalte popoare conform aceluiași principii de egalitate și de dreptate care vor domni între membrii săi²¹. Ideea este deosebit de importantă și ea anunță teza din *Manifestul Partidului Comunist* că „o dată cu dispariția antagonismului dintre clase în sinul națiunii, va dispărea și dușmănia dintre națiuni”²².

Proclamînd aceste principii, babuviștii nu puteau însă neglija existența pericolului extern. „Cine ar fi putut prezice, se întreba mai tîrziu Buonarroti, pînă la ce punct și-ar fi multiplicat dușmanii republicii eforturile lor contra noii reforme care, fără îndoială, le-ar fi fost mai

¹⁴ Ideea aceasta este întîlnită în Franța încă la abatele Fénelon. Populația statului utopic *Betica* considera că „nu trebuie să te gîndești niciodată la război decât pentru a-ți apăra libertatea”; Fénelon, *Les aventures de Télémaque*, Paris, 1884, p. 114—115.

¹⁵ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 181—182. Buonarroti consideră că „la gloire militaire fut plusieurs fois le marche-pied de la tyrannie... Les conquêtes et le pillage corrompent les citoyens, poussent les vaincus au désespoir et à la vengeance, introduisent dans les opinions un honneur chevaleresque et ambitieux et élèvent au-dessus des lois des chefs rebelles qui osent exercer sur la patrie le despotisme auquel ils avaient façonné les soldats, sous le prétexte de le discipliner”. *Ibidem*, p. 182. Condamnarea dictaturii revine, de altfel, frecvent în operele babuviștilor.

¹⁶ Redactată de Buonarroti dar aprobată de Babeuf.

¹⁷ Buonarroti, *op. cit.*, t. II, p. 100.

¹⁸ *Ibidem*, p. 101.

¹⁹ *Ibidem*, p. 103.

²⁰ *Ibidem*, t. I, p. 176.

²¹ *Ibidem*, p. 182.

²² Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, p. 486.

odioasă decît toate cele precedente”²³. O asemenea amenințare era cit se poate de reală, prevenirea ei fiind absolut necesară. Într-un document al Directoriului secret se sublinia că „cîștigarea bătăliei nu înseamnă nimic dacă nu ne vom asigura folosirea victoriei”²⁴. Era evident însă că asigurarea trebuia să se facă nu numai pe plan intern ci și pe plan extern. Era necesar deci, după cuvintele lui Buonarroti, „să se stea în gardă”²⁵. După cum vom vedea, felul cum concepeau conjurații organizarea militară a republicii babuviste ar fi făcut din Franța cea mai puternică forță a lumii; dar, deși extrem de puternică, ea nu ar fi constituit o amenințare pentru celelalte state ci dimpotrivă. Comitetul insurecțional considera că războaiele ofensive vor trebui interzise prin lege iar armatele Republicii vor aștepta atacul dușmanilor pe teritoriul său²⁶. Statul babuvist nu ar fi purtat război decît pentru a respinge o invazie sau pentru a susține un vecin asuprit în mod nedrept²⁷, idee pe care o întîlnim la mulți dintre predecesori dar care capătă acum mai multă claritate. Atunci cînd Republica va fi atrasă într-un conflict, ea nu va prelungi ostilitățile nici o zi mai mult decît este necesar, neavînd nici ambiția de a cuceri sau domina, nici interese comerciale²⁸; chiar în ducerea războiului ea își va impune păstrarea anumitor reguli²⁹.

Avînd în vedere cele arătate pînă acum, condamnarea cuceririlor de către „Egali” apare ca ceva cu totul normal. De altfel, ideile privind acest fenomen, ca și ideile lor egalitariste în general, apar la babuviști cu mult înainte de momentul constituirii Conjurației. Încă în 1787 Babeuf vorbea despre cuceriri ca despre o „încîlnație inumană”³⁰. Condamnarea cuceririlor și imposibilitatea de a fi justificate sînt idei care apar în principalele documente ale babuviștilor³¹. Și aici ei apreciază în mod pozitiv condamnarea cuceririlor de către iacobini³², blamînd în aceeași timp politica urmată după 9 thermidor; aceeași condamnare o vom întîlni într-o lucrare din 1808 a lui Saint-Simon, scrisă sub influența unui vechi babuvist, Rigomer Bazin³³.

²³ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 244.

²⁴ *Copie des pièces de Babeuf*, I, p. 82. Directorul secret către agenții.

²⁵ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 176.

²⁶ *Ibidem*, p. 182.

²⁷ *Ibidem*, p. 181.

²⁸ *Ibidem*, p. 224.

²⁹ *Ibidem*, p. 181.

³⁰ Advielle, *op. cit.*, vol. II, partea a II-a, p. 190.

³¹ Vezi de ex. *Analiza doctrinei lui Babeuf*, în Buonarroti, *op. cit.*, II, p. 105.

³² *Ibidem*, I, p. 50.

³³ J. Dautry, *Saint-Simon et les anciens babouvistes de 1804 a 1809*, în «Annales historiques de la Révolution française», no. 162—1960. Este interesant de semnalat aici condamnarea colonialismului, această „îndignitate a speciei noastre” după expresia lui Babeuf (Advielle, *op. cit.*, vol II, partea a II-a, p. 182), care respinge ideea unei superiorități a albilor. Referindu-se la chestiunea, mult discutată în sec. XVIII, a originii culorii negrilor el consideră că aceasta se datorește faptului că „așa a ordonat Creatorul; el a făcut să se nască în Indii oameni negri și a permis ca cei din Europa să fie albi” (*Ibidem*, p. 237). Se ajunge astfel la situația paradoxală că Babeuf, care apelează la divinitate, este mai avansat decît Voltaire, de exemplu, care caută o explicație naturală dar care susține superioritatea rasială a albilor.

Blamind cuceririle și politica externă ofensivă, conjurații se vor preocupa în același timp de securitatea Republicii lor. În acest scop ei vor preconiza diferite metode, una din ele fiind o anumită separare a Franței de restul lumii. Ideea acestei separări nu este nouă; o recomandase și Platon în *Republica* sa, o dată cu Morus devenind o trăsătură aproape constantă a creatorilor de sisteme utopice. Firește, în explicarea acceptării ei de către babuviști trebuie să ținem seama și de experiența acumulată în timpul revoluției.

Conjurații erau de părere că, pe de o parte, între Franța și vecinii săi trebuiau ridicate bariere pline de obstacole, iar pe de altă parte, era necesară aplicarea unor restricții privind accesul străinilor care ar fi putut introduce o morală străină Republicii sau, așa cum demonstrase experiența iacobină, puteau atenta la siguranța statului³⁴. De altfel, aceste restricții începeau chiar din momentul insurecției³⁵. Este greu însă să se vorbească, așa cum s-a făcut³⁶, de o xenofobie a Republicii babuviste. Conjurații considerau cauza lor o cauză a întregii umanități; era evident deci că în interesul acesteia republica lor trebuia să prevină toate prejudiciile. De altfel, dacă la granițele Franței s-ar fi ridicat bariere, ele, sublinia Buonarroti, „nu ar fi fost impenetrabile; dragostea pentru umanitate le-ar fi deschis amicilor nefericiți ai libertății, binefăcătorilor națiunilor, atrași de dorința de a cunoaște instituțiile franceze și oamenilor sătui de sclavie care ar fi venit cu o inimă curată să caute în Republica noastră egalitatea și fericirea”³⁷. Notăm și faptul că prin *Actul insurecțional* conjurații își manifestau hotărârea de a fi corecți în relațiile diplomatice, reprezentanții străini fiind puși sub ocrotirea poporului³⁸.

Impunând anumite restricții — justificate — în relațiile cu străinii, babuviștii nu aveau intenția, așa cum sublinia Babeuf, să înconjoare Franța cu „un zid chinezesc”³⁹. Am văzut deja că granițele Republicii nu ar fi fost închise pentru toți străinii fără deosebire; se mai adăugau apoi și considerente de altă natură. Reluind o idee întâlnită deja la Voltaire, ei consideră că paralel cu dezvoltarea societății oamenii și-au creat o serie de deprinderi, devenite necesități, care nu existau înainte⁴⁰ — în stare de natură pe care babuviștii, elevi ai lui Rousseau, o elogiază — și care nu pot fi satisfăcute decît prin intermediul comerțului exterior. Dar, precizează conjurații, comerțul, „rădăcină a avidității celei mai devorante”⁴¹, nu trebuie lăsat pe mîna unor particulari; „poporul fiind unicul proprietar al tuturor bunurilor, nu-i aparține decît lui să trateze cu străinii... Rezultă de aici că relațiile comerciale cu

³⁴ Buonarroti, *op. cit.*, t. I, p. 191.

³⁵ *Ibidem*, II, p. 168.

³⁶ M. Boulay, *op. cit.*, p. 69.

³⁷ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 191.

³⁸ *Ibidem*, II, p. 168. Menționăm și faptul că Republica își asuma plata tuturor datoriilor locuitorilor comunității către străinătate; *Ibidem*, p. 214.

³⁹ J. Lépîne, *op. cit.*, p. 157.

⁴⁰ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 162.

⁴¹ *Ibidem*, p. 50.

străinii trebuie să fie supuse direcției supreme a republicii”⁴². În acest scop, la granițele terestre și maritime vor fi înființate antrepozite și schimburile se vor efectua numai aici⁴³ — observăm din nou grija ca negustorii străini, reprezentanți ai unor relații sociale și moravuri inexistente în Franța babuvistă, să nu pătrundă în interiorul republicii unde le-ar putea răspindi. Principiile organizării comerțului exterior sînt împrumutate în mod evident din *Codul naturii* al lui Morelly⁴⁴ și ele se referă probabil numai la o anumită perioadă; Babeuf este convins că o dată cu „lărgirea treptată a cercului umanității” — înțelegem a comunismului egalitarist — o dată cu guvernele rele și frontierele, vor dispărea și vămile⁴⁵.

Cum comerțul interior va fi complet înlăturat, Republica nu va mai bate monedă, rămînînd ca cea existentă să fie întrebuințată numai pentru comerțul exterior. De altfel, disprețul pentru aur și bani este o trăsătură constantă a gândirii socialiste. În *Istoria insulei Calejava*, de exemplu, apărută în 1700, Claude Gilbert nu admitea în societatea de aici folosirea aurului⁴⁶; la fel stau lucrurile și în *Betica* abatelui Fénelon⁴⁷; și să ne amintim că mai tirziu, vorbind despre perioada cînd socialismul va cuprinde întreg globul, Lenin recomanda în privința aurului o întrebuințare extrem de prozaică.

Măsurile preconizate de babuviști urmăreau împiedicarea oricărei posibilități de pătrundere a relațiilor bazate pe proprietatea privată; ele aveau însă și scopul să înlăture acele posibilități de conflict datorate neînțelegerilor comerciale. Dar, căutînd să elimine orice posibilitate de conflict, ei își dădeau seama că evitarea conflictului nu depinde numai de ei și că trebuie să fie pregătiți pentru orice eventualitate. Conștienți de faptul că „cele mai bune instituții interne nu vor putea să apere un popor neindemnat în ale războiului de invazia unui vecin nedrept și războinic”⁴⁸, ei acordă o deosebită atenție organizării unei puternice forțe armate. Pornind de la convingerea că „nu se poate face nimic mareț decît cu întregul popor”⁴⁹, Babeuf și adepții săi consideră că prima condiție pentru aceasta este instruirea militară a tuturor cetățenilor republicii. Babuviștii subliniază că „egalitatea și libertatea nu pot exista în societate decît dacă toți cetățenii... sînt întotdeauna gata să ia armele pentru apărarea teritoriului și a legii”⁵⁰; ei reiau astfel o idee întîlnită și la alți utopici dinaintea lor, căreia îi dau un caracter mai concret, ajutați în bună măsură de experiența

⁴² *Ibidem*, p. 162—163.

⁴³ Pentru organizarea comerțului exterior vezi *Fragment d'un projet de décret économique*, în Buonarroti, *op. cit.*, II, p. 210—214.

⁴⁴ Morelly, *Code de la nature*, Editions sociales, Paris, 1958, p. 131.

⁴⁵ Babeuf, *Textes choisis*, Editions sociales, Paris, 1951, p. 91. „O perfectă comunicare cu națiunile străine n-ar fi putut avea loc înainte ca ele să fi adoptat principiile politice ale Franței”; Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 191.

⁴⁶ Lichtenberger, *Le socialisme au XVIII-e siècle*, Paris, 1895, p. 40.

⁴⁷ Fénelon, *op. cit.*, p. 112.

⁴⁸ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 175.

⁴⁹ J. Lépîne, *op. cit.*, p. 168.

⁵⁰ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 171.

revoluției. De altfel, încă în 1792 Babeuf considera că atunci când între cetăți va domni o egalitate deplină, „va fi necesar să se licențieze, cel puțin în parte, trupele regulate care sînt în același timp un prisos și un pericol pentru libertate”⁵¹. Notăm însă că organizarea armată a republicii nu urma să fie veșnică; ea era însă necesară „în situația în care se găsea atunci Europa și pînă cînd rațiunea și libertatea vor fi făcut noi progrese”⁵².

Principiile preconizate de babuviști în acest sens sînt, așa cum rezultă din *Decretul militar*, cit se poate de simple. Între 20 și 25 de ani orice francez servește efectiv în armată⁵³. Pentru militari sînt organizate tabere speciale unde, firește, se trăiește în comun. Tratatamentul este același pentru toți, rațiile fiind echivalente cu cele ale civililor; numai în cazuri excepționale ele pot fi mărite. În armată domnește o disciplină severă. Faptele de arme strălucite sînt recompensate. Aceste idei sînt cit se poate de conforme concepției generale a babuvistilor. Căutînd însă să impună pretutindeni comunismul lor strict egalitarist ei ajung uneori la soluții cu totul surprinzătoare atunci cînd sînt nevoiți să facă concesii epocii în care trăiesc. Așa, de exemplu, ei admit că soldatul poate lua pradă de la inamic, dar prevăd că aceasta se va face în mod „legitim” și că orice captură va fi adusă la administrația armatei, soldații angajîndu-se înainte de intrarea în campanie în acest sens⁵⁴. Aveni aici un exemplu al limitelor babuvismului.

Preocupați să păstreze o deplină egalitate în toate sferile societății viitoare, conjurații s-au oprit cu o minuțioasă atenție asupra organizării ierarhice a armatei, căutînd să-i imprime o formă cit mai democratică. Ceea ce au urmărit ei în primul rînd a fost ca armata să nu mai constituie un corp separat în cadrul societății, iar ofițerii o categorie aparte în cadrul armatei, situație care ar fi putut favoriza instaurarea dictaturii⁵⁵. Acest lucru putea fi evitat prin serviciul militar obligatoriu și prin faptul că toți cetățenii vor fi instruiți și înarmați⁵⁶; apoi, comanda generală a armatei va fi exercitată de autoritatea supremă a statului, singura care poate chema cetățenii la apărarea comună⁵⁷. Pentru ca ambiția generalilor să nu mai fie de temut, ca și pentru ca războiul să nu fie făcut niciodată decît conform spiritului poporului, se preconiza ca funcțiile superioare în armată să fie ocupate de magistrații civili⁵⁸. În general se acordă o mare

⁵¹ Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din *Buletinul informativ al Ministeru-*

⁵² Celé două tabele au fost întocmite pe baza datelor din *Buletinul informativ*

⁵³ Notăm că într-o lucrare publicată în 1789, marchizul de Valenglert, care preconiza o organizare a armatei ce avea unele puncte de contact cu cea a lui Babeuf, stabilea stagiul la 30 ani; Advielle, *op. cit.*, I, p. 374. Advielle exagerează evident cînd spune că la Valenglert întîlnim deja ideologia babuvistă. El vorbea într-adevăr de educația în comun a copiilor, de obligația tuturor de a munci, dar limita aceste principii doar la armată și la terenurile necultivate încă. De altfel, Valenglert pornea de la principiul „Le roi veut le bien et le cherche”.

⁵⁴ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 220.

⁵⁵ Buonarroti subliniază faptul că succesul conjurației ar fi prezervat poporul francez de ambițiile lui Napoleon; *Ibidem*, p. 225, nr. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 175.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 178.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 199.

atenție ofițerilor pentru ca aceștia să nu se considere ca alcătuind o categorie aparte. Mai întâi, toți comandanții vor fi aleși de către subordonați, după ce au efectuat un anumit stagiul ca simpli soldați și nu-și vor exercita funcția decît un timp limitat⁵⁹. Ideea este în spiritul socialismului utopic, dar ea trădează și o influență a experienței Revoluției franceze. Apoi, ca orice funcție în Republică, exercitarea unui comandament militar nu este un privilegiu; ofițerii sînt supuși aceleiași discipline ca și soldații, ba chiar mai severe încă, așa cum se poate observa în *Decretul militar*. Se prevede aici că generalii și ofițerii care se vor face vinovați de furt, beție, viol, jocuri de noroc, disprețul legilor, violențe și acte arbitrare față de subordonați, vor fi pedepsiți cu moartea⁶⁰.

Babeuf își depășește epoca, după cum își depășește și predecesorii și din alte puncte de vedere. Subliniem mai ales faptul că el nu rezerva armatei doar o funcție externă, ci o și deosebit de importantă funcție internă. În concepția sa armata trebuia să fie nu numai un scut al Republicii, ci și o unitate productivă, și, mai ales, o școală comunistă.

În statul babuivist armata înceta să mai constituie o povară pentru restul poporului, ea urmînd să devină și o „armată a muncii”⁶¹. Ideea apăruse în germene la Babeuf încă în 1792. El considera atunci că o asemenea transformare va avea drept consecință faptul că „dacă Franța își plătește soldații, ea nu-și va mai regreți banii pentru că ei îi vor da canale, drumuri practicabile și cîmpii fertile în locul mlaștinilor nesănătoase și a terenurilor necultivate”⁶². Ideea nu apare acum pentru prima dată; în 1789 marchizul de Valengliert propunea lucrarea pămînturilor necultivate cu ajutorul mijloacelor pe care le oferea armata⁶³. La Babeuf însă această posibilitate este legată de existența comunismului.

Munca productivă a armatei ar fi avut darul să ușureze întreținerea ei de către Republică. De altfel, întreținerea armatei, deși ea trebuia să fie destul de numeroasă, nu îngrijora de fel pe babuviști⁶⁴. Faptul că în Republică toată lumea muncește ar fi creat o cantitate de produse mult mai mare decît pînă acum; surplusul putea fi, în parte, întrebuințat pentru acoperirea necesităților armatei, în parte, depus în rezervoare pentru caz de război, calamități, etc. Chiar atunci cînd războiul s-ar fi prelungit prea mult, o simplă mărire cu o jumătate de oră a zilei de muncă a celor rămași în producție ar fi fost suficientă⁶⁵. Interesantă,

⁵⁹ Buonarroti, *op. cit.*, p. 219.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 220.

⁶¹ J. Lépine, *op. cit.*, p. 82.

⁶² *Ibidem*, p. 82—83.

⁶³ Advielle, *op. cit.*, I, p. 374.

⁶⁴ Încă în 1790, Babeuf se arăta preocupat de chestiunea întreținerii armatei: v. V. Dalin, *Robespierre et Danton vus par Babeuf*, în *Annales Historiques de la Revolution française*, no. 162 — 1960, p. 391.

⁶⁵ Buonarroti, *op. cit.*, p. 180—181. „La patrie en danger, trouver dans l'augmentation d'une demi-heure de travail par jour, plus de soldats et de ressources que ne peuvent fournir aujourd'hui tous les financiers de l'Europe”; *Ibidem*, II, p. 152 (Scrisoare către M. V.).

ideea cuprinde totuși un optimism pe care împrejurările nu-l justificau. Ea reflectă însă tendința babuviștilor de a făuri o societate perfectă mai bună decât toate celelalte.

În realizarea unei asemenea societăți un rol important era rezervat armatei prin posibilitățile pe care le oferea ea pentru educarea cetățenilor în spiritul noilor idei⁶⁶. Încă în 1792 întâlnim la Babeuf ideea că egalitatea perfectă trebuie și poate fi mai ușor instaurată în armată „pentru că armata nu posedă nimic și pentru că ea este obișnuită să nu primească nimic decât de la stat”, idee reluată și în 1795⁶⁷. Pornind probabil de la o asemenea constatare, babuviștii au hotărât ca nimeni să nu poată deveni cetățean decât în momentul în care și-a terminat stagiul militar. În tot timpul acestuia tinerii urmau să fie pregătiți pentru a trăi în spiritul ideilor comuniste. În taberele militare, ne informează Buonarroti, „tinerii ar fi fost în permanență în atenția patriei care, nepierzînd niciodată din vedere destinația lor viitoare, i-ar fi întreținut în mod constant despre binefacerile sale (ale Republicii babuviste — n.n.), despre legile sale și despre datoriile lor”⁶⁸. Astfel, „tinerii și soldații s-ar fi atașat moravurilor de egalitate și ceea ce este mai important va fi făcut, pentru că în cîțiva ani acești tineri și acești soldați vor compune aproape totalitatea națiunii”⁶⁹. În momentul cînd ar fi devenit cetățeni ei ar fi fost „deja pregătiți pentru disciplină și privațiile taberelor, înflăcărați de dragoste față de patrie și arzînd de dorința să o servească”⁷⁰. Concepută în felul acesta, armata ar fi constituit un însemnat instrument pentru întărirea Republicii. Se mai adaugă și faptul că armatei și instrucției militare le revenea sarcina principală în educația fizică a cetățenilor⁷¹, chestiune deosebit de importantă întrucît „sănătatea și forța cetățenilor sînt condiții de care depind în mod esențial fericirea și forța Republicii”⁷².

Urmărind, sub influența anticilor și, mai ales, a necesităților practice, o pregătire multilaterală a cetățenilor, babuviștii își îndreaptă totuși atenția principală spre educația morală fapt care nu ne surprinde la oameni care se considerau discipoli ai lui Rousseau și, în parte, ai iacobinilor, preconizînd ca și aceștia, dar în alt sens, soluții idealiste în transformarea societății.

Acordînd un loc însemnat transformării morale a oamenilor în schimbările care se vor produce, babuviștii insistă în mod deosebit asupra patriotismului. În concepția lor, pentru locuitorii viitoarei societăți, „dragostea de patrie ar fi devenit pasiunea lor predominantă

⁶⁶ Cu privire la rolul educației în consolidarea noii societăți vezi M. Dommanget, *Babeuf et l'éducation*, în «Annales Historiques de la Révolution française», no. 162 — 1960, p. 488—506 și no. 163 — 1961, p. 35—46; de asemenea Cl. Mazauric, *Babeuf și Conspirația pentru egalitate*, Editura politică, București, 1964, p. 173—174. Considerațiile întîlnite aici nu se referă și la educația în cadrul armatei.

⁶⁷ J. Lépîne, *op. cit.*, p. 32.

⁶⁸ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 173.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 221.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 176.

⁷¹ *Ibidem*, p. 178.

⁷² *Ibidem*, p. 205.

lă”⁷³. Evident, ideea nu este nouă, ea întâlnindu-se la majoritatea gânditorilor utopici anteriori. Nou este însă faptul că Babeuf și adepții săi condiționează patriotismul de existența unor anumite raporturi sociale. În societatea împărțită pe clase este greu să se vorbească de un patriotism adevărat și aceasta atât pentru că, după expresia mai târzie a lui Buonarroti, „dragostea de patrie n-a fost niciodată pasiunea dominantă la bogați”⁷⁴, cit, mai ales, datorită situației și atitudinii maselor populare. Încă în 1790, vorbind despre împărțirea cetățenilor în activi și pasivi, Babeuf arăta că ultimii „au devenit străini patriei”⁷⁵ și că, în consecință, sînt dispensați de orice datorie față de ea⁷⁶. Mai târziu, în comitetul de la Amar, se sublinia că datorită situației sale deplorabile, „mulțimea nu vede în societate decît un dușman și pierde pînă și posibilitatea de a avea o patrie”⁷⁷. Chiar dacă insuficient de clar conturată, această idee nu poate să nu ne amintească teza expusă peste cinci decenii în *Manifestul Comunist*: „Muncitorii nu au patrie”⁷⁸.

Lucrurile vor căpăta o cu totul altă înfățișare în viitoarea societate. Am văzut cit de preocupați erau babuviștii de educarea în spirit patriotic a cetățenilor Republicii prin instrucția militară; ei se mai gîndeau în acest scop și la alte mijloace ca ceremoniile solemne cu ocazia diferitelor evenimente, cunoașterea frumuseților patriei, predarea unor cunoștințe de limba franceză, istorie etc.⁷⁹. Acestea erau însă numai metode; adevăratul izvor al patriotismului ar fi constat tocmai în principiile comuniste după care era alcătuită societatea. Aceleași principii ar fi dat Republicii Egalilor o tărie de neînvins. Conjurații își manifestau convingerea că „din această mare și frecventă comunicație de oameni și lucruri trebuie să se nască în mod necesar un sentiment de fericire, de fraternitate și de devotament atât de general și atât de puternic încît este de presupus că nici o forță omenească nu va putea nici să invadeze țara, nici să distrugă instituțiile egalitare”⁸⁰. Experiența dictaturii iacobine le arăta că „sufletele libere conțin un resort mult mai puternic decît toate regulile tactice”⁸¹. Republica Egalilor trebuia să reprezinte astfel o forță de neînvins; în același timp însă ea ar fi constituit un exemplu permanent pentru celelalte popoare.

În legătură cu această problemă s-a pus întrebarea: au fost babuviștii internaționaliști?

Credem că răspunsul la această întrebare depinde de sensul pe care-l acordăm cuvîntului „internaționalist”. Într-o lucrare mai veche,

⁷³ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 178.

⁷⁴ Bernstein, *op. cit.*, p. 211.

⁷⁵ J. Lépîne, *op. cit.*, p. 75.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 76.

⁷⁷ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 79.

⁷⁸ Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, p. 485.

⁷⁹ Buonarroti, *op. cit.*, I, *passim*. Ei erau, de altfel, de părere că „singurele cunoștințe necesare cetățenilor erau cele care trebuiau să-i facă capabili să-și servească și să-și apere patria”; Advielle, *op. cit.*, I, p. 208.

⁸⁰ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 161.

⁸¹ *Ibidem*, p. 177, nr. 1.

M. Dommanget spunea că la Babeuf „nu există, dacă nu nici o idee, cel puțin nici o tentativă de înțelegere și de acțiune internațională a muncitorilor”⁸². Observăm însă că o asemenea alianță nu putea exista pentru bunul motiv că „muncitorimea, ca o categorie bine precizată, nu apăruse încă; de altfel, una din trăsăturile socialiştilor utopici este că ei nu acționează în numele unei clase anumite. Dacă acordăm termenului „internaționalist” sensul actual de internaționalism proletar, atunci, evident, nu-l putem aplica babuviștilor. Dacă dimpotrivă îl restrângem la acela de înțelegere a intereselor umanității — singurul sens care putea corespunde epocii — atunci lucrurile capătă un alt aspect și termenul poate apărea lângă numele babuviștilor.

Propunându-și modificarea sistemului social din Franța, „Egalii” și-au manifestat adesea interesul și simpatia față de celelalte popoare. Faptul se explică prin mai multe considerente. În rândul babuviștilor se aflau și reprezentanți ai altor popoare, cel mai proeminent dintre aceștia fiind Buonarroti⁸³. Acționind în cadrul Conjurației Egalilor, propunându-și realizarea scopurilor ei, aceștia urmăreau concomitent și eliberarea țărilor lor; amintim în acest sens activitatea lui Buonarroti tinzând spre formarea unei Italii democratice și unificate⁸⁴. Sînt cunoscute, dacă nu studiate, raporturile babuviștilor cu societățile urmărind unitatea Germaniei și mai ales cu „Iluminații din Bavaria”⁸⁵ ca și simpatiile de care se bucurau în organizația muncitorească engleză London Corresponding Society⁸⁶. Subliniem însă că aceste legături, exceptîndu-le pe cele cu patrioții italieni, sînt totuși slabe și în condițiile de la sfîrșitul sec. XVIII nici nu puteau fi altfel. Este adevărat că babuviștii — și în special Buonarroti — erau convinși de „indivizibilitatea democrației”; „progresînd în Franța ea va trezi popoarele din sud și cuprinzînd Italia, Revoluția își va consolida propriul triumf în Franța”⁸⁷. Ei erau convinși că „atunci cînd binele se face într-un loc este ca și cum s-ar face în altul”⁸⁸. Dar chiar în cazul Italiei nu credem că se poate afirma că babuviștii aveau scopul „să sincronizeze mișcările democratice din Franța și Italia”⁸⁹; cel puțin pentru perioada cînd conjurații pregăteau declanșarea insurecției nu am întîlnit nici un indiciu care să ne permită o asemenea afirmație.

Dar dacă babuviștii nu urmăresc o luptă comună pe scară internațională împotriva așupritorilor, ei au convingerea, *frecvent exprimată*, că luptînd pentru transformarea Franței contribuie la instaurarea „fericirii universale”. Nu întîmplător ei se consideră urmași ai celor care

⁸² M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuración des Egaux*, p. 96.

⁸³ Este greu totuși de vorbit despre babuviști ca despre un partid „internațional” prin compoziția sa, cum consideră S. Bernstein, *op. cit.*, p. 116.

⁸⁴ J. Godecho t, *Le babouvisme et l'unité italienne*, în „Revue des études italiennes”, 1939, p. 253—259; v. și C. Mazauric, *op. cit.*, p. 199—200.

⁸⁵ G. Parisel, *Babouvisme et maçonnerie*, în *Mélanges Audler*, Strasbourg, 1924, p. 269—274.

⁸⁶ Bernstein, *op. cit.*, p. 116.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 68.

au luptat pentru progresul omenirii în rindul cărora numără, într-o apropiere surprinzătoare dar explicabilă prin epoca în care au trăit, pe Isus, Socrate, inițiatorii legii agrare romane, Kosciuszko etc.⁹⁰. Această convingere a lor a ieșit și mai pregnant în evidență la procesul de la Vendôme atunci când au declarat că de sentința care se va da aici va depinde nu numai evoluția viitoare a Franței ci, prin exemplul oferit, și evoluția viitoare a Europei⁹¹.

În această ordine de idei trebuie să subliniem un lucru : babuviștii consideră că importanța internațională a Republicii Egalilor în răspîndirea comunismului va consta numai în exemplul pe care-l va oferi ea altor popoare. În felul acesta trebuie înțelese afirmațiile conjuraților că ei urmăresc eliberarea omenirii, că „toate planurile lor se referă la fericirea umanității”⁹², la care trebuie adăugată, firește, și influența stilului și a gândirii iacobine. Măsurile preconizate privesc numai Franța și atunci când Germain își exprima dorința ca „reforma” să se extindă treptat până la popoarele cele mai îndepărtate, Babeuf îi recomandă o moderație în dorințe⁹³. Ca o explicație a acestei atitudini, Buonarroti a emis ideea deosebit de valoroasă că „metoda și timpul necesar pentru a atinge bune rezultate (în instaurarea comunismului — n.n.) vor varia în funcție de popoare, dar aceasta este o chestiune pe care fiecare popor trebuie s-o hotărască el singur”⁹⁴. Considerînd greșit că în Franța sînt condiții pentru instaurarea comunismului, ei erau de părere în același timp că aceste condiții nu existau în alte țări ; este semnificativ că Buonarroti nu credea că în Italia era posibilă instaurarea imediată a comunismului ci că mai întîi ar fi fost necesară o perioadă de tranziție⁹⁵. Evident că asemenea ideii trebuia să-i conducă pe babuviști la o anumită atitudine față de evoluția mondială a comunismului. Reliefînd importanța pe care trebuia s-o aibă exemplul Franței, ei blamează orice încercare de răspîndire a noii societăți pe calea armelor. În concepția Directoriului secret „o atît de mare binefacere (comunismul — n.n.) nu putea fi răspîndită prin forța armelor, fie pentru că invazia conține în mod necesar în ea ideea cuceririi și a dominației, fie pentru că accentele fraternității nu se împacă cu violențele”⁹⁶. Fragmentul ne dă posibilitatea să înțelegem, printre altele, că babuviștii urmăreau ca și între popoare să domnească aceeași egalitate care urma să reglementeze relațiile între indivizi. În istoria ideilor socialiste această teză constituie o cucerire însemnată ;

⁹⁰ Babeuf, *La doctrine des Egaux*, ed. A. Thomas, Paris, 1906, p. 32 ; Advielle, *op. cit.*, II, p. 13.

⁹¹ Advielle, *op. cit.*, II, p. 11—12 ; 16.

⁹² Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 182.

⁹³ Advielle, *op. cit.*, I, p. 147.

⁹⁴ Bernstein, *op. cit.*, p. 199.

⁹⁶ Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 191.

să ne amintim, de pildă, că utopienii lui Morus aveau o poziție privilegiată în raport cu alte popoare, inclusiv cu cele aliate lor, păstrând chiar sclavi din rîndul străinilor⁹⁷.

Dacă babuviștii limitau rolul Republicii Egalilor în propagarea comunismului doar la acela de a servi drept exemplu celorlalte națiuni, dacă blamau răspîndirea prin forță a ideilor egalitariste, ei considerau totuși că punctul final al dezvoltării întregii omeniri este comunismul⁹⁸ și chiar dacă nu înțelegeau exact necesitatea acestei evoluții, meritul lor rămîne important. Ideea apăruse ce-i drept la Morelly⁹⁹ iar în perioada contemporană Conjurației o întîlnim la utopistul german Frölich¹⁰⁰. La aceștia însă ea este abia schițată. Babuviștii au meritul de a o fi dezvoltat, în același timp în care își propuneau aplicarea în practică a ideilor lor. Subliniem, de asemenea, faptul că ei înțelegeau că victoria comunismului pe scară mondială va exclude cauzele războaielor¹⁰¹.

Analiza concepțiilor babuviștilor cu privire la chestiunile militare și la cele de politică externă arată că ele sînt corespunzătoare întregului lor sistem egalitarist. Tocmai aici se deosebesc babuviștii de gînditorii burghezi progresiști. Este adevărat că multe idei și, în special, condamnarea războiului, sînt comune; dar conjurații leagă schimbarea caracterului relațiilor internaționale de schimbarea orînduirii sociale, depășind mai ales prin aceasta pe umaniștii burghezi. Nouă nu este problema păcii, nou e modul de abordare și de rezolvare a ei. Încă în 1787 Babeuf considera că „pentru a opera o mare revoluție trebuie efectuate mari schimbări”¹⁰²; precizate o dată cu evoluția sa ulterioară, aceste schimbări urmau să cuprindă, după cum am văzut, și fenomenele de politică externă, inclusiv pe cele militare, al căror caracter trebuia să se modifice radical.

În legătură cu această chestiune s-a pus și problema militarismului la babuviști. Într-o lucrare mai veche, M. Boulay considera că ei „nu sînt antimilitariști”¹⁰³, bazîndu-se pe faptul că Republica Egalilor ar fi dispus de forțe armate. Situîndu-se pe o poziție mai avansată, M. Dommanget era de părere că „babuviștii nu erau împotriva militarismului în general, ci împotriva militarismului ca instrument al conser-

⁹⁷ Ni se pare totuși că obiecțiile aduse de Shlomo Avineri (*Ward and Slavery in More's Utopia*, în «International Review of Social History», vol. VII, 1962, part. 2, p. 260—290), care blamează păstrarea de către Morus a sclaviei și metodele folosite de utopieni în ducerea războiului nu țin seama de epoca în care a fost scrisă lucrarea.

⁹⁸ G. Weill, Ph. Buonarroti, în «Revue historique», t. LXXXVI, 1901, p. 271.

⁹⁹ Morelly, *Code de la Nature*, p. 37; 127—128; 139.

¹⁰⁰ Gerhard Steiner, *Un socialiste utopiste allemand du XVIII-e siècle. Carl Wilhelm Frölich*, în «Annales Historiques de la Révolution française», no. 166, 1961, p. 450.

¹⁰¹ Advielle, *op. cit.*, partea a II-a, p. 192.

¹⁰² Babeuf, *Textes choisis*, p. 91.

¹⁰³ M. Boulay, *op. cit.*, p. 61.

vării sociale”¹⁰⁴. Considerăm însă, pe baza analizei ideilor lor, că însăși ridicarea unei asemenea probleme este greșită. Militarismul este un fenomen care se manifestă în anumite condiții și care este legat de o armată separată de restul poporului; or, în Republica Egalilor însuși poporul urma să constituie armata și am văzut că babuviștii accentuează asupra faptului că o asemenea situație va înlătura consecințele negative ale existenței unui corp militar aparte. Dacă am accepta că babuviștii sînt, chiar parțial, militariști, am accepta implicit că înarmarea și instruirea generală a întregului popor, în scopuri pur defensive, este sinonimă cu militarismul. La o asemenea interpretare se opune și analiza principiilor lor privind politica externă; mergînd mai departe decît predecesorii lor, babuviștii vor susține egalitatea națiunilor, vor blama războaiele ofensive, inclusiv pe acelea avînd drept scop răspîndirea comunismului.

Evident că asemenea idei nu au apărut pe neașteptate la babuviști. Unele idei asemănătoare pot fi întîlnite, chiar dacă într-o formă mai confuză, la gînditorii utopici anteriori. Apoi, în ideologia franceză a secolului al XVIII-lea problemele păcii și ale războiului suscitaseră un interes deosebit. Este cunoscută condamnarea de către Voltaire, ce-i drept cu anumite limite, a cuceririlor; este cunoscut, de asemenea, proiectul unei păci veșnice a lui Bernardin de Saint-Pierre¹⁰⁵ ca și cel al lui Rousseau¹⁰⁶, pentru a nu menționa decît cîteva nume. Dar influențele nu pot fi reduse numai la cele de ordin ideologic; notăm de altfel că în *Codul naturii* al lui Morelly — de la care babuviștii s-au inspirat în mod evident¹⁰⁷ — nu se vorbește de armată. De altfel, asemănarea cu ideile utopiștilor anteriori poate fi pusă în mare măsură pe seama asemănării generale între sistemele lor, a dispariției proprietății private și, o dată cu aceasta, a tendinței de cuceriri, ca și a umanismului ideologiei socialiste în general. Pentru a înțelege exact ideile babuviștilor cu privire la fenomenele militare și de politică externă nu putem omite în nici un caz influența revoluției și, mai ales, a Dictaturii iacobine. Putem considera că și în acest domeniu concepțiile babuviștilor s-au clarificat o dată cu experiența pe care le-a furnizat-o perioada iacobină¹⁰⁸. Dar și aici ei au depășit cu mult pe cei care, într-o anumită măsură, le fuseseră profesori. Și ideea pe care o dezvoltă, *ideea unei „noi rînduiri a lumii”*¹⁰⁹ — pentru a relua cunoscuta expresie din *Sfînta Familie* — este în același timp ideea unor noi relații între popoare, relații care depășeau cu mult epoca în care și pentru care fuseseră create; ele erau astfel deosebit de avansate, rămînînd însă în același timp, ca întregul sistem babuvist, irealizabile.

¹⁰⁴ M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Egaux*, p. 83. În acest din urmă sens, M. Dommanget consideră că babuviștii „fixează bazele antimilitarismului muncitoresc”; *Ibidem*.

¹⁰⁵ Lichtenberger, *op. cit.*, p. 70—71.

¹⁰⁶ *Трактаты об вечном мире*. Москва, 1963, p. 138—149.

¹⁰⁷ Volghin, *Préface*, la Morelly, *op. cit.*, p. 20.

¹⁰⁸ В. М. Далня, *Гракс Бабевф накануне и во время Великой французской революции (1785—1794)*. Изд. АН СССР, Москва, 1963, стр. 62.

¹⁰⁹ Marx-Engels, *Opere*, vol. 2, ESPLA, 1958, p. 134.

МАЛОИЗУЧЕННЫЙ АСПЕКТ БАБУВИСТСКОЙ ИДЕОЛОГИИ : ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ „РАВНЫХ“

Краткое содержание

Вопрос о взглядах бабувистов относительно военной организации и внешней политике республики, которую они готовили, был рассмотрен до сих пор лишь случайно.

Изучение этого вопроса позволяет нам понимать какие были отношения, которые предпочитали „Равные“, не только между индивидами, но и между народами. По мнению Бабефа и его сторонников, коммунистическая организация Франции должна была определить коренное изменение её отношений к другим государствам. Агрессивные войны были совсем исключены; бабувисты допускали лишь возможность оборонных войн или войн с целью помочь народам, борющимся за освобождение.

Благодаря тому, что Франция была, хотя в начале, единственным коммунистическим государством, можно было ожидать нападения со стороны соседних государств; поэтому бабувистская республика должна была иметь хорошую военную подготовку.

Главным средством в этом отношении была военная подготовка всего народа, которая могла быть осуществляться, прежде всего, обязательной военной службой всех граждан от 20 до 25 лет. Армия не должна была представлять лишь оборонную силу но в то же время должно быть и продуктивной единицей, а также школой-коммунизм.

В работе рассматриваются также, некоторые явления, относящиеся к вопросам о значении патриотического воспитания граждан, о бабувистском „интернационализме“, об „изоляции“ Республики.

В то же время уделяется внимание влиянию, оказанному на бабувистов их предшественниками и опытом французской революции.

UN ASPECT PEU ÉTUDIÉ DE L'IDÉOLOGIE BABOUVISTE : L'ORGANISATION MILITAIRE ET LA POLITIQUE EXTÉRIEURE DE LA „REPUBLIQUE DES ÉGAUX“

Résumé

La question des conceptions babouvistes concernant l'organisation militaire et la politique extérieure de la République qu'ils projetaient n'a été étudiée jusqu'à présent qu'incidemment. Or, une telle analyse nous permet la compréhension des relations preconisées par les „Egaux“ non seulement entre les individus mais aussi entre les peuples.

Conformément aux conceptions de Babeuf et de ses disciples, l'organisation communiste de la France devrait déterminer une transformation essentielle de ses rapports envers les autres pays. Les

guerres offensives étaient totalement exclues ; les babouvistes n'acceptent que les guerres défensives ou celles menées pour aider les peuples luttant pour la liberté. Mais, comme la France devait être — du moins pour le commencement — le seul état communiste, des agressions des pays voisins étaient prévisibles ; la République babouviste devait être toujours prête. Le principal moyen en était l'instruction militaire du peuple, assurée premièrement par un stage militaire obligatoire pour tous les citoyens de 20 à 25 ans. L'armée fallait constituer non seulement une force défensive mais aussi une unité productive et une école du communisme.

Dans l'article sont étudiés aussi, quelques aspects ayant rapport aux problèmes mentionnés. Tels sont : l'importance de l'éducation patriotique des citoyens, la question de l'internationalisme babouviste, de l'„isolement“ de la République. En même temps on s'occupe de l'influence exercée sur les babouvistes par leurs prédécesseurs et notamment par la Révolution française.

DACII PE TERITORIUL SLOVACIEI*

DE

A. LÁSZLÓ

Datorită cercetărilor efectuate de J. Eisner, Š. Jansák și V. Budinsky-Krička (Budaváry), încă în anii premergători celui de al doilea război mondial, au fost descoperite în Slovacia câteva așezări Latene târzii, conținând și materiale dacice, în special ceramică¹. Grație amplerii luate de cercetările arheologice din R. S. Cehoslovacia, în ultimii ani, numărul descoperirilor de acest gen a crescut considerabil, făcând posibilă o sinteză preliminară asupra fenomenului geto-dacic din aceste regiuni ale spațiului Carpatodunărean.

Apărut încă în 1959, studiul sintetic al lui A. Točík, despre descoperirile dacice din Slovacia², prezintă o valoare documentară deosebită privind răspândirea populației dacice spre nord-vest. Confirmând pe cale arheologică mărturiile autorilor antici³, descoperirile din Slovacia, în majoritatea lor inedite până acum, modifică în bună măsură imaginea creată asupra situației etnice, culturale și politice a Slovaciei din preajma erei noastre, în sensul unei locuiri mai intense dacice. Importanța materialului prezentat, precum și a concluziilor lui A. Točík (chiar dacă unele dintre ele sînt discutabile⁴), pentru istoria civilizației geto-dacice, impune o privire mai amplă asupra lucrării precum și a discuțiilor, care s-au ivit pe marginea acesteia. Vom încheia această notă cu câteva observații privitoare la cadrul cronologic și condițiile dominației dacice de pe teritoriul actual al Slovaciei.

* Abrevieri bibliografice:

AÉ — *Archaeologiai Értesítő*, Budapest.AR — *Archeologické Rozhledy*, Praha.MFME — *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged.SCIV — *Studii și cercetări de istorie veche*, București.SIA — *Slovenská Archeológia*, Bratislava.¹ Bibliografia v. mai jos, la așezările respective.

² *K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu-Zur Frage der Besiedlung der Südwestslowakei zu Ende der alten Zeitrechnung*, în AR, XI, 6, 1959, p. 841—873, p. 874: rezumat german.

³ Cu această categorie de izvoare, nefructificată de A. Točík, ne vom ocupa mai jos.

⁴ Cf. recenzie la Z. Wozniak, în «Acta Archaeologica Carpathica», III, Kraków, 1962, p. 256—259.

În momentul de față pe teritoriul Slovaciei se cunosc 28 de descoperiri «Latène-dacice»⁵. În paginile următoare vom prezenta pe scurt aceste descoperiri, indicînd, după A. Točík, și cercetările anterioare.

1. *Bešenov* (okr. Šurany) — *Malomgát*. Cercet. 1950⁶. Așezare Latène tîrzie, cu ceramică dacică lucrată cu mîna. Multe obiecte de fier.

2. *Bratislava—Devín*. Cercet. J. Eisner, 1933—1937⁷ și J. Dekan, 1950—1954⁸. Mult material Latène tîrziu, cu ceramică pictată, precum și ceramică dacică lucrată cu mîna.

3. *Hradec* (okr. Prievidza). Așezare întărită pe înălțime. Cultura Púchov cu ceramică dacică lucrată cu mîna și materiale Latène tîrzii. Nepublicat.

4. *Chotín* (okr. Hurbanovo). Cercet. J. Paulík și M. Dušek⁹. Așezare. Boșat material ceramic Latène tîrziu (și pictat) și dacic, lucrat cu mîna și la roată.

5. *Ipelské Predmostie* (okr. Šahy). Morminte de incinerare Latène tîrzii, cu ceramică dacică lucrată cu mîna¹⁰.

6. *Iža* (okr. Hurbanovo). Ceramică Latène tîrzie (și pictată) și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

7. *Jelšovce* (okr. Nitra). Cercet. J. Buchvaldek și J. Kudláček¹¹, 1951—1952. Resturi de locuire cu material ceramic Latène tîrziu și cu ceramică dacică lucrată cu mîna.

8. *Kamenín* (okr. Šturovo) — *Váthehy*. Ceramică Latène tîrzie (și pictată), precum și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

9. *Madarovce* (—Malinovec, okr. Krupina). Materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna. Nepublicat.

10. *Malé Kršteňany* (okr. Partizánske). Cercet. J. Porubský, 1957—1958. Pe terasa riului Nitra așezare cu locuințe rectangulare și gropi. Material Latène tîrziu și ceramică dacică lucrată cu mîna.

11. *Malé Uherce* (okr. Partizánske). Așezare întărită, aparținînd probabil culturii Púchov, cu ceramică Latène tîrzie și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

12. *Malé Trakany* (okr. Kráľovský Chlmec). În 1950 au fost salvate materiale ceramice dacice, lucrate cu mîna, provenind din gropi¹².

13. *Nitra*. Între cetatea și mănăstirea piaristă, pe prima terasă a riului Nitra s-au descoperit urmele unei așezări Latène-dacice, și anume: str. Rooswelt: materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna. Str. Jesenský: idem, și ceramică dacică lucrată la roată. Str. Siroky: resturi de podea, gropi, cu materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna.

14. *Nitránsky Hrádok* (okr. Šurany) — *Zámeček*. Cercet. 1957—1958. Au fost descoperite morminte birituale celtice, datate în jurul anului 100 î.e.n.¹³. Necropola este suprapusă în mai multe locuri cu resturi de locuințe și strat de cultură. Orizontul mai vechi al acestei așezări, datat în prima jumătate a sec. I. î.e.n., prezintă o etapă de tranziție, în care apare deja ceramica dacică lucrată cu mîna, lipsind însă ceramica pictată celtică. Stratul superior al așezării, cu semibordeie rectangulare și gropi, conține, pe lângă ceramica Latène tîrzie (și pictată), relativ multă ceramică dacică lucrată cu mîna și la roată. În stratul superior se constată

⁵ „Latensko-dáckych”. Vorbînd despre celți-celtice, A. Točík folosește consecvent termenul de Latène. În cursul expunerii studiului lui A. Točík păstrăm și noi terminologia autorului.

⁶ A. Točík, în AR, III, 1951 p. 151 și urm.

⁷ *Historia Slovaca*, I—II, 1940—1941, p. 108—156.

⁸ AR, III, 1951, p. 164—168.

⁹ AR, VIII, 1956, p. 676—678.

¹⁰ A. Točík, AR, III, 1951, p. 157—158.

¹¹ SLA, VI, 1958, p. 54.

¹² B. Soudský-J. Brén, AR, VI, 1954, p. 463—464.

¹³ B. Benadik, AR, VII, 1955, p. 773.

fortificații prin palisade și două șanțuri inelare adânci, avînd o poartă cu o largă deschidere¹⁴. Acest strat este datat cu ajutorul unei fibule de bronz în prima jumătate a sec. I. e.n.

15. *Ondrochov* (okr. Šurany). D. Bialekova și F. Kolník au descoperit în 1958, la punctul *Homoky*, o așezare cu ceramică dacică lucrată cu mina, și cu ceramică «de influență scitică». La punctul *Tallószér* au fost descoperite, în 1953—1954, morminte de înhumăție, cu o ceramică de factură hibridă, între ceramica dacică și cea de tip Latène. Nepublicat.

16. *Ostrov* (okr. Piešťany). Resturi de locuire cu ceramică Latène tîrzie și de factură dacică. Nepublicat.

17. *Puchov-Skala*. Ceramică dacică lucrată cu mina, aparținînd stratului culturii Puchov.

18. *Streda nad Bodrogom* (okr. Kráľovský Chlmec). La punctul *Bakhegy*, V. Polla a descoperit resturi de locuire cu ceramică dacică «clasică», lucrată cu mina și la roată. Este de reținut că lipsește inventarul Latène tîrziu. Același fenomen a fost înregistrat de V. Lúdzinský-Kricka și pe Dealul Cimitirului, din stratul de cultură dacic lipsind materialele Latène tîrzii¹⁵.

19. *Stretávka* (okr. Kapušany). Cercet. K. Anđel, 1958. Ceramică dacică lucrată cu mina. Nepublicat.

20. *Šarovce* (okr. Želiezovce). Cercet. B. Novotný, 1952—1955. În stratul Latène tîrziu ceramică dacică lucrată cu mina. Cu excepția a două piese¹⁶, nepublicat.

21. *Trenčianske Teplice* (okr. Trenčín). La punctele *Svínkovec* și *Družstevná* tehiela materiale Latène-dacice cu o ceramică lucrată cu mina și la roată, precum și o fibulă de bronz¹⁷.

22. *Výčapy-Opalovce* (okr. Nitra). Așezare Latène tîrzie cu relativ puțină ceramică dacică, lucrată cu mina. Nepublicat.

23. *Zemplin* (okr. Kráľovský Chlmec). Cercet. Š. Janšák¹⁸, K. Anđel¹⁹; cercet. sistematice: B. Benadik, 1956—1959. Pe terasa riului Bodrog, multă ceramică dacică și de tip Latène tîrziu, printre care și pictată.

24. *Dubravka* (okr. Michalovce). Cercet. Z. Cilinska, 1958. La punctul *Majej Komanice*, ceramică Latène tîrzie și dacică, lucrată cu mina.

25. *Bracovce* (okr. Michalovce). Cercet. V. Budinský-Kricka, 1942. Strat cu materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mina.

26. *Michalovce*. Cercet. J. Paulik, 1958. La punctul Hrodok, ceramică Latène tîrzie și dacică, lucrată cu mina. Nepublicat.

27. *Ladmovce* (okr. Kráľovský Chlmec). Pe terasa riului Bodrog, continuarea așezării de lângă Zemplin, cu aceleași materiale²⁰.

28. *Kašov* (okr. Kráľovský Chlmec). Cercet. Š. Janšák. Ceramică Latène tîrzie (și pictată) și dacică, provenind din gropi²¹.

Din punct de vedere geografic, descoperirile Latène-dacice din Slovacia cuprind două regiuni (cf. harta alăturată, întocmită de către A. Točík): Slovacia de sud-vest și Slovacia de sud-est. În Slovacia centrală descoperirile Latène-dacice deocamdată lipsesc. În Ungaria însă, s-au înregistrat urme dacice chiar și în împrejurimile

¹⁴ AR, IV, 1952, p. 249, fig. 132.

¹⁵ AR, XI, 1959, p. 528—531.

¹⁶ J. Filip, *Keltové ve Střední Evropě*, Praga, 1956, pl. CIII, 16—17.

¹⁷ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, 1933, p. 177.

¹⁸ *Praveké sídliská s obidánovou Kultúrou na východnom Slovensku*, 1935, p. 70—73.

¹⁹ AR, VII, 1955, p. 790—791.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Š. Janšák, *op. cit.*, p. 62—67.

oraşului Miskolc²². În ceea ce priveşte încadrarea cronologică a orizontului Latène-dacic din Slovacia de sud-vest, punctul de plecare în argumentarea lui A. Točík îl constituie, pe de o parte, perioada de dispariţie a cimitirelor birituale plate, precum şi a necropolelor de incinerare celtice, iar pe de altă parte, apariţia primelor morminte de incinerare germanice. Această perioadă începe, aproximativ, pe la 100—80 î.e.n. şi durează pînă pe la 50 e.n.

În continuare autorul constată că imediat după dispariţia cimitirelor celtice, la nord de graniţa lor de răspîndire, la poalele Carpaţilor, apar aşezări, uneori întărite.

Ceramica provenită din aceste aşezări — în special studiată fiind cea de la Vyčapy Opatovce — nu se deosebeşte prea mult de inventarul celor mai recente morminte celtice. Acum apare doar o nouă ornamentare, prin dungii, combinate cu valuri şi cu ornamente incizate. Pe castroane şi pe amfore apare decorul în formă de plasă. Pe acestea din urmă, mai ales pe umăr, se constată câteodată şi ornamentul în cercuri concentrice. Sporadic, apare şi ceramica dacică, lucrată cu mina, decorată cu diferite ornamente plastice.

Etapa mai recentă a perioadei Latène-dacică din Slovacia se caracterizează, pe lângă prezenţa ceramicii celtice asemănătoare cu aceea din prima fază, prin apariţia ceramicii pictate de tip Stradonitz, a vaselor de tip Békásmegyer şi a vaselor cu buza răsfrîntă în afară. Se remarcă şi înmulţirea ceramicii dacice, lucrate atît cu mina cît şi la roată. În aceste aşezări se găsesc şi gropi care conţin numai materii dacic, fără inventar de tip celtic.

În legătură cu ceramica pictată celtică, A. Točík formulează o nouă ipoteză. În opoziţie cu părerile anterioare²³, autorul consideră că apariţia ceramicii pictate în Bazinul Carpatic şi la nord de Carpaţi nu este în legătură cu schimbări etnice, ci are un pronunţat caracter economic. Deoarece această specie apare aproape întotdeauna împreună cu ceramica dacică, autorul presupune, fără a da alte explicaţii, că este vorba de un proces economic, care a avut loc în urma cuceririi bazinului Dunării de mijloc de către Burebista.

Trecînd la descrierea ceramicii dacice, autorul constată că specia lucrată cu mina este cu totul identică (forme, ornamente, tehnică de execuţie) cu descoperirile din jurul Budapestei şi cu ceramica dacică din România. Slovacia de sud-vest constituind aria cea mai vestică a civilizaţiei dacice, ceramica din această regiune nu atinge bogăţia de forme şi de ornamente din părţile centrale ale acestei culturi. Una din formele mai frecvente este ceaşca dacică. Aceasta, spre deosebire de descoperirile din România, Ucraina şi Ungaria, este mai simplă, fără decor, cu o singură toartă, lucrată din lut bine frîmîntat, dar amestecat cu nisip fin. De obicei are nuanţe cenuşii, la Chotin fiind descoperite şi exemplare roşii-cărămizii. Forma cea mai răspîndită în Slovacia o constituie vasele-castroane, confecţionate dintr-un material grosolan, dar cu un înveliş de lut fin. Ele sînt de nuanţe cenuşii şi cărămizii, avînd decorul «plastic» (briu alveolat, butoane, proeminente semilunare etc.) şi câteodată incizat. Vasele cilindrice sînt reprezentate într-o măsură mai mică. Ceramica dacică lucrată la roată se cunoaşte numai din fragmente, în majoritatea cazurilor aparţinînd străchinilor cu suport (probabil fructiera dacică). Lui A. Točík, deocamdată i se pare inexplicabilă apariţia în Slovacia a ceramicii dacice lucrată la roată,

²² Pentru descoperirile dacice din Ungaria cf. M. Párducz, *Dák leletek János-szálláson-Dakische Funde in Jánosszállás*, in MFME, 1956, p. 15—30, cu bibliografia anterioară. Pentru descoperirile mai noi cf. Gy. Gazdapusztai, *Dák-szarmatakorii temető és telep Hódmezővásárhely-Kakasszéken*, in AE, 87, 1, 1960, p. 47—50; M. Párducz, *Megjegyzések a Hódmezővásárhely-kakasszéki szarmatakorii lelet értékeléséhez*, ibidem, p. 51.

²³ Arheologii maghiari au pus în legătură apariţia ceramicii pictate celtice în Bazinul Carpatic cu înaintarea boiilor în regiunea Dunării de mijloc. Cf. A. Alföldi, in *Budapest története*, I (Budapest az ókorban), partea I, Budapest, 1942, p. 141 şi urm.; L. Nagy, ibidem, p. 236 şi urm.; A. Radnóti, in *Budapest Műemlékei*, I Budapest, 1955, p. 24. Mai la sud ceramica pictată a fost descoperită şi în oppidum-ul celtic de la Zidovar, pus pe seama scordiscilor. Cf. B. B. Gavela, in *Rad Vojvodanskih Muzeja*, I, 1952, p. 57.

deoarece asemenea descoperiri n-ar fi cunoscute în regiunile vecine, cu excepția Tisei superioare²⁴.

Pentru cronologia perioadei Latène-dacice din Slovacia autorul remarcă importanța noilor cercetări de la Zemplin (Slovacia răsăriteană), Malé Krštenany, Chotin, Vyčapy Opatovce (Slovacia de sud-vest), și în special stratigrafia verticală și orizontală de la Nitransky Hradok-Zameček, deosebit de importantă pentru întregul orizont Latène-dacic din Slovacia.

În concluzie, A. Točík deosebește două etape în evoluția perioadei Latène-dacice din Slovacia de sud-vest. Prima etapă este reprezentată de așezările cu resturi sporadice de ceramică dacică (Vyčapy Opatovce, Šarovce, stratul inferior de la Nitransky Hradok-Zameček), datînd din prima jumătate a sec. I î.e.n. Această etapă poate fi pusă în legătură cu primele incursiuni dacice în regiunea Dunării de mijloc, începute pe la anul 100 î.e.n. Începutul etapei a doua este pus în legătură cu victoria lui Burebista asupra celților dunăreni pe la 60 î.e.n.²⁵ Sfîrșitul acestei etape este fixat în prima jumătate a sec. I. e.n.²⁶ Delimitarea cronologică precisă a prezenței dacilor în Slovacia, deocamdată, întîmpină greutăți. În primul rînd, sînt cunoscute doar foarte vag cele mai vechi morminte de incinerare germanice; pe de altă parte nu a fost încă elucidată nici problema pătrunderii sarmatilor iazigi. Rezolvarea problemelor ridicate de descoperirile dacice din Slovacia este în strînsă legătură și cu cercetarea componenței etnice a așezărilor contemporane din jurul Budapestei²⁷; precum și cu lămurirea continuității ceramicii «scito-hallstattiene», care dovedește o puternică asemănare cu ceramică dacică lucrată cu mina.

Încheind lucrarea, A. Točík formulează o nouă ipoteză asupra originii culturii Púchov; majoritatea tipurilor ceramice din această cultură, potrivit concepției sale, derivă din ceramică dacică. Apariția culturii Púchov o explică prin extinderea așezărilor Latène-dacice în văile rîurilor Carpaților Slovaciei. Acest proces, care se desfășoară în prima jumătate a sec. I î.e.n., culminează prin participarea culturii dacice la formarea acestui grup aparte, care în Slovacia de nord persistă pînă în sec. II e.n.

Discutînd pe marginea lucrării lui A. Točík, arheologul polonez Z. Wozniak recunoaște că marele merit al studiului este de a fi prezentat rezultatele unor cercetări, în bună parte inaccesibile pînă acum, trecînd apoi la analiza mai profundă a patru probleme²⁸. Prima se referă la determinarea ceramicii dacice. Z. Wozniak constată că civilizația celtică întîlnește în Slovacia trei grupuri culturale (scitic, dacic și de tip Lausitz), ale căror produse ceramice se bazează pe tradiții hallstattiene²⁹. Clasificarea descoperirilor în una din culturile amintite întîmpină uneori

²⁴ În realitate ceramică dacică lucrată la roată se cunoaște și în împrejurimile Budapestei (Szentendre, Fabrica de ciment). O scurtă referire la această așezare: S. Soproni, în *AE*, 82, 1, 1955, p. 93.

²⁵ În legătură cu acest eveniment cf. cu toată bibliografia și discuțiile M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 119—136. Același studiu în limba rusă în «Dacia» NS. II, 1958, p. 143—155.

²⁶ În rezumatul german (p. 874) autorul stabilește sfîrșitul primei și respectiv începutul celei de a doua perioade a «orizontului Latène-dacic» la 50 î.e.n., și nu la 60, ca în textul original.

²⁷ Pentru aceste descoperiri cf. A. Alföldi, *loc. cit.*; L. Nagy, *loc. cit.*; É. B. Bónis, în *Budapest Régiségei*, XV, 1950, p. 338 și urm.; A. Radnóti, *loc. cit.*; S. Soproni, *loc. cit.*; K. Sz. Póczy, în *AE*, 81, 1959, p. 63—69. Este deja în curs de apariție și monografia așezării de la Gellérthegy-Tabán din Budapesta. Informație de la autoarea É. B. Bónis.

²⁸ Z. Wozniak, *loc. cit.*

²⁹ Pentru supraviețuirea elementelor hallstattiene (scitice) în perioada Latène cf. T. Nagy, *La Tène-kori szkitajellegű sirlelet Rákospalotáról*, în «Budapest Régiségei», XIX, 1959, p. 123—138.

greutăți, mai ales dacă materialul este fragmentar. Recunoaște în mod just că ceramica numită dacică de către A. Točik este greu de a fi considerată ca fiind de o altă origine. Atrage totuși atenția că ceramica culturii pomerane (din grupul Kasub al civilizației Lausitz) din Polonia, prezintă asemănări (forme, ornamente) cu unele din exemplarele ceramice dacice din Slovacia. Aceste analogii demonstrează, după cercetătorul polonez, că unele elemente, considerate de A. Točik ca dacice, pot fi derivate din tradiția olăriei lausitziene.

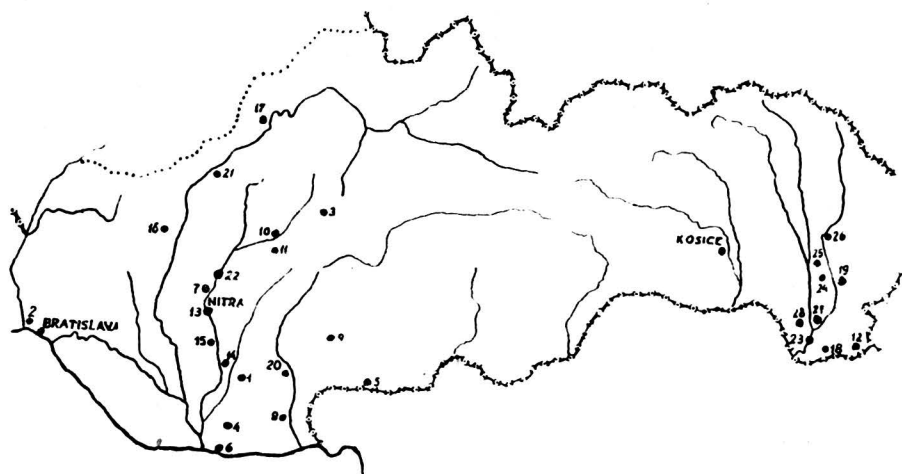
A doua problemă privește începuturile expansiunii civilizației dacice în Slovacia de sud-vest. Z. Wozniak se îndoiește, pe bună dreptate³⁰, că această expansiune ar fi început într-adevăr înainte de anul 60 î.e.n., așa cum presupune A. Točik. În această perioadă celții boii, așezați aici recent din Boemia, au atins o mare înflorire economică și politică, dovedită, printre altele, de numeroase monede, bătute de celții localnici. Astfel, este greu de presupus că dacii s-ar fi infiltrat încă atunci în aceste regiuni.

În legătură cu ceramica pictată, autorul recenziei este de acord că apariția acesteia este rezultatul unor procese economice, neindicind însă aria de răspândire a vreunui trib celtic. Se îndoiește însă, că în acest proces rolul principal l-au avut dacii, căci ceramica pictată apare și în regiuni, neocupate de acest popor (Boemia, Polonia de sud). Mai mult, continuă autorul, nu avem nici un indiciu, care ar dovedi că apariția ceramicii pictate ar fi avut loc în Slovacia și în Ungaria mai înainte decât în Cehia. Concluzia lui Z. Wozniak este că apariția ceramicii pictate celtece este rezultatul unor procese economice din însuși sinul societății celtece; că celții au fost producătorii și tot ei, cei care s-au folosit de ea, chiar dacă în Slovacia de sud-vest au trăit sub dominație dacică³¹.

În sfârșit, față de părerea lui A. Točik în ceea ce privește rolul principal al dacilor în formarea culturii Púchov, autorul recenziei ridică obiecțiunea că în acest caz centrul colonizării dacice ar trebui să corespundă cu aria culturii Púchov, fapt înfirmat de descoperirile de pînă acum. Se pare că la sfîrșitul perioadei Latène și în epoca romană, cînd în regiunile învecinate s-au produs schimbări etnice continue, văile Carpaților au devenit ultimul refugiu al diferitelor resturi de populații, în special al celților dunăreni. Astfel este mai probabil ca purtătorii culturii Púchov să constituie mai multe grupuri etnice de diferite origini: celți, illiri și triburile culturii Lausitz, care au locuit mai de mult regiunea Carpaților. Unitatea culturii se datorește, probabil, modului identic de viață a triburilor din componența ei, legăturilor strînse existente între ele și, în anumită măsură, persistenței tradițiilor hailstattiene. Dispariția subită a uniunii de triburi celtece din Europa centrală ne permite, continuă Z. Wozniak, să presupunem că unele grupuri celtece au supraviețuit în regiunile din afara granițelor imperiului roman, una din aceste regiuni fiind tocmai masivul Carpaților. Arheologul polonez consideră că ar fi plauzibilă presupunerea că purtătorii culturii Púchov ar fi, în primul rînd (sau chiar exclusiv), celții.

³⁰ Asupra acestei probleme revenim mai jos.

³¹ Fiind de acord cu părerea lui Z. Wozniak, am mai putea adăuga că ceramica pictată celtică apare și în alte regiuni, neocupate de daci, de exemplu la vest de Dunărea panonică. Pe de altă parte, această specie de ceramică este cu totul sporadică tocmai în Dacia propriu-zisă, fapt care înfirmă ipoteza lui A. Točik. V. Párvan, *Getica*, București, 1926, p. 574—575, menționează, ca singurele descoperiri de acest gen din toată Dacia, un mic grup de vase, și mai ales fragmente, pictate cu brun pe fondul galben-roșcat al pastei, aflate în toata colecție a Comunității Evanghelice din Sighișoara. M. Roska (cf. *Repertorium*, p. 224, nr. 42) nu a mai reușit să identifice acest material în muzeul din Sighișoara, menționează însă alte trei descoperiri: Brașov—*Salamonielsen* (*A kelták Erdélyben, in Közlemények*—Cluj, 1—2, IV, 1944, p. 55, nr. 17); Comolău, r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov (*Repertorium*, p. 136, nr. 233; *Közlemények*—Cluj, 1—2, IV, 1944, p. 61, nr. 58) și Nandru, r. Hunedoara, reg. Hunedoara (*ibidem*, p. 66, nr. 92; *A Torma Zsófia-gyűjtemény, Cluj*, 1941, p. 42, fig. 36). În afară de aceste descoperiri I. Hunyady, *Kelták a Kárpátmédecében, Leletanyag, in Régészeti Füzetek*, 2, Budapest, 1957, p. 226, mai menționează o urnă de la Oradea, cu o dungă roșie pictată sub gîtul vasului.

Harta descoperirilor dacice din Slovacia (după A. Točík)

Lucrarea lui A. Točík fiind mai mult cu caracter informativ, renunțând de la început la analiza detaliată a materialului și la o argumentare amplă în ceea ce privește concluziile, care sînt mai mult enunțate, nu permite o discuție de fond asupra problemelor ridicate. În afară de acestea materialul pe care se bazează lucrarea este în bună parte nepublicat sau publicat doar parțial. De asemenea, datorită caracterului publicației în care a apărut articolul, numărul ilustrațiilor este extrem de redus, lipsind chiar și trimiterile directe la ele. De aceea observațiile de mai jos au mai mult un caracter teoretic, urmînd să fie justificate sau infirmate de o analiză viitoare, mai profundă, a materialului arheologic precum și a izvoarelor scrise, nefolosite de autorii în discuție.

Prima problemă asupra căreia am vrea să ne oprim se referă la începuturile expansiunii dacice în Slovacia. Ni se pare cu totul îndreptățită îndoiala lui Z. Wozniak în ceea ce privește începutul acestei expansiuni în Slovacia de sud-vest, încă înainte de 60 î.e.n. În primul rînd, nu ne este clară legătura dintre sfîrșitul cimitirelor celtice și apariția așezărilor «Latène-dacice» la data propusă de A. Točík. Aceasta cu atît mai mult, cu cît J. Filip nu numai că nu vorbește despre dispariția cimitirelor celtice pe la 100—80 î.e.n., ci, mai mult, consideră perioada de înflorire a civilizației celtice din aceste regiuni tocmai în ultimul sfert al sec. II și prima jumătate a sec. I, î.e.n. („±125 bis 50“). Cimitirele celtice plate dispar numai la sfîrșitul acestei etape³². Este de menționat că în Slovacia de sud-vest supraviețuirea elementelor celtice este documentată pînă la sfîrșitul sec. I. e.n.³³. Potrivit și unor opinii mai noi, în prima jumătate a sec. I î.e.n., atît în Slovacia de sud, cît și în nordul Cîmpiei Ungare, dominația celtilor se dovedește încă puternică, ea fiind zdrobită doar în urma înfrîngerii lor de către Burebista³⁴. Doar această înfrîngere, fatală pentru celtii boii, a deschis drumul în fața neamurilor dacice în înaintarea lor spre regiunile aflate mai la vest³⁵. În felul acesta, în condițiile înaintării continue a triburilor celtice — care, în culmea puterii lor, pe la 60 î.e.n., ajung pînă la Tisa — este greu de presupus o mișcare etnică în sens invers, care ar explica prezența culturii materiale dacice din Slovacia de sud-vest încă înaintea cuceririi istorice dintre armatele lui Burebista și cele ale lui Critasiros. Chiar dacă materialele arheologice ar permite datarea sigură a unor descoperiri dacice din Slovacia de sud-vest înainte de 60 î.e.n., acestea ar putea fi puse în legătură mai mult cu incursiunile celtice (prezența unor prizonieri daci), decît cu infiltrări de populație³⁶. În acest sens pledează și caracterul materialului din așezările „primei etape“, ceramica dacică fiind cu totul sporadică față de inventarul de tip celtic.

Nu este o simplă întîmplare nici faptul că cea mai veche mențiune antică despre prezența dacilor în regiunea Carpaților nord-vestici o avem tocmai din anii imediat următori înfrîngerii suferite de celtii lui Critasiros, Caesar ne informează că „Pădurea (Hercinică) începe la hotarele helveților, nemetilor și rauracilor, și se întinde în linie dreaptă, paralel cu Dunărea, pînă la hotarele dacilor și anarților. De aici o ia la stînga, în direcția opusă fluviului...“³⁷. Prin urmare, în vremea lui

³² J. Filip, *Keltové ve Střední Evropě*, p. 540—550. După cit știm, concluziile autorului nu au fost încă modificate.

³³ Š. Janšák, *La potterie de la Tène supérieure a Bratislava*, SlA, III, 1955, p. 220—221.

³⁴ A. Mócsy, în L. Barkóczi, I. Bóna, A. Mócsy, *Pannonia története*, Budapest, 1963, p. 17—19.

³⁵ M. Macrea, *op. cit.* în SCIV, 1—2, 1956, p. 124—126.

³⁶ Despre luptele dintre celtii boii și taurisci pe de o parte și dacii pe de altă parte, încă înainte a victoriei lui Burebista, ne informează Strabo, V, 1, 6: „Strămutîndu-se în regiunea de lîngă Istru, ei (boii) locuiau acum amestecați cu tauriscii, războindu-se cu dacii, pînă cînd aceștia din urmă le-au șters neamul de pe suprafața pămîntului“.

³⁷ *De bello gallico*, VI, 25, 2—3.

Caesar, pe la mijlocul sec. I î.e.n.³⁸, granițele dacilor se întindeau pînă la munții Slovaciei de astăzi, în vecinătatea triburilor germanice. Pasajul reflectă situația creată în urma victoriei lui Burebista, cînd boii dispar din aceste regiuni, cedînd locui învingătorilor.

Nu este exclus ca situația din Slovacia de sud-est să fie puțin schimbată. Această regiune fiind în strînsă legătură cu bazinul Tisei superioare și cu părțile răsăritene ale Ungariei, unde, după cum se crede, se atestă descoperiri dacice destul de timpurii³⁹, e probabil să fi intrat mai de mult în aria civilizației geto-dacice. Strabo⁴⁰ dă drept motiv al ostilităților dintre celți și daci, faptul că aceștia din urmă „pretind că acest ținut ar fi al lor, cu toate că este despărțit de ei prin riul Parisos...” (Tisa). Regiunea în discuție este, probabil, partea de nord și nord-est a Cimpiei Ungare, ocupată de celți pe la sfîrșitul sec. II î.e.n.⁴¹. Pasajul lui Strabo se referă, prin urmare, nu numai la ținutul aflat la vest de Tisa, ci și la regiunile situate la nord-vestul și, în parte, la nordul riului. În această regiune ar intra și Slovacia de sud-est și o parte din Ucraina Transcarpatică, ocupate și ele de celți relativ tîrziu⁴². În felul acesta, nu este exclusă o pătrundere a triburilor geto-dacice în Slovacia de sud-est, poate încă în cursul sec. II î.e.n., mai ales dacă ținem seama că ele sînt documentate destul de timpuriu în regiunile învecinate din Ungaria, pînă la Miskolc⁴³. Ceea ce ne atrage atenția în aprecierea descoperirilor dacice din Slovacia este lipsa totală a acestor urme în părțile centrale ale țării. Acestea sînt concentrate în două grupuri bine distincte (sud-vest și sud-est), care indică, probabil, totodată, și două căi de pătrundere, cu eventuale decalaje cronologice.

Prin urmare, dacă pentru Slovacia de sud-est teoretic nu contrazice nimic unei pătrunderi dacice încă înainte invaziei celtice⁴⁴, ocuparea regiunii de sud-vest a țării de către daci a avut loc, după toate probabilitățile, numai în urma distrugerii puterii boiilor la Dunărea de mijloc. Că teritoriul Slovaciei de sud-vest nu a constituit obiectul revendicărilor lui Burebista, deci nu constituia un teritoriu dacic ocupat de celți, ne indică și stratigrafia de la Nitránsky Hradok-Zameček, unde elementul celtic s-a dovedit primar față de urmele de caracter dacic.

De fapt și A. Točik, la începutul lucrării, distinge din punct de vedere geografic cele două grupuri⁴⁵, fără însă a face mai tîrziu vre-o distincție între ele. Deși titlul și concluziile în general se referă la Slovacia de sud-vest, în studiu sînt incluse și descoperirile din Slovacia de sud-est. În consecință, nu este clar dacă constatările finale ale autorului afectează amîndouă regiunile sau numai Slovacia de sud-vest.

În ceea ce privește sfîrșitul și condițiile desființării dominației dacice din Slovacia, se acordă prea puțină importanță sarmaților iazigi, exagerîndu-se poate rolul triburilor germanice. În orice caz, înaintea stabilirii acestora din urmă în Slovacia, sarmații iazigi, colonizați de Tiberiu din motive politice și strategice, ocupau o bună parte din posesiunile vestice ale dacilor. Înregistrînd această schimbare, Pliniu cel Bătrîn ne informează că „...între Dunăre și Pădurea Hercinică, pînă al lagărele de iarnă de la Carnuntum din Pannonia și la hotarele de acolo cu germanii, cîmpiile și șesurile sînt stăpînite de sarmații iazigi, iar munții și pădu-

³⁸ Primele șapte cărți ale *Comentariilor* au fost redactate în toamna anului 52 î.e.n. Cf. L. A. Constans, *Introduction*, în Cézár, *Guerre des Gaules*, I, Paris, 1937, p. IX. Lucrarea a fost publicată integral probabil în anii 52—51. Cf. C. Poghirc, *Studiu introductiv*, în Caesar, *Războiul gallic. Războiul civil*, București, 1964, p. 62—63.

³⁹ M. Párducz, *op. cit.*, în MFME, 1956, p. 18—30. Cf. și recenzia lui Z. Székely, în SCIV, X, 1, 1959, p. 192—193.

⁴⁰ VII, 5, 2.

⁴¹ A. Mócsy, *op. cit.*, p. 18.

⁴² J. Filip, *op. cit.*, p. 550.

⁴³ M. Párducz, *op. cit.*, fig. 2 (harta descoperirilor).

⁴⁴ Mai jos revenim încă o dată asupra acestei probleme.

⁴⁵ V. mai sus, p. 109.

rile de daci, împinși de primii până la riul Pathissus⁴⁶. Prin urmare, dominația dacilor a fost desființată probabil și în șesurile Slovaciei încă înaintea stabilirii aici a germanilor. Este de menționat că, potrivit pasajului lui Pliniu, în Carpații nord-vestici mai sălășluiesc daci și după aceste evenimente⁴⁷. Ne întrebăm dacă pasajul nu se referă cumva la dacii intrați în componența etnică a culturii Púchov din regiunea Carpaților, despre care vorbește A. Točík pe baza materialului arheologic. Nu este exclus ca în munți să fi supraviețuit și unele resturi de populație celtică, așa cum presupune Z. Wozniak, intrate și ele în componența acestei culturi.

O altă problemă, care ni se pare de o deosebită importanță, este aceea a caracterului și a condițiilor staționării dacilor în Slovacia. Trebuie remarcat că majoritatea descoperirilor prezentate de A. Točík provin nu din așezări dacice „pure”, ci din așezări conținând atât material dacic, cât mai ales celtic, fapt care demonstrează conviețuirea celor două populații. Fără material celtic sînt menționate doar cinci puncte: Malé Trkány (nr. 12), Ondrochov-Homoky (nr. 15), Streda nad Bodrogom-Bakhegy și Dealul Cimitirului (nr. 18) și Stretávka (nr. 19). Este foarte interesantă și repartiția geografică a acestor descoperiri, din cele cinci puncte, patru se află în Slovacia de sud-est și numai Ondrochov este situat în partea de sud-vest a țării. Dar, și în legătură cu această ultimă descoperire, A. Točík precizează că este vorba de o așezare cu ceramică dacică și «de influență scitică». Din păcate, autorul nu dă nici o ilustrație în legătură cu materialul acestei așezări, astfel că nu avem posibilitatea de a ne convinge dacă, încadrarea s-a făcut cu destulă prudență sau dacă materialul considerat dacic se leagă de vreun alt grup cultural, bazat pe tradiții hallstattiene. Atragem totuși atenția asupra îndoielilor lui Z. Wozniak în ceea ce privește încadrarea acestei ceramici (v. mai sus).

Astfel, așezările dacice sigure, fără material celtic, se situează toate în Slovacia de sud-est. Și aici revenim din nou la discuția anterioară privind începuturile expansiunii dacice în Slovacia. Faptul, că așezările dacice fără material celtic se află în Slovacia de sud-est, sprijină ipoteza unei pătrunderi dacice amănunțite stabilirii celților în această regiune, pătrundere în strînsă legătură cu ocuparea părții răsăritene și nord-estice ale Ungariei. Așezările celto-dacice indică, probabil, orizontul următor: conviețuirea celor două populații în urma invaziei celtice sau, mai degrabă, de după victoria lui Burebista. În acest din urmă caz, trebuie să presupunem o retragere temporară a dacilor din aceste regiuni, sub presiunea celților, pînă la Tisa, așa cum sugerează Strabo, și apoi recistigarea posesiunilor în condițiile favorabile create de înfrîngerea boiilor și a tauriscilor. Pe de altă parte, caracterul celto-dacic al desco-

⁴⁶ *Naturalis Historia*, IV, 12 (25), 80. Această lucrare a fost terminată la 77. e.n. Cf. *Izvoare privind istoria Romaniei*, I (sub. red. prof. Gh. Ștefan), București, 1964, p. 397.

⁴⁷ Pentru problema supraviețuirii populației dacice din Slovacia prezintă o mare importanță descoperirea celor două morminte de călăreți de la Káloz (comit. Fejér, Ungaria), datînd din vremea incursiunii în Pannonia a longobarzilor și obiilor din anii 166—167 e.n. Intr-unul din morminte era un luptător călăreț longobard, iar în celălalt unul cvad sau dac. Direcția acestei incursiuni este aceea dinspre nord, de pe teritoriul Slovaciei de astăzi, cetele germanice invadînd Pannonia undeva la est de Brigetio. Dacă unul dintre mormintele celor doi călăreți de la Káloz ar fi intr-adevar dacic, am avea o dovadă însemnată pentru supraviețuirea elementului dacic în Slovacia pînă în a doua jumătate a sec. II. e.n. Pentru această descoperire cf. I. Bóna, *Der Fund von Káloz*, în «Acta Arch. Hung.», VI, 1955, p. 71—77, pl. XVII—XX. și J. Fitz, *A langobárd-obius betörés i. sz. 166—167-ben-Der Einbruch der Langobarden und Obier in 166—167 u.z.*, în «Folia Arch.», XI, 1959, p. 61—73. I. Bóna (p. 76) mai menționează după Peschek (*Die Frühwandalische Kultur in Mittelschlesien*, Leipzig, 1939, pl. 19, 6) și un «vas tipic dacic cu toartă» (cească?), descoperit la Herrnstadt (astăzi în R. P. Polonă), într-un complex datînd din sec. I—II. e.n.

peririlor din Slovacia de sud-vest arată că, după victoria lui Burebista, între celții înfrinți s-au așezat învingătorii, lucru care a determinat apariția așezărilor comune. În faptul că dacii nu s-au stabilit în așezări izolate am putea vedea o politică bine chibzuită a lui Burebista, menită să țină în frâu populația subjucată, poate și din cauza numărului mai restrâns al ocupanților față de celții supuși.

În ceea ce privește populația dacică din aceste regiuni, începînd cu Caesar, ea este menționată de mai mulți autori antici⁴⁸. Ptolemeu ne-a păstrat și numele a două triburi dacice: racatriaii (Ρακατρίαι) și racataii (Ρακαταί), precum și localitatea cu numele dacic Singone (Σινγωνή)⁵⁰, localizate în sudul Slovaciei de astăzi⁵¹.

În privința apartenenței etnice mai precise a populației celtice de sub dominația dacică din Slovacia și din regiunile învecinate, boii nu mai intră în discuție. Fiind eliminați definitiv de la Dunărea de mijloc, supraviețuitorii dezastrului provocat de daci emigrează în Gallia⁵². Putem să avem în vedere însă alte triburi celtice, menționate de autorii antici la granițele apusene și de nord-vest ale Daciei și anume: anartii (Αναρτες, Αναρτοι)⁵³ și taurisci (Ταυρίσκι, Ταυρισκοί)⁵⁴, sau teurisci (Τευρισκοί)⁵⁵, menționați și sub numele de teuriști (Τευριστοι)⁵⁶ și tauriști (Ταυρισταί)⁵⁷. Anartii, împreună cu cotinii⁵⁸ și osii, figurează și pe inscripția lui M. Vinicius⁵⁹. În regiunile de la vest de Dunărea panonică sint menționați eraviscii. Contactul lor cu dacii este marcat prin așezarea de la Gellérthegy-Tabán (Budapesta)⁶⁰.

Deocamdată, este greu de precizat raporturile dintre celții și dacii din Slovacia. Cercetătorii însă, în general, nu contestă supremația dacică, măcar temporară, asupra celorlalte populații din ținuturile ocupate în urma victoriei lui Burebista. Triburile celtice menționate mai sus, în afară de eraviscii, au rămas în afara imperiului roman. Mai târziu, unele grupuri de ale lor au ajuns totuși, prin colonizări, în imperiu, păstrîndu-li-se astfel multe nume de persoane. Acest material onomastic extrem de valoros demonstrează că celții au trebuit să ajungă sub o puternică influență dacică, o parte a numelor lor de persoană fiind de origine dacică⁶¹. Ar fi prematur și poate exagerat de a vorbi de o „dacizare” a celților din Slovacia; așteptăm de la cercetările viitoare precizarea în ce măsură se oglindesc influențele reciproce în cultura materială și spirituală a celor două populații.

⁴⁸ O scurtă sinteză a izvoarelor referitoare la această problemă v. la M. Macrea, *op. cit.*, și în special acad. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 263 și urm.

⁴⁹ *Geographia*, II, 11, 11.

⁵⁰ *Ibidem*, II, 11, 15, Cf. și N. Gostar, *Singidunum și Singidava*, în SCIV, IX, 2, 1958, p. 417—418 și p. 417, nota 3.

⁵¹ Acad. C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 263; *Izvoare privind istoria României*, I, p. 535, nota 8, p. 537, nota 14.

⁵² M. Macrea, *op. cit.*, p. 123—126.

⁵³ Caesar, *De bello gallico*, VI, 25, 2; Ptolemeu, *Geographia*, III, 8, 3.

⁵⁴ Caesar, *De bello civili*, I, 18, 5; Strabo, IV, 6, 10; V, 1, 6; VII, 3, 11; VII, 5, 2; Pliniu cel Bătrîn, *Nat. Hist.*, III, 25 (28), 148.

⁵⁵ Ptolemeu, III, 8, 3.

⁵⁶ Strabo, VII, 3, 2.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Cf. și Dio Cassius, LXXI, 12, 1.

⁵⁹ H. Dessau, *Inscr. Lat. Sel.*, nr. 8965. Pentru problema lecturii acestei inscripții cf. M. Pavan, *La provincia romana della Pannonia Superior*, în *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei*, Ser. VIII, vol. VI, fasc. 5, Roma, 1953, p. 379, nota 6, cu bibliografie.

⁶⁰ Cf. nota 27.

⁶¹ A. Mócsy, *op. cit.*, p. 19. Amănunte asupra acestei probleme se găsesc în alte două lucrări ale autorului, pe care nu am avut posibilitatea să le consultăm: *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest, 1959, și articolul *Pannonia* în *Pauly-Wissova Real-Encycl., Suppl.* IX, (1962).

ANIVERSAREA LA IAȘI, ÎN 1881, A COMUNEI DIN PARIS

DE

AUREL LOGHIN

Întîia mare ridicare a proletariatului împotriva burgheziei a avut un uriaș ecou în întreaga lume. „Cauza Comunei, arăta V. I. Lenin, referindu-se la însemnătatea ei internațională, este cauza revoluției sociale, cauza eliberării politice și economice depline a oamenilor muncii, cauza proletariatului din lumea întreagă. Și în acest sens ea este nemuritoare”¹.

Experiența Comunei a constituit o verificare a ideilor învățaturii marxiste cu privire la revoluția proletară, la dictatura proletariatului, la necesitatea sfărîmării aparatului de stat burghez, la tactica și rolul partidului revoluționar. Totodată, teoriile mic burgheze, anarhiste, utopice, care subminau unitatea proletariatului, au fost considerabil discreditate prin experiența Comunei. Ea a demonstrat practic poziția nejustă a unor lideri ai proletariatului, care susțineau ideea eronată a colaborării între clase. Revoluția proletariatului parizian a constituit astfel o puternică demonstrație a clasei muncitoare în lupta împotriva burgheziei.

K. Marx, precizînd importanța evenimentelor din Franța anului 1871, anticipa că „Parisul muncitorilor, cu Comuna lui, va fi în veci sărbătorit ca vestitorul glorios al unei societăți noi. Numele martirilor lui sînt gravate în marea inimă a clasei muncitoare”².

Istoria a confirmat preveziunea marelui clasic. Comuna din Paris a fost salutăată și sărbătorită nu numai de proletariat, ci și de numeroși revoluționari și democrați din întreaga lume.

Prețuirea pentru eroii primului stat proletar din lume a determinat sărbătorirea Comunei, de către mișcarea muncitorească internațională, ca simbol al eroismului clasei muncitoare, ca moment al trecerii în revistă a principalelor succese înregistrate an de an, ca mijloc de acțiune pentru noi cuceriri în lupta dusă împotriva exploatării.

Aniversarea Comunei din Paris a devenit o sărbătoare internațională a muncitorilor. Manifestările de simpatie cu prilejul aniversării Comunei s-au împletit, în întreaga lume, cu acțiunile hotărîtoare pentru obținerea unor drepturi și libertăți, cu lupta pentru republică, pentru democrație. Comuna din Paris a contribuit astfel la edificarea muncitorilor care mai erau încă sub influența diferitelor curente străine

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 17. București, 1959, p. 124.

² K. Marx, *Războiul civil din Franța*, Ed. pol. Buc., 1960, p. 82.

unei lupte consecvente împotriva burgheziei, care mai erau stăpîniți de neîncrederea în propriile lor forțe. Exemplul Comunei din Paris a mobilizat păturile largi ale proletariatului, a dat un nou impuls luptei revoluționare în întreaga lume.

★

În țara noastră, evenimentele Parisului eroic și-au găsit oglindirea în presa democratică și socialistă, iar sărbătorirea aniversării Comunei, glorificarea ideilor comunarilor, a devenit simbolul luptei pentru revendicări democratice.

Cu toate știrile contradictorii publicate în presa burgheză asupra evenimentelor din Paris, presa democratică și socialistă din țara noastră a consemnat și comentat faptele și evenimentele revoluției muncitorilor francezi în spiritul unei largi adeviziuni. Protestul împotriva înțelegerii dintre Thiers și Bismark pentru înăbușirea luptei comunarilor a ocupat coloane ample în presa noastră muncitorească.

Alăturându-se manifestărilor de solidaritate ale mișcării muncitorești cu Comuna, scriitorii, poeții, oameni de litere și artă au salutat entuziast revoluția din Paris. În versurile sale, marele nostru poet Mihail Eminescu a eternizat glorioasa Comună:

„Zdrobiți orînduirea cea cruntă și nedreaptă, / Ce lumea o împarte în mizeri și bogăți!”³.

Const. Mille⁴, Traian Demetrescu⁵, au consacrat, de asemenea, versuri întîii revoluției proletare.

Numeroase acțiuni de solidaritate cu eroii Comunei au avut loc atît în București cît și în restul țării.

Presa românească dintre anii 1872—1880, consemnează, totodată, ecoul internațional al Comunei, relaiînd despre sărbătorirea evenimentelor din Parisul revoluționar în marele orașe ale Europei: Londra, Berlin, Bruxelles, Geneva etc.⁶.

Solidarizarea elementelor înaintate însă cu eroii din Paris și-a găsit expresia supremă în participarea a numeroși români pe baricadele Comunei. Un număr de 900⁷ voluntari români s-au înrolat în armata franceză în lupta împotriva prusacilor. Mulți dintre ei au trecut în rîndurile apărătorilor Parisului, pentru a lupta, apoi, alături de comunari.

Jules Simon, ministrul instrucțiunii publice în guvernul Thiers, își exprima nemulțumirea față de participarea la Comună a unor studenți români alături de cei polonezi, italieni, germani, portughezi, americani etc. „Parisul în acest moment — spunea el — e plin de străini și... se supune la ruși, la polonezi, la români!”⁸... Pentru aceasta ministrul secretar de stat român la departamentul afacerilor externe din guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu însărcinează pe girantul țării la Paris să se prezinte la Jules Favre, ministrul francez al afacerilor străine, pentru „a sci pînă la care punct această acuzațiune este fondată”... și a constata „imputarea în chestiune”⁹.

Ziarul reacționar „Le Figaro”, de asemenea, insista să fie pedepsiți toți participanții la insurecția pariziană. El cerea „ca toți membrii Comunei... toți polonezii suspecti, toți valahii... să fie... conduși, după o judecată sumară, de la închisoare, unde vor fi închiși, pe cîmpul lui Marte, unde să fie executați”. Printre cei la care

³ M. Eminescu, *Poezii*. Buc., ESPLA. 1958, p. 49.

⁴ C. Mille, *Versuri și proză*, Buc., 1953, p. 73—76.

⁵ Traian Demetrescu, *Almanahul social democrat pe anul 1894*.

⁶ P. Constantinescu-Iași, *Despre Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)*. „Studii” nr. 1/1951, p. 45.

⁷ „Gazeta Transilvaniei” din 24 aprilie 1871.

⁸ „Orientul” din 28 mai 1872.

⁹ Gazeta Transilvaniei din 1 iulie 1871.

¹⁰ D. Rosensweig, *Comuna din Paris*, Ed. Tineretului, București, 1958, p. 304.

adeziunea alături de comunarzii marsiliezi strigînd în fața batalionului reacțiunii: „Să trăiască Franța”, „Să trăiască Republica”. Printre studenții români care au sprijinit Comuna și s-au bucurat de încrederea ei, se află și Dumitru Alexandrescu, care a devenit mai târziu profesor la Universitatea din Iași. Cel de al doilea arondisment al Parisului eliberează cetățeanului Alexandrescu un ordin permanent de liberă trecere „partout où il aura besoins”¹¹. Se descifrează semnăturatura comunarului Rivoli alături de ștampila pe care era consemnat „Republica Franceză — Comitetul Gărzii Naționale al celui de al V-lea arondisment — Libertate, Egalitate, Fraternitate”¹².

Lista străinilor, foști membri sau funcționari ai Comunei, publicată de ziarul „Orientul”, în care distingem 21 polonezi, 9 italieni, 7 germani, 2 români, 2 portughezi, 2 americani, 1 ungur, 1 belgian, 1 spaniol, 1 olandez și 1 egiptean¹³ este edificatoare asupra adeziunii și participării efective a elementelor înaintate din țara noastră și din alte numeroase țări la mișcarea revoluționară franceză.

Participanții români la luptele de pe baricadele Parisului, reînțorși în țară, influențați de ideile revoluționare ale Internaționalei I, cu amintirea vie a zilelor eroice din capitala primului stat proletar, au adus o contribuție însemnată la dezvoltarea activității revoluționare din România. Alți cetățeni români, ca filozoful Vasile Conta, mai târziu profesor la Universitatea din Iași, a activat în străinătate ca membru al Internaționalei I. În ziarul „Înainte”, lui Vasile Conta îi sînt adresate următoarele cuvinte: „Excelenței sale cetățeanului V. Conta, fost membru al Internaționalei”¹⁴.

Cu toată represiunea organizată de guvernele burghezo-moșierești împotriva celor care au sprijinit Comuna, sau care activau în organizațiile muncitorești ce se înfiripau în această perioadă în țara noastră, amintirea Comunei nu a putut fi ștearsă. Aniversarea ei prilejuia în fiecare an un moment de trecere în revistă a cuceririlor obținute în lupta împotriva burgheziei, un moment de însuflețire pentru noi acțiuni.

În perioada anilor 1870—1877, perioadă de început a mișcării socialiste din țara noastră, un moment important îl constituie anul 1875, cînd iau ființă la Iași, București, apoi la Galați, Ploiești, cercurile socialiste¹⁵. Alcătuite din intelectuali progresiști români, avocați, medici, profesori — Constantin Istrate, C. Stăuceanu, Alex. Spiroiu, studenți — tinărul ieșean Eugen Lupu și alții, cercurile socialiste au avut un rol important în dezvoltarea și răspîndirea ideilor înaintate, în intensificarea lăgăturilor cu mișcarea socialistă internațională. Aceste cercuri își amplifică activitatea prin cooptarea revoluționarilor emigrați din Rusia: Nicolae Petrovici Zubcu-Codreanu, dr. Russel, medic în armata română în timpul războiului de independență, C. Dobrogeanu Gherea. Deși pătrunși de ideile socialismului utopic și ale narodnicismului revoluționar, fără a înțelege rolul istoric al proletariatului, participanții la aceste cercuri au contribuit la dezvoltarea ideilor revoluționarilor democrați din țara noastră.

Legăturilor acestor cercuri cu mișcarea socialistă internațională, se datorează traducerea și răspîndirea în România a unor lucrări ale lui Marx și Engels. În anul 1877, se editează gazeta intitulată „Socialismul”. Ca urmare a muncii desfășurate, în anul 1879 a avut loc prima conferință pe țară a cercurilor socialiste.

Paralel, între anii 1878—1879, la Universitatea din Iași s-a constituit o societate studențească, al cărui scop era ridicarea morală și materială a poporului român¹⁶. În cadrul ei activau frații Ion și Gheorghe Nădejde, profesori, precum și studentul Eugen Lupu. Mai târziu, în cadrul acestei societăți studențești, care în fapt era un cerc socialist, îi găsim activînd pe profesorul Th. Speranță, ca și pe studenții C. Mille, Al. Bădărău și alții.

¹¹ Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” — Iași, documentul nr. 127.

¹² Ibidem.

¹³ P. Constantinescu-Iași, *Despre Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)* în „Studii”, nr. 1/1951, p. 43.

¹⁴ „Înainte”, din 2 noiembrie 1880.

¹⁵ „Lupta de clasă”, nr. 5 din 1963, p. 77.

¹⁶ I. C. Atanasiu, *Pagini din Istoria Contemporană a României, 1881—1916*, vol. I, *Mișcarea socialistă 1881—1900*. Ed. Adevărul, București, f. a. p. 118.

se referea ziarul „Le Figaro” se aflau românii Constantin Cantacuzino, Dimitrie Dobrescu, Ion Cernătescu, doctorul Constantin Haralambie, Ghioroc și alții¹⁰. Între numele celor consemnați în „Monitorul Oastei” din Franța, găsim pe medicul Gheorghe Rojniță devenit mai târziu profesor universitar la Iași, Mihail P. Georgescu și Alex. Cociu (Cohen). Alexandru Sabadiu, aflându-se la Marsilia, își manifestă deschis

În 1880, la Focșani, are loc primul congres general al studenților din România, organizat din inițiativa socialiștilor ieșeni Const. Mille, Al. Bădărău, frații Nădejde, dr. Russel și alții¹⁷. Tot în acest an, la Universitatea din Iași are loc o grevă studențească împotriva rectorului reacționar P. Suci, profesor de drept roman, care, prin comportarea lui brutală, lezase demnitatea tineretului universitar. Greva se soldează cu înlocuirea rectorului reacționar, ceea ce constituie o victorie a studenților progresiști conduși de cercul socialist din Iași¹⁸.

Intellectualii socialiști au contribuit, de asemenea, la organizarea mișcării muncitorești de la Iași, mai puțin dezvoltată în acea vreme decât cea de la București. În sălițele modeste ale unor localuri din str. Băncii¹⁹, au loc la Iași, primele adunări muncitorești ale timbularilor, cismarilor, croitorilor etc. În rândurile lor intelectualii socialiști țineau conferințe politice și științifice care cuprindeau întotdeauna un apel la organizare. Astfel, au luat ființă, în 1880, „Societatea lucrătorilor ciobotari” și „Societatea lucrătorilor caretași și lemnari”, care constituiau un pas înainte, nefiind niște simple societăți de ajutor reciproc, ci organizații ce-și propuneau să ducă lupta împotriva patronilor.

Încă de la începutul organizării, cercurile socialiste înscriu în manifestările de solidaritate cu mișcarea muncitorească internațională aniversarea, în fiecare an a Comunei din Paris. Sărbătorirea, legată de lupta împotriva monarhiei, de lupta pentru libertăți democratice, vot universal etc., a avut drept consecință nemulțumirea violentă a claselor exploatare.

În anul 1881, cu prilejul aniversării a 10 ani de la Comuna din Paris, cercul socialist din Iași, în care activau numeroși studenți și profesori de la Universitate, se pregătea să organizeze, cu toată persecuția dezlănțuită de guvernul burghezomășieresc, o sărbătorire aparte. Numărul celor ce-și manifestaseră dorința să participe la festivitate întrecea cifra de două sute. Se pregătiseră coruri cu cîntece revoluționare, în care Marsaillaise se situa printre primele. În cadrul manifestațiilor ce urmau să aibă loc, socialiștii ieșeni voiau să arboreze steagul roșu. Se programaseră cuvîntări în care dr. Russel, Const. Mille și Ion Nădejde urmau să evoce impresiunile fapte de eroism ale comunarilor. Prefectul însă, cu tot protestul socialiștilor, a interzis sărbătorirea în sala Chateau aux fleurs²⁰, unde fusese programată. Aceasta determină pe organizatori să găsească imediat un alt local. Poliția, aflînd de hotărîrea cercului socialist de a sărbători totuși Comuna, înconjoară casa dr. Russel unde se făceau pregătirile și arestează pe cei prezenți. Se efectuează o percheziție, sechestrîndu-se documente, imprimate, steagul roșu etc. Descinderi și percheziții au avut loc și la alți membri ai cercului socialist din Iași. Orașul era întesat de trupe, polițiștii împreună cu măturătorii și fanaragii purtau arme pe umăr. Organizatorilor aniversării Comunei din Paris li s-a înscenat un proces aducîndu-li-se acuzații de „turburători” și „răsturnători” ai ordinii publice. Consiliul universitar, întrunit pentru a lua în discuție participarea la aniversare a 15 studenți ai Universității, hotărăște eliminarea din Universitate a studenților Const. Mille și Al. Bădărău „ca propovăduitori de idei subversive pentru ordinea stabilită”²¹.

Reacțiunea din România a folosit aceste evenimente pentru intensificarea terorii împotriva elementelor democratice, progresiste. Guvernul liberal condus de Ion Brătianu a încercat, datorită faptului că organizarea festivităților se făcea la numai

¹⁷ Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. nr. 4 din 1957, p. 233.

¹⁸ Const. Mille, *Dinu Milian*, Buc., 1887, p. 273.

¹⁹ Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. nr. 4/1957, p. 234.

²⁰ C. Mille, *Dinu Milian*, Buc., 1887, p. 280.

²¹ Idem, p. 290.

citeva zile de la asasinarea în Rusia a țarului Alexandru al II-lea, să afirme că organizatorii acestei aniversări urmăreau sărbătorirea unui act de teroare împotriva unui monarh. Acuzația se formula, evident, sub presiunea guvernului țarist care-și manifestase, în repetate rânduri, nemulțumirea față de mișcarea socialistă de la Iași care-și extindea acțiunea și peste Prut.

Evenimentele de la Iași au fost viu discutate în Cameră. Într-o ședință a adunării deputaților, Titu Maiorescu atrăgea atenția asupra propagandei ce se făcea „între studenți și care nu poate fi permisă”²². El se referea și la o broșură scrisă „acolo la Iași” de către un „domn” care nu era decât doctorul Russel (Nekulai Konstantinovic; Sudzilovski). Era vorba de *Un studiu psihiatric urmat de câteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, una din primele cărți socialiste românești. Ca urmare, profesorii Ion și Gheorghe Nădejde au fost judecați de un juriu universitar, în dezbateri care au avut loc în zilele de 2 și 5 iunie 1881. În actul de acuzare a profesorilor, „vinovați” de a fi pregătit aniversarea Comunei din Paris, se punea întrebarea: „pot niște oameni cu asemenea idei și care fac din catedre mijloace de propagandă socialistă și atee a mai fi profesori publici”?²³ Acuzații însă considerau îndreptățită propaganda socialistă de la catedră pentru că, arătau ei, „acei care sînt în stare a înțelege probe în contra materialismului, darvinismului, socialismului pot auzi și pricepe probele pentru”²⁴, și că nu există un articol din Constituție care să interzică această activitate.

Ridicîndu-se împotriva acuzației de propagandă atee, „împricinații” arată că aceasta s-a făcut public de către profesorul Vasile Conta, iar conferința sa a fost publicată în „Convorbiri literare”. Aceleași idei înnărtăsea și profesorul A. D. Xenopol, iar profesorul Philippide orea pe studenți să facă rușciunea²⁵. Este interesant de precizat că un profesor, chiar din juriul universitar, M. Tzoni, exprimase în fața elevilor de la Școala normală superioară că „ar fi nebun acel elev din școala normală care ar mai crede în Hristos și învierea lui”²⁶.

Juriul profesional acuza de asemenea ne socialisti de a fi făcut propagandă printre tinerii sub 21 de ani, prin urmare minori, față de care însă riposta profesorilor este vehementă și de o impresionantă logică: „noi nu cunoaștem nici un articol care să oarească vinderea broșurilor, jurnalelor, cărților etc. la orice tînar, chiar de 16 ani. Constituția permite de a face broșuri socialiste, prin urmare de a face propagandă și la tinerii de mai jos de 21 de ani. Apoi dacă e permis de a se face propagandă prin scris, de unde se scoate că n-ar fi permis a se face aceeași propagandă prin viu grai”?²⁷. Profesorii contestă astfel dreptul juriului de a-i judeca, întrucît „parchetul de Iași a dat ordonanță de neurmărire în contra celor acuzați. În ordonanță stă scris că *acele făcute și susținute de inculpați nu constituie vreun delict sau crimă*”²⁸. Deci nu era vorba de încălcarea legii prin faptele și ideile lor. Ei acuză juriul de violare a Constituției prin nesocotirea libertăților și drepturilor, prin încercarea de a împiedica exercitarea drepturilor consacrate de lege. Cu toate protestele și argumentele aduse, juriul a hotărît, printr-un abuz de putere, destituirea și suspendarea lor din învățămînt. Sentința suna astfel: „Juriul în majoritate condamnă pe I. Nădejde ca foarte grav compromis la destituire; iar pe G. Nădejde, ca mai puțin grav compromis la suspendare nelimitată”²⁹.

Profesorii continuă să se împotrivescă însă sentinței nedrepte, arătînd că „noi nu vom lua alt felu persecuția în contra socialismului, decît ca o călcare a legii, făcută din propria inițiativă a juriului profesoral și a celor ce vor aproba deciziunile lui”³⁰. Ei protestau astfel împotriva flagrantel încălcări a legii și cereau

²² Barbu Lăzărescu, *Cîntăreți ai Comunei din Paris*, Buc. 1948, p. 19.

²³ *Procesul fraților Nădejde înaintea juriului universitar*, Iași, 1881, p. 3.

²⁴ *Idem*, p. 21.

²⁵ *Idem*, p. 19.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Idem*, p. 16.

²⁸ *Idem*, p. 16 și 17.

²⁹ *Idem*, p. 23.

³⁰ *Idem*, p. 17.

corpului profesoral, deputaților, senatorilor, presei să se ia atitudine împotriva sentinței nedrepte. „Noi sintem convinși, arătau ei, că am fost condamnați numai pentru că *sintem socialiști*. Prin aplicarea sentințelor se începe *persecuția în contra socialiștilor români*”³¹. Ei atrăgeau atenția că acesta nu este decît un pas pe care-l fac guvernânții români și că cei care fac acest pas vor întreprinde și alte persecuții. Profesorul de liceu Th. Speranță a avut de suferit și el din partea juriului liceului, pentru solidarizarea cu această manifestare.

Sărbătorirea la Iași a Comunei din Paris dovedea amploarea mișcării socialiste, care reușise să aibă numeroși adherenți. Aceasta dovedea faptul că ideile socialiste pătrunseseră și în Universitate, în școala normală, în gimnazii și liceele ieșene, că ele convingeau și antrenau la acțiune împotriva măsurilor antidemocratice ale guvernului reacționar român, pături tot mai largi ale populației.

Merșind pe linia reprimării oricăror manifestări de protest, de solidaritate în luptă împotriva claselor exploatare, elementele reacționare au reușit să obțină la 7 aprilie 1881 votarea legii expulzării, cunoscută sub numele de „lege asupra străinilor”. Aceasta a fost dictată mai mult de factori de ordin extern, anume, de presiunea guvernului țarist, care-și manifesta adesea nemulțumirea față de refugiații politici din Rusia care activau la Iași. Interesat să dea satisfacție guvernului țarist, procurorul a încercat, timp de șase săptămîni, să găsească o motivare pentru persecuția socialiștilor. Negăsind-o, s-a recurs la legea expulzării, în urma căreia patru socialiști străini au fost nevoiți să desfășoare activitatea revoluționară mai departe de granițele Rusiei. În sprijinul reacțiunii, „Journal de St. Petersburg” scria: „e permis a se spera că guvernul român se va pătrunde din ce în ce mai mult de obligațiunea ce-i incumbă de a se arăta un membru util și activ al marii familii *conservatoare* numită „Europa monarhică” și că va face tot ce-i va sta în putință pentru a zădărnici ca teritoriul român să serve de azil... (celor) care amenință securitatea tronurilor și prosperitatea națiunilor”³². Și guvernul liberal a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a lovi în cei ce amenințau tronurile. Astfel s-a făcut *inaugurarea persecuțiilor împotriva socialismului în România* (subl. A.L.), se arată în documentele mișcării noastre muncitorești³³.

Dr. Russel, unul din animatorii activității cercului socialist din Iași, după o detențiune de cîteva săptămîni este nevoit să ia calea exilului. Conduc la gară de numeroși prieteni, această manifestare de simpatie a echivalat cu o puternică acțiune de protest împotriva legii expulzării. Îndelungata peregrinare a dr. Russel prin Bulgaria, Turcia, Franța, America de Nord, insulele Hawaii, insula Ochin din Oceania, Japonia, se termină în 1930 în China, unde moare în vîrstă de 80 de ani și este incinerat la Tien-Tsin³⁴.

Represiunea împotriva socialiștilor români care sprijineau activitatea emigranților ruși, s-a datorat în bună parte și intervenției consulului rus la Iași. Acesta se simtea vexat că un membru al emigrației îl estorcase de 10 mii de franci, promițîndu-i că îi va preda în schimb doi frunți ai revoluționarilor emigranți Lavrov și Kropotkin, care nici nu se aflau în țară. Cercul socialist din Iași a trimis acești bani mișcării ilegale din Rusia³⁵.

Legea expulzării a fost folosită nu numai împotriva străinilor, ci și împotriva românilor de peste graniță care activau în țară, veniți din Transilvania, Macedonia, împotriva evreilor care se născuseră în România. Astfel, în august 1885, în baza cererii guvernului austro-ungar, au fost expulzați directorul ziarului „L'Independence Roumaine” împreună cu tatăl său, ca și un număr de studenți români transilvăneni, care se stabiliseră de mulți ani în București. Tot în acest an, în octombrie, au fost expulzați o serie de evrei. În 1893 au fost trimiși peste graniță ziariștii de la „Ade-

³¹ *Idem*, p. 23.

³² Cf. I. C. Atanasiu, *Op. cit.*, p. 178.

³³ Documente din mișcarea muncitorească (vol. I, 1872—1900). Ed. C.G.M. 1946, p. 26.

³⁴ «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.», nr. 4/1957, p. 235.

³⁵ *Idem*, p. 234.

vărul", de la ziarul național-liberal „Evenimentul”, precum și tipografiile de la ziarul socialist din Botoșani „Proletarul”. În cea mai mare parte însă cei expulzați nu erau străini.

În cazul grevelor, pentru intimidare, muncitorii de altă naționalitate sau români veniți de peste graniță, erau imediat expulzați. În anul 1895, în ziarul „Lumea nouă”, se intervine printr-un apel să se întreprindă acțiuni de ajutorare a victimelor guvernului reacționar. „Ar fi o crimă din partea noastră dacă am sta nepăsători în fața lacrimilor nenorocitelor victime ale odioasei legi de expulzare”³⁶.

Legea expulzării demonstrează odată în plus, ura cercurilor guvernante împotriva tuturor elementelor progresiste, democratice, împotriva mișcării socialiste care lua amploare.

În fața acestei situații, socialiștii români au început o luptă hotărâtă împotriva legii expulzării transformând acțiunea într-un punct al programului lor.

Legind această luptă de acțiunea revendicativă a votului universal, socialiștii au căutat să impună punctul cu privire la anularea legii expulzării și altor partide democratice burghize, în eventualitatea unor tratative de înțelegeri electorale.

Represiunea exercitată de guvern împotriva socialiștilor, aplicarea legii expulzării împotriva elementelor democratice n-au putut însă opri dezvoltarea mișcării socialiste, acțiunea de solidaritate internațională a muncitorilor, care se manifesta adesea prin aniversări ale evenimentelor importante din lupta proletariatului, un loc aparte ocupându-l, după cum se vede, aniversarea eroicelor lupte ale comunarilor.

Astfel, numai la câteva luni de la această reprimare, la 1 iulie 1881, apare la Iași primul număr al revistei „Contemporanul”, tribună de luptă și răspundere a ideilor marxiste din țara noastră. În redacția ei lucrează studenții excluși din Universitate pentru participarea la sărbătorirea Comunei: Const. Mille și Al. Bădărău, alături de G. Ibrăileanu, Raicu Ionescu (Rion), dr. Ștefan Stîncă și alții.

Cu toate încercările autorităților reacționare, Comuna din Paris a continuat să fie sărbătorită an de an, iar cu prilejul celei de a XX-a aniversări, în 1891, au loc manifestări în diferite centre ale țării, Galați, Birlad, P. Neamț și altele³⁷.

Cu prilejul aniversării unui an de la apariția ziarului socialist „Munca” în nr. 3 din martie 1891 se arăta: „Salutăm entuziasmați aniversarea Muncii și clubului în ziua aniversării Comunei atât de scumpă nouă”³⁸. Iar mai departe, ziarul sublinia că „unirea și organizarea noastră va aduce rodirea și înflorirea ei, încît începutul veacului viitoriu va înscrie sărbătorirea Comunei ca zi de sfântă sărbătoare pentru tot neamul omenesc”³⁹.

Poetul proletar Ion Catina publica, cu prilejul celei de a XX-a aniversări a Comunei, versuri în care se sublinia faptul că generațiile viitoare vor păstra o scumpă amintire luptei dusă de comunarzi, de eroicii fii ai Parisului⁴⁰.

Mai târziu, după 1907, mișcarea muncitorească din țara noastră a aniversat răscălele țărănești o dată cu sărbătorirea Comunei, înfierind practicile burgheziei și teroarea îndreptată împotriva acelor care-și cereau dreptul la viață.

Sărbătorirea la Iași a aniversării Comunei din Paris a contribuit la intensificarea luptei împotriva reacțiunii burghezo-moșierești, care urmărea să lovească mișcarea muncitorească din țara noastră de la întele sale manifestări, să slăbească acțiunile maselor ale căror revendicări începuseră să îngrijoreze clasele stăpînitoare. Exemplul dat de socialiști și elementele progresiste din Iași, cu prilejul aniversării Comunei din Paris, a contribuit la ridicarea spiritului de luptă al muncitorilor din

³⁶ Cf. I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 187.

³⁷ „Munca”, an. II. nr. 3 (10 martie) 1891.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ „Munca”, an. II. nr. 4 și 17 din martie 1891.

întreaga țară, luminînd perspectivele acestei lupte, care va confirma previziunea științifică a lui V. I. Lenin „Comuna a învățat proletariatul din Europa să pună în mod concret sarcinile revoluției socialiste”⁴¹.

Proletariatul român începuse astfel, să-și spună cu hotărîre cuvîntul, reușind încă de la sfîrșitul secolului trecut, să antreneze în lupta împotriva exploatării diferite pături sociale.

Aniversarea la Iași a Comunei din Paris a constituit în țara noastră un prilej de manifestare a forțelor progresiste sub conducerea proletariatului, de educaare a maselor, de unire în acțiune și organizare, acestea fiind condițiile hotărîtoare în lupta îndreptată împotriva asupririi.

⁴¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, Buc., 1953, p. 474.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA LEGISLAȚIEI AGRARE
DIN PRIMII ANI AI REGIMULUI BURGHEZO-MOȘIERESC (1866—1871)

DE

V. RUSSU

Apariția legilor de învoielii agricole este strîns legată de situația creată în agricultură după legea rurală din 1864. Legile învoielilor agricole, elaborate la cererea expresă a moșierilor și arendașilor, au suscitât continuu atenția istoricilor și economiștilor burghezi. Studiarea lor este indisolubil legată de încercarea acestor istorici de a explica cauzele puternicelor răscoale țărănești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În cadrul vastei literaturi închinată problemei agrare în perioada menționată, legea învoielilor agricole din 1866 ocupă un loc important. Cei care s-au ocupat de această legiuire, în majoritatea cazurilor, s-au mărginit doar să-i analizeze conținutul, manifestînd o slabă preocupare pentru explicarea cauzelor care au dus la apariția ei¹.

Problema cauzelor care au determinat elaborarea legii menționate a fost elucidată de pe poziții riguroase științifice, de către istoriografia marxistă. În lucrări speciale sau de sinteză s-a demonstrat că apariția legii de învoielii agricole din 1866 trebuie căutată în modul specific de dezvoltare a capitalismului României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea².

De asemenea, în lucrările apărute în ultimii ani, s-a procedat și la o minuțioasă analiză a conținutului legiurii, cu scopul de a-i defini sensul politic și caracterul de clasă.

Discuțiile pe marginea legii învoielilor agricole din 1866 însă, nu se pot limita numai la aceste probleme. La analiza ei trebuie să se țină seama de o serie de factori importanți, cum ar fi seceta din anii 1865 și 1866 sau politica fiscală a regimului burghezo-moșieresc.

Totodată, trebuie să avem în vedere și faptul că unele dispoziții ale legii învoielilor agricole din 1866, nu au putut fi puse în aplicare decît cu ajutorul unor legiuri complementare.

¹ Cf. A. Millo, *Țăranul*, Fălticeni, 1881; Gr. N. Macry, *Regimul nostru agrar considerat în efectele sale (claca și legea tocmelilor agricole)*, Iași, 1882; Const. Tănăsescu și Ștefan Grigorescu, *Tocmelile agricole sub diferite legiuri înainte și după Regulamentul organic*, Buc., 1906, p. 150—157; Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolit țăranii*, Buc. 1907, p. 441—454.

² I. Adam și N. Marcu, *Studii privind dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. II, Ed. șt. Buc. 1958, p. 157—166; N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, E. P., Buc. 1959, p. 150—157; *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., Buc. 1964, p. 446—448.

Este vorba, între altele, de legea pentru acordarea unor atribuții judecătorești subprefecților, în lipsa căreia, diferențele între țărani și proprietari, pe tema contractelor de tocmeli agricole, fuseseră lăsate exclusiv pe seama autorităților comunale, ceea ce provocase nemulțumirea proprietarilor și arendașilor.

Aplicarea legii învoielilor agricole a dat naștere la puternice frământări în rândurile țărănimii. Incendierea recoltelor, atacarea conacelor și însușirea cu forța a izlazurilor și pășunilor deținute de marii proprietari, atinseseră, în anii 1866—1868, proporții necunoscute înainte. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, guvernul liberal Ștefan Golescu a adus în dezbateră Adunării deputaților legea poliției rurale. Trebuie subliniat că, legea poliției rurale cuprindea și precizarea potrivit căreia, în viitor, țăranii nu vor putea obține locuri de izlaz sau de pășune decît pe baza dispozițiilor legii de învoielii agricole din 1866.

În Nota de față ne propunem să aducem unele contribuții la cunoașterea modului în care legiuitorii burghezo-moșierești au completat sau precizat prevederile legii învoielilor agricole din 1866. De asemenea, vom încerca să stabilim în ce măsură, o serie de factori, ca secreta sau fiscalitatea, au împins țăranimea la încheierea unor contracte pentru tocmeli agricole deosebit de grele.

Din capul locului, socotim necesar să subliniem că în momentul cînd proiectul de lege pentru învoielii agricole din 1866 a fost adus în dezbateră Adunării electivă, situația țăranimii era destul de grea. În anul 1866, ca urmare a secetei care a avut loc în anul precedent, mai multe județe, în special din Moldova, erau pradă foametei³. Măsurile luate pentru ajutorarea locuitorilor lipsiți de hrană n-au dat rezultate. Marii proprietari și arendași, care posedau cantități apreciabile de cereale, în dorința lor de a-și asigura brațe de muncă cît mai ieftine, profitînd de foamete, refuzau să facă împrumuturi țăranilor, atîta timp cît legea pentru învoielile agricole nu era încă votată⁴. Se urmărea astfel, pe această cale, exercitarea unor presiuni asupra guvernului pentru a grăbi aducerea în discuție a legiurii. Membrii guvernului nu numai că și-au dat toate silințele pentru a veni în întîmpinarea cererii marilor proprietari și arendași, dar au insistat, atît în Cameră cît și în Senat, pentru votarea grabnică a legii cu scopul, chipurile, de a veni în ajutorul țăranimii⁵.

Insuficiența pămîntului pentru hrană, la care s-au adăugat aceste împrejurări excepționale, a împins țăranimea la contractarea unor obligații extrem de grele față de proprietari și arendași. Din mărturiile unor persoane oficiale, rezultă că în anul 1866 și la începutul lui 1867, din cauza foametei, țăranii și-au angajat munca pe ani înainte⁶. În rapoartele sale către Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, inspectorul general pentru agricultură, Ion Ionescu de la Brad, sublinia că în anii de foamete nu a rămas „nici un proprietar-cultivator sau arendaș care să

³ În acest sens, ministrul de interne, Dimitrie Ghica, sublinia, în ședința Adunării electivă din 9 martie 1866, că, în Moldova, „foamea amenință exterminarea a mai multor districte”. Monitorul oficial, nr. 79 din 12/24 aprilie 1866, p. 348.

⁴ Const. Tănăsescu și Ștefan Grigorescu, *op. cit.*, p. 150—151.

⁵ Așa, spre exemplu, ministrul de interne D. Ghica, declara în Adunarea electorală următoarele: „Am făcut apel proprietarilor de moșii de a face acelor nenorociți avanțuri de produse pe muncă însă din lipsa legii ce am avut onoare de a v-o supune alaltăieri nu pot ajunge la acest scop. Vă rog deci, D-lor deputați, în interesul umanității, să grăbiți votarea acelei legi”. Monitorul oficial nr. 78 din 10/12 aprilie 1866, p. 348. De asemenea, ministrul de război, D. Leca, declara în Senat că „mulți proprietari stau cu coșarele de pîne pline și nu dau locuitorilor nici un grăunte, pentru că legile cele vechi s-au desființat și cele nouă au speriat pe proprietari, cu amenințări de a se trimite orice angajament înaintea tribunalului... Așa decă cerem urgența numai ca să înceapă acea încredere care lipsește între proprietari și locuitori” ibidem, nr. 82 din 15/27 aprilie 1866, p. 362.

⁶ Această mărturie este făcută de președintele consiliului de miniștri în ședința Senatului din 16 februarie 1867. Cu același prilej și senatorul dr. C. Virnav recunoaște că țăranii au „munca vîndută pe 5 ani înainte”, ibidem, nr. 47 din 28 februarie/13 martie 1867, p. 334.

nu fi făcut uă provisiune de muncă pe mai mulți ani”⁷. Mai mult decît atît, același, scotea în evidență faptul că țărani au contractat obligații atît de grele încît „au pierdut ei însiși speranța de a se mai putea plăti vr’uă dată”⁸.

Din cauza acestei stări de lucruri, în iarna anului 1866—1867, țărani au încheiat contracte de învoielii agricole la orice proprietari sau arendași care le acordau împrumuturi. Ca urmare a acestui fapt, o dată cu apropierea sezonului muncilor de primăvară, marii proprietari și arendași au început să-și manifeste îngrijorarea în legătură cu posibilitatea țărănimii de a face față obligațiilor contractate. Așa se explică faptul că în presă⁹, parlament¹⁰ și în unele programe politice¹¹, s-a cerut guvernului să ia măsuri capabile să asigure îndeplinirea cu strictețe și la timp a acestor contracte de învoielii agricole.

Pentru a veni în întîmpinarea acestor cereri, precum și pentru a atenua frămîntările de la sate¹², guvernul Ion Ghica a adus în dezbaterile corpurilor legiuitoare, la 25 ianuarie 1867, proiectul de lege pentru ajutorarea locuitorilor lipsiți de hrană.

Din expunerea de motive și din discuțiile care au avut loc cu acest prilej, rezultă că seceta succesivă din anii 1864, 1865 și 1866 a avut urmări deosebit de grele pentru țărănimă. În unele județe ale țării (Rîmnicu-Sărat, Putna, Covurlui, Buzău, Tecuci)¹³, lipsa cerealelor era deosebit de acută. Acest lucru a fost recunoscut chiar de reprezentanții cei mai autorizați ai regimului burghezo-moșieresc. Așa, spre exemplu, în ședința Camerei din 25 ianuarie 1867, I.C. Brătianu recunoaște textual că „oamenii mor de foame”¹⁴.

Crunta mizerie în care se zbătea țărănimă în această perioadă a dat naștere la numeroase frămîntări și chiar, după cum sublinia I. C. Brătianu, la „răscoale parțiale ... în contra celor care sint avuți”¹⁵. Incendierile și atacurile împotriva proprietarilor capătă, în această perioadă, o mare amploare. Nu este întîmplător faptul că în raportul comisiei secțiunilor Senatului pentru proiectul de lege menționat, se sublinia necesitatea luării unor măsuri „pentru întîmpinarea unui rău care devine amenințător”¹⁶.

Pentru a veni, chipurile, în ajutorul țărănimii lipsite de hrană, autorii proiectului de lege menționat au propus, între altele, acordarea unui împrumut pe termen

⁷ Ibidem, nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.

⁸ Ibidem. În același sens se pronunța și istoricul Radu Rosetti, care scria următoarele: „Cunosc țărani pe care i-aș putea numi și nu țărani bețivi și leneși, ci gospodari harnici și cumpătați, cu ajutor în casă, cari au muncit cincisprezece ani pentru a achita datoria contractată, în iarna anului 1866—1867, pentru cumpărarea popușoilor trebuitori hrănirii familiei lor”. Radu Rosetti *op. cit.*, p. 450.

⁹ „Românul”, XI, din 8 februarie 1867, p. 106—107.

¹⁰ Monitorul oficial, nr. 24 din 29 ian./10 febr. 1867, p. 159.

¹¹ Vintilă C. A. Rosetti, *Amintiri istorice și programele liberale de la 1848 pînă astăzi*, Buc., 1889, p. 184.

¹² Astfel, în ședința Camerei din 25 ianuarie 1867, I. C. Brătianu sublinia cu cinism că măsurile propuse vor avea darul să liniștească spiritele. „În acest sens, el declara că prin măsurile propuse „cel pucîn liniștește lumea, mulțimea, că suntem dispuși să facem ceva pentru cei săraci”. Supliment la Monitorul oficial, nr. 23 din 28 ianuarie/9 februarie 1867, p. 155.

¹³ În raportul comitetului secțiunilor Camerei se arăta că „districtele care suferă dintr-uă lipsă generală, și mai ales a porumbului, sint districtele Rîmnicu-Sărat, Putna, Covurlui, Buzău, Tecuci, și în al doilea rînd, districtele Romanai, Argeș, Olt, Dimbovița, Muscel, Prahova și Tutova”, *ibidem*, p. 155.

¹⁴ Monitorul oficial nr. 24 din 29 ianuarie/10 februarie 1867, p. 158; Acest lucru era confirmat și de alți deputați. În cursul aceleiași ședințe, deputatul George Hasnaș, sublinia: „sunt oameni cari mor de foame — avem științe pozitive”... „Locuitorii azi n-au ce minca”, *ibidem*, p. 159.

¹⁵ Ibidem, p. 159.

¹⁶ Ibidem, nr. 35 din 14/26 februarie 1867, p. 244.

scurt locuitorilor din județele sinistrate¹⁷, precum și antrenarea acestora în lucrări de utilitate publică¹⁸. Ultima propunere a fost combătută cu violență de către Grigore M. Sturdza. Acesta declara că prin acceptarea unei asemenea măsuri s-ar introduce și la noi „principii periculoase ca acelea cari în 48 s-au încercat la Paris”¹⁹. De asemenea, acesta susținea că muncile agricole ar avea de suferit dacă s-ar accepta participarea țăranimii la lucrări de utilitate publică. În urma opoziției făcute și de alți deputați, articolul 9 a fost înlăturat din proiect²⁰.

Proiectul de lege constituia în fond o tentativă a reprezentanților burgheziei și moșierimii de a se folosi de foamete pentru a impune activarea și executarea cu strictețe a contractelor pentru învoielii agricole. Ilustrarea elocventă a acestei tendințe ne este oferită de aprecierea unanimă a membrilor Adunării deputaților. Aceștia considerau că cea mai bună măsură pentru salvarea țăranimii din ghearele foametei, nu putea fi găsită decât „în sințenia, în păzirea strictă a tocmelilor agricole”²¹. Celelalte forme de ajutorare a țăranimii urmau să joace — în concepția reprezentanților burgheziei și moșierimii — un rol de importanță secundară. Astfel, în expunerea de motive a proiectului menționat, găsim exprimată speranța că fondurile propuse pentru împrumutarea țăranimii nu se vor cheltui în întregime, dacă administrația va interveni activ în contractarea și executarea învoielilor agricole²².

În același document, se lua în discuție și problema solidarității de interese dintre marii proprietari și țăranime, cu scopul vădit de a se demonstra că țăranii aveau nevoie de pământ pentru asigurarea existenței lor. Elocventă în acest sens este afirmația făcută în expunerea de motive, potrivit căreia, țăranimea nu putea să-și găsească pământul de care avea nevoie „decît în moșile cele întinse”²³. Dezbaterile acestei chestiuni evidențiază însă și teama marilor proprietari și arendași în legătură cu soarta contractelor încheiate deja cu țăranii. Obligațiile asumate de țăranii erau atât de grele încît, în primăvara anului 1867, exista pericolul real ca învoielile să nu poată fi executate. Așa se explică faptul că în expunerea de motive găsim enunțată teza potrivit căreia marii proprietari au început să-și piardă încrederea în executarea contractelor încheiate cu țăranii²⁴.

Obiectivul principal al legii pentru ajutorarea locuitorilor lipsiți de hrană era tocmai de a da garanții marilor proprietari că învoielile agricole vor fi executate cu strictețe și la timpul cuvenit. În acest sens, prin articolul 9, se declara că toate „alcătuirile făcute sau care se vor face de acum înainte, sînt puse sub chezașia autorităților comunale și administrative, care la vremea muncii cîmpului vor interveni spre a asigura executarea lor”²⁵. Socotim necesar să subliniem faptul că

¹⁷ Supliment la Monitorul oficial, nr. 23 din 28 ianuarie/9 februarie 1867, p. 155.

¹⁸ Așa, spre exemplu, prin art. 9 se propunea alocarea unei sume de 6 milioane lei pentru lucrări de utilitate publică. Se propunea antrenarea țăranilor pentru a lucra la terasamente pentru șosele. Ibidem, p. 155.

¹⁹ Ibidem, p. 155.

²⁰ Împotriva acestui articol s-au pronunțat, între alții, M. Kogălniceanu și N. Ionescu. În urma amendamentului propus de A. I. Gheorghiu art. 9 a fost înlăturat. Supliment la Monitorul oficial nr. 25 din 30 ianuarie/11 februarie 1867, p. 169.

²¹ Această afirmație a fost făcută de către M. Kogălniceanu în ședința Camerei din 25 ianuarie 1867. Tot acum, el declara: „garanți aceste tocmeli și vă asigur că populațiunile nostre rurale nu vor peri de fîme (aplaude)”. Monitorul oficial, nr. 24 din 29 ianuarie/10 februarie 1867, p. 159.

²² Supliment la Monitorul oficial nr. 23 din 28 ianuarie/9 februarie 1867, p. 155.

²³ Ibidem, p. 155.

²⁴ Astfel, în documentul menționat se afirma că proprietarii „nu pot însă angaja însemnatele capitaluri ce necesită asemenea exploatațiune, dacă n-au credință că angajamentele luate se vor executa la timp și cu esactitate; această încredere, nu trebuie s-o ascundem, a dispărut în mare parte; uă deplorabilă rătăcire de idei respin-dită în țară sub uă aparință de solitudine pentru clasele muncitoare, a pus în opoziție interese cari ar trebui să rămée strîns legate între ele”, ibidem, p. 155.

²⁵ Monitorul oficial, nr. 29 din 7/19 februarie 1867, p. 197.

atit Adunarea deputaților, cîl și Senatul, au aprobat în unanimitate această dispoziție a legii, prin care se dădea o garanție în plus că interesele marilor proprietari și arendași nu vor avea de suferit nici un prejudiciu.

Acțiunea începută de guvernul Ion Ghica, în sprijinul marilor proprietari, va fi continuată, prin măsuri mai energice, de către succesorii săi. Astfel, noul ministru de interne I.C. Brătianu, a doua zi după formarea guvernului C.A. Crețulescu, trimite o circulară către prefecți îndemnîndu-i să insiste pe lîngă proprietari și arendași pentru ca aceștia să facă avansuri țăranilor „precumu bucate, bani, cu angajamente voluntarii de muncă, spre a-și putea locuitorii întîmpina lipsa în care suntu reduși”. Cu acest prilej, ministrul de interne declara că „guvernulu este decisu a lua toate măsurile pentru ca aceste învoieli să fiă bine esecutate și la timp”²⁶. Această declarație nu este altceva decît o reafirmare a dispozițiilor cuprinse în articolul 9 din legea pentru ajutorarea locuitorilor lipsiți de hrană, lege votată în timpul guvernului Ion Ghica. De altfel, I.C. Brătianu, prin această circulară, nu făcea decît să încerce traducerea în practică a programului grupărilor de centru și de stînga din 21 februarie 1867, program care cerea „esacta și la timp esecutare a tocmelilor agricole”²⁷.

Atît legea din 1867, cît și circularele ministrului de interne I.C. Brătianu, aveau menirea să liniștească temerile marilor proprietari în privința executării contractelor de învoieli agricole. Îngrijorarea aceasta avea motive temeinice intrucît refuzul țăranilor de a-și îndeplini obligațiile asumate, în condițiile secetei din anii 1865—1866, putea să aducă serioase prejudicii exportului de cereale²⁸. Pentru a se evita acest lucru, guvernul C. A. Crețulescu a căutat să folosească orice mijloace pentru a-i sili pe țărani să-și îndeplinească obligațiile contractate. Ministrul de interne I.C. Brătianu, care a manifestat o grijă deosebită pentru executarea la timp a contractelor de învoieli agricole, cerea prefecților, prin circularele sale, să ia toate măsurile pentru ca țăranii să depună un efort maxim la executarea muncilor necesare în primăvara anului 1867. Potrivit dispozițiilor cuprinse în aceste circulare, efortul țăranilor trebuia concentrat pentru a se executa „strict și la timp... legămintele ce muncitorii au cu proprietarii și arendași”²⁹.

Cu același prilej, ministrul de interne atrăgea atenția că primarii au obligația executării acestor contracte, subliniindu-se și faptul că aceștia aveau „mijloace de esecute destul de îndestulătoare”³⁰.

Mai mult decît atît, prin aceste circulare li se cerea primarilor să ia orice măsuri pentru ca locuitorii să-și îndeplinească toate obligațiile, chiar dacă înche

²⁶ Ibidem, nr. 50 din 3/15 martie 1867, p. 347.

²⁷ Vintilă C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 184.

²⁸ În legătură cu această chestiune, dintr-o circulară din 24 aprilie 1867 a ministrului de interne I. C. Brătianu aflăm următoarele: „Uă țēră ca a noastră, exclusivă agricolă și care chiar în această producțiune se mărginesce cu cultura la fôrte pucine speciei, se înțelege că în schimbul ce se face cu străinătatea spre a-și îndestula cele alte trebuințe ale vieței, nu pôte a-i oferi decit prisosul acelor produse agricole. În facia dēră a producțiunii neîndestulătoare a acestor din urmă trei ani am fost puși în neputință, în mare parte, d-a mai putea plăti obiectele de importățiune cu prisosul producerii fie-cărui an, și am fost nevoiți a recurge la micile economii ale anilor precedenți, ba chiar a escompta producțiunea anilor viitori”. „Trebuie deci s-acoperim deficitul, să umplem golul ce au lăsat anii trecuți, dēcă voim să eșim dintr-uă pozițiune care, de s-ar preiungi, miseria s-ar întinde și chiar s-ar perpetua în România, și astfel s-ar putea popri națiunea în avîntul seu spre progres și mărire”. Monitorul oficial nr. 91 din 25 aprilie/7 mai 1867, p. 531.

²⁹ Ibidem, p. 532.

³⁰ Ibidem, p. 532.

iaseră contracte cu mai multe persoane³¹. În cazul în care primarii nu și-ar fi concentrat toate eforturile pentru executarea contractelor de lucrări agricole, ministrul de interne cerea prefectilor să-i destituie. În același timp însă, acesta îi făcea răspunzători și pe prefecți „de orice neglijență, de orice abatere”³².

Preocuparea pentru îndeplinirea legii de învoieli agricole a stat în atenția guvernului și după încheierea lucrărilor din primăvara anului 1867. Ministrul de interne, I.C. Brătianu, atrăgea din nou atenția prefectilor asupra acestei chestiuni, în momentul cînd trebuia să înceapă strîngerea recoltei. Cu acest prilej, într-o circulară din 10 iunie 1867, I.C. Brătianu sublinia că „nici uă considerațiune nu mă va opri de a recurge la mijloacele ce-mi dă legea contra celor care ar arăta puțin interes întru aplicarea ei cu punctualitate”³³. În scopul cunoașterii în detaliu a modului în care se executau contractele de învoieli agricole, I.C. Brătianu îi obliga pe prefecți să-i aducă la cunoștință „la fiecare trei zile, starea stringerii recoltei și a executării tocmelilor agricole”³⁴.

În timpul guvernului C.A. Crețulescu, s-au adus în dezbaterea corpurilor legislative și unele proiecte de legi care aveau menirea să completeze unele din dispozițiile legii de învoieli agricole. Așa, spre exemplu, proiectul de lege pentru tranșarea imputernicirilor judecătorilor de plasă către subprefecți, deși la prima vedere nu era decît o măsură cu caracter pur administrativ, în esență, însă, avea menirea să aducă unele completări aliniatului 2 al articolului 12 din legea învoielilor agricole din 1866³⁵.

După cum se știe, conform art. 12 din legea învoielilor agricole, consiliul comunal judeca reclamațiile pentru neîndeplinirea tocmelilor, executînd imediat hotărârile sale. Fără suspendarea executării acestora, legea dădea dreptul părților nemulțumite să facă recurs în termen de 15 zile la judecătoria plășii. Această dispoziție a legii de învoieli agricole, însă, nu putea fi pusă în aplicare atîta vreme cît judecătoriile de plasă nu erau încă înființate.

Pentru a pune capăt acestei situații, guvernul C.A. Crețulescu, prin proiectul de lege menționat mai sus, propunea ca, în mod provizoriu, atribuțiile judecătorilor de plasă să fie acordate subprefecților. În acest fel, principiul separării puterilor în stat, consacrat de constituția de la 1866, era încălcat în mod grosolan prin acordarea unor atribuții judecătorești organelor administrative. Interesele de clasă, însă, erau mult mai puternice decît respectul pentru principiile constituționale. De altfel, începutul fusese făcut cu legea învoielilor agricole, care nu era altceva decît o flagrantă încălcare a principiilor dreptului comun. Măsurile luate pentru punerea în practică a unor din dispozițiile legii de învoieli agricole nu puteau, în mod firesc, să urmeze altă cale.

Proiectul de lege menționat a fost susținut cu multă căldură de reprezentanții burgheziei și moșierimii, interesați să ia orice măsuri pentru a asigura îndeplinirea cit mai riguroasă a legii învoielilor agricole. De altfel, însuși M. Kogălniceanu a recunoscut că acordarea atribuțiilor judecătorești subprefecților era „uă necesitate absolută” pentru că, în caz contrar, aceștia se declarau „necompetenți de a interveni în tocmelile agricole și prin aceasta s-a datu loc la uă mulțime de neînțelegeri între

³¹ În acest sens, în circulara menționată, se atrăgea atenția că „acolo unde același muncitor se află prins la două persoane, fie din neglijința primarilor cari vor fi legalizat contractul unui individ, care mai înainte fusese legat prin alt contract, fie prin angajamente remase asupra-i din alți ani, pe cari nimine nu le putea cunoaște, — atunci ei să chipzuască astfel încît lucrările să se facă pe rînd și la timp priincios, pentru fiecare din creditorii, așa încît nici unul să nu se găsească mai păgubit sau mai favorat”. Ibidem, p. 532.

³² Ibidem, p. 532.

³³ Ibidem, nr. 131 din 13/25 iunie 1867, p. 761.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Potrivit aliniatului 2 al acestui articol, părțile nemulțumite de soluția dată de către consiliul comunal pîrilor „provenite din neîndeplinirea contractelor” pentru lucrări agricole, aveau dreptul „de recurs la judecătorul de plasă în termen de 15 zile”. D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. II, Buc., 1907, p. 1117—1118.

locuitori și proprietari". În continuare, același, sublinia că în lipsa judecătorilor de plasă „numai abuzul și apreciațiunea au cirmuit un an de zile întreg materia cea mai importantă a producțiunii noastre agricole”³⁶.

Și alți deputați au susținut acest proiect de lege tot ca o necesitate pentru executarea contractelor de învoieli agricole³⁷.

Așa se explică de ce acest proiect de lege a fost votat cu mare majoritate în Adunarea deputaților. De subliniat este și faptul că Senatul l-a votat fără nici o discuție³⁸.

Ca urmare a votării acestei legi de către corpurile legiuitoare, subprefecților li se conferea dubla calitate de judecători și executori, în rezolvarea diferendelor dintre proprietari și țărani, în cazul în care părțile erau nemulțumite de hotărârile consiliului comunal. Nu încapă nici o îndoială, această măsură a jucat un rol important în aplicarea legii învoielilor agricole în toată litera și spiritul ei. Marilor proprietari și arendașilor li se dădea o garanție în plus, în sensul că, executarea contractelor pentru tocmeii agricole nu va suferi nici un prejudiciu.

Reprezentanții regimului burghez-moșieresc s-au preocupat însă nu numai de luarea unor măsuri pentru executarea la timp a contractelor de învoieli agricole, ci și de asigurarea rezultatelor obținute din munca țăranilor. În acest scop, guvernul liberal a adus în aprilie 1868, în dezbaterile Adunării deputaților, legea pentru poliția rurală. Obiectivul acestei legi era tocmai de a asigura, pe calea unor mijloace represive, siguranța produselor agricole obținute de către proprietari și arendași și, în același timp, de a apăra caracterul sacru și inviolabil al proprietății private față de încălcările pricinuite de țărani.

Legea pentru poliția rurală a fost cerută cu insistență încă din anul 1866. Începând cu această dată, incendierile de la sate, formă caracteristică de luptă a țăranimii în această perioadă, au atins un asemenea grad încât mulți proprietari și arendași s-au văzut siliți să-și părăsească moșiile și să se refugieze la orașe³⁹. Marii proprietari erau cu atât mai îngrijorați, cu cât recoltele obținute nu erau cu nimic garantate în fața acestei forme de luptă a țăranimii. Așa se explică de ce, prin mai multe interpellări făcute în cadrul Adunării deputaților, s-a cerut în mod insistent luarea unor măsuri care să pună capăt unui rău „care iea proporțiuni mari și aduce pagube însemnate”⁴⁰. Mai mult decât atât, numeroși proprietari au trimis petiții Adunării deputaților, prin care sugerau unele propuneri de care să se țină seama la întocmirea legii de poliție rurală⁴¹, iar alții s-au adunat în Capitală pentru a afla în ce mod va fi rezolvată această problemă⁴². Pentru a veni în întâmpinarea acestor cereri, mai mulți deputați și senatori au cerut urgentarea luării în discuție a legii poliției rurale, deoarece, subliniau ei, „toți arendași și proprietarii se plâng că li se ard bucatele, pășunile etc.”. Insistențele aveau drept justificare după expresia lor, nevoia de a se asigura „munca și averea cultivatorilor”⁴³.

³⁶ Monitorul oficial nr. 64 din 19/31 martie 1867, p. 376.

³⁷ Așa, spre exemplu, în ședința Adunării deputaților din 14 martie 1867 George Ghica sublinia că „ceea ce a făcut ca cu atita stăruință să se ceară de această Adunare ca să facă ceva care să înlocuiască pe judecătorii de plăși, este suferințele ce rezultă pentru fiecare din noi cari avem interese la țără ca proprietari sau ca arendași, suferințe cari isvorăsc din lipsa autorității competente de a rezolva contestațiile născute între cultivatori”. Ibidem, p. 375. În același sens se pronunța și M. Kogălniceanu. Ibidem, p. 376. Și Dimitrie Ghica declara că această lege „este uă necesitate simțită de toți acei cari se ocupă cu agricultura”, ibidem, p. 375.

³⁸ Supliment la Monitorul oficial, nr. 65 din 21 martie/2 aprilie 1867, p. 385.

³⁹ Monitorul oficial, nr. 105 din 10/22 mai 1868, p. 658.

⁴⁰ Ibidem, nr. 110 din 22 mai/2 iunie 1866, p. 490; ibidem, nr. 54 din 8/20 martie 1867, p. 368; Supliment la Monitorul oficial, nr. 35 din 14/26 februarie 1867, p. 249.

⁴¹ Ibidem, nr. 36 din 15/27 februarie 1867, p. 256.

⁴² Ibidem, nr. 74 din 1/13 aprilie 1867, p. 444.

⁴³ Ibidem, nr. 93 din 27 aprilie/9 mai 1867, p. 541; ibidem, nr. 50 din 3/15 martie 1867, p. 348; ibidem, nr. 16 din 20 ianuarie/1 februarie 1867, p. 89.

Legea poliției rurale, adusă în dezbaterile corpurilor legiuitoare la cererea marilor proprietari⁴⁴, avea caracterul unei legi excepționale și constituia, prin dispozițiile sale, o încălcare flagrantă a prevederilor constituției de la 1866. Acest lucru a fost recunoscut, de altfel, chiar de către autorii ei. Astfel, în raportul comitetului secțiunilor Senatului se recunoștea că legea „are dispozițiuni de acelea cari nu se pot admite în raționamentul absolut, în dreptul pur”⁴⁵. Reprezentanții regimului burghez-mosieresc au invocat, în sprijinul acestei încălcări a dreptului burghez, teza solidarității de interese dintre proprietari și țărani precum și principiul utilității publice⁴⁶.

Pentru a pune capăt frământărilor de la sate, în legea poliției rurale au fost introduse dispoziții de-a dreptul draconice. Astfel, în scopul menținerii ordinii, toți locuitorii între 18 și 60 ani erau împărțiți pe căprării de cîte 10 oameni⁴⁷. Organizarea locuitorilor pe căprării era menită să asigure o pază cît mai serioasă, în special pentru marile proprietăți, atît în timpul zilei cît și noaptea.

În afară de aceasta, legea cuprindea prevederi foarte aspre în legătură cu incendiile cerealelor, finăriilor sau pădurilor. Orice locuitor, care nu participa la stingerea incendiilor, sau la prinderea făptuitorilor, urma să fie, contrar principiilor dreptului burghez, supus unei amende de la 20 la 100 lei⁴⁸. Mai mult, legea poliției rurale era menită să stăvilească și deseale încălcări făcute de țărani pe pășunile și izlazurilor marilor proprietari. Este îndeobște cunoscut că legea rurală a rezolvat problema izlazurilor și pășunilor în defavoarea țăranimii. Nemulțumirea țăranimii împotriva acestei stări de lucruri s-a manifestat prin numeroase încălcări ale izlazurilor și pășunilor deținute de marii proprietari. Pentru a opri asemenea acțiuni, în legea poliției rurale au fost incluse pedepse foarte aspre.

În legătură cu problema care face obiectul cercetărilor noastre, de mare importanță este faptul că legea poliției rurale, prin articolul 14, aduce unele completări — sau cel puțin precizări — dispozițiilor legii de învoieli agricole. Astfel, se știe. legea învoielilor agricole din 1866, formal, avea în vedere numai: tocmelele de munci agricole. Totuși, pe baza ei s-au încheiat învoieli și pentru izlazuri sau pășuni. Legea poliției rurale însă, aduce precizarea că în viitor țăranii nu vor putea obține locuri de pășune sau izlaz decît pe baza legii de învoieli agricole. În acest sens, prin articolul 14 se stipula expres că „nimeni nu poate pășuna în nici într-unu timpu vitele sêle pe pămîntul altuia, fără voia și consimțămîntul lui. În privința aceasta se voru aplica regulile generale privitoare la tocmelele de bună voie”⁴⁹.

De altfel, legătura strînsă dintre aceste două legi va fi recunoscută chiar de oficialitățile timpului. Astfel, ministrul de interne M. Kogălniceanu, atrăgea atenția Senatului, în ședința din 9 decembrie 1868, că fără votarea legii de poliție rurală va „rămîne literă mîrtă” legea de învoieli agricole din 1866⁵⁰.

În scopul formării unei imagini cît mai complete asupra legii învoielilor agricole, trebuie să avem în vedere și politica-fiscală a regimului burghez-mosieresc. În acești ani de foamete, țăranimea avea de plătit nu numai impozitele obișnuite, ci și despăgubirea datorată marilor proprietari, conform dispozițiilor legii rurale.

În afară de aceasta, trebuie să ținem seama și de faptul că după 1866 situația financiară a statului burghez-mosieresc era foarte precară. Or, pentru remedierea acestei situații, începînd din anul 1867, s-a întreprins o acțiune susținută din partea guvernului cu scopul de a constrînge țăranimea la plata tuturor obligațiilor fiscale.

⁴⁴ În ședința Senatului din 10 decembrie 1868, ministrul de interne M. Kogălniceanu recunoștea că „această lege a fost de doi ani presintată, după cererea proprietarilor, după cererea mai cu sîmă a părții conservatoare”. Ibidem, nr. 3 din 3/16 ianuarie 1869, p. 14.

⁴⁵ Ibidem, nr. 286 din 20 decembrie 1868/1 ian. 1869, p. 2412.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ion M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi cîte s-au promulgat pene la finele anului 1870*, Buc., 1873, p. 917.

⁴⁸ Ibidem, p. 918.

⁴⁹ Ibidem, p. 914.

⁵⁰ Monitorul oficial, nr. 287 din 21 decembrie 1868/2 ianuarie 1869, p. 2417.

Astfel, prin circularele miniștrilor de finanțe și de interne li se cerea prefectilor să ia toate măsurile pentru încasarea despăgubirii, cu atât mai mult, cu cât printre țărani, s-a răspândit ideea „că poate se va desființa plata despăgubirii clăcii”⁵¹. Autorităților administrative li se cerea, de asemenea, să depună toate eforturile pentru încasarea și a celorlalte impozite⁵².

Această acțiune, începută în anul 1867, a avut pentru populația de la sate consecințe deosebite de grele. Țărănimia, constrinsă la plata impozitelor și a despăgubirii, fiind lipsită de bani, a fost nevoită să contracteze grele împrumuturi tot la proprietari și arendași. Plata acestor împrumuturi precum și aceea a dobânzilor, urma să fie făcută în muncă. Lipsa instituțiilor de credit a permis perceperea unor dobânzi cămătărești, care, în unele cazuri, după cum scria Ion Ionescu de la Brad, se ridicau pînă la 200%⁵³. Nevoia de bani a țăranilor a fost exploatată cu multă cruzime de proprietari și arendași. Aceștia în scopul înrobirii brațelor de muncă ale locuitorilor, le acordau împrumuturi sau le plăteau impozitele⁵⁴. Exploatarea nevoii de bani a țăranilor de către proprietari, în scopul încheierii unor contracte înrobitoare, a fost recunoscută chiar de oficialitățile vremii. Astfel, în ședința Camerei din 9 martie 1872, cu prilejul dezbaterilor purtate pe marginea legii de învoieli agricole din 1872, primul ministru Lascăr Catargiu, sublinia următoarele: „vine preceptorul a-i cere birul, datoria îl stringe, judecătorul de pace îi cere și, toți de toate părțile, și atunci este silit să ia bani (țăranul — n.n.), și să iscălească orice i se va propune”⁵⁵.

Politica fiscală a regimului burghez-moșieresc a avut consecințe extrem de grele pentru locuitorii de la sate. Unii cercetători, care au studiat cu atenție problema agrară în perioada de care ne ocupăm, și-au exprimat chiar îngrijorarea pentru viitorul agriculturii și al țăranimii. Așa, spre exemplu, Ion Ionescu de la Brad, într-un raport către Ministerul Agriculturii și Domeniilor atrăgea atenția asupra faptului că „munca asigurată exploatării moșiilor prin căderea sâtenilor în datorii mai grele decît ce le pot purta, inspiră drept îngrijiri pentru viitorul producerii agricole și chiar pentru sorta populației rurale”⁵⁶.

Chiar din această cercetare sumară rezultă în mod evident că legea învoielilor agricole din 1866 a constituit o preocupare permanentă pentru reprezentanții regimului burghez-moșieresc. Menită să asigure brațele de muncă pentru exploatarea marilor proprietăți, legiuirea menționată a fost completată, pentru a fi mai eficace, cu o serie de alte legi.

Mai mult decît atât, în perioada 1866—1871, în problema legii de învoieli agricole a existat o unanimitate de vederi între grupările politice burghez-moșieresti, care, în această chestiune, au trecut peste divergențele existente între ele.

Măsurile de constrîngere incluse în legiuire însă nu au satisfăcut pe deplin interesele moșierimii și ale burgheziei. Așa se explică de ce, încă în 1869, prin mesajul

⁵¹ Ibidem, nr. 246 din 2/14 noiembrie 1867, p. 1227.

⁵² Ibidem, nr. 201 din 6/18 septembrie 1867, p. 1053.

⁵³ Ibidem, nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.

⁵⁴ Ibidem, nr. 3 din 4/16 ianuarie 1870, p. 12.

⁵⁵ Radu Rosetti, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, seria II, Buc. 1907, p. 13; în același sens se pronunța și N. Ionescu în ședința Camerei din 10 martie 1872, cu care prilej recunoștea că „totdeauna, cînd e să se facă o alcătuire de tocmeală agricolă, vedem îndărătul muncitorului care își angajează munca pe fiscalul care îl urmărește pentru rămășițe de dări publice, zicîndu-i că trebuie bani și iară bani, ca să se alimenteze fiscalul, și atunci bietul muncitor e silit să facă acel contract asupritor pentru el, acel contract leonin, în care totdeauna promotorul este un agent al administrațiunii”, *ibidem*, p. 46.

⁵⁶ Monitorul oficial, nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.

de deschidere a sesiunii corpurilor legiuitoare, s-a propus modificarea legii învoielilor agricole într-un sens mult mai restrictiv⁵⁷.

Precipitarea evenimentelor politice din anii 1870—1871 n-a permis aducerea în dezbateră corpurilor legiuitoare a noului proiect de lege pentru învoieli agricole. Acest lucru va fi realizat în 1872, când legea din 1866 va fi completată cu o serie de dispoziții care permiteau aducerea țăranilor la muncă cu ajutorul dorobanților.

⁵⁷ Așa, spre exemplu, în mesajul pentru deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare din 15/27 noiembrie 1869 se sublinia că „legea tocmelilor agricole, prin experiență s-a dovedit că lasă încă mult de dorit. Ea nu este în stare a asigura agriculturii acea repede și deplină îndestulare a intereselor sale, fără de care lucrul câmpului nu poate propăși. Guvernul meu vă va prezenta modificațiunile pe care le socotește de neapărate, spre a face ca această lege să corespundă la marele său scop“. *Regele Carol I al României. Cuvîntări și scrisori*, Tomul I, 1866—1877, Buc., 1909, p. 185—186.

PROBLEMELE DEZVOLTĂRII ECONOMICE A ROMÂNIEI
ÎN DEZBATEREA CONGRESULUI ECONOMIC
DE LA IAȘI DIN 1884

DE

C. BOTEZ și I. SAIZU

Încă din primii ani după formarea statului național român, una dintre problemele centrale luate în dezbatere de către economiștii burghezi a constituit-o dezvoltarea industriei. Ideea necesității întemeierii unei industrii apare însă înainte de Unirea Principatelor¹. Poziția față de problema dezvoltării industriei după înfăptuirea reformei agrare din 1864 era criteriul de bază pentru aprecierea concepțiilor economiștilor burghezi. Caracterul limitat al reformei, care a permis menținerea unor puternice rămășițe feudale, stă la baza doctrinei economiștilor reacționari în disputa acestora cu economiștii progresiști, adepți ai industrializării țării. Curentul economic de sprijinire a industrializării era îndreptat împotriva teoriei reacționare a marii moșierimi, care susținea ideea că România trebuie să rămână o țară „eminamente agricolă”. Ei pretindeau că în România nu existau condiții pentru dezvoltarea unei industrii naționale decât într-un viitor îndepărtat, că România trebuia să devină „un vast antrepozit comercial deschis produselor lumii... o piață permanentă, nu numai europeană, dar și cosmopolită”². Cei mai înfocați propăvăduitori ai unei asemenea doctrine erau Ion Strat, Alexandru D. Moruzi și alții.

Politica economică de dezvoltarea României numai din punct de vedere agricol, ca și orientarea spre un regim al vămilor deschise, era în totală contradicție nu numai cu necesitatea procesului de dezvoltarea economiei în ansamblu, dar și cu interesele burgheziei naționale.

În opoziție cu această concepție era doctrina acelor care susțineau necesitatea întemeierii și dezvoltării industriei. După cum subliniază K. Marx și Fr. Engels, burghezia ca clasă socială se găsește într-o permanentă luptă „la început împotriva aristocrației; mai târziu împotriva acelor părți ale burgheziei însăși ale căror interese intră în contradicție cu progresul industriei, întotdeauna împotriva burgheziei tuturor țărilor străine”³. Dintre reprezentanții burgheziei care militau pentru dezvoltarea industriei amintim: D. P. Marțian, B. P. Hasdeu, P. S. Aurelian, M. Kogălniceanu și A. D. Xenopol⁴. Aceștia preconizau o politică protecționistă în raporturile

¹ Vezi «Buletinul Institutului Politehnic» din Iași, nr. 1—2, 1963, p. 469—473.

² Al. D. Moruzzi, *Progrès et liberté: Commerce, finances, agriculture dans les Principautés Unies*, Galați, 1861, prin Victor Stăvêscu, *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzzi, 1815—1878*, Buc., 1941, p. 176.

³ K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. pol., Buc., 1958, p. 475.

⁴ Vezi *Texte din literatura economică în România*, p. 253—254; „Monitorul Oficial” din 16.III.1874, p. 404; «Convorbiri economice», 1. IV.1877; A. Xenopol, *Studii economice*, București, 1879, p. 47—48.

economice ale României cu alte state. Cu toate că soluțiile pentru dezvoltarea industrială a României erau diferite, ideea comună care îi unea era necesitatea dezvoltării industriei naționale, fără de care nu se putea concepe progresul în economie.

Lupta dintre cele două curente economice potrivnice, liber-schimbist și protecționist, manifestată într-o formă lentă până la încheierea convenției cu Austro-Ungaria (1875), se dezvoltă după încheierea acesteia și în mod deosebit după dobândirea independenței naționale (1877), contribuind la întronarea unei politici de încurajarea industriei.

Convenția cu Austro-Ungaria care a paralizat viața economică a țării prin condițiile extrem de dezavantajoase impuse industriei românești în formare, a fost rezultatul presiunii deosebite a moșierimii și a unei părți a burgheziei. Cercurile guvernante au plătit încheierea acestei convenții cu prețul pierderii industriei. În timp ce moșierimea își asigura prin aceasta exportul cerealelor în condițiile crizei agrare mondiale, pentru industriași și micii meseriași, convenția, la baza căreia a fost pusă politica liberului schimb, permitea mărfurilor austro-ungare să invadeze timp de zece ani piața românească. Începuturile timide ale procesului de industrializare au fost astfel anulate.

Atât în rindul burgheziei industriale de atunci cât și în rindul istoricilor și economiștilor progresiști din țara noastră exista o poziție unanimă în aprecierea rolului convenției în istoria economică a poporului nostru. Trebuie precizat că această apreciere, deși unitară, n-a fost expresia apărării acelorași interese. Este îndeobște cunoscut că această convenție a jucat un rol nefast, a izbit cu toată asprimea în economia României.

Cu ajutorul cercurilor reacționare românești, Austro-Ungaria reușește să-și asigure toate avantajele posibile; concurența mărfurilor ei zdrobește orice încercare de întemeiere a unei industrii. Produsele industriale austro-ungare învingeau cu ușurință în concurența pe care slaba producție industrială de mărfuri românești încerca să o facă acestora pe piața internă. O dată cu invazia mărfurilor austro-ungare producția economiei românești intră într-un brusc declin. Convenția, care a reușit „să facă să piară pînă și din stare strămoșească industrie casnică”⁵ a pus pe frontispiciul României: „națiune suverană cu industrie sacrificată”⁶. În acest fel industria a fost desființată, iar micii meseriași ruinați⁷.

Materiile prime plecau din țară pe prețuri derizorii pentru a se întoarce sub formă de marfă, cu preț înzecit. Austro-Ungaria a înlocuit țara noastră — observă foarte bine N. Iorga — „în funcțiunea de a industrializa produsele românești, făcînd din grâu—făină, din piele brută—încălțăminte, din lînă—postav și revînzîndu-ni-le cu un spor important peste renta mașinilor și valoarea salariilor”⁸. Consecințele convenției sînt apreciate în același fel și de A. D. Xenopol⁹.

Convenția cu Austro-Ungaria conducea România „la o adevărată aservire economică”¹⁰, era un mijloc de a se realiza „un fel de înecată anexiune economică”¹¹.

Avînd consecințe dezastruoase pentru economie, „semnele unei lupte îndrîjite contra acesteia apar imediat”¹². În fața rezultatelor ei nefaste, chiar susținătorii convenției au fost obligați să recunoască în timpul aplicării ei, dar mai cu seamă după expirarea ei, că „Românii ar fi naivi dacă ar deschide în mod generos și fără

⁵ P. S. Aurelian, *Politica noastră comercială față cu convențiile de comerț*, Buc., 1885, p. 17, 31.

⁶ *Ibidem*, p. 31.

⁷ *Ibidem*; C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvinte asupra politicii noastre vamale și comerciale de la 1875 pînă în prezent*, Buc., 1902, p. 7, 10; vezi și Arh. St. Iași, Fond Primăria Iași, dos. 94/1886, f. 8, 11.

⁸ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, Buc. 1925, p. 177.

⁹ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Craiova, 1882, p. 195.

¹⁰ P. S. Aurelian, *Politica noastră vamală*, Buc., 1890, p. 9.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 179.

¹² *Ibidem*, p. 181.

restricțiune granițele lor Austriei, dacă la rândul său, imperiul vecin n-ar fi înșuflețit de aceleași sentimente; și din păcate o experiență de mai mulți ani... ne învață tocmai contrariu"¹³.

În lupta împotriva concurenței nimicitoare a capitalului străin ia naștere în rândul burgheziei industriale o „mișcare economică” pentru fondarea unei industrii proprii. Această „mișcare” a avut un rol pozitiv în dezvoltarea industriei și a economiei în general, dar mijloacele ei de realizare, cu apărarea exclusivă a intereselor claselor dominante, au lovit în interesele maselor populare¹⁴. În cadrul acestei „mișcări”, inițiată și condusă de burghesia industrială, clasele dominante au combătut cu vehementă convenția cu Austro-Ungaria și au preconizat măsuri care să aibă drept rezultat dezvoltarea economică a țării, îndeosebi a industriei.

În ansamblul ei, „mișcarea economică” a burgheziei industriale a influențat considerabil opinia publică a vremii. Presa economică burgheză abundă în articole în care este preamărit succesul „mișcării economice”. Succesul „acelei mișcări care trebuie să ne conducă și pe noi la avere, la prosperare, la dezvoltare, în fine, a acelei sorginte de putere și de înăvufire care va forma, desigur, forța statului român, răspîndind pretutindeni bunul trai general”¹⁵. Campania din presă în favoarea „mișcării economice” burgheze încearcă să întrețină permanent iluzia prosperității generale¹⁶, de care să se bucure „întreg” poporul român, toate clasele sociale. „Industria — scria în acest sens ziarul „Curierul” — nu va putea propăși în țară la noi, pe cît timp nu va fi încurajată și susținută de toate clasele sociale care trebuie să-i deie preferință înaintea celei străine”¹⁷. Asemenea iluzii se găsesc inserate și în materialele inedite¹⁸. Masele populare erau, prin urmare, invitate să „colaboreze” la obținerea de către burghezie a profiturilor cît mai mari, să se supună și rezolve interesele burgheziei.

Întreaga burghezie industrială revendica în această direcție o intervenție hotărîtă a statului¹⁹, aceasta cu atît mai mult cu cît — după cum arată pe bună dreptate M. Kogălniceanu — la noi nu există o producție industrială de fabrică, care să favorizeze o concurență a produselor străine sub raport calitativ. Cheltuielile de producție foarte ridicate de la noi nu permiteau o concurență cu mărfurile similare austro-ungare²⁰. Căutînd să documenteze necesitatea intervenției statului în încurajarea și ocrotirea industriei, presa burgheză sublinia că „nu puterile slabe ale privaților vor putea să învingă concurența industriei stabilite (avansate, vechi), ci statul, adică colectivitatea indivizilor, va trebui să lupte pentru a putea reperta această mare victorie care este adesea mult mai greu de dobîndit decît acele de pe cîmpul de război”²¹. Presa timpului reflectă într-o largă măsură preocuparea burgheziei pentru inițierea și intensificarea procesului de industrializare. „Numai cu agricultura, chiar cînd aceasta ar fi în condiții bune — scria ziarul „Curierul” —, România nu poate să pretindă la o stare materială prosperă și înfloritoare. Trebuie neapărat ca să începem a pune temelia industriei naționale. Din producțiunile agricole se poate da naștere la o serie de producțiuni industriale. Astfel,... în loc de a exporta rapița, pieile și lînurile noastre în stare brută, pe un preț scăzut, pentru ca mai tîrziu să o primim sub formă de obiecte trebuincioase vieții și să le plătim cu preț înzecit nu ar fi mai nimerit a înființa fabrici naționale, care să producă la început atît cît trebuie pentru consumațiunea internă”²².

¹³ M. Kostachi Epureanu, *Despre însemnătatea și necesitatea studiilor economice*, Birlad, 1888, p. 19.

¹⁴ vezi Arh. St. Iași, Fond Primăria Iași, dos. 117/1886, f. 2.

¹⁵ „Curierul financiar” Buc., 1 (13) ian. 1876, p. 6.

¹⁶ vezi și A. D. Xenopoi, *op. cit.*, p. 204.

¹⁷ „Curierul”, Iași, 14/26 mai 1880, p. 1.

¹⁸ Arh. St. Iași, Fond Primăria Iași, dos. 117/1886, f. 7.

¹⁹ vezi Arh. St. Iași, Fond Primăria Iași, dos. 117/1886, f. 2.

²⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 152, 13 iulie 1875, p. 3445.

²¹ „Curierul”, Iași, 22 februarie 1880, p. 2.

²² „Curierul”, Iași, 23 septembrie 1879, p. 1 și „Românul”, Buc., 14 noiembrie 1873, p. 1.

În scopul de a se întemeia o industrie națională s-a propus în presa timpului să se înceapă o „cruciadă economică” a românilor pentru a învinge presiunea capitalului străin, „cruciadă” care să fie „o acțiune comună, solidară, fără deosebire de condiții sociale și de partide politice, toți românii, bărbați și femei...”²³. Se observă că și în acest caz, burghezia preconiza armonia între clase pentru realizarea obiectivelor politicii sale economice. În vederea organizării „acțiunii comune” s-a propus înființarea în cel mai scurt timp a unei societăți sub denumirea de „Solidaritatea economică”, cu un comitet central la București, comitete în toate plasele și subcomitete în fiecare comună rurală. Menirea practică a „Solidarității economice” era, pe de o parte, să exercite un control asupra calității prețurilor mărfurilor fabricate în țară, oferind în schimb capitaliștilor români garanția desfacerii produselor la membrii asociației, iar pe de altă parte, să „românizeze” întreprinderile industriale și comerciale ale capitalului străin. Activitatea asociației, sprijinită de stat, trebuia să facă din România o „Belgie a Orientului”.

„Mișcarea” burgheziei pentru fondarea de întreprinderi industriale n-a fost lipsită de efect; ea determină statul să treacă la aplicarea unei serii de măsuri, chiar în perioada de aplicare a convenției cu Austro-Ungaria, măsuri care să ușureze dezvoltarea industriei. Sînt scutite astfel de taxe vamale mașinile importate pentru fabricile de zahăr de la Sascut și Chitila. În 1880 începe exploatarea minelor de cărbuni²⁴. În anul următor se elaborează legea pentru încurajarea industriei hîrtiei.

Măsurile adoptate între războiul de independență și anul 1883 nu puteau mulțumi burghezia industrială; acestea nu erau de natură să acopere decât într-o mică măsură breșele făcute de convenție în economia națională. Cum realizarea politicii sale economice împingea mari piedici determinate în primul rînd de rămășițele feudale din agricultură și în al doilea rînd de convenția cu Austro-Ungaria, burghezia își intensifică activitatea în cadrul „mișcării economice”. Obiectul principal al acestei „mișcări” îl constituie coalizarea forțelor burgheze în scopul de a determina statul să intervină printr-o eficace legislație în fondarea, încurajarea și ocrotirea economiei naționale, pentru dezvoltarea procesului de industrializare.

Un rol important în această direcție l-a jucat Congresul Economic, ținut la Iași între 6—8 ianuarie 1884. Organizarea acestui Congres face parte din manifestările „mișcării economice” a burgheziei. Deși programat pentru luna decembrie 1883, congresul a fost amînat pentru 6, 7 și 8 ianuarie 1884²⁵. Cauzele amînării lui nu ne sînt cunoscute. Este posibil ca această amînare să fie rezultatul intervenției consularului austro-ungar, care, de altfel, chiar în zilele de desfășurare a lucrărilor lui, a căutat să influențeze pe participanți²⁶.

În literatura de specialitate nu s-a scris nimic sau aproape nimic despre acest congres. Știrile inserate la timp în presă au fost înmormintate de vreme. Din această cauză lucrările ședințelor, ca și însemnățile lor în ansamblul frămîntărilor epocii, sînt expuse în treacă, atît în lucrările vechi²⁷, cit și în cele scrise în zilele noastre²⁸. Tot din aceeași cauză, chiar datarea congresului este făcută defectuos²⁹.

²³ „Curierul”, Iași, 29 februarie 1880, p. 2.

²⁴ „Curierul”, Iași, 19 noiembrie 1880, p. 1.

²⁵ Arh. St. Iași, fond, primăria Municipiului Iași, dos. 222/1883 f. 1—2.

²⁶ Materialele inedite cu privire la acest congres din: *Dosarul lucrărilor relative la întrunirea Congresului Economic din orașul Iași*, re informează de amînarea congresului, ținerea lucrărilor în sala Tronului a Palatului administrativ, de votarea de către Consiliul Comunal a 300 franci pentru iluminarea acestui salon, ca și faptul că Clubul comercianților și meseriașilor români din Iași a împrumutat, în același scop, primăria orașului cu 200 lei noi pentru a pregăti sala de ședințe. (Arh. St. Iași, fond primăria Municipiului, Iași, dos. 222/1883, f. 4, 5, 8).

²⁷ Dimitrie C. Butculescu, *Discuțiunea generală asupra tarifului autonom*, Buc., 1886, p. 35; *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici, directeur du journal „Curierul financiar” par un ancien ministre, 1873—1894*, Bucarest, 1894, p. 11.

²⁸ Olga Constantinescu, N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, Buc., 1957, p. 69; „Revista arhivelor”, nr. 2/1961, p. 113—114.

²⁹ După lucrarea *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 11, congresul a avut loc în 1882.

Perioada de pregătire a congresului a fost ilustrată de o adincă frământare a burgheziei în cadrul „mișcării ei economice”. În parlament, în această perioadă, se cerea tot mai vehement denunțarea convenției, ca și măsuri pentru încurajarea industriei naționale. Unul din deputați -- V. Epureanu -- pune această problemă nu ca „o chestiune de partid, ci din contra, o chestiune generală, națională, o chestiune a întregii țări”³⁰.

Exponenții burgheziei industriale cereau „să nu reînouiți pur și simplu actualele convențiuni și tratate de comerț cu celelalte puteri și în special cu Austro-Ungaria”, care nu luau în seamă „legitimile drepturi de conservare și propagare materiale și comerciale a țării noastre”³¹. În sedințele camerei, exponenții burgheziei industriale criticau actele guvernului, care prin convenții și tratate de comerț „ne dă de mâini și de picioare legați intereselor europene și străine”³².

Împotriva războiului vamal cu Austro-Ungaria burghezia cerea o replică conform cu interesele ei, aplicarea taxelor protecționiste, deoarece altfel, „mergem la necunoscut și vom ajunge la un desnodământ dureros”³³. Economia României nu mai putea merge spre dezvoltare pe calea convențiilor înrobitoare, întrucât acestea constituiau „un sistem condamnat, atât de experiență, cât și de știință; este un sistem nenorocit și fatal conservării și dezvoltării noastre economice”³⁴. Se cerea totodată să se facă o anchetă asupra avantajelor și dezavantajelor convenției, aceasta cu atât mai mult cu cât industriișii și comercianții n-au fost consultați asupra eficacității convenției.

Căutând să illustreze raportul între efectele dezaastroase ale convenției și starea de spirit la care aceasta a dat naștere în rîndul burgheziei industriale și a poporului, președintele Consiliului de Miniștri a recunoscut în parlament, în preajma Congresului Economic de la Iași, pe de o parte, că interpelările în problema convenției cu Austro-Ungaria „nu mai încetează”, iar pe de altă parte, că „ar trebui să facem alegerile pentru cameră cu escadroane de cavalerie cînd ar fi să reînființăm”³⁵ convențiunea aceea fără să o discutăm, fără să luăm cunoștință de dispozițiunile ei, fără să luăm toate măsurile ca să ne asigurăm pe cît se poate mai bine”³⁶.

Campania pentru denunțarea convenției, făcută în presă, parlament, reviste de specialitate, congrese, la orice întrunire, sublinia că înlăturarea acesteia era „o cerere națională cu greu de neglijat, oricare ar fi fost oamenii care ar fi deținut puterea”³⁷; întreaga națiune reclama că „această pacoste să fie retrasă de pe spina noastră, ca această convențiune să fie sfîșiată”³⁸.

Congresul Economic de la Iași, parte integrantă din „mișcarea economică” a burgheziei române, a avut un rol pozitiv în dezvoltarea economică a României. Congresul, care avea ca sarcină să dezbată politica generală economică și orientarea acesteia în relațiile cu alte state, și-a îndreptat întregul atac în determinarea statului să inițieze o serie de măsuri care să aibă drept rezultat dezvoltarea industriei naționale.

Lucrările Congresului au început sub președinția lui Leon Negruzzi, primarul orașului Iași, asistat de Ropăla și C. Cîrîlă. În prima zi a Congresului, comitetul de organizare și-a depus mandatul, prezentînd întrunirii o dare de seamă, al căru conținut nu se cunoaște „asupra activității Comitetului pe anul 1883. În această zi, 6 ianuarie 1884, s-a dat citire raportului comitetului de inițiativă din Iași³⁹, după care au luat cuvînt G. Sion, Polichroniade, Verusi. Trebuie de precizat că la acest congres, au luat parte cei mai competenți specialiști din țară în materie de finanțe și econo-

³⁰ „Dezbaterile Corpurilor legiuitoare”, nr. 58 din 16 (28) dec. 1883, p. 674, 675.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, p. 675.

³³ Ibidem, p. 678—679.

³⁴ Ibidem, p. 679.

³⁵ Este vorba de reflectarea opiniei acelei burghezii care dorea reînnoirea convenției, însă pe baze noi, protecționiste.

³⁶ „Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare”, nr. 58 din 16 (28) dec. 1883, p. 680.

³⁷ C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvinte asupra politicii noastre vamale și comerciale de la 1875 pînă în prezent*, Buc., 1902, p. 20.

³⁸ Dimitrie C. Butculescu, *op. cit.*, p. 53.

³⁹ „Românul”, Buc., 9, 10 ianuarie 1884, p. 1.

mie politică⁴⁰, ca și delegați reprezentând mai multe organizații economice, între care amintim „Furnica”, „Unirea Economică”. În ziua a doua s-a prezentat raportul Comitetului județului Putna, care sfârșea prin a anunța că în scopul traducerii în practică a problemelor economice a congresului s-a înființat la Focșani societatea „Unirea economică”, ai căror membri se angajau să boicoteze mărfurile austro-ungare, prin a-și procura toate obiectele trebuitoare de la comercianți români⁴¹.

Ziua a doua a Congresului, în care s-au citit mai multe rapoarte și proiecte, poate fi apreciată ca cea mai fructuoasă zi a lui. Participanții caută în timpul dezbaterilor să găsească nu numai cel mai potrivit program care să slujească scopului pentru care a fost convocat, dar și acele măsuri în organizare care să asigure o maximă eficacitate în realizarea hotărârilor lui C. Porumbaru, unul din coproprietarii fabricii „Letea”, ales și președinte al comitetului central, propune ca acest organ să desemneze o persoană, care să meargă în județe cu scopul de a ține conferințe și a forma comitete județene subordonate.

În timpul lucrărilor, delegații cer comitetului central să invite comitetele județene la o activitate care să slujească „mișcării economice” a burgheziei. Cum existau și județe care nu aveau comitete, delegații cer formarea acestora cu dublu scop: a) să se lărgească activitatea privind traducerea în practică a hotărârilor congresului; b) de a executa măsurile luate de comitetul central, cu care trebuiau să se găsească permanent în coridență. Alți delegați propun în același scop, de a se institui numai o singură subcomisie permanentă pe lângă comitetul central „spre a putea lucra cu tărie”⁴². În aceeași zi au mai fost prezentate un memoriu privind fondul forestier, recomandat spre studiu comitetului central, și un raport al comercianților din Iași.

Starea de spirit a participanților față de convenția cu Austro-Ungaria poate fi într-o largă măsură ilustrată prin „incidentul” petrecut în cea de a doua zi a congresului. Mai mulți participanți, „observând” prezența unor străini în sală, „care nu făceau parte din congres”, au protestat atât de vehement, încât aceștia au trebuit să părăsească sala. Între acei care au fost puși în această situație se numără și Cavales de Schlick, consul general al Austro-Ungariei și G. Pohl, cancelar la același consulat.

Presa timpului a încercat să ascundă opiniei publice adevărata semnificație a acestui „incident”. Ziarul „Românul”, de pildă, apreciază „iesirea” din sală a consulului și a cancelarului ca o chestiune „benevolă”, „subiectivă”, căutând să sublinieze că protestul participanților nu se îndrepta împotriva lor⁴³. Singura apreciere reală asupra acestei întâmplări o găsim la Dimitrie C. Butculescu, unul din participanți la congres. Pentru Austro-Ungaria era o practică de a-și trimite reprezentanți cu misiunea nu numai de a paraliza, dar și de a crea un avantaj imperiului de pe urma încercărilor burgheziei de a se manifesta pe plan industrial în perioada aplicării convenției. Astfel s-a întâmplat la sfârșitul anului 1879 când societatea „Concordia română” organizase o „Expoziție de arte și industrii naționale”, ca și în 1883, cu ocazia organizării la București a „Expoziției cooperativelor”. Austro-Ungaria și-a trimis atunci comisiuni care să „studieze” mica expoziție încă înainte de deschiderea acesteia.

Sub pretextul de a „studia” actele și manifestările burgheziei române, Austro-Ungaria încerca să le preîntâmpine la timp, să le paralizaze, să le facă avantajoase ei. Asemenea s-a întâmplat și la Congresul Economic de la Iași din 1884, când consulul Austro-Ungariei, însoțit de personalul său, „pătrunsese în localul ședințelor noastre secrete pe timpul când dezbăteam actuala convențiune austro-ungară și relele ce ne-a adus în țară”⁴⁴. (sublinierea noastră). Protestul participanților la congres împotriva prezenței acestora, la lucrările lui, s-a soldat, așa cum am arătat, cu „iesirea lor din sala de ședințe”.

⁴⁰ Notes biographiques sur Mr. M. Minovic. . . , p. 11.

⁴¹ „Românul”, Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.

⁴² „Românul”, Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.

⁴³ „Românul”, Buc., 9, 10 ianuarie 1884, p. 1; 11 ian. 1884, p. 1.

⁴⁴ Dimitrie C. Butculescu, op. cit., p. 35.

Punctul culminant al Congresului Economic de la Iași l-a constituit prezentarea și votarea de către participanți, la 7 (19) ianuarie, a programului „mișcării economice” din România. Mina Minovici, directorul „Curierului financiar”, a jucat un rol important la congres, propunându-i măsurile și reformele necesare „spre realizarea scopului ce-și propune congresul”⁴⁵; el a prezentat programul pe care l-a redactat și care a fost votat în unanimitate de congres. Poziția unitară a burgheziei în replica pe care o pregăteau convenției, ca și pentru determinarea statutului să inițieze o serie de măsuri care să ducă la întemeierea industriei naționale, la dezvoltarea întregii economii, subliniază grija unanimă a ei de a obține și apăra poziții cheie în economia națională.

Programul prezentat la congres s-a intitulat „Programa mișcării economice din România”. Cele 16 puncte din programă⁴⁶ au ca direcție principală, pe de o parte, punerea spre rezolvare a problemelor generale de dezvoltare a economiei capitaliste, iar pe de altă parte, denunțarea convenției cu Austro-Ungaria. În program, burghezia română include toate mijloacele, toate căile pe care să se meargă pentru a obține prosperarea economiei, de pe urma căreia să poată beneficia în cel mai înalt grad.

Pentru încurajarea și ocrotirea industriei autohtone, programul economic al burgheziei prevede: respectarea și aplicarea principiului protecționist pentru toate industriile din România (art. 2), cu scopul de a apăra industria și piața internă de concurența străină, de a grăbi cu ajutorul statului acumularea capitalului în vederea întăririi poziției ei economice, de a atrage capitalul spre crearea de întreprinderi industriale⁴⁷; adoptarea și aplicarea principiului prohibitiv pentru produsele străine similare celor din România, când acestea din urmă ar îndestula cu prisos necesitățile țării (art. 5); adoptarea principiului de apărare de taxe comunale pentru toate materiile prime și produsele fabricate în țară (art. 5); legi organice pentru societățile anonime și mutuale (art. 6); legi pentru încurajarea industriei naționale, capabile să facă industria să lupte pe piața internă cu produse străine; legi organice pentru exploatarea minelor (art. 7); aplicarea principiului de scutire de taxe vamale pentru toate mașinile, materiile prime și materialele necesare industriei României; acordarea de *prime de producție*, din partea statului întreprinderilor industriale particulare cu scopul de a le încuraja activitatea (art. 8); legi pentru protecția mărcilor de fabrică, ca și pentru brevete de invenție; protecția industriei și comerțului nu numai față de „influența răufăcătoare” a capitalului străin de peste hotare, dar și legi protecționiste pentru „apărarea... contra concurenței neonestе a străinilor reședinți în România”⁴⁸.

Așa cum am arătat mai sus, o altă sarcină a congresului, legată de dezvoltarea economiei în ansamblu, dar îndeosebi a industriei, se referea la poziția burgheziei față de convenția cu Austro-Ungaria. Articolul 13 din program prevede necesitatea denunțării acesteia și reînnoirea ei pe baza sistemului protecționist. Deși renunțarea la convenție era „o cerere națională”, inserarea reînnoirii ei, însă pe baza sistemului protecționist, dovedește, pe de o parte, că burghezia industrială era incapabilă de a face față cu ușurință presiunii economice a Austro-Ungariei, care și-a trimis la congres personalul consulatului tocmai cu scopul de a apăra interesele imperiului în România, sau de a-l apăra de lovituri prea mari, iar pe de altă parte, că influența moșierimii era atât de puternică încât a putut prevedea în program reînnoirea con-

⁴⁵ „Românul”, Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1; vezi și *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici*, p. 11.

⁴⁶ Vezi „Românul”, Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1. În lucrarea *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici* . . . , p. 11—13, numărul articolelor din program este de 19. Noi am inclus în articolul nostru și articolele cuprinse în lucrarea amintită, dar care nu sînt în ziarul „Românul”, luînd în considerație posibilitatea reală ca lucrarea *Notes sur biographiques* . . . să fie întocmită pe baza chiar a manuscriselor aparținînd autorului programului.

⁴⁷ Olga Constantinescu, N. N. Constantinescu, *op. cit.* p. 73.

⁴⁸ „Românul”, Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.

venției. În practică însă, „mișcarea economică” a burgheziei a ciștigat, deoarece reînnoirea convenției ar fi prelungit neputința burgheziei de a obține beneficii importante prin dezvoltarea economiei.

Această necesitate a burgheziei este puternic ilustrată în presă, parlament, reviste și lucrări de specialitate. „În decurs de 10 ani — se subliniază în una din lucrările timpului — ni s-a administrat nu o lingură, după cum ne-ar fi dat un doctor la boala noastră, ci zece pe zi din medicamentul: conveniunea austro-ungară, astfel că această doză gsto-znică a avut de efect de a revolta toată organizațiunea noastră fizică, încit nu este o singură suflare românească care să nu strige din totu plămîinii săi: «Vai guvernului aceluia, care va mai cuteza să acorde asemenea monstruoase privilegii, care absorbindu-ne totul, ne-au redus la transparență»”⁴⁹.

Necesitățile economice ale burgheziei o determină ca să includă în program și prevederi nu numai pentru sectorul industrial, dar și pentru agricultură, transporturi, comerț, instrucție publică ca și articole cu un vădit caracter demagogic privitoare la îmbunătățirea soartei muncitorilor industriali și a țăranilor. În domeniul agriculturii, programul prevede aplicarea unui sistem de irigații pentru dezvoltarea producției agricole, ca și asigurarea proprietății imobiliare prin cadastru⁵⁰.

Interesele economice ale burgheziei necesitau în acel timp o largă dezvoltare a transporturilor, care să asigure circulația mărfurilor și a călătorilor. Aceste necesități sînt prevăzute în articolele care se referă la extinderea căilor de comunicație pe apă și uscat, la corectarea și navigabilizarea riurilor, la reducerea tarifului pe căile ferate în scopul de a favoriza exportul și producția țării, stabilirea tarifelor locale pe aceleași baze ca tariful direct. În ceea ce privește importul se prevede adoptarea cu mare atenție a tarifelor spre a nu favoriza industria unui singur stat și de a împiedica concurența asupra mărfurilor românești⁵¹. Articolul 14 din program subliniază necesitatea denunțării convențiilor încheiate de Direcția Căilor Ferate din România cu companiile străine⁵².

Programul adoptat la congres inserează și nevoia protecției porturilor, îmbunătățirea stării lor materiale, încurajarea centrelor în care au loc tranzacții comerciale cu scopul de a activa comerțul românesc⁵³.

În vederea dezvoltării economice a României, de pe urma căreia burghezia să-și întărească poziția de clasă dominantă, programul economic adoptat la Congresul de la Iași prevede necesitatea dezvoltării instrucției în general și în special a instrucției agricole, comerciale, ca și a artelor și meseriilor în toate județele României, potrivit trebuințelor acelor județe. Această prevedere a izvorit din necesitatea ca burghezia să dispună de forță de muncă calificată, putînd astfel obține o sporire a profiturilor ei. Acest punct din program, ca și articolul privitor la necesitatea aplicării criteriului „egalității” și „dreptății” în repartitia impozitelor prin introducerea unui sistem de impozit bazat pe venit, constituiau, în practică, pentru burghezie, mijloace demagogice folosite în vederea obținerii scrutinului maselor în campaniile electorale. Și mai pregnant apare caracterul demagogic în prevederile cu privire la elaborarea unei legislații care să asigure îmbunătățirea soartei muncitorilor industriali și a micilor agricultori⁵⁴.

Ultimul punct din program se referă la necesitatea recunoașterii Congresului ca instituție de utilitate publică.

Așa cum am arătat mai sus, toate articolele programului au fost votate în unanimitate — ca o dovadă a faptului că el a inclus toate sau cele mai importante probleme care se cereau rezolvate pentru satisfacerea intereselor economice ale burgheziei.

În încheierea lucrărilor Congresului s-a ales noul său comitet central, care avea ca președinte pe C. Porumbaru, coproprietar al fabricii „Letea”⁵⁵, intrată în

⁴⁹ Dimitrie C. Butculescu, *op. cit.*, p. 52.

⁵⁰ *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 12.

⁵¹ *Ibidem*, p. 13.

⁵² „Românul”, Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 12.

⁵⁵ *Istoria economiei naționale a României*, vol. II, Editura de Stat didactică și pedagogică, Buc., 1961, p. 103.

funcțiune în 1884, și membri pe C. Butculescu, C. Troteanu, Th. Nica, Al. Lupașcu, Mina Minovici, C. Olănescu, D. Protopopescu și Remus Opran. Congresul a hotărât totodată ca următoarea lui întrunire să aibă loc la Galați, în 1885. Pentru ultima zi a congresului s-a prevăzut vizitarea de către mai mulți membri, a fabricii de hîrtie din Bacău⁵⁶.

În vederea răspîndirii prevederilor lui programul a fost dezvoltat într-o serie de articole publicate în „Curierul financiar” și care au fost aprobate de toate zările burghize indiferent de partidul pe care-l slujeau. Programul a căpătat astfel publicitate.

Congresul economic de la Iași din 1884, avînd loc în cadrul manifestațiilor „mișcării economice” a burgheziei în vederea fondării, încurajării și ocrotirii industriei naționale, ca și a denunțării convenției cu Austro-Ungaria, reprezintă în istoria economică a poporului nostru un instrument folosit de burghezia română pentru a-și apăra interesele economice în lupta cu capitalul străin, pe linia industrializării capitaliste, pentru a scoate pe capitalist „pe cîmpul activității”⁵⁷, îndemnîndu-l „a-și deplasa capitalul ascuns în rentă și obligații de stat și a-l întrebuința într-o întreprindere ce ar putea fi mai productivă”⁵⁸.

Congresul a aprobat un program conform cu interesele burgheziei, contribuind, pe de o parte, la slăbirea celei mai reacționare clase sociale — moșierimea, iar pe de altă parte, la creșterea numerică a proletariatului industrial modern. Prevederile lui au ușurat acțiunea burgheziei pentru a cîștiga războiul vamal cu Austro-Ungaria, întrucît congresul a verificat într-o foarte largă măsură poziția întregii burghezii față de convenție, ca și pentru elaborarea și aplicarea unor măsuri de încurajare a industriei naționale. Din acest punct de vedere, Congresul a avut un rol pozitiv în evoluția economică a României. Congresul în sine a fost o manifestare a progresului, deoarece a ușurat drumul spre dezvoltarea economiei, îndeosebi a industriei.

Programul Congresului crea, pe de o parte, burgheziei căile de asigurare a creșterii profiturilor ei, a întăririi pozițiilor ei economice, iar pe de altă parte, înrăutățea situația maselor muncitoare, deschidea o nouă etapă în exploatarea poporului.

Burghezia, care a fost puternic lovită în interesele ei de convenția cu Austro-Ungaria, își intensifică, după Congresul Economic, lupta pentru dezvoltarea economiei și pentru abolirea convenției. În interpellarea dezvoltată a lui M. Kogălniceanu făcută în Cameră în ședința din 14 decembrie 1884, acesta făcea următoarea apreciere: „Sînt încredințat că convențiunea aceasta pentru noi a fost cea mai mare nenorocire, sînt încredințat că toți așteptăm cu cea mai mare nerăbdare ca să vină cît mai degrabă ora în care să scăpăm de dînsa”⁵⁹. Mergînd pe această linie, M. Kogălniceanu, alături de alți deputați propune să se constituie o comisie cu scopul de a ancheta atitudinea cabinetului de la Viena care nu respecta nici chiar acele avantaje acordate României, provocînd „pagube avuției naționale”⁶⁰.

Trebuie subliniat de asemenea, că după Congresul Economic sau intensificat și măsurile de încurajare a citorva ramuri industriale chiar în condițiile aplicării convenției cu Austro-Ungaria. Astfel, în 1884 începe să funcționeze societatea de hîrtie „Letea” Bacău; a fost sporită taxa la exportul de zdrențe cu scopul de a încuraja industria hîrtiei; a fost votată legea pentru încurajarea fabricării țesăturilor, sfoșilor, cordoanelor și sacilor de iută, scutindu-se de vamă mașinile și uneltele importate în acest scop, iar statul obligîndu-se să se aprovizioneze cu produsele de mai sus numai de la fabricile din țară. În 1885, căutînd să se sprijine într-o anumită măsură industria tăbăcăriei, puternic lovită de convenție, statul a scutit de vamă tananții importați din străinătate.

Pentru grăbirea procesului de dezvoltare a industriei, încă de la 1 iulie 1885 a fost adoptat un tarit vamal provizoriu, iar din aprilie 1886 tariful general. Taritul vamal din 1886 a acordat protecție vamală la 209 articole. Cum însă nici acesta nu satisfăcea interesele ei economice, burghezia adoptă în aprilie 1887 o nouă lege,

⁵⁶ „Românul”, Buc., 9, 10 ianuarie 1884, p. 1; 11 ianuarie 1884, p. 1.

⁵⁷ Arh. St. Iași, Fond Primăria Iași, dos. 117/1886, f. 2.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ „Dezbaterile Corpurilor legiuitoare”, din 15 dec. 1884, p. 325—326.

⁶⁰ „Românul”, Buc., 20 dec. 1884, p. 1.

intitulată „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale”. Legea din 1887, ca și tariful general protecționist din 1886, consfințind victoriile burgheziei industriale în cadrul „mișcării ei economice”, au provocat schimbări importante în structura social-economică a țării. Aceste schimbări sînt ilustrate de următoarele cifre: media anuală de înființare a fabricilor în perioada 1866—1887 era de 8,2 fabrici, iar în perioada 1887—1893 media anuală urcă la 14 fabrici⁶¹.

Succesele burgheziei dobîndite pe tărîm industrial, ilustrate prin apariția unui anumit avînt în acest domeniu și la care o contribuție de seamă a dat-o programul economic elaborat de Congresul de la Iași, au constituit totodată lovituri puternice date maselor muncitoare prin accentuarea procesului de pauperizare.

⁶¹ N. Păianu, *Industria mare, 1866—1906*, Buc., 1906, p. 29.

LE PARTI COMMUNISTES FRANÇAIS DANS LA LUTTE CONTRE LE COLONIALISME. Recueil de textes présentés et commentés par Monique Lafon. Editions Sociales, Paris, 1962, 212 p.

De-a lungul a peste patru decenii de existență, Partidul Comunist Francez s-a făcut cunoscut ca un consecvent luptător pentru cauza clasei muncitoare, ca singurul apărător al adevăratelor interese naționale ale Franței, dovedindu-și, în același timp, fidelitatea față de ideile internaționalismului proletar. N-a existat nici un domeniu al vieții sociale în care să nu se fi resimțit bogata activitate a comuniștilor francezi. Prestigiul de care se bucură în țară și în afara granițelor naționale, stima și dragostea cu care este înconjurat P.C.F. este tocmai rezultatul acestor zeci de ani de luptă activă, de eforturi neîntrerupte pentru pace și progres social, pentru democrație și măreția Franței.

O latură importantă a activității multilaterale desfășurată de P.C.F. este lupta împotriva robiei coloniale, avându-se în vedere că „Partidele comuniste și muncitorești — cum se subliniază în Declarația din aprilie 1964 a P.M.R. — sînt unanime în a aprecia uriașa importanță a mișcării de eliberare națională ca una din marile forțe revoluționare ale contemporaneității, care contribuie la adîncirea contradicțiilor sistemului mondial capitalist, la accentuarea continuă a superiorității socialismului, democrației și păcii asupra forțelor imperialismului, reacțiunii și războiului, la schimbarea înfățișării lumii”¹. Volumul *Partidul Comunist Francez în luptă împotriva colonialismului*, de care ne ocupăm constituie tocmai o mărturie grăitoare a strădaniilor comuniștilor francezi pentru combaterea, prin toate mijloacele, a politicii coloniale a cercurilor imperialiste franceze. Culegerea de față, privind perioada istorică de după 1945, înmănușează importante documente ale P.C.F. în problema colonială, fragmente din articole și cuvîntări, în aceeași chestiune, ale unor militanți ai partidului ca M. Thorez, J. Duclos, R. Garaudy, J. Vermeersch, Léon Feix, R. Barbé, E. Fajon etc. Textele sînt prezentate și comentate de Monique Lafon, care a făcut parte multă vreme din grupul membrilor comuniști în Adunarea Națională a Uniunii Franceze. Numeroasele sale intervenții în cadrul acestei Adunări², privitoare la satisfacerea aspirațiilor legitime la o viață liberă și la independență a popoarelor coloniale, au găsit un ecou favorabil în opinia publică progresistă franceză și au întrunit aprecieri elogioase și sprijin din partea deputaților populațiilor din teritoriile de peste mări.

Lucrarea este adresată, înainte de toate, cititorilor din țările coloniale sau din statele recent eliberate și de aceea a fost precedată de o parte introductivă în care

¹Declarație cu privire la poziția P.M.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale, adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, E.P., Buc., 1964, p. 42.

²Journal officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée de l'Union Française, nr. 20/10. III. 1949, p. 332—334; nr. 25/8. IV. 1949, p. 437—348; nr. 29/29. III. 1950, p. 661—662 și nr. 51/22. VII. 1950, p. 1110—1111; nr. 48/7. XI. 1952, p. 1071; nr. 12/25. II. 1953, p. 257—258.

se explică, în linii generale, doctrina comunismului, insistându-se asupra unei importante teze marxiste, verificată de practica socială, și anume că „nu este liber un popor care asuprește alte popoare”. Din cuprinsul lucrării, rezultă clar principiile călăuzitoare care au stat la baza activității P.C.F. în problema colonială. Ele sînt evidențiate paralel cu trecerea în revistă a multiplelor acțiuni întreprinse de comuniști împotriva sistemului de asuprire colonială.

P.C.F. a considerat întotdeauna mișcarea de eliberare națională ca aliată proletariatului din metropolă în lupta contra dușmanului comun — grupările monopoliste ale imperialismului francez. Legătura strînsă dintre lupta popoarelor coloniale și lupta poporului francez, necesitatea solidarității de luptă între clasa muncitoare franceză și popoarele din cuprinsul imperiului colonial al Franței — constituind una din ideile dominante care se desprind din lucrare — au fost arătate de P.C.F. încă din 1932. „Fiecare lovitură dată burgheziei franceze de către frații noștri indochinezi sau algerieni, se sublinia la Congresul al VII-lea al P.C.F.³, este un ajutor direct pentru mișcarea noastră. Și invers, fiecare lovitură dată de noi burgheziei noastre este un ajutor direct pentru sclavii pe care ea-i oprimă în coloniile „sale”. Proletarii din metropolă și popoarele asuprite din colonii trebuie să se sprijine reciproc împotriva dușmanului comun... Este necesar să declarăm că noi, comuniștii francezi, dorim să luptăm cu toate forțele pentru eliberarea popoarelor asuprite de imperialismul francez”.

P.C.F. a urmat constant această linie de luptă împotriva colonialismului. Încă în perioada antebelică, partidului comunist nu i-au lipsit ocazii pentru a-și exprima deschis poziția sa anticolonială și a acorda sprijin încercărilor popoarelor din colonii de a-și câștiga prin luptă independența națională. Este demnă de consemnat, pe această linie, atitudinea P.C.F. față de războaiele coloniale din Siria și Maroc de la jumătatea deceniului al III-lea al secolului nostru ca și poziția adoptată față de evenimentele din Indochina din anii 1927—1930⁴.

După al doilea război mondial, cînd mișcarea de eliberare națională cunoaște un avînt fără precedent, lupta anticolonială a P.C.F. cunoaște o amploare și mai mare, solidaritatea de luptă cu popoarele dornice să-și dobîndească independența manifestîndu-se, cum reiese clar din lucrarea ce o prezentăm, sub forme tot mai variate. Ea era înlesnită și de succesele forțelor democratice din Franța primilor ani de după Eliberare. Criticînd recomandările conferinței de la Brazzaville în problema colonială⁵, care mărturiseau intenția cercurilor guvernamentale franceze de a menține vechile rînduiri coloniale, deputații comuniști din Adunarea Constituantă au luptat pentru definirea într-un mod nou a raporturilor dintre metropolă și teritoriile de peste mări. Partidul Comunist n-a preocupat nici un efort pentru a face din Uniunea Franceză „o Uniune democratică și frățească de oameni liberi și egali”. (p. 24)⁶. Ca rezultat al presiunii forțelor democratice, și, în primul rînd, a comuniștilor, Constituția din 1946⁷ înscrisa, referitor la raporturile dintre Franța și popoarele dependente,

³ *Le Parti Communiste Français dans la lutte contre le colonialisme*, p. 15—16 (în continuare trimerile la această lucrare se vor face în text); vezi și Léon Feix, *Quarante ans de lutte anticolonialiste*, în «Cahiers du communisme» (mai departe se va cita prescurtat *Cah. du comm.*), nr. 12/1960, p. 1904.

⁴ *История международного рабочего и национально-освободительного движения*, т. VII, 1917—1939 г., Изд. ВПШ и АОН при ЦК КПСС, М., 1962, стр. 76—77, 495; М. С. Лукья, *Республика Риф*, М., Изд. Вост. лит., 1959, 209; *Marcel Cachin vous parle*, Edition Sociales, Paris 1959, p. 125—145.

⁵ Н. Н. Молчанов, *Внешняя политика Франции (1944—1954)*, Госполитиздат М., 1959, стр. 107—108; *l'Humanité* 21.III.1945.

⁶ Amănunte pentru problemele Uniunii Franceze, vezi în Léon Feix, *Le problème de l'Union entre la France et les pays d'outre-mer*, p., 1956; François Borella, *L'évolution politique et juridique de l'Union Française depuis 1946*, P., 1958, 498 p.; R. Barbé, *Les problèmes de l'Union Française*, în «Cah. du comm.» nr. 10/1946, p. 971—979; idem, *Ou va l'Union Française*, în «Cah. du comm.», nr. 5/1947, p. 399—412.

⁷ Н. Н. Молчанов, *Четвертая Республика*, Соцекгиз, М., 1963, стр. 96—98. *Конституция и законодательные акты Французской Республики*, М., 1958, стр. 44. A. Grosser, *La IV-e République et sa politique extérieure*, P., 1961, p. 248.

unele dispoziții care constituiau un element de progres față de trecut. Constituția condamna colonizarea fondată pe arbitrar, interzicea folosirea forțelor Franței împotriva libertății popoarelor, proclama egalitatea de drepturi fără deosebire de rasă, garanta exercițiul libertăților democratice pentru popoarele de peste mări, stabilea principiul libertății pentru aceste popoare de a se administra singure în viitor. Ea constituia o „Adunare aleasă” în fiecare teritoriu din Uniunea Franceză, admitând, în același timp, posibilitatea unei evoluții politice a populațiilor de peste mări către o viață tot mai liberă, prin schimbarea statutului țărilor respective (p. 25).

O dată cu regruparea mai puternică a forțelor de dreapta, cu întărirea reacțiunii, dispozițiile Constituției Republicii a IV-a, susceptibilă de îmbunătățiri, n-au mai fost respectate. Colonialiștii nu vroiau să renunțe la privilegiile coloniale, nu se puteau împăca în chestiunea colonială cu acceptarea principiilor susținute consecvent de către comuniști și, în consecință, au continuat fățiș politica caracteristică de violență față de popoarele din colonii⁸. Astfel a început seria războaielor coloniale, a provocărilor colonialiste de tot soiul și a represiviunilor singeroase împotriva populațiilor din teritoriile Uniunii Franceze.

În noile condiții de consolidare a forțelor reacțiunii, învingând numeroase greutăți, P.C.F. a continuat să susțină revendicările legitime ale popoarelor din colonii, solidarizându-se cu lupta dreaptă a acestora. El a rămas consecvent în problema combaterii colonialismului, accentuând că legăturile dintre Franța și teritoriul de peste mări trebuie să fie stabilite pe baza negocierilor între guvernul francez și reprezentanții autorizați ai populației băstinașe, prin recunoaștere fără reticențe a dreptului acestor popoare de a se conduce singure, prin realizarea unei Uniuni fondate pe egalitatea absolută de drepturi și obligații și prin libera decizie a popoarelor participante. Demascând politica reacționară a cercurilor imperialiste franceze față de revendicările coloniilor, comuniștii francezi au desfășurat o muncă uriașă în vederea cunoașterii de către masele largi a realităților regimului colonial, pentru ca, în felul acesta, să fie mai lesne înțeleasă justețea luptei de eliberare a popoarelor oprite și deci să se acorde ajutorul cuvenit mișcărilor de emancipare. Folosind cele mai diverse mijloace de acțiune, P.C.F. a demascat adevăratele cauze ale continuării politicii de violență, concretizată în războaie deschise sau expediții de pedepsire, în privarea populației de cele mai elementare drepturi, în introducerea unor măsuri excepționale, subliniind în permanență că această politică este contrară intereselor naționale reale ale poporului francez, că ea alimentează acțiunile celor care tind la dezagregarea Uniunii Franceze. Condamnarea unei astfel de politici nefaste, care nu putea duce decît la slăbirea încrederii popoarelor din colonii față de Franța, se făcea încă și din alt considerent important: diversele teritorii ale Uniunii Franceze — atrăgeau atenția comuniștii ca adevărați patrioți — constituiau obiectul poftelor imperialiștilor străini, mai ales ale celor din Statele Unite ale Americii; penetrația capitalului american în posesiunile Franței avea drept completare o ingerință politică și militară în afacerile interne ale acestor teritorii, ingerință incurajată, nu fără un scop precis, de către colonialiștii francezi.

Un obiectiv important în lupta anticolonială l-a constituit demascarea argumentelor invocate de adepții colonialismului pentru menținerea sistemului colonial sub masca așa-zisei „apărări a intereselor naționale” (p. 72—73) sau a „misunii civilizatoare” a colonizării. P.C.F. a subliniat în permanență că această colonizare a fost un act de violență, o acțiune de forță interesată, că războaiele și represiviunile la care recurg colonialiștii sînt făcute numai și numai în scopul menținerii rînduie-lilor coloniale, a păstrării beneficiilor marilor societăți din colonii și a obținerii de noi profituri prin exploatarea mai intensă a resurselor umane și materiale ale țărilor subjugate din Asia sau Africa.

⁸ R. Barbé, *La politique du Parti et les thèses colonialistes*, in «Cah. du comm.» nr. 7/1946, p. 566—577; G. Thévenin, *La bourgeoisie française face au problème colonial*, in «Cah. du comm.», nr. 4/1960, p. 526—544; R. Barbé, *Caractéristique du colonialisme français*, in «Cah. du comm.», nr. 9/1960, p. 1376—1417.

În bătaia anticolonială nu s-a pierdut din vedere să se ia poziție și împotriva altor mijloace folosite de colonialiști pentru a-și menține dominația. Unul dintre aceste procedee era ridicarea unor popoare coloniale împotriva altora. Faimoasa deviză „Divide et impera” a devenit o practică generalizată pe teren politic — prin folosirea populațiilor din același stat unele împotriva celorlalte sau a unor state contra altora — și, de asemenea, din punct de vedere militar — prin utilizarea în diverse teritorii ale Uniunii Franceze de trupe compuse din băștinași provenind din alte țări ale imperiului colonial francez. În același timp, s-a urmărit să se demaște și alte manevre colonialiste, precum și asigurarea colaborării anumitor cercuri ale burgheziei sau a elementelor feudale în vederea dezorientării mișcării naționale, folosirea anticomunismului ca una din mijloacele calomnioase folosite de imperialiști în scopul divizării și a slăbirii forțelor mișcării de eliberare ca și recurgerea, în aceleași scopuri ostile, la sprijinul bisericii catolice.

Fiecare acțiune colonialistă a fost folosită de P.C.F. pentru a denunța pe responsabili și a chema la acțiuni de masă în vederea sprijinirii victimelor și a satisfacerii revendicărilor de libertate ale popoarelor asuprite. Exemple în această privință nu sînt puține pentru că și acțiunile represive ale colonialiștilor francezi au fost numeroase. Comuniștii francezi și-au ridicat glasul împotriva politicii de forță urmată față de Liban și Siria⁹, au protestat vehement împotriva represiei din Algeria (mai 1945), care s-a soldat cu 40 de mii de morți¹⁰, ca și contra teribilelor represalii din Madagascar (1947) care au înregistrat 90 de mii de victime¹¹.

O pagină glorioasă în istoria luptei anticoloniale a înscris P.C.F. prin acțiunile desfășurate împotriva războaielor din Vietnam¹² și Algeria.

Chiar de la începerea ostilităților în Indochina, subliniindu-se, mai întîi, vinovăția colonialiștilor în provocarea conflictului, s-au pus în evidență interesele de ordin economic, politic și strategic ale trusturilor coloniale din metropolă în Asia de sud-est¹³, cauzele și caracterul „războiului murdar”. Paralel cu demascarea caracterului și a consecințelor războiului din Indochina, atît asupra situației poporului francez cît și asupra vietnamezilor, P.C.F. a urmărit să atragă în lupta împotriva politicii nefaste a reacțiunii franceze noi categorii sociale, pe toți oamenii cinstiți, indiferent de convingeri politice, care suportau povara cheltuielilor militare sau

⁹ Jacques Couland, *L'éveil du monde arabe*, Ed. Soc., P., 1964, p. 68—69; M. Thorez, *O politică franceză. Renaștere, democrație, unitate*, Ed. P.C.R., Buc., 1946, p. 115—117.

¹⁰ *Новейшая история стран зарубежной Азии и Африки*, Изд. Ленингр. Унив., 1963, стр. 585.

¹¹ P. Boiteanu, *Madagascar. Contribution à l'histoire de la nation malgache*, Ed. Soc., P., 1958, p. 372—377; P. Stibbe, *Justice pour les malgaches*, Ed. du Seuil, P., 1954, p. 17—19.

¹² Pentru situația din Asia de sud-est după al doilea război mondial, pentru mișcarea de eliberare a popoarelor din această parte a lumii împotriva jugului colonial și pentru lupte P.C.F. împotriva războiului din Vietnam, vezi: A. C. Лаврищев, *эндокапиталистский вопрос после второй мировой войны*, М., 1960, p. 228; С. Н. Ростовский, *Рабочее и национально-освободительное движение в странах юго-восточной мировой и после второй мировой войны*, М., 1959, p. 109; J. Chesneaux, *Contribution à l'histoire de la nation vietnamienne*, Ed. Soc., P., 1955, 324 p.; M. Thorez, *Articles à l'histoire de la nation vietnamienne*, E.P., Buc., 1958, p. 340—341, 355—358, 372—377, 386—389; R. Barbé, *Les peuples d'outre-mer dans la lutte anticoloniale*, in „Cah. du comm.”, nr. 3/1948, p. 271—286; Jean Guillon, *Les peuples d'Asie en lutte pour leur indépendance*, in „Cah. du comm.”, nr. 11/1948, p. 1273—1286, Idem, *La lutte contre la guerre du Vietnam*, in „Cah. du comm.”, nr. 9/1949, p. 1111—1121; Jean Lautissier, *La compagne contre la guerre du Viet-Nam*, „Cah. du comm.”, nr. 4/1949, p. 490—493.

¹³ Jean Guillon, *A propos du Viet-Nam: la question nationale et coloniale*, in „Cah. du comm.”, nr. 3—4/1947, p. 217—245.

care-și vedeau fii trimiși să moară într-un război nedrept, pentru o cauză străină. El a inițiat numeroase acțiuni practice, a folosit cele mai diferite mijloace, ca și mai târziu împotriva războiului din Algeria, pentru încetarea acțiunilor militare și recunoașterea independenței Republicii Vietnam: întruniri, manifestații, petiții, voturi pentru pace, delegații la guvern, adunări informative, greve, acțiuni de masă contra fabricării și transportării materialului de război, folosirea tribunei parlamentare și mai ales a presei pentru denunțarea politicii coloniale nedrepte și a repercusiunilor acesteia asupra destinului țării, a viitorului relațiilor dintre Franța și teritoriile de peste mări ¹⁴.

Nu mai puțin activă s-a dovedit a fi campania desfășurată de comuniști împotriva războiului din Algeria ¹⁵, care a ridicat probleme mult mai complexe ¹⁶. Războiul ar fi putut să înceteze imediat, poporul francez ar fi fost scutit de numeroase jertfe umane și paube materiale, dacă s-ar fi dat curs repetatelor propuneri ale P.C.F. — relevate în lucrare — care cerea negocieri imediate pentru încetarea focului și a represaliilor, recunoașterea drepturilor poporului algerian la o existență independentă, repudierea raporturilor coloniale impuse prin forță și stabilirea, pe bază de egalitate și reciprocitate, a legăturilor economice, politice și culturale între Franța și Algeria. Comuniștii francezi, ca patrioți și proletari internaționaliști, ridicându-se împotriva războiului „imbecil și fără ieșire” din Algeria, demascau actele de violență ce se comiteau pe pământul algerian, subliniau că prelungirea ostilităților agravează peste măsură deficitul bugetar al metropolei și compromite reformele sociale, ducе la distrugerea libertăților democratice și ușurează dezvoltarea pericolului fascist, aduce o gravă atingere prestigiului internațional al Franței și primejdiește, în același timp, viitorul raporturilor acesteia cu întreaga Africă de Nord. Evidențierea neconținută a legăturii dintre dificultățile personale ale oamenilor de rînd și continuarea războiului colonialist, lupta pentru constituirea unui nou „front popular” împotriva marelui capital, necesitatea stabilirii unității de luptă între muncitorii comuniști și socialiști pentru organizarea unor acțiuni comune în vederea eșurii planurilor reacțiunii ¹⁷.

¹⁴ Problema luptei împotriva războiului din Vietnam a fost tratată, sub toate aspectele ei, în discursul rostit de André Marty la Congresul al XII-lea al P.C.F. vezi «France Nouvelle», nr. 226/15. IV. 1950, p. 3—44.

¹⁵ Pentru problema algeriană după 1945, în general, ca și despre lupta P.C.F. pentru o politică justă față de Algeria. vezi date interesante și detalii în Marcel Egretaud, *Réalité de la nation algérienne*. Ed. Soc., P., 1961, 319 p.; P. Г. Ланда, *Национально-освободительное движение в Алжире (1939—1942 гг.)*, Изд. Вост. лит., М., 1962, 289 p.; M. Thorez, *Textes choisis sur l'Algérie*, P., 1962, 140 p.; Yves Lacoste etc., *L'Algérie. Passé et présent*, Ed. Soc., P., 1960, 463 p.; M. Thorez, *Articles et conférences*, p. 545—551, 576—584, 586—591; Ю. В. Ширковски, *Борьба Французско-Коммунистической Партии против войны в Алжире*, М., 1962, 150 p.; Elie Mignot, *Der Kampf der Kommunistischen Partei Frankreichs gegen den Kolonialismus und für den Frieden in Algerien*, Berlin, 1959, 39 p.

¹⁶ Léon Feix, *Comuniștii francezi și războiul din Algeria*, în «Probleme ale păcii și socialismului», nr. 2/1960, p. 41—49.

¹⁷ În afara ziarului „L'Humanité”, numeroase materiale, pe lângă lucrările menționate, referitoare la războiul din Algeria, la implicațiile sale pe plan social, politic și economic și la lupta comuniștilor împotriva războiului caracterizat ca fiind „o plagă care distruge forțele vii ale țării” găsim în «Cahiers du communisme» și în «La Démocratie Nouvelle». Cităm câteva articole mai importante: *Pour la paix immédiate en Algérie*, în «Cah. du comm.», nr. 11/1959, p. 979—983; Jeanette Vermeersch, *Le problème algérien et l'intérêt national*, în «Cah. du comm.», nr. 6/1959, p. 155—167; Marcel Dufriche, *Notre combat pour la paix en Algérie*, în «Cah. du comm.», nr. 6/1959, p. 585—598; Henri Chauveau, *Une seule issue en Algérie. la négociation*, în «Cah. du comm.», nr. 10/1959, p. 887—891; J. Duclos, *Après 7 ans de guerre*, în «La Dém. nouv.», nr. 6/1961, p. 3—6; Idem, *Au centre de la politique française*; *L'Algérie*, în «La Dém. nouv.», nr. 6/1959, p. 3—8.

— iată încă alte probleme care au stat în centrul preocupărilor P.C.F. în domeniul combaterii colonialismului și care s-au bucurat în lucrare de importanța corespunzătoare.

Este lesne de înțeles că lupta împotriva colonialismului n-a fost deloc ușoară. Chiar în condiții grele, tenacitatea în luptă și spiritul de sacrificiu au fost calități morale dovedite de comuniștii francezi și în domeniul luptei anticoloniale. Împotriva P.C.F. s-a dezlănțuit prigoana, numeroși comuniști au fost urmăriți, persecutați sau întemnițați pentru blamarea colonialismului și pentru acțiunile anticoloniale întreprinse, dar voința lor de luptă n-a putut fi înfrântă. Succesul deplin al luptei presupunea învingerea a numeroase prejudecăți cu caracter colonialist, pe care burghezia franceză — care avea în problema colonială tradiții datînd de 5 secole — se străduia să le înoculeze de la o vîrstă tină, combaterea șovinismului și naționalismului, cultivate de burghezie și de către liderii socialiști¹⁸. În lupta ideologică desfășurată de P.C.F. împotriva colonialismului, el s-a bizuit și a făcut mereu apel la marea tradiție de luptă contra nedreptății și opresiunii (p. 28—30), la tradiția socialistă de luptă împotriva jukului colonial, tradiție legată, înainte de toate, de numele lui Jules Guesde¹⁹ și Jean Jaurès²⁰.

Volumul ridică și alte chestiuni interesante, demne de consemnat; noi ne-am limitat însă să trecem în revistă ideile de bază care se desprind din lucrare. Multitudinea problemelor care se impuneau a fi relevate au obligat pe Monique Lafon să-și selecteze cu grijă materialul pentru a fi cit mai concludent, pentru a cuprinde, într-un volum de proporții totuși reduse, toate aspectele, atît de numeroase și de variate, ale luptei anticoloniale. Volumul, insistînd cu predilecție asupra chestiunilor de principiu în problema colonială, n-a tratat într-o măsură mai însemnată formele concrete de luptă, acțiunile practice folosite de P.C.F. împotriva colonialismului, bogatul arsenal de mijloace utilizat de comuniști pentru a atrage în lupta anticolonială noi forțe sociale. În felul acesta, succesele repurtate de P.C.F. în lupta împotriva colonialismului ar fi fost mai bine reliefate și mai lesne înțelese. În același timp, s-ar fi putut evidenția și alte aspecte ale activității desfășurate de P.C.F. în sprijinul popoarelor dependente din colonii și semicolonii. Numeroasele propuneri ale reprezentanților comuniști în Adunarea Uniunii Franceze, care ar merita o analiză specială, vorbesc tocmai de grija și preocuparea P.C.F. pentru soarta populațiilor de peste mări. Aceste propuneri, deosebit de semnificative pentru poziția comuniștilor, făceau parte dintr-un larg program de dezvoltare socială și economică a teritoriilor din Uniunea Franceză, alîta timp cît acestora nu li se acorda independența. Comuniștii au propus, de exemplu, în dese rînduri, efectuarea reformei agrare²¹, satisfacerea cu prioritate a nevoilor celor mai urgente de modernizare și echipare a acestor țări, de construire a unor obiective nu cu caracter militar și strategic, ci folosirea creditelor pentru realizări de ordin social (construirea de locuințe, alocarea de fonduri bănești pentru învățămînt și sănătatea publică²², dezvoltarea mijloacelor de comunicații²³). De asemenea, tot în sprijinul populației autohtone, pentru ridicarea nivelului ei de viață, pentru asigurarea deplinei egalități de drepturi politice, economice și sociale s-a recomandat îmbunătățirea legislației sociale: introducerea Codului

¹⁸ *Социал-реформизм и колониальный вопрос (Позиция правых социалистов связи с распадом колониальной системы)*, Солекгиз, М, 1961, 269 стр.

¹⁹ Jules Guesde, *Textes choisis (1867—1882)*, Ed. Soc., P., 1959, 160 p.

²⁰ Jean Jaurès, *Textes choisis. Contre la guerre et la politique coloniale.*, Ed. Soc., P., 1959, 239 p.

²¹ R. Barbé, *Les problèmes de l'Union Française*, loc. cit., p. 974; *Programme d'action gouvernementale présenté par le Parti Communiste Française*, în «Cah. du comm.», nr. 11/1946, p. 1102.

²² *Journal officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée de l'Union Française*, nr. 67 din 16/XII. 1949, p. 1291—1294; nr. 68/17. XII. 1949, p. 1317.

²³ *Ibidem*, nr. 25/8. IV. 1949, p. 437.

Muncii²⁴, respectarea decretului referitor la suprimarea muncii forțate²⁵, admiterea sindicatelor profesionale și lărgirea drepturilor acestora, suprimarea totală a amenzilor, dreptul de grevă și arbitraj²⁶, înlăturarea practicii concedierilor nejustificate și a mutărilor administrative arbitrare²⁷. Alte propuneri se refereau la dezvoltarea învățământului prin școlarizarea totală a copiilor și prin asigurarea bazei sale materiale²⁸, la educația populară²⁹ în teritoriile de peste mări etc.

Volumul *Partidul Comunist Francez în luptă împotriva colonialismului* evidențiază atitudinea P.C.F. într-o chestiune atât de importantă a contemporaneității cum este problema național-colonială, lupta de eliberare a popoarelor din colonii și semi-colonii. El arată că P.C.F. a stat ferm pe pozițiile marxism-leninismului în problema colonială, manifestându-și în permanență principialitatea și consecvența în acțiunea de combatere a colonialismului P.C.F. a crescut și s-a întărit în focul luptei anticolonialiste. Rămânând credincios internaționalismului proletar și apărând, în același timp, adevăratele interese naționale ale Franței, P.C.F. a fost singurul partid din metropolă care a condamnat colonialismul, indiferent de modul lui de manifestare, și a luptat hotărât împotriva oricăror forme de subjugare colonială.

Volumul de care ne-am ocupat, relevând prețioasă contribuție a P.C.F. la slăbirea și zdrobirea lanțurilor robiei coloniale, la combaterea politicii de jaf și cotropire a cercurilor imperialiste franceze și la susținerea luptei de emancipare a popoarelor asuprite, reprezintă un însemnat și elocvent izvor documentar. El suscită interes și este necesar tuturor celor care vor să cunoască mai detaliat sau să studieze mai profund uriașele forțe ale democrației și progresului social din epoca contemporană ca și succesele reputate de ele în lupta antiimperialistă; lucrarea este, de asemenea, bine-venită și deosebit de utilă pentru cei care se ocupă de mișcarea muncitorească internațională de după al doilea război mondial ca și de istoria Franței în perioada postbelică.

I. Seftiuc

SHLOMO AVINERI, *War and Slavery in More's „Utopia”*, în «International Review of social History», vol. VII, 1962, Part 2, p. 260—290.

Apariția unei lucrări privind concepțiile lui Morus prezintă o deosebită importanță; faptul că binecunoscutul umanist englez de la începutul secolului al XVI-lea este considerat întemeietorul socialismului utopic face ca înțelegerea ideilor sale să contribuie într-o însemnată măsură la înțelegerea gândirii socialiste premarxiste în general. Iată de ce am considerat necesar să ne oprim asupra lucrării lui Shlomo Avineri consacrată problemei războiului și sclaviei în *Utopia* lui Morus, cu atât mai mult cu cât modul de tratare a chestiunilor amintite este de natură să trezească însemnate și justificate obiecții.

Shlomo Avineri pornește de la constatarea că în *Utopia* întâlnim două aspecte care nu concordă de fel cu imaginea unui stat ideal: existența sclaviei și metodele prin care se duce politica externă. Dacă sclavia poate fi justificată parțial prin critica făcută în prima parte a *Utopiei* deselor și nejustificatelor condamnări la moarte din Anglia Tudorilor, autorul consideră că nu același lucru se poate spune despre felul în care Morus îi pune pe locuitorii statului său imaginar să ducă războiul. El constată o discordanță între ura declarată a utopienilor pentru război și metodele folosite de ei în politica externă care, consideră Shlomo Avineri, sînt de-a dreptul reacționare. Asupra acestei categorisiri vom mai reveni.

Înainte de a încerca să găsească o explicație a acestei situații, autorul face o trecere în revistă a felului cum a fost ea rezolvată de către diferiți istorici, în conformitate cu concepțiile lor generale, și aceasta este fără îndoială partea cea mai interesantă a lucrării. Shlomo Avineri constată existența a trei curenți a căror evo-

²⁴ *Ibidem*, nr. 8/4.XII. 1949, p. 52 și urm.

²⁵ *Ibidem*, p. 55.

²⁶ *Ibidem*, p. 56—57.

²⁷ *Ibidem*, nr. 1—3/30.XII.1949, p. 1437—1440.

²⁸ *Ibidem*, nr. 51/22.VII.1950, p. 1110—1115.

²⁹ *Ibidem*, nr. 25/8.IV.1949, p. 437—438.

luție este analizată succint (p. 265—284). Prima, „tradițională”, înglobează pe cei care au dat operei lui Morus o interpretare umanistă, creștină sau socialistă și care, pornind de la aprecierile contemporanilor că Utopia constituie un stat ideal, are tendința să treacă cu vederea sau să justifice pasajele despre sclavie și război. Lăsând la o parte apropierea arbitrară făcută de autor, menționăm că Morton vorbește despre sclavie în monografia sa consacrată *Utopiei engleze*¹, deși în lucrare se afirmă contrariul.

O nouă interpretare se conturează după 1920, promovată mai ales de istoricii germani — Oncken, Bendemann etc. Aceștia susțineau că accentul în înțelegerea operei lui Morus trebuie pus tocmai pe capitolul privind politica externă și pornind de la afirmația că de fapt Imperiul britanic nu este decât o încarnare a Utopiei, ei căutau să demonstreze că „perfidul Albion” are o lungă tradiție în ipocrizia morală, ascunzându-și imperialismul sub masca sfințeniei. În special, Oncken susținea că Morus nu condamnă decât un anumit tip de război, cel continental: în ce privește războaiele statului utopian care, asemeni Angliei, trăiește într-o „splendidă izolare”, ele sînt necesare, juste. De aici, ca și din faptul că fiind creștin, Morus, sore deosebire de Platon, nu putea accepta mijloace pentru o limitare a creșterii populației, care urma să fie colonizată în afara granițelor, istoricul german alungea să vadă în opera autorului *Utopiei* o justificare a politicii coloniale britanice în Irlanda și, poate, în America (Notăm în treacăt faptul, asupra căruia Shlomo Avineri nu se oprește, că în 1516, cînd a fost scrisă *Utopia*, populația Angliei era destul de redusă, iar problema colonială nu constituia încă o preocupare principală).

Împotriva unei asemenea interpretări, s-a produs o reacțiune a bisericii catolice, fapt cît se poate de firesc avînd în vedere că Morus, decapitat în 1535 de Henric al VIII-lea ca fiind adversar al Reformei, fusese, în scopul întăririi prestigiului papalității și catolicismului, beatificat în 1886 de Leon al XIII-lea și canonizat în 1935 de Pius al XI-lea. Numai că istoricii catolici au fost nevoiți să rezolve însemnate dificultăți; „sfîntul” Morus admitea comunitatea proprietății, divorțul și chiar sinuciderea. Pentru a iesi din impas ei consideră că dialogul între Hythlodius și Morus — pe care se bazează *Utopia* — nu este un simplu procedeu literar ci un fapt real, oșînd, prin acest subterfugiu, posibilitatea de a-l absolvi pe gînditorul englez de toate afirmațiile neconforme cu poziția sa în galeria sfinților proclamați de Vatican.

Trecînd în revistă aceste interpretări, Shlomo Avineri consideră că nici una nu este suficientă pentru înțelegerea problemei și, în consecință, își propune o nouă rezolvare a ei. El este de părere că paradoxul Utopiei constă în faptul că stadiul atins aici este perfect în vreme ce natura umană este imperfectă. Păstrînd în statul său utopic numai trăsăturile pozitive, Morus alungă din el tot ceea ce este negativ. De aici concluzia autorului că, pe de o parte, sclavia reprezintă în cadrul Utopiei un stigmat moral, o scoatere în afara societății, iar pe de alta, că metodele folosite în politica externă sînt justificabile. Shlomo Avineri consideră că expulzarea răului peste hotarele Utopiei explică și războiul; el n-ar fi tocmai un accident, o înfrîngere în afara voinței clare a utopienilor. Celelalte popoare sînt rele și vicioase și dacă refuză să facă parte din Republica utopienilor aceasta dovedește imoralitatea lor. „Cînd izbucnește un război între fiii luminii și ai întinericului, nici o restricție nu poate fi impusă sfinților” (p. 289). Pornind de aici autorul ajunge la concluzia că la utopieni „adevărul paradox este că nu există o reală contradicție între ura și detestarea războiului și felul cum fac ei nenumăratele (! ?) lor războaie... Războaiele lor sînt războaie justificate, acte de îndurare și chiar de salvare” (p. 290).

Concluziile lui Shlomo Avineri sînt, așa cum se poate ușor remarca, originale (chiar foarte originale); ele sînt însă de natură să trezească serioase obiecții care se referă atît la valoarea științifică a concluziilor în sine cît și la modul cum a ajuns autorul să le deducă. Analizînd unele afirmații din capitolul despre război fără a încerca să le integreze în ansamblul lucrării, neîntinînd seama de condițiile istorice în

¹ Vezi Morton, *Utopia engleză*, ESPLP, București 1958, p. 59—60 (Traducerea este făcută după ediția publicată la Londra în 1952, citată de Shlomo Avineri).

care a scris Morus, el a căutat să accentueze pînă la maximum trăsăturile negative — sau care i se par negative — ale politicii externe a utopienilor, urmărind ca în felul acesta să facă imposibile alte explicații decît cele date în studiul pe care-l recenzăm. Autorul consideră astfel că toate metodele utopienilor, fie că este vorba de prevenirea sau ducerea războiului, de apelul la aliați sau de intervenția utopienilor înșiși, sînt departe de a fi ideale, chiar în raport cu morala vremii.

După părerea lui Shlomo Avineri, preferința utopienilor pentru mijloace care să preîntîmîne războiul ar întări afirmația sa că statul lor nu este ideal. El condamnă faptul că locuitorii Utopiei caută să prevină războiul folosind zizaniile între dusmani — pe care le compară cu o adevărată „coloană a cincea” fascistă — și uciderea șefilor statului inamic — „asasinatul politic” după expresia sa (p. 262; 264). Lăsînd la o parte preferința pentru comparații cu fenomene contemporane — metodă care, date fiind condițiile istorice complet diferite, nu poate decît să îngreuneze, dacă nu să falsifice, înțelegerea Utopiei — trebuie să notăm aici faptul că autorul ar fi putut găsi în prima parte a operei umanistului englez elemente deosebit de pretioase pentru înțelegerea acestui aspect. După cum se exprimă Hythlodius — și e bine stabilit că prin cuvintele acestuia Morus își exprima propriile-i convingeri — „principii se gîndesc la război și la fapte de arme (...) mai degrabă decît la mesteșugurile binefăcătoare ale păcii”². Uciderea unui print ar fi scutit deci cel puțin două state de ororile unui război și asupra acestor orori se insistă adesea în prima parte a Utopiei³.

Discutabile ni se par și concluziile lui Shlomo Avineri în legătură cu poziția utopienilor față de popoarele aliate și prietene. Pornind de la faptul că vecinii utopienilor împrumută de la aceștia dregători, autorul consideră că aceasta amintește de „cold war casuistry” (p. 261), Morus însă precizează că ei preconizează astfel atrasi de minunatele însușiri ale utopienilor⁴; și credem că aici ar fi mai plauzibilă explicația că prin aceasta umanistul englez voia să sublinieze recunoașterea superiorității morale a utopienilor, superioritate izvorînd din noile relații sociale.

Dat fiind că utopienii ocupă uneori, prin excedentul de populație, teritorii în continentul vecin, Shlomo Avineri consideră că ei reprezintă un model pentru teoria „spațiului vital”. Morus vorbește însă de *pămînturi nelucrate*; o asemenea acțiune este conformă cu vederile sale generale, el subliniind că este nedrept ca cineva să stăpînească un pămînt nefolosit și să oprească pe alții care „ar putea trăi din roada lui” să-l ocupe⁵. Aici am putea să ne gîndim mai degrabă la un atac indirect împotriva situației existente în Europa timpului și, mai ales, în Anglia; o comparație cu prima parte a Utopiei pare să sugereze o asemenea interpretare.

Nu ne mai oprim asupra altor afirmații asemănătoare ale lui Shlomo Avineri. Ca și cele menționate mai sus ele se datoresc faptului că autorul a lăsat o analiză trunchiată a textului, fără să țină seama de întreaga operă a lui Morus ca și de condițiile în care a fost scrisă. O asemenea metodă a permis ca paginile din Utopia privind războiul să fie comparate cu cele ale lui Machiavelli și chiar Treitschke (!?) (p. 261), autorul ajungînd la concluzia, uluitoare, că „dacă Utopia este un paradis pentru locuitorii săi, ea este de natură să reprezinte un infern pentru celelalte națiuni” (!) (p. 264). Evident, trăsătura principală a acestei afirmații nu este în nici un caz respectarea adevărului științific.

La fel de nejustificat ni se pare refuzul autorului de a vedea în capitolul despre război elemente de critică la adresa societății contemporane lui Morus. Nu insistăm asupra acestei chestiuni; credem că e suficient să amintim că între *zapoleți* — aspru criticați de Morus pentru indeletnicirile lor războinice — și elvețienii din acea perioadă, care se angajează ca mercenari la diferite curți europene, este o asemănare atît de evidentă încît nu mai are nevoie să fie demonstrată.

Lucrarea lui Shlomo Avineri se oprește foarte puțin asupra sclaviei (anunțată în titlu ca cea de a doua problemă). Admițînd că este vorba de o critică indirectă

² Thomas Morus, *Utopia*, Editura științifică, Buc. 1958, p. 49—50.

³ *Ibidem*, p. 59; 134, etc.

⁴ *Ibidem*, p. 128.

⁵ *Ibidem*, p. 96.

a pedepselor capitale din Anglia timpului, el consideră totuși, așa cum am mai arătat, că sclavia are menirea să scoată în afara societății pe cei stigmatizați de aceasta, explicație care, dacă poate fi parțial acceptată, nu lămurește complet lucrurile. Notăm că *majoritatea* acestor robi provin din afara hotarelor Utopiei; și dacă avem în vedere ideile expuse în prima parte a lucrării lui Morus, ei nu puteau fi, în nici un caz, prea aspru condamnați de către utopieni. O explicație a păstrării sclaviei de către umanistul englez — firește nu unica — pare să fie aceea a necesității efectuării unor munci neplăcute, problemă care, datorită nivelului scăzut al forțelor de producție, va ridica dificultăți tuturor socialiștilor utopici⁶.

Eforturile lui Shlomo Avineri de a găsi o explicație problemelor privind războiul și sclavia în opera lui Morus sînt meritorii. Raportînd însă lucrarea acestuia mai mult la situații contemporane decît la condițiile social-politice în care a apărut⁷, analizînd diferitele ei fragmente fără a ține seama în suficientă măsură de ansamblul lucrării, el ajunge să constate în *Utopia* fenomene și situații care de fapt nu există, iar apoi, pentru a le justifica totuși, apelînd la explicațiile de ordin moral pe care le-am văzut. Aceste explicații sînt fără îndoială interesante și originale dar ele nu sînt decît explicații parțiale și, mai ales, secundare, și cititorul termină lucrarea cu impresia că eforturile depuse de autor pentru elucidarea acestor probleme nu sînt într-un totuși justificate de contribuția adusă.

V. Cristian

⁶ Morton, *op. cit.*, p. 60.

⁷ „Este de ajuns că More a fost More și nu este cazul să regretăm că nu a fost și Marx”, spune pe bună dreptate Morton, *op. cit.*, p. 63.

NOTE BIBLIOGRAFICE

IZVOARE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI, I, *De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus* — FONTES AD HISTORIAM DACOROMANIAE PERTINENTES, I, *Ab Hesiodo usque ad Itinerarium Antonini*, sub red. Gh. Ștefan (red. responsabil), Vl. Iliescu și V. C. Popescu. Editura Academiei R.P.R., București, 1964, XXIII + 791 p.

Constituind prima parte dintr-o lucrare mai vastă, menită să publice izvoarele narative ale istoriei vechi și medievale a României, volumul de față cuprinde informațiile transmise de autorii greci și latini (în original și în traducere), de la Hesiod pînă la sfîrșitul sec. III e.n. Prevăzut cu o introducere aprofundată, în care se analizează caracterul și valoarea izvoarelor cuprinse în lucrare (Gh. Ștefan), cu cîte un scurt comentariu privind fiecare autor în parte (Vl. Iliescu), cu un aparat științific exemplar și un indice, care sporește mult utilitatea lucrării (H. Mihăescu), primul volum din *Izvoare privind istoria României* se înscrie ca una din realizările cele mai de seamă ale istoriografiei noastre din ultimii ani.

A.L.

H. SCHLIEMANN, *Életem, kalandjaim. Önvallomások* (traducere de T. Mărai după *Abenteuer meines Lebens. Heinrich Schliemann erzählt*, VEB F. A. Brockhaus Verlag, Leipzig, 1960), Budapeșt, Gondolat, 1963, 345 p.

Volumul de față, întocmit și adnotat de Alexander Stoll (autorul romanului biografic *Der Traum von Troia*), bun cunoscător al vieții și operei lui H. Schliemann, cuprinde scrierile de caracter autobiografic ale marelui pionier al arheologiei moderne. În prima parte lucrarea cuprinde autobiografia lui Schliemann (p. 29—60), scrisă în 1881 ca introducere la monumentală operă *Ilios*. Aceasta, care constituie doar prima parte, autentică, a autobiografiei lui Schliemann, îmbrățișează anii 1822—1868 — copilăria și cariera de negustor („autobiografia” completă, apărută în 1891, a fost întregită de către A. Brückner). În continuare se publică jurnalul de călătorie în America din anii 1850—1852 (p. 61—135), scris în limba engleză și spaniolă; precum și textul prescurtat al jurnalului de călătorie în Asia Orientală din anul 1865 (p. 137—198), redactat în limba franceză. Amîndouă jurnalele apar pentru prima dată în limba germană în volumul întocmit de A. Stoll. În încheiere se publică pentru prima dată cele 69 de scrisori, adresate prietenului său W. Rust, scrise în anii 1868—1890 (p. 199—333). Volumul se completează cu o introducere, consacrată caracterizării vieții și operei lui Schliemann (p. 5—27), semnată de G. Karo și cu o anexă, cuprinzînd lista lucrărilor lui Schliemann, bibliografia folosită, notele și genealogia familiei marelui explorator (p. 335—345).

A.L.

L. BARKÓCZI, I. BÓNA, A. MÓCSY, *Pannonia Története (Istoria Pannoniei)*, (sub red. J. Harmatta), Tankönyvkiadó, Budapeșt, 1963, 151 p. + 24 pi.

Destinat ca manual universitar auxiliar, lucrarea celor trei specialiști de la Universitatea din Budapeșta este prima sinteză în limba maghiară a istoriei provinciei

Pannonia, apărută după cel de al doilea război mondial. Primul capitol, semnat de I. Bóna (p. 5—12), schițează istoria viitoarei provincii pînă în prima epocă a fierului. În cap. II—IX (p. 13—78), scrise de A. Mócsy se analizează mai întîi perioada conviețuirii illiro-celtice precum și premisele cuceririi romane. Se trece apoi la cucerirea și organizarea Pannoniei de către romani, continuînd cu istoria provinciei pînă în vremea lui Antoninus Pius. Ultimele șase capitole (p. 79—140), semnate de L. Barkóczi tratează istoria Pannoniei de la epoca lui Marcus Aurelius și pînă la sfîrșitul dominației romane. Pe lîngă literatura de specialitate, indicată la sfîrșitul fiecărui capitol, lucrarea mai cuprinde în încheiere și o scurtă informare bibliografică (p. 143—148), întocmită de A. Mócsy. Redactată cu o mare exigență științifică, dar avînd în vedere și scopurile didactice, *Istoria Pannoniei* constituie nu numai un bun ajutor pentru studenți, dar oferă o orientare generală și pentru cercetătorii epocii romane.

A.I.

ALB. VAN KAMPEN, *Orbis terrarum antiquus in scholarum usum descriptus*, VEB Hermann Haack, Gotha, f.a., XVI + 30 hărți.

ALB. VAN KAMPEN, *Die Welt den Antike. (Atlas antiquus). Taschenatlas*, 130; VEB Hermann Haack, Gotha, f.a., 71 p. + 24 hărți.

Prima lucrare, menționată mai sus, se adresează elevilor. Editată sub formă de album, (fără indice, ea cuprinde 16 hărți mari, îmbrățișînd statele orientului antic (1. Palestina, 2. Asiria, 3. Egiptul, 4—5. Persia); Grecia (6. Grecia, 7. Atena, 8. Litoralul Mării Egee, 9. Statele elenistice) și Italia antică (10. Italia superioară, 11. Italia inferioară, 12. Imperiul roman, 13. Roma în vremea imperiului); Bazinul occidental și oriental al Mediteranei (14—15) precum și provincia Gallia (16). Pe lîngă acestea atlasul mai conține 30 de hărți mici, plasate în cadrul celor mari. Ele înfățișează detalii (Canaan, Acropola Atenei, Campania, Latium), planuri de orașe (Ierusalim, Tyrus, Cartagina, Olympia, Siracusa), schițele unor bătălii (Granicos, Issos, Gaugamela, Salamina). etc.

Atlasul „de buzunar”, deci de format mic, conține 24 hărți și numeroase detalii. Pe lîngă hărțile prezentate în volumul cel dintîi menționat, acesta din urmă mai cuprinde și harta lumii după Ptolemeu, Tabula Peutingeriana, Asia Mică, India, Peninsula balcanică, Africa de nord precum și provinciile Hispania, Britannia și Germania. Folosirea cu succes a atlasului este mult înlesnită de un indice detaliat de numiri geografice, etnice și politice (p. 7—71).

A.E.

В. М. ДАЛИН, *Гракх Бабедф накануне и во время Великой Французской революции (1785—1794)*, изд. АН СССР, Москва, 1963, 614 стр.

Pornind de la unele preocupări mai vechi, V. M. Dalin tratează în această lucrare — care constituie teza sa de doctorat — perioada formării lui Babeuf ca ideolog și revoluționar egalitarist. Prin vastul material inedit utilizat, provenit din arhivele Institutului de marxism-leninism din Moscova, autorul aduce numeroase elemente informative noi cu privire la tema tratată. Aceste elemente întăresc concluzia, formulată de G. Lefebvre și reluată de Dalin în lucrările sale anterioare, că la baza formării lui Babeuf au stat atît influențele exercitate de filozofii francezi din sec. XVIII și de mediul social țărănesc în care a trăit pînă la 1789, cît și experiența revoluției franceze. Lucrarea este însoțită de o analiză a istoriografiei babuviste și de o vastă bibliografie a temei tratate.

C.V.

G. J. APШ, *К вопросу об идейном воздействии Великой Французской революции на балканские народы (Неизвестный текст конституции и „Военному гимна“ Ригата Велестинлиса)*, in „Французский Ежегодник“, 1963, стр. 320 - 334.

Este cunoscut faptul că Rhigas Velestinlis a fost autorul unei constituții — destinată popoarelor balcanice și elaborată, sub influența constituției iacobine din 1793, în spiritul libertății și egalității — ca și a unui „Imn de război“, în care chema popoarele din sud-estul Europei la luptă împotriva despotismului sultanului. Broșura în care au fost reunite cele două scrieri, publicată în 1797 la Viena, a fost confiscată însă de guvernul austriac. Din cele trei copii manuscrise ale constituției, numai una este făcută după original, dar ea este incompletă. Cu prilejul cercetărilor întreprinse asupra istoriei Greciei din preajma războiului de independență, G. L. Arș a descoperit în arhivele politicii externe a Rusiei o copie integrală a broșurii lui Velestinlis, făcută de diplomații ruși. Publicînd cele două documente în copie rusă, G. L. Arș le însoțește de un scurt studiu introductiv, în care încearcă să creioneze mai clar condițiile apariției lor. Textul este urmat de scurte note explicative.

C.V.

Das Jahr 1813. Studien zur Geschichte und Wirkung der Befreiungskriege, Gesamtredaktion Fritz Straube, Akademie-Verlag, Berlin 1963, 258 p.

Cu prilejul aniversării a 150 de ani de la războiul de eliberare a poporului german din 1813 de sub dominația napoleoniană, la Berlin a apărut o culegere de 11 articole consacrate acestui eveniment. În afara articolului introductiv al lui Heinrich Scheel, rețin atenția studiile privind arta militară a armatei prusiene în preajma războiului din 1813 (p. 17—46, Heinz Helmert), rolul diplomației și politicii externe cu privire specială asupra politicii lui Metternich (p. 131—160, Karl Obermann) ca și cel privind influența exercitată de evenimentele din 1813 (p. 207—234, J. Streisand). Celelalte articole privesc chestiuni de o mai mică importanță; ele sînt utile însă pentru o mai bună înțelegere a evenimentului tratat. Utilizarea lucrării este înlesnită de un indice de persoane.

C.V.

Marx-Engels despre Internaționala I, Editura politică, București, 1964, 417 p.

Apărută în Editura politică, culegerea cuprinde documente, materiale și articole scrise de Marx și Engels în legătură cu activitatea Internaționalii I și a precursorii ei, Liga Comuniștilor.

Documentele și materialele cuprinse în culegere se împart în două grupe distincte. Prima grupă înmănunchiază pe acele referitoare la activitatea Ligii Comuniștilor. Printre ele menționăm în primul rînd, *Manifestul Partidului Comunist*, *Statutele Ligii Comuniștilor* (Textul cu observațiile lui K. Marx). A doua grupă se referă la întemeierea Internaționalii I, la activitatea desfășurată de ea, la țelurile, principiile și mijloacele de luptă care au stat la baza activității ei.

Din documentele cuprinse în această culegere rezultă cu claritate activitatea depusă de Marx și Engels în vederea unei juste orientări a Internaționalii I, pentru demascarea curentelor mic-burgheze străine clasei muncitoare. Culegerea scoate în evidență, de asemenea, sprijinul acordat de Internaționala I luptei clasei muncitoare din diferite țări, precum și rolul pe care l-a avut ea în timpul războiului franco-prusac și al Comunei din Paris.

Ultima parte a culegerii cuprinde documentele care — cu excepția cîtorva — se referă la autodizolvarea Internaționalii I.

Privite în ansamblu, documentele și materialele cuprinse în culegere reliefează rolul lui Marx și Engels ca organizatori și conducători ai Internaționalii I, și rolul acesteia în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale.

A.F.

A. DEAC, *Internaționala întâi și România*. Editura politică, București, 1964, 175 p.

Pornind de la unele preocupări mai vechi, Augustin Deac, în lucrarea sa, urmărește să redea relațiile mișcării muncitorești și progresiste din România cu Internaționala I precum și influența acesteia asupra dezvoltării mișcării democratice din țara noastră.

Folosind un bogat material documentar, autorul a reușit să prezinte un capitol important din istoria mișcării muncitorești din România.

O atenție deosebită acordă autorul legăturilor de ordin organizatoric ale mișcării progresiste din țara noastră cu Internaționala I și conducătorii ei precum și influenței ideilor revoluționare ale acesteia. Pe baza cercetărilor mai vechi și recente, A. Deac prezintă legăturile Secției din Timișoara cu Internaționala I, participarea unor revoluționari români la luptele de pe baricadele Comunei din Paris.

Din ansamblul faptelor prezentate, autorul trage concluzia că aceste legături au contribuit la clarificarea ideologică în sinul mișcării muncitorești și socialiste din România.

Prin tematica sa cit și prin datele pe care le aduce — unele din ele inedite — lucrarea lui A. Deac, pe lângă interesul pe care-l prezintă, constituie și un bun punct de plecare în cercetările viitoare.

A.F.

986 jours de lutte. La guerre nationale révolutionnaire du peuple espagnol.
Préface de Fr. Billoux, Editions Sociales, Paris, 1962, 232 p.

Partidul Comunist Francez pune la dispoziția cititorilor o nouă și interesantă lucrare consacrată luptei poporului spaniol împotriva fascismului și a războiului în anii 1936—1939.

Tema a mai fost abordată în literatura istorică și fără îndoială că istoria Spaniei din anii premergători celui de al doilea război mondial va continua să rămână în centrul preocupărilor istoricilor. Explicația acestui fapt nu este greu de găsit dacă avem în vedere faptul că „Spania a fost o mare școală a Rezistenței și a unității antifasciste” (p. 224) și că lupta împotriva fascismului și a războiului constituie în prezent un obiectiv de seamă în programul de acțiune al forțelor progresiste din întreaga lume.

Fiind în general cunoscute, lucrarea nu-și propune să intre în analiza detaliată a tuturor problemelor de ordin economic, social-politic sau militar referitoare la războiul din Spania, ci ea are în vedere doar momentele cele mai caracteristice ale acestuia, care au avut cea mai mare influență asupra cursului general al evenimentelor.

Analizei succinte a situației din Spania după revoluția din 1931 îi urmează înfățișarea cauzelor triumfului Frontului popular. În continuare sînt analizate atitudinea forțelor reactionare din Spania față de victoria Frontului popular, poziția P. C. Spaniol înainte de începerea rebeliunii și după aceea, intervenția armată fătășă în Spania a Germaniei și Italiei fasciste, intervenție protejată de politica de „neintervenție” a „democrațiilor” occidentale.

Intervenția puterilor fasciste modifică caracterul războiului din Spania. Nu mai era vorba de o luptă între reacțiune și democrația spaniolă, ci de un război național-revoluționar, al cărui scop era „de a asigura independența Spaniei și cuceririle democratice, antifasciste, ale poporului” (p. 59).

O atenție deosebită este acordată examinării politicii de „neintervenție” și a consecințelor sale, după ce se subliniază faptul că Franco n-ar fi putut cîștiga războiul fără importantul sprijin militar, acordat rebelilor de către fascismul italian și german.

Bătălia pentru Madrid (iulie 1936 — martie 1937), ca și alte numeroase lupte de mai târziu, oferă posibilitatea de a se evidenția eroismul în luptă al poporului spaniol, activitatea și poziția comuniștilor, care și-au propus drept țel „să cîștige războiul, să rezolve problemele revoluției democratice și să întărească unitatea

tuturor forțelor populare" (p. 94) și de a se reliefa, în același timp, solidaritatea internațională de luptă a forțelor democratice de pretutindeni în apărarea cauzei Spaniei republicane.

Ultima parte a lucrării se ocupă de cauzele interne și de factorii externi care au contribuit la înfrângerea Spaniei republicane, insistându-se totodată și asupra concluziilor care trebuie trase din această înfrângere, concluzii referitoare mai ales la necesitatea stabilirii și menținerii unității în lupta împotriva forțelor imperialiste.

I.S.

Г. С. ФИЛАТОВ, *Итальянские Коммунисты в движении сопротивления*. Изд. „Мысль“ Москва, (Comuniștii italieni în mișcarea de Rezistență), 1964, 224 стр.

Din momentul primelor acțiuni întreprinse de „cămășile negre” în 1919, de-a lungul întregii existențe a regimului dictatorial al lui Mussolini, Partidul Comunist Italian n-a încetat nici o clipă lupta împotriva fascismului și a războiului, pentru „apărarea libertății, progresului și demnității umane, adică a intereselor celor mai adânci și mai vitale ale întregii națiuni” (p. 3).

O pagină de glorie în istoria luptei pentru eliberarea națională și socială a înscris poporul italian în vremea celui de al doilea război mondial.

Mișcarea de Rezistență italiană a avut în Partidul Comunist un sprijin de nădejde, un organizator și un conducător de seamă, comuniștii italieni aflându-se în permanență în primele rânduri ale luptătorilor antifasciști. Lucrarea istoricului sovietic G. S. Filatov — fără a folosi materiale inedite și fără a ajunge la multe concluzii noi — utilizând însă întreaga literatură istorică italiană și străină referitoare la Rezistența italiană, își propune tocmai să evidențieze bogata și multilaterală activitate desfășurată de P.C.I. în vremea ultimului război mondial și mai ales după prăbușirea dictaturii lui Mussolini și ocuparea Italiei de către trupele hitleriste în septembrie 1943.

G. S. Filatov se ocupă mai întâi de creșterea amploarei luptei poporului italian în legătură cu ascuțirea contradicțiilor interne din Italia și cu situația internațională din timpul războiului. Apoi el precizează că prăbușirea regimului fascist, care a fost pregătită de puternicele acțiuni ale clasei muncitoare italiene din primăvara anului 1943, n-a constituit punctul de plecare al luptei antifasciste în anii războiului, ci o nouă și hotărâtoare etapă în desfășurarea acesteia.

Pentru a reliefa rolul jucat de comuniști în Rezistență, autorul trece în revistă toate acțiunile întreprinse de P.C.I. în legătură cu cele mai diverse sarcini care se impuneau a fi rezolvate pentru succesul deplin al luptei național-eliberoare. Inițiativa P.C.I. pentru crearea forțelor armate ale Rezistenței, rolul jucat de comuniști în comitetele de eliberare națională ca și în elaborarea programului național și social al Rezistenței, activitatea depusă de aceștia pentru unirea sub steagul Rezistenței a unor forțe sociale cât mai largi și, în primul rând, a partidelor antifasciste, și pentru transformarea acțiunilor patriotice de luptă locale sau regionale într-o mișcare generală populară, cu caracter național, — toate aceste preocupări ale P.C.I. alcătuiesc cîteva din problemele principale care se bucură în lucrare de o atenție corespunzătoare importanței lor.

În lucrare sînt tratate, de asemenea, lupta P.C.I. împotriva politicii „atantismului”, inițiativele comuniștilor pentru crearea unui guvern al partidelor antifasciste, meritele ce și-au cîștigat patrioții comuniști în acțiunea de întărire a rîndurilor mișcării de Rezistență, rolul hotărîtor pe care ei l-au jucat în pregătirea și desfășurarea victorioasă a răscolei din aprilie 1945 ca și politica comandamentului anglo-american față de Rezistența italiană.

Oprindu-se asupra istoriografiei Rezistenței italiene, G. S. Filatov evidențiază, pe de o parte, succesele înregistrate de istoriografia marxistă prin abordarea științifi-

fică a celor mai diverse probleme ridicate de lupta poporului italian, iar pe de altă parte, critică concepțiile acelor istorici burghezi italieni care urmăresc să denatureze adevăratul caracter al Rezistenței, s-o priveze de conținutul ei social și politic, să nu recunoască rolul deosebit de important jucat în lupta național-eliberatoare de clasa muncitoare și de partidul său de avangardă.

Lucrarea lui G. S. Filatov, binevenită și utilă mai ales pentru specialiștii din domeniul istoriei universale contemporane, adaugă un nou volum uriașei bibliografii a Rezistenței europene.

I.S.

Notele bibliografice au fost întocmite de V. Cristian, A. Filimon, A. Lăzșló și I. Seftiuc.

În cursul anului 1964, membrii catedrelor de istorie de la Facultatea de istorie-filozofie au desfășurat o bogată activitate. Unele din rezultatele obținute pe tărîmul muncii științifice sînt concretizate, între altele, și în comunicările prezentate la sesiunea științifică a cadrelor didactice care s-a desfășurat între 30 oct. și 1 nov. 1964. Ședințele pe secții au avut loc în zilele de 31 oct. și 1 nov. În cadrul secției de istorie au fost prezentate 18 comunicări.

La istoria veche au fost prezentate 4 comunicări:

— Prof. M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi cu privire la evoluția culturii Cucuteni*. Autorul, bazîndu-se pe noile rezultate ale săpăturilor arheologice de la Cucuteni-Băiceni, încearcă o clasificare mai amănunțită a fazelor culturii Cucuteni.

— Lector Dinu Marin, *Contribuții la cunoașterea fazei A—B a culturii Cucuteni*. Pe baza cercetărilor întreprinse în ultimii ani în așezările Cucuteni A—B, de la Traian, Corlăteni și Cucuteni-Dîmbul-Morii de pe teritoriul Moldovei, autorul încearcă o nouă periodizare a acestei faze.

— Conf. Nicolae Gostar, *Cultura dacică pe teritoriul Moldovei*. Se analizează rezultatul ultimelor cercetări privind geneza culturii dacice în Moldova, dezvoltarea și originalitatea ei, precum și durata acestei culturi.

— Prep. László Attila, *Considerații asupra cronologiei mormintelor cu ocră din Ungaria*. Bazîndu-se pe materialul provenit din Europa de est și în special din România, se discută unele aspecte ale poziției cronologice și ale periodizării mormintelor cu ocră din Ungaria.

La istoria medie au fost prezentate trei comunicări:

— Conf. C. Cihodaru, *Juzii, cnejii și vatamanii din Moldova în prima jumătate a sec. al XV-lea*. Pe baza materialului documentar, autorul ajunge la concluzia că juzii, cnejii și vatamanii din Moldova au fost numai conducători ai obștilor țărănești. Sînt respinse tezele care prezintă pe cnejii ca proprietari de sate. În urma cartografierii mențiunilor documentare, autorul constată că juzii, cnejii și vatamanii din Moldova, au fost originari și agenți de colonizare.

— Prep. I. Toderascu, *Contribuții la cunoașterea proprietății orășenești în Moldova în sec. XV—XVIII*. Autorul analizează modul de folosire a locului din preajma orașelor și drepturile de care dispuneau asupra acestui teren, numit în documente „hotarul” orașelor.

— Asist. Camelia Manolache, *Renașterea și istoriografia postbelică*. Sînt prezentate cîteva lucrări cu caracter general din istoriografia burgheză contemporană privind Renașterea.

La istoria modernă au fost prezentate următoarele comunicări:

— Conf. V. Popovici, *Ideea de unitate revoluționară și națională la 1848 în Principatele Române*. Autorul, studiînd programele revoluțiilor de la 1848, ca și alte mărturii documentare, ajunge la interesante concluzii în legătură cu ideea de unitate revoluționară și națională la 1848 în Principatele Române.

— Lector Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea înrîmîntărilor social-culturale din Moldova, anterioare anului revoluționar 1848 („Asociația filantropică”)*. Pe baza unor materiale noi, de arhivă, autorul prezintă unele date privind o asociație cu

caracter secret denumită „Asociația filantropică” descoperită la Iași în 1841. Informațiile incluse în comunicare completează pe cele deja cunoscute referitoare la mișcările social-politice care au prefătat anul revoluționar 1848 în Moldova.

— Asist. Rusu Dumitru, *Unele probleme privind dezvoltarea urbanistică a orașului Iași în sec. al XIX-lea*. Autorul prezintă principalele înfăptuiri în privința alimentării cu apă a orașului Iași în cursul sec. al XIX-lea.

— Asist. Rusu Dumitru, *Aspecte privind procesul formării pieței interne în perioada regulamentară (1832—1858)*. Autorul analizează creșterea schimbului prin intermediul iarmaroacelor, evoluția numerică și calitativă a iarmaroacelor pînă în anul Unirii Principatelor.

— Șef cabinet Russu Vasile, *Unele probleme de politică internă reflectate în programele partidelor burghezo-mosierești de la sfîrșitul sec. al XIX-lea*. Studiind programele politice, autorul aduce unele contribuții la cunoașterea poziției partidelor burghezo-mosierești față de principalele probleme de politică internă.

— Conf. D. Berlescu, *Date noi cu privire la politica externă a Austro-Ungariei în timpul crizei orientale din 1875—1878*. După o scurtă prezentare critică a principalelor studii referitoare la criza orientală din 1875—1878, publicate în perioada dintre cele două războaie mondiale, autorul, insistînd asupra materialelor documentare extrase din Arhivele vieneze ca și din Arhiva Ministerului de Externe a României, subliniază datele noi care permit o înțelegere mai largă a evenimentelor care au precedat izbucnirea războiului din 1877—1878. De asemenea, materialele aduse în discuție ajută la înțelegerea principalelor hotărîri luate de Congresul de la Berlin.

— Asist. V. Cristian, *Voltaire și problema colonială*. Autorul se oprește asupra ideilor lui Voltaire în legătură cu acest fenomen, analizîndu-le în funcție de epoca în care a trăit filozoful francez.

— Asist. V. Cristian, *Aspecte puțin studiate ale ideologiei babuviste*. Sînt analizate anumite probleme încă neelucidate: problema războiului și a păcii, rolul familiei și al femeii în societatea babuvistă, concepțiile religioase ale egalilor.

La istoria contemporană au fost prezentate două comunicări:

— Conf. Janeta Benditer, lector Em. Bold, *România și problema reparațiilor*. Pe baza unui material edit și inedit, autorii aduc o contribuție însemnată la cunoașterea acestui interesant aspect al politicii externe a României în perioada stabilizării relative a capitalismului.

— Asist. Ilie Seftiuc, *România și problema strimtorilor după primul război mondial*. Bazat pe un bogat material documentar inedit, autorul arată că România a luptat, deși fără succes, pentru stabilirea unui regim de adevărată libertate la strîmtori, avînd în vedere, înainte de toate, interesele sale de ordin economic.

La sesiune au participat cu o comunicare și cadre didactice de la Institutul pedagogic din Galați:

— Lector I. Brezeanu, conf. C. Marinescu, *Greva docherilor brăileni din anul 1913*. Folosind un bogat material inedit, autorii contribuie la cunoașterea uneia dintre cele mai mari greve din anii premergători primului război mondial.

Comunicările au fost urmate de discuții.

CĂLĂTORII DE STUDII

Între 9 și 18 septembrie 1964, prof. M. Petrescu-Dimbovița împreună cu prof. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.S.R. și Maria Comșa șef de sector la Institutul de arheologie al Academiei R.S.R., s-a deplasat în Spania, pentru a asista la reuniunea Consiliului permanent al Uniunii Internaționale de științe preistorice și protoistorice, care a avut loc la Facultatea de litere și filozofie din Saragosa, între 11 și 14 sept. Cu acest prilej, membrii delegației române, în afara participării la ședințele de lucru, au vizitat picturile rupestre levantine de la Albarracín, oppidum-ul halstattian de la Caspe de Mouleón și oppidum-ul ibero-roman de la Azaila.

Între 4 și 13 octombrie 1964, prof. M. Petrescu-Dimbovița a efectuat o călătorie de studii în R. P. Polonă, ca invitat al Institutului de Istoria Culturii Materiale din Varșovia, de sub conducerea prof. Dr. Witold Hensel. Cu această ocazie a vizi-

tat muzeele de arheologie din Varșovia, Poznań și Cracovia. La muzeul arheologic din Varșovia și la filialele din Poznań și Cracovia ale Institutului de Istoria Culturii Materiale, a prezentat comunicarea: *Periodizarea culturii Cucuteni în lumina noilor cercetări arheologice de la Cucuteni-Băiceni*.

Între 24 noiembrie și 6 decembrie, prof. M. Petrescu-Dîmbovița împreună cu prof. P. Jitaru, membru corespondent al Academiei R.P.R., s-a deplasat în Italia, în baza acordului cultural dintre Universitățile din Iași și Padova. Cu acest prilej, prof. M. Petrescu-Dîmbovița a susținut la Universitatea din Padova două comunicări: *Periodizarea culturii Cucuteni în lumina ultimelor cercetări arheologice de la Cucuteni-Băiceni* și *Contribuții la cunoașterea culturii materiale din sec. XI—X din estul României*, ambele însoțite de proiectii. Delegația a mai efectuat vizite la muzeele și monumentele istorice din Veneția, Este, Bologna, Florența și Roma. La Florența, prof. M. Petrescu-Dîmbovița a prezentat la Institutul italian de preistorie și protoistorice, al cărui membru este, comunicarea: *Periodizarea culturii Cucuteni în lumina ultimelor săpături de la Cucuteni-Băiceni*.

Între 21 decembrie 1964 și 10 ianuarie 1965, prof. M. Petrescu-Dîmbovița, a efectuat o călătorie de studii în R.S.F. Jugoslavia, în baza acordului cultural încheiat între Academia R.S.R. și Consiliul Federal pentru coordonarea cercetărilor științifice. În acest timp, a studiat materiale din muzeele arheologice din Belgrad, Zemun, Novi-Sad, Vrsac, Zagreb, Liubliana și Sarajevo, pentru documentare în legătură cu problema ceramicii pictate neolitice și a descoperirilor de bronzuri de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului. La Institutul de Arheologie din Belgrad s-a susținut comunicarea: *Periodizarea culturii Cucuteni, în lumina noilor cercetări arheologice*, iar la Seminarul de Arheologia orînduirii comunei primitive de la Universitatea din Zagreb s-au prezentat studenților diapozitive cu vederi de la săpăturile arheologice efectuate la Hăbășești, Trușești, Traian și Cucuteni-Băiceni.

Între 15 oct. și 15 dec. 1964, lectorul Vasile Neamțu a efectuat o călătorie de studii în R. P. Polonă, pentru a cerceta materiale în legătură cu dezvoltarea agriculturii din țările române în perioada feudală. El a avut astfel posibilitatea să examineze, la Varșovia, Łódź, Poznań, Cracovia și Lublin materiale arheologice, etnografice și documentare referitoare, mai ales, la uneltele de producție. Schimbul de păreri cu specialiștii poloni din aceste orașe a fost deosebit de util pentru elucidarea anumitor aspecte privitoare la agricultura feudală. La Poznań a prezentat comunicarea: *Contribuții la problema uneltelor de arat din Moldova în perioada feudală*. Lucrarea a fost urmată de discuții la care au participat, între alții, prof. dr. H. Lowmianski, prof. dr. J. Topolski, prof. dr. P. Zavadski, ș.a.

I. Toderașcu

VENIFICAT
2007

I. P. I. — cd. 4560

PREȚUL 10 LEI

VERIFICAT
1987

40554